

Theol.

R.
2070

R III, I. 118.

I. 118.

61

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS

Gentes libri VIII. nunc demum sic accurati,
ut ab eruditissimis sine ulla offensione
et cum maiore lectionis operae pretio
cognosci possint.

Accessit Index eorum quae notatu digna sunt.

BASILEAE, M D XLVI

ORNATISS. VIRO D. GILBERTO
Cognato canonico Nazoretensi, Sigif-
mundus Gelenius S. P. D.

LIBRVM hunc Arnobij, quo nō alius ne-
gocij plus mihi exhibuit, tibi potissimū Gil-
berte doctissime nuncupandum existimaui:
nō quo coniūctior per hoc nostra amicitia
fiat, sed quo testatior. quid enim illustrius, quid amicitiae
conuenientius, q̄ eos per longinquas regiones, per innu-
meros mortalium oculos simul uolitare, quos uirtutū bene-
uolentia bonis artibus quæsitā conciliauit? Quid me tibi
cōmendet, tu uideris: ego certe nihil mihi uendico præter
animum memorem & gratū. In te uero quis inter alias do-
tes ac uirtutes nō admiretur omnigenā primum eruditio-
nem Magno illo ERASMO præceptore dignam,
qui te ob tuam erga se pietatem præ omnibus domesticis
semper complexus est: quis nō amet aliam pietatem, qua
parentes ætate fessos solus è tot fratribus sustines ac reso-
ues, atq; ipsorum etiam fratrum cōmoda promones: tum
aliam rursus, qua nobilem iuuentutē tuæ fidei commissam
omnibus necessarijs ad uitā recte agendam disciplinis in-
stituis. Quid de pietate erga deū dicam, qua prudens tu-
um pectus et in hoc præceptorē referēs, ita omnes actio-
nes dubijs in rebus moderatur, ut quantū quidem in te est
nemini offenculo esse studeas. Iam amicos eo prosequeris
affectu, ut cum eis facultates omnes communes habe-
re uidearis, dignus qui tantum prodesse omnibus ualeas
quantū cupis: & auguratur mens hoc quoq; affore, quan-
doquā

doquidem ea praeclitus es dexteritate, ut solus ratione inueneris, qua rei domesticae cura, itemque literarum, sic apud te conspirant, ut altera alteram adiuuet etiam, quamuis apud alios contrarium usu uenire soleat. Iamdudum (scio) musitas, convenientius esse hoc loco Arnobium laudari. Dabis ueniam affectui nostro, si prolixius quam tua frons patitur excurrat. nam ille maior est quam qui nostris praemoniis egeat, nec pro merito ab alio quam sui simili laudari potest. unum scilicet non debet, quod quantopere te preceptor Erasmus commendat ac ornat, tantopere illum Lactantius discipulus, Lactantius inquam ille, qui solus eo tempore dignus uisus est qui Caesares haberet discipulos. Vterque idem argumentum tractauit, sed hic noster uehementiore stilo utitur. Hoc enim solum telum tunc reliquum erat, sub imperatoribus ethnicis, atque adeo sub Diocletiano, omnium qui ante se regnauerunt in Christianos saeuissimo. Successere deinde feliciores anni sub Constantino, cum iam tutum esset gentilium religiones uel insectari uel contemnere: quo tempore Lactantius, magistri sui recenti exemplo excitatus, in reliquias ethnicae superstitionis ita depugnauit, ut dubium sit utrum alteri praeferas. Difficiliore certe provinciam Arnobius sortitus est, ut qui tum Christianae religionis patrocinium suscepit, cum apud maiorem mortaliu[m] partem pro deliramento haberetur, cumque suis tantum ipsorum armis aduersarij conficiendi essent. Videntur tamen in summa pares, tametsi suis uterque uirtutibus praecellat. Sed hanc censuram criticis relinquimus, nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem, nam Romani ut candoris in comunicando, in transcribendo fidei laudem

adem promerentur: ita negari non potest, nullum eos adhibuisse in legendis praeclis characteribus exercitatum: quo saepissime factum est, ut non tam sinceram lectionem, quam eius uestigia prodiderint, per quae uix pedetentim ad ueritatem euadere potuimus. Fateberis nos non uana iactare, si in uno quouis ternione periculum facere libuerit, nostra haec editio planior sit, an illa altera. est enim ingens discrimen, et quantum non facile credas, nisi illa prae gustata. Nec alium iudicem libentius capio quam te, qui pro tua eruditione potes rem totam aestimare, pro amicitia uero nostra etiam libenter meis laboribus patrocinaberis: quos tibi commendare superfluum sit, cum ultro soleat quicquid a nobis uenit obuijs uulnibus excipere. Bene uale. Basileae Calced. Ianuarij, Anno salutis M D XLVI

EX HIERONYMO DE VI-
ris illustribus ecclesiasticis.

ARNOBIVS sub Diocletiano
príncipe, Sicce apud Africam florē-
tissime rhetoricam docuit: scripsitq;
aduersum gentes, quæ uul-
go extant, uolu-
mina.

ARNOBII DISPV-

TATIONVM ADVER-

sus Gentes. Liber primus.

VONIAM cōperi nō=
nullos, qui se plurimum sapere
suis per suasionibus credūt, insa-
nre, bacchari, et uelut quiddam
promptum ex oraculo dicere:
postquā esse in mundo Christia-
na gens cōpit, terrarum orbem
per ijsse, multiformib. malis as-
fectum esse genus humanum: ipsos etiam Cōlites dereli-
ctis curis solennibus, quibus quondā solebant inuisere res
nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro
captu, ac mediocritate sermonis contraire inuidia, & ca-
lumniosas dissoluere criminationes: ne, aut illi sibi uidean-
tur, popularia dum uerba depromunt, magnū aliquid di-
cere, aut, si nos talibus continuerimus à litibus, obtinuisse
se causam putēt, uictam sui uitio, non assertorum silen-
tio destitutam. Neq; enim negauerim ualidissimam esse accu-
sationem istam, hostilibusq; cōdignos odijs nos esse, si a-
pud nos esse cōstiterit causas, per quas suis mundus aber-
rauit ab legibus. Exterminādi sumus, si per nos examina
tanta mœrorum mortalium importata sunt seculis. Inspi-
ciamus igitur opinionis istius mentem, & hoc quod dici-
tur, quale sit: summotisq; omnibus contentionum studijs,
quibus obscurari & contegi cōtēplatio rerum solet, an
sit

Sit istud quod dicitur uerum, momentorū parium exami-
natione pendamus. Efficitur enim profecto rationū con-
sequentium copulatu, ut non impij nos magis, sed illi ipsi
reperiantur criminis istius rei, qui se numinum profiten-
tur esse cultores, atq; inueteratis religionibus deditos. Ac
primum ab his illud familiari & placida oratione per-
quirimus: postquā esse nomen in terris Christianæ Reli-
gionis occēpit, quidnam inusitatu, quid incognitu, quid
contra leges principaliter institutas, aut sensit, aut passa
est rerum ipsa, quæ dicitur appellaturq; natura? Nūquid
in contrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt,
ex quibus res omnes consensum est esse concretas? Nun-
quid machine huius, & molis, qua uniuersi tegimur, &
continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut disso-
luta constructio? Nūquid uertigo hæc mundi, primigenij
motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut præ-
cipiti cœpit uolubilitate raptari? Nūquid ab occiduis par-
tibus attollere se astra, atq; in ortus fieri signorum cœpta
est inclinatio? Nūquid ipse syderum Sol princeps, cuius
omnia luce uestiuntur atq; animantur, calore exarsit, in-
tepuuit, atq; in contrarios habitus moderaminis soliti tem-
peramenta corripuit? Nūquid Luna defuit redintegrare
se ipsam, atq; in ueteres formas nouellarum semper resti-
tutione traducere? Nūquid frigora, nūquid calores, nun-
quid tepores medij inæqualium temporum confusionibus
occiderunt? Nūquid longos habere dies bruma, & reuo-
care tardissimas luces nox cœpit æstatis? Nūquid suas a-
nimas expirauerunt uenti? emortuisq; flaminibus neque
cælum coactatur in nubila, nec madidata imbribus arua
succe-

succescunt? Commendata semina tellus recusat accipere?
aut frondescere arbores nolūt? Sapor frugibus, esculentis,
exustis liquoribus mutatus est? olearum ex bacculis cruor
teter exprimitur? nec lumini subministratur extincto?
Animalia terris sueta, atq; in aquis degētia non esuriūt,
nec concipiunt? foetus nō in uteris sumptos suis moribus,
& sua lege custodiunt ipsi homines? Deniq; quos per in-
habitabiles oras terræ sparsit prima incipiensq; natiui-
tas, nō matrimonia copulant nuptiarū solennibus iustis?
non dulcissimas procreant liberorū stirpes? non negocia
publica, nō priuata, et familiares res agunt? nō (ut cuiq;
libitum est) per diuersas artium, disciplinarūq; rationes
ingenia dirigunt, & studiose referunt natiuitatis usuras?
Non regnant? non imperant quibus fors rerum attributa
est? Talibus non auctiores quotidie dignitatibus, & pote-
statibus fiunt? iudiciorum disceptationibus præsumt? leges
interpretantur, & iura? Nonne omnia cætera, quibus ui-
ta succingitur & continetur humana, suis omnes in gen-
tibus patriorū celebrant institutionibus morū? Cum igitur
hæc ita sint, neq; ulla irruerit nouitas, quæ tenorem
perpetuū rerum dissociata continuatione diduxerit: quid
est istud, quod dicitur inuectā esse labem terris, postquam
religio Christiana intulit se mundo, & ueritatis abscondi-
tæ sacramēta patefecit? Sed pestilentias, inquit, & siccitates,
bella, frugum inopiam, locustas, mures, & grandi-
nes, resq; alias noxias, quibus negocia incur santur huma-
na, dii nobis important iniurijs uestris atq; offensionibus
exasperati. Si in rebus perspicuis, & nullam desiderāti-
bus defensionem, non stoliditatis esset diutius immorari.

ostenderem profecto replicatis prioribus seculis, mala ista quæ dicitis, non esse incognita, non repentina: nec postquam gens nostra felicitate donari huius uocaminis meruit, irrupisse has labeles, & infestari coepisse discriminum uarietate mortalia. Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritum excogitate sunt hæ pestes, unde nouit antiquitas miseriarum hæc nomina: unde bellis significatum dedit pestilentiam, grandines, qua potuit notione signare aut inter suas uoces, quibus oratio explicabatur, assumere? Nam si nouella sunt hæc mala, & ab recentibus ducunt offensionibus causas, qui potuit fieri, ut eis rebus uerba formaret, quas nec ipsa sciebat expertam se esse, neque uelis comperisset maiorum in temporibus facilitas? Penuria inquit frugum, & angustia frumentaria arctius nos habent. Antiqua enim & uetustissima sæcula necessitatis istius aliquando fuerunt experta? nonne ipsa nomina, quibus censentur hæc mala, testificantur, & clamant nullum ab his unquam immunem abisse mortaliu? Quod si ad credendum difficilis res esset, testimonijs agere possemus authorum, quante, quoties, et quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interierint uastitate. Casus frequentissimi grandinis accidunt, atque atterunt cuncta. In literis enim priscis comprehensum & compositum non uidemus, etiam imbres saxeos totas sæpe cominuisse regiones? Difficiles pluuiæ sata faciunt emori, & sterilitatem inducunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis inhorruisse siccatis. Pestilentie contagia urunt genus humanum. Annalium scripta percurrite linguarum diuersitatibus scri-

pta

pta, uniuersas discetis gentes sæpenumero desolatas, & uideat eas suis esse cultoribus. A locustis, a muribus, genus omnine acciditur atque arroditur frugum. Historias ite perexteras, & ab istis pestibus instruamini quoties prior ætas affecta sit, & paupertatis ad miserias uenerit. Terrarum ualidissimis motibus tremefactæ nutant usque ad periculum ciuitates. Quid hiatiibus maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non uiderunt? aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? Quando est humanum genus aquarum diluuijs interemptum? non ante nos? Quando mundus incensus in fauillas & cineres dissolutus est? non ante nos? Quando urbes amplissimæ marinis coopertæ sunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? Quando perniciēs populis uenenatis ab anguib. data est? non ante nos? Nam quod nobis obiectione consuectis bellorum frequentium causas, uastationes urbium, Germanorum & Scythicas irruptiones, cum pace hoc uestra et cum bona uenia dixerim: quale sit istud quod dicitur, caluniarum libidine non uidetis. Ut ante millia annorum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni (sicut Plato demonstrat) magna erumperet uis hominum, ut innumeras funditus deleteret atque extingueret nationes, nos fuimus causa: ut inter Assyrios & Bactrianos Nino quodam Zoroastresque ductoribus non tantum ferro dimicaretur & uiribus, uerum etiam Magicis & Chaldaeorum reconditis disciplinis, inuidia nostra hæc fuit: ut Helena Dijs ducibus atque impulsoribus rapta, & suis esset dirum & uenturis temporibus fatum, religionis nostræ attributum est crimine

Insula. Athlanta
Hæc.

Ninus & Zoroaster.

Helena.

11

Xerxes

Alexander

Romani.

ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & gressibus maria trāsiret, nostri nominis effectum est iniuria? ut ex Macedonia finibus unus exortus adolescens Orientis regna & populos captiuitate & seruitio subiugaret, nos fecimus, atque excitauimus causas? ut modo Romani, uelut aliquot flumen torrens, cunctas submergerent atque obrueret nationes, nos uidelicet numina precipitauimus in furore? Quod si hominum nullus est, qui, quæ dudum gesta sunt, nostris audeat temporibus imputare, quem admodum possumus miseriarum esse presentium causæ, cum noui fiat nihil, sed sint omnia uetera, & nullis antiquitatibus inaudita? Quanquam ista quæ dicitis bella Religionis nostra ob inuidiam commoueri, non sit difficile comprobare post auditum Christum in mundo non tantum non aucta, uerum etiam maiore ex parte furiarum compressionibus immutata. Nam cum hominum uis tanta magisterijs eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam irrogare esse præstantius suum potius fundere, quam alieno polluere manus & conscientiam cruore: habet à Christo beneficii iamdudum orbis ingratus: per quem feritatis mollita est rabies, atque hostiles manus cohibere à sanguine cognati animantis occæpit. Quid si omnes omnino, qui homines esse non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus eius pacificisque decretis aurem uellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi, suis potius sensibus, quam illius comonitionibus crederent: uniuersus iamdudum orbis mitiora in opera conuersis uisibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis

ruptis fœderum sanctionibus conueniret. Sed si per uos inquirunt nihil rebus incommodatur humanis, unde sunt hæc mala, quibus urgetur & premitur iamdudum miseranda mortalitas? Sententiam me poscis huic necessariam nihil causæ. Neque enim præsens atque in manibus posita disceptatio in id sumpta est à me, ut ostenderem, uel probarem quibus unaquæque res causis & rationibus fieret: sed ut male dicta criminis tanti procul esse ab nobis ostenderem. Quod si præsto, si factio et argumentis insignibus rei ueritas explicatur, unde sint hæc mala, uel ex quibus profluant fontibus principijsque, non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus huiusmodi sentiam, nihil uidear interrogatus expromere, possum dicere: Quid enim si prima materies, quæ in rerum quatuor elementa digesta est, miseriarum omnium causas suis continet rotationibus inuolutas? Quid si siderum motus certis signis, partibus, temporibus, lineis pariunt hæc mala, & subiectis afferunt uariarum discriminum necessitates? Quid si statis temporibus rerum uicissitudo incensæ sunt, atque, ut in maritimis aestibus, modo secundæ res affluunt, modo rursus resfluunt malis reciprocatus prospera? Quid si materię fœx ista, quam sub nostris calcamus ingressibus, hanc habet sibi legem datam, ut expiret nocentissimos halitus, quibus corruptus aer iste, et corporibus labem ferat, et negocia infirmet humana? Quid si, quod proximum uero est, quicquid nobis uidetur aduersum, mundo ipsi non est malum: omniaque quæ sunt nostris commoditatibus, statuentes, opinionibus improbis criminamur euenta naturæ? Plato ille sublimis apex philosophorum & columen, seu illa diluina, et conflagationes mundi

Plato

di, purgationem terrarū suis esse in commentarijs prodidit: nec uir prudēs extimuit humani generis subuersionē, cladem, ruinas, interitus, funera, rerū innouationem uocare, & iuuentutē his quādam redintegratis uiribus cōparari. Non pluit inquit cœlum, & frumētorum inopia nescio qua laboramus. Quid enim inferuire elemēta tuis necessitatibus postulas? atq; ut uiuere mollius & delicatius tu possis, obsequia temporū tuis debent commoditatibus se dare? Quid enim si hoc pacto nauigatiōis cupidissimus conqueratur uentos iamdiu non esse, & cœli cōquieuisse flaturas? Nunquid ideo dicendū est perniciosam esse tranquillitatem illam mūdi, quia uectoribus impediāt uota? Quid si Sole aliquis torrere se suetus, et acquirere corpori siccitatem, ratione consimili conqueratur frequētissimis nubilis iucunditatem serenitatis ablatam? Nunquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pēdere, quia libidini nō permittitur ociose rutilare se flammis, & causas potionibus pręparare? Euentā hęc omnia, quę fiunt, & accidunt mole sub hac mundi, cōmodulis non sunt nostris, sed ipsius pendenda rationibus ordinibusq; nature. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut res nostras parum letis successibus fouit, continuo malum est, & in exitiabilis rei opinione ponēdum. Pluit mundus, aut non pluit, sibimet pluit, aut non pluit: & quod forsitan nescias, aut uliginē nimiam siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis ariditate pluuiarum effusionibus temperat. Pestilentias, morbos, fames, atq; alias suggerit malorum exitiabiles formas: unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat, ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus

tibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud est in mundo malum, cuius explicare, dissoluere, neq; originem ualeas, neq; causam? et quia tuas impediāt deliciarū, forsitan & libidinum, uoluptates, perniciosum esse atq; asperum dicat? Quid ergo, quia frigus membris tuis aduersum est, et congelare sanguinis tui feruorem solet, iccirco in mundo hyems esse non debet? Et quia perferre flagrantissimos soles non potes, ex anno æstas tollenda est? atq; alijs legibus alia rursus ordinanda natura? Veratrū uenenum est hominibus, nunquid ob hanc causam non debuit nasci? Ouis libus insidiatur lupo, nunquid in culpa natura est, quod lanitijs extulit importunissimam beluam? Morsu animam serpens tollit: maledicam scilicet primordijs rerum, quod tam sæua prodigia genituris spirantibus addiderunt. Superciliosa nimium res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione uerferis, potentioribus dare conditionē uelle, ut id fiat, quod cupias, nō quod in rebus inueneris antiquis cōstitutionibus fixū. Quare habere si locū uestras uultis querimonias homines, prius est ut doceatis unde, uel qui sitis, uobisne sit genitus & fabricatus mundus, an in eum ueneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod cum dicere nō sit uestrū, neq; explicare possitis cuius rei causa sub hac cœli cōuexione uersemini, desistite arbitrarī pertinere ad uos quicquā: cum ea quę fiunt, nō pariter fiat, sed ad sensus summā redeant referāturq; totius. Christianorū, inquiunt, causa mala omnia adierūt, et interitus cōparatur ab superis frugibus. Rogo cū hęc dicitis, nō calumniari uos improbe, in apertis conspiciatis manifestisq; mendacijs? Treceti sunt anni ferme, minus uel plus

plus aliquid, ex quo cœpimus esse Christiani, & terrarū in orbe cœferi: nunquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus uilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primum efficiendum est, ei qui nos arguit, perpetuas & iuges calamitates fuisse has, nunquam omnino respirasse mortalia, & sine ullis (ut dicitur) feriis, multipliciū formas sustinuisse discriminū. Atqui non uidemus medijs his annis, medijsq; temporibus, ex uictis hostibus innumera biles esse uictorias reportatas: prolatis imperij fines, & in potestatem redactas inauditi nominis nationes: & sepe numero maximos annorū fuisse prouetus, uilitates, atq; abundantias rerum tantas, ut cōmercia stupere uniuerſa pretiorum auctoritate prostratas. Quemadmodū enim res agri, & usq; ad hoc tempus genus qui duraret mortaliū, si non omnia, quæ usus posceret, subministraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tēpora. Et relaxata sunt abundantijs. Rursus contra uoluntatem quedam bella administrata. Et uictorijs postmodum successibusq; correctā. Quid ergo dicemus? iniuriarum nostrarū deos modo memores esse, modo esse rursus immemores? Si quo tempore fames est, irati esse dicuntur, sequitur ut abundantie tempore irati & difficiles non sint: atq; ita perducitur res eo, ut uicibus ludicris, & ponant, & repetant iras: & in integrū se semper offensionum recordatione restituant. Quāquā istud quod dicitur, quale sit, explicabili nō potest cōprehensione cognosci. Si Alamannos, Persas, Scythas, iccirco uoluerunt deuinci, quod habitarent & degerent in eorum gentibus Christiani

Christiani, quemadmodum Romanis tribuere uictoriam, cum habitarent & degerent in eorum quoque gentibus Christiani? Si in Asia, Syria, iccirco mures, et locustas cœferuescere prodigialiter uoluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus Christiani: in Hispania, Gallia, cur eodem tempore horū nihil natum est, cum in numeri uiuerent in his quoq; prouincijs Christiani? Si apud Getulos, tum Aquitanos huius rei causa siccitatē satis ariditatēq; miserunt, eo anno cur messes amplissimas Mauris Nomadibusq; tribuerunt? cum religio similis his quoq; in regionib. uerteretur. Si in ciuitate una qualibet fame plurimos emori nostri nominis auersione fecerūt, cur ibidem annonaria caritate non tantū corporis nō nostri, uerumetiam Christianos ditiores & locupletissimos reddiderūt? Aut igitur cuncti nihil læti habere debuerūt, si malorū causa nos sumus: nationibus enim sumus in cunctis: aut cū mixta uideatis cum incommodis læta, desinite nobis ascribere id quod offendit res uestras, cum nihil lætis officiamus et prosperis. Si enim ego ut male sit facio, cur ut bene sit non obsto? Si, ut inopia magna sit, meū nomen in causa est: cur nihil impedio ut sit feracitas maxima? Si, ut in bellis accipiat uulnus, ego dicor asferre fortunam, cur duelles cum pereūt, læuum auguriū non sum, nec aduersus spes bonas mali ominis obſcœnitare traducor? Et tamen o magni cultores atq; antistites numinum, cur irasci populis Christianis augustissimos illos asseueratis deos? ita non aduertitis, non uidetis, affectus q̄ turpes, quā indecoras numinib. attribuat inſanias? Quid est enim aliud irasci, quā insanire, q̄ furere, quā inultionis

Ira

tionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem, effecti pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetuatur, et sentiunt, quod fera, quod belua, quod mortifera continent ueneno in dente natrices. Quod leuitatis in homine, quod terreno in animato culpabile est, praestas illa natura, & in perpetua uirtutis firmitate consistens, scire assueueratur a uobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi, ut ex eorum luminibus scintille emicent, flamma estuent, anhelum pectus spiritum iaciat ex ore, & ex uerbis ardentibus laborum siccitas in albescat? Quod si uerum est istud, & est exploratum, & cognitum, & feruescere deos ira, & huiusmodi motus perturbatione iactari, immortales, & perpetui non sunt, nec in diuinitatis alicuius existimatione ponendi. Vbi enim est ullus, sicut sapientibus uidetur, affectus, ibi esse necesse est passionem. Vbi passio sita est, perturbationem consentaneum est consequi, ubi perturbatione est, ibi dolor & aegritudo est. Vbi dolor & aegritudo est, imminutio & corruptio iam locus est: quae duo si uexant, adest uicinus interitus, mors omnia finiens, et cunctis adimens sentiunt uitam. Quid? quod isto modo non tantum illos leues & feruidos: uerum, quod ab diis conuenit procul esse dimotum, & iniquos inducitis, & iniustos, & aequitatis uel modice nullam prorsus obtinere rationem. Quid est enim tam iniustum quam in alios irasci, & alios laedere, de hominibus conuenire, & innoxia dilacerare frumenta? Christianum nomen odisse, & dispendijs omnibus suis labefactare cultores? At nunquid iccirco in uos etiam sauiunt, ut intestinis uulneribus concitati in ultione consurgatis illorum? Ergo humana patrocina dii querunt, & nisi

uestra

uestra fuerint assertione protecti, idonci non sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas ualeant contumelias. Quinimo si uerum est ardere illos ira, permittite illis potestatem sui, defendat se ipsi: atque in ultione maiestatis offensae intestinas exerant experiaturque uirtutes. Possunt nos, si uoluerint, aestu, possunt nocetissimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurissimis causis encicare, consumere, atque ab omni penitus coetu extirminare mortalium. aut si malum consilium est aggredi nos ui, emittant aliquod indignationis signum, per quod esse liquidum curctis possit inuitissimis nos eis habitare sub coelo. Vobis secundas tribuant ualitudines: aduersus nobis, ac pessimas. Opportunis imbris uestra irrigent rura: pluuiarum quicunque sunt rores, nostris ab agellulis abigant. Lanitia curent uestra numerosis foetibus multiplicari, sterilitatem in faustam nostris pecuarijs inferant. Ex oliuis uestris atque uinetis plenam faciant autumnitatem fundi: at ex nostris exprimi unum prohibeant palmitis rorem. Ad extremum & ultimum, in uestro ore praecipiant suam fruges retinere naturam: at uero in nostro mel amarum fieri: olearum fluentia rascere, & sub ipsis potum labris in acoris perfidiam unum repente mutari. Quod cum minime fieri testificantur res ipsae, neque minus ad nos quicquam, neque ad uos plurimum redundare uitalibus ex beneficijs constet, libido quae tanta est inimicos atque hostes deos esse contendere Christianis: quos in rebus tristissimis, atque latis nihil abs te uideas ratione in aliqua discrepare? Si uerum uobis permittitis, ac sine ullis assentationibus dici: uerba sunt haec, uerba sunt, res immo per calumnias credita, non cognitionis ali

b 2 cuius

cuius testimonio comprobata. Ceterū diuini, & qui habere, qui ferre nominis huius auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur, neque quod alteri nocet, at, insidiosis machinationibus cōstruunt. Etenim re uera est impium, & sacrilegia cuncta transcendens, sapientem illam credere beatissimāque naturam magnū aliquid putare, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: & si fuerit non factum, despectam se credere, & ab summi culmini decidisse fastigio. Puerile, pusillū est, & exile, uix & illis conueniens, quos iam dudū experientia doctorum demonas appellat, & hos non nosse cōlestia, & in hac rerum materia crassiore cōditionis suae sorte uersari. Vestra sunt haec, uestra sunt irreligiose opinata, & irreligiosis credita. Quinimmo, ut uerius proloquar, haruspices has fabulas, coniectores, arioli, uates, & nunquā non uani concinnauere fanatici: qui ne suae artes intereant, ac ne stipes exiguas cōsultoribus excutiant iam raris, si quādo uos uelle rem uenire in inuidiam cōpererunt, indignātur, declamitantque: in tēplis iam raritas summa est. Iacent antiquae derisui cerimoniae, & sacrorū quondam ueterrimū ritus religionum nouarū superstitionibus occiderunt, merito humanū genus tot miseriarū angustijs premitur, tot laborū excruciatum arumnis. Et homines brutū genus, & quod situm sub lumine est, cecitate ingenta neque uidentes, audent asseuerare furiosi, quod uos credere nō erubescitis sani. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis, tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias affingere his mentes, atque ab omni perturbatione diuinas cōcedamus, sicut libitū uobis est, intendere in nos

iras

iras, sanguinē illos sitire nostrum, & iam dudū nos cupere mortaliū submouere de saeculis. Sed si non est molestū, non graue, si cōmunis officij res est, non ex gratia, sed ex uero disceptationis huius disceptare momenta, audire a uobis exposcimus, quae nam sit haec ratio, quae causa, propter quam in nos tantū & dii seuiant superi, & asperati homines inardescant. Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarū in orbe tractatis. Quid o participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerarie uocis desperatione tētatis? Deū principem rerum cunctarum quaecumque sunt, dominū summū, tatem omnium summorū obtinentē adorare, obsequio uenerabili inuocare, in rebus fessis totis, ut ita dixerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infausta, impietatis & sacrilegij plena, cerimonias antiquitus institutas nouitatis suae superstitione contaminās? Hocine est quæso audax illud facinus & immane, propter quod maximi coelites aculeos in nos intēdunt irarum atque indignationū suarum? propter quod uos ipsi, cum libido inceserit seua, exuitis nos bonis, exterminatis patrijs sedibus, irrogatis supplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exurit, & ad extremū nos feris & beluarū laniatibus obiectatis? Quisquis istud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is haud nomine appellandus est hominis, quāuis ille uideatur sibi, haud deus esse credendus est, quamuis ipse se esse similem profiteatur. In uatib, profanis nos impios Dodonaeus aut Iuppiter nominat, & ipse dicetur deus, atque in ordine cōputabitur numinū: qui aut summo seruientibus regi crimen

Deus

b 3

im=

impietatis affingit, aut sibi torquetur maiestatem eius, cultumq; præponi. Delius Apollo, uel clarius, didymeus, phileus, pythius, & is habendus diuinus est: qui aut summum Imperatorem nescit, aut ignorat à nobis quotidianis ei precibus supplicari: qui si pectorum secreta nesciret, nec quid in intimis sensibus contineamus, agnosceret: summum tamen inuocare nos Deum, & ab eo quod postulamus orare, uel auribus potuit scire, uel ipsius uocis sono, qua utimur in precibus, noscitur. Nondum est locus ut explicemus omnes istos, qui nos damnant, qui sint, uel unde sint: quantum possint, uel nouerint: cur ad Christi paucant mentionem, discipulos cur eius inimicos habeant & inuisos: quod tamen humanum pollicentibus sensum una pariter definitio ne figamus, nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo summi regis ac Principis ueneratores: nihil, si consideres, aliud inuenies in ista religione uersari. Hæc totius summa est actionis: hic propositus terminus diuinorum officiorum, hic finis, huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iusta, & honesta, & auditu eius condigna deprecamur: non quo ipse desideret supplices nos esse, aut amet subterni tot millium uenerationem uidere: utilitas hæc nostra est, & commodi nostri rationem spectans. Nam quia proni ad culpas, et ad libidinis uarios appetitus uitio sumus infirmitatis ingenite, patitur se semper nostris cogitationibus concipi: ut dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentie uoluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid dicitis o sacri diuiniq; interpretes iuris: meliorisne sunt causæ, qui

Grum

Grudules adorant lares, Aios locutios, Libentinos, quam sumus nos omnes qui Deum colimus rerum patrem, atq; ab eo deprecamur rebus fessis languentibusq; tutamina? Et illi cati, sapientes, prudentissimi uobis uidentur, nec reprehensionis ullius, qui Faunos, qui statuas, ciuitatūq; genios, qui Pausos reuerentur, atq; Bellonas. Nos hebetes, stolidi, fatui, obtusi pronuciamur & bruti: quod dedimus nos deo, cuius nutu & arbitrio omne quod est, constat, & in sententiae suae perpetuitate defixum est. Hancne sententiam promittis? hanc legem constituitis? hæc promulgatis, ut honoribus afficiatur amplissimis quisquis uestros adorauerit seruulos? crucem mereatur extremam quisquis uobis ipsis dominis supplicarit? in ciuitatibus, maximis, atq; in potentioribus, populis sacra publice fiunt scortis meritorij quondam, atq; in uulgarem libidinem prostitutis: nullus timor indignationis in diis est. Tēpla felibus, scarabeis, & buculis sublimibus sunt elata fastigijs: silent irrisæ numinum potestates, nec liuore afficiuntur ullo, quod sibi comparatas animantium uilium conspiciunt sanctitates. Nobis solis sunt inimici, nobis asperrimi Diij hostes, quia patrem ueneramur illorum, per quem, si sunt, esse & habere substantiam sui numinis maiestatisq; coeperunt: à quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti esse sentiunt, & in rerum numero recognoscunt, cuius uoluntate & arbitrio, & interire, & solui, nec solui possunt, nec interire. Nam si omnes concedimus unum esse principem solum, quem nulla res alia uetustate temporis antecedit, post illum necesse est cuncta & nata esse & prodita, & in sui nominis proliuisse naturam. Quod si fixum & ratum est, erit nobis consequens con-

b 4

fiteri

Griami.

feri, & deos esse natiuos, & à principe rerū fonte or-
tus sui originem ducere. Qui si sunt natiui, & geniti, &
interitiōibus utiq; periculisq; uicini. At enim esse credun-
tur immortales, perpetui, & nullius unquā participes fi-
nis. Ergo istud munus dei patris & donum est, ut infinita
meruerint idem esse per secula, cū sint labiles solubilesq;
natura. Atq; utinam daretur in unius speciem concionis
toto orbe contracto oratione hac uti, & humani in gene-
ris audiētia collocari. Ergōne impiæ religionis sumus a-
pud uos rei, & quod caput rerū & columen uenerabili-
bus adimus obsequijs, ut cōuitio utamur uestro, infausti et
atheī nūcupamur? Et quis magis rectius horum feret in-
uidiam nominū, quā qui aliū præ hoc deum, aut nouit,
aut sciscitatur, aut credit? Nōne huic omnes debemus hoc
ipsum primum quod sumus? quod esse homines dicimur?
quod ab eo uel miſi, uel lapsi cæcitare, hoc in corpore cō-
tinemur? Nō quod incedimus, quod spiramus et uiuimus,
ab eo ad nos uenit? uicq; ipsa uiuēdi efficit nos esse, & ani-
mali agitatione motari? Nōne ab hoc effluunt causæ, per
quas nostra fulcitur salus uariarū munificentia uolupta-
tum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis eius uo-
bis attribuit fructū possessionēq; retinere? Quis, ut subie-
ctas res cernere, ut cōtrēctare, ut considerare possētis, pu-
blicum istud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritiæ stupore
torpescerent elemēta uitalia, solis igneis constituit ad re-
rum incremēta futuros? Solem deum cū esse credatis, con-
ditorem eius, opificēq; non queritis? Luna cum apud uos
dea sit, non similiter scire curatis genitor eius & fabrica-
tor quis sit? Nōne cogitatio uos subit considerare, disqui-
rere

rere, in cuiā possessione uerſemini? cuiā in re sitis? cuius
ista sit, quam fatigatis terra? cuius aer iste, quē uitali reci-
procatis à spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquo-
re? quis uentorū disposuerit flamina? quis undosās exco-
gitauerit nubes? quis seminum frugiferas potestateis ra-
tionum proprietate distinxerit? Apollo uobis pluit, Mer-
curius uobis pluit? Aesculapius, Hercules, aut Diana ratio-
nem imbrium, tempestatūq; finxerūt? Et hoc fieri qui po-
test, cum in mundo profiteamini eos natos, certoq; tempo-
re sensum arripuisse uitalem? Si enim temporis antiquita-
te mundus eos anteuenit, & priusquā nati sunt, iam noue-
rat pluuias tempestatesq; natura, nullum serius nati plus-
endi ius habet, neq; eis inferere rationib. se possunt, quas
inuenerunt hic agi, & maiore ab autore tractari. O ma-
xime, o summe rerū inuisibiliū procreator. O ipse inui-
ſe, & nullis unquā cōprehense naturis, dignus, dignus es
uere (si modo te dignū mortali dicendū est ore) cui spirās
omnis intelligēsq; natura, & habere & agere nunquam
desinat gratias: cui tota conueniat uita genu nixo procū-
bere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu
causa es, locus rerū, ac spaciū, fundamentū cunctorum
quæcūq; sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, ppetuus,
solus, quē nulla deliniat forma corporalis, nulla determi-
nat circūscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ,
motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium
potest significatione uerborū: qui, ut intelligaris, tacendū
est, atq; ut per umbrā te possit errās inuestigare suspitio,
nihil est omnino mutiendū. Da ueniā rex summe tuos per-
sequentibus famulos: & (quod tuæ benignitatis est pro-
priū

Deus

priū fugiētibus ignosce tui nominis & religionis cultū. Non est mirū si ignoraris: maioris est admiratiōis si sciaris: nisi forte audeat quisq; hoc enim furiose restat ifanie, ambigere, dubitare, an sit iste Deus, an non sit: explorata fidei ueritate, an rumoris casi opinione sit creditus. Audimus enim quosdā philosophandi studio deditos, partim ullā negare uim esse diuinā, partim an sit quotidie quere: alios casib; fortuitis, et cōcursionib; temerarijs summā rerū construere, atq; diuersitatis impetu fabricari: cū quibus hoc tēpore nullū nobis omnino super tali erit obstinatione certamen. Aiūt enim sana sentiētes, cōtradicere rebus stultis stultitiā esse maioris. Sermo cū his nobis est, q diuinū esse cōsentientes genus de maiorib; dubitāt, cū iudem esse plebeia atq; humiliora fateātur. Quid ergo, restātas argumētis nitemur atq; elaborabimus obtinere? Discedat hęc lōge, atq; ā nobis procul, procul inquā (ut dicitur) aberūcetur amētia. Ita est enim periculosum argumētis aggredi deū principē comprobare, q ratione huiusmodi esse illū, uelle cognoscere. Nec quicq; refert, aut discrepat, utrumne neges illū, an asseras, atq; existere fatearis: cū in eadem culpa sit, & assertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quisq; ne est hominū, qui non cum istius principis notione diē primæ natiuitatis intrauerit, cui nō sit ingenuitū, nō affixū, imō ip̄is penē in genitalib; matris nō impressum, non insitū, esse regem ac dominū, cunctorum quæcūq; sunt moderatorē? Ipsa deniq; hiscere si animantia muta potuissent: si in linguarū nostrarum facilitatem solui, immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata uitali uocis sonitū quirent et uerborū articulos integra

Incomprehensibilis
Deus

tegrare, ita nō duce natura, & magistra, non incorruptæ simplicitatis fide, & intelligerent esse deum, & cunctorum dominū solum esse clamarēt? Sed frustra, inquit, nos falso & calumnioso incesitis & appetitis crimine: tanquam eamus inficias esse Deum maiorem: cum ā nobis & Iuppiter nominetur, & optimus habeatur & maximus: cumq; illi augustissimas sedes, & capitolia cōstituerimus immania. Dissimilia copulare, atq; in unam speciem cogere inducta cōfusione conamini. Nā deus omnipotens mēte una omnium, & communi mortalitatis assensu, neq; genitus scitur, neq; nouam in lucem aliquādo esse prolatus, nec ex aliquo tempore cōpisse esse, uel seculo. Ipse est enim fons rerum, sator seculorum ac temporū. Non enim ipsa per se sunt, sed ex eius perpetuitate, perpetua, et infinita semper continuatione procedūt. At uero Iuppiter (ut uos fertis) & patrem habet, & matrem, auos, auias, fratres: nunc nuper in utero matris sue formatus, absolutus mensibus & cōsummatus decem, ignotam sibi in lucē sensu irruisse uitali. Ergo, si hęc ita sunt, Iuppiter esse deus quī potest? cum illum esse perpetuū constet, & perhibeatur alter ā uobis, & dies habuisse natales, & pauefactus re noua lamentabilem extulisse uagitum? Sed sint (ut uultis) unum, nec in aliqua ui numinis, & maiestate distantes: ecquid ergo iniustus persequimini nos odijs? Quid, ut omnis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione? si, quem Deum colitis, eum & nos? aut quid in eadem causa uobis esse cōtenditis familiares deos: inimicos atq; infestissimos nobis? Etenim, si una religio est nobis uobisq; cōmunis, cessat ira cōlestium: sin nobis infesti sunt solis, manife

Iuppiter

Amū neq; finē
habet deus.

Crucifixus *Chr̃s*

Ianus
Saturnus
Fauna
Indigetes *fin*
minim
Aesculapius
Iber pater
Mercurius

Diana &
Apollo
Temis

Ceres
Proserpina
Hercules 2

Castores

Syriasis

Ais

Opis soboles

manifestum est nescire, & uos, & illos Deum: quem Io-
 uem non esse ipsi clarum est indignationibus numinum.
 Sed non (inquit) iccirco dii uobis infesti sunt, quod omni-
 potētem colatis deum: sed quod hominem natū, & (quod
 personis infame est uilibus) crucis supplicio interemptū,
 & deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis,
 & quotidianis supplicationibus adoratis. Si uobis iucun-
 dum est amici, ediffertate quinam sint hi dii, qui à nobis
 Christum coli, suam credāt ad iniuriam pertinere? Ianus
 Ianiculi conditor? & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor?
 Fauna, fatua Fauni uxor? bona dea quæ dicitur, sed uino
 meliori, & laudabiliori potu? Indigetes illi, qui flumē re-
 punt, & in alueis Numici cum ranis & pisciculis degūt?
 Aesculapius, & Liber pater, Coronide ille natus, ex geni-
 talibus matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius ute-
 ro fusus Maia? & (quod est diuinius) candidi arquite-
 nes Diana & Apollo, circumlati per fugas matris, atq; in
 insulis errantibus uix tuti? Dionea Venus proles, uiri ma-
 terfamilias troici, atque intestini decoris publicatrix? in
 Trinacriæ sinibus Ceres nata, atq; in floribus legēdis oc-
 cupata Proserpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic
 in sinibus sepultus Hispaniæ, flammis alter concrematus
 ceteis? Tyndaridæ Castores, equos unus domitare cōsue-
 tus, alter pugillator bonus, et crudo inexuperabilis cestu,
 ignes & fulgores marini, & ouorū progenies diæ? Syria-
 pis Peloponnesi proditus, & in Aegypto Serapis nuncu-
 patus? Aethiopis solibus Isis furua mærens perditū fi-
 lium, & membratim cōiugem lancinatū? Præterimus, &
 transgredimur Opis soboles regias: quas in libris auctores
 uestri

uestri, quæ fuerint, & quales, uobis ediscentib. prodide-
 runt. Hinc ergo Christū coli, & à nobis accipi, & existi-
 mari pro numine uulneratis accipiunt auribus? & obliti
 paulo ante sortis fuerint & cōditionis cuius, id, quod sibi
 concessum est, impertiri alteri nolunt? Hæc est iustitia cœ-
 litum: hoc deorū iudicium sanctū? Nonne istud linoris est
 atq; auaritiæ genus? Non obtreſtatio quædā sordēs, suas
 eminere tantummodo uelle fortunas, aliorū res premi, &
 in cōtempta humilitate calcari? Natum hominē colimus.
 Quid enim, uos hominē nullum colitis natum? Nō unum,
 & alium? nō innumeros alios? quimimmo nō omnes, quos
 iam templis habetis uestris, mortaliū sustulistis ex nume-
 ro, & cœlo syderibusq; donastis? Si enim forte uos fugit
 sortis eos humanæ, & conditionis fuisse cōmunis: replica-
 te antiquissimas literas, & eorum scripta percurrite, qui
 uetustati uicini, sine ullis assentationib. cuncta ueritate in-
 liquida prodiderunt. Iam profecto discetis, quibus singuli
 patribus: quibus matrib. fuerint procreati, qua innati re-
 gione, qua gente, quæ fecerint, egerint, pertulerint, adli-
 tarint, & in rebus obscundis aduersorum senserint, se-
 cundantūq; fortunas. Sim autem scientes uteris esse gesta-
 tos, & iugibus eos uictitasse terrenis, nihilominus tamē
 nati hominis obiectatis cultū: res agitis satis iniustas, ut id
 in nobis constituatis esse damnable, quod & ipsi uos fa-
 ctitatis: aut, quæ uobis licere permittitis, cōsimiliter a-
 lijs licitum esse nolitis. Sed cōcedamus, interdum manum
 uestris opinationibus dantes, unum Christum fuisse de no-
 bis, mētis, animæ, corporis, fragilitatis, & cōditionis uo-
 nius: nonne dignus à nobis est tantorum ob munus gra-
 tiam

Chr̃s natus hō.

*Minerva
Trigleminis*

tiam deus dici, deusq; sentiri? Si enim uos Liberum, quod usum repperit uini, si, quod panis, Cererem, si Aesculapium, quod herbarum, si Mineruam, quod olea, si Triptolemum, quod aratri, si deniq; Herculem, quod feras, quod fures, quod multiplicium capitum superauit cōpescuitq; natrices, diuorum retulisti in cœtum: honoribus quantis afficiendus est nobis, qui ab erroribus nos magnis insinuatā ueritate traduxit: qui uelut cecos passim, ac sine ullo rectore gradientes, ab eruptis, ab deujs, locis planioribus reddidit: Qui, quod frugiferū primo atq; humano generi salutare, Deus mōstrauit quid sit, quis, quātus, & qualis, qui pfundas eius atq; inenarrabiles altitudines (quā tum nostra quiuit mediocritas) capere et intelligere permisit & docuit: Qui, quo autore, quo patre mūdus iste sit constitutus & conditus, fecit benignissime sciri: Qui natiuitatis eius exprompsit genus, & nullius aliquando cognitione præsumptam materiā illius. Vnde ignibus solis genitalis seruator ascitur. Cur luna semper in motu indemonis creditur animalibus causis lucem semper atq; obscuritatem resumens. Animalium origo quæ sit, rationes quas habeant semina. Quis ipsum finxerit hominem, quis informarit, uel ex materiæ quo genere constructionē ipsam confirmauerit corporū. Quid sit sensus, quid anima. aduolarit ne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit & procreata uisceribus. mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit. Qui status nos maneat, cum dissolutis abicrimus a membris. Viciturine nos simus, an memoriam nullam nostri sensus & recordationis habituri. Qui arrogantiam constrinxit nostram, & elatas supercilio

*Sol
Luna*

*Animalia
Homo*

*Sensus
Anima*

lio ceruices modum fecit suæ infirmitatis agnoscere: Qui animā tiam mōstrauit informia nos esse, uanis opinionib; fidere: nihil cōprehensum habere, nihil scire, et quæ nostros sita sunt ante oculos, nō uidere: Qui (quod omnia superauit, & trāsgressum est munera) ab religionib; nos falsis religionē traduxit ad uerā: Qui ab signis inertibus, atq; ex uilissimo formati luto ad sydera subleuauit & cœlū: & cum domino rerum deo supplicationū fecit uerba atq; orationum colloquia miscere. Venerabar (ō cecitas) nuper simulachra modo ex fornacibus prompta, in incubibus deos & malleis fabricatos, elephantorū ossa, p̄cturas, ueternosis in arboribus tēnias: si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex oliui unguine ordinatū, tanquā inesset uis præsens, adularbar, affabar, & beneficia poscebam nihil sentiente de trūco: & eos ipsos diuos, quos esse mihi persuaseram, afficiebam contumelijs grauius: cum eos esse credebam ligna, lapides, atq; ossa, aut in huiusmodi rerū habitare materia. Nunc doctore tanto in uias ueritatis inductus, omnia ista, quæ sint, scio: digna de dignis sentio, contumeliā nomini nullam facio diuino: & quid cuiq; debeat, uel personæ, uel capiti, inconfusis gradibus atq; authoritatibus tribuo. Ita ergo Christus non habeatur a nobis deus: nec, qui omnium alioquin uel maximus potest excogitari, diuinitatis afficietur cultu, a quo iam dudū tanta & accepimus dona uiuentes, & expectamus, dies cū uenerit, ampliora? Sed patibulo affixus interijt. Quid istud ad causam? Neq; enim qualitas et deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut eo minor uidebitur disciplinarum eius autoritas, quia uinculis

*Adolentis
quondā Arno
bms*

*Doctore ueritatis
Chr̄s*

Pythagoras illata decessit. Pythagoras Samius suspitione dominationis iniusta uiuus concrematus in sano est: nūquid ea, quæ docuit, uim propriam perdiderunt, quia non spiritū sponte, sed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates ciuitatis suæ iudicio damnatus capitali affectus est pœna: nunquid irrita facta sunt, quæ sunt ab eo de moribus, uirtutibus, & officijs disputata, quia iniuria expulsus ē uita est? Innumerabiles alij gloria, & uirtute, & existimatione pollentes, acerbissimarū mortuū experti sunt formas: ut Aquilius, Trebonius, Regulus: nunquid iccirco post uitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum, sed mortis asperissimo genere lacerati, excruciatique perierunt? Nemo unquā innocens male interceptus infamis est: nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui nō suo merito pœnas graues, sed cruciatoris perpetitur seuitatē. Et tamen o isti, qui hominem nos colere morte functum ignominiosa ridetis: nonne Liberū & uos patrē membra tim ab Titanis dissipatū sanorum consecrationi aptatis? Nonne Aesculapium medicaminū repertorem, post pœnas, & supplicia fulminis, custodē nūcupauistis & præfidem sanitatis, ualetudinis, & salutis? Nonne ipsum Herculem magnum sacrificijs, hostijs, & thure inuitatis incenso? quem ipsi uos fertis uiuum arsisse post pœnas, & concrematum in funebribus busticetis? Nonne illum Atym Phrygem abscissum, & spoliatum uiro magnæ matris in adytis deum propitiū, deum sanctum Gallorum cōclamatione testamini? Nōne ipsum Romulum patrē, Senatoriæ manibus dilaceratū centum, & Quirinum esse martium

dici-

dicitis, & sacerdotibus & puluinaribus honoratis, & in ædibus adoratis amplissimis, & post hæc omnia cœlū ascendisse iuratis? Aut igitur ridendi et uos estis, qui homines grauissimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, si certa est ratio, cur id uobis faciendum putatis: & nobis permittite scire, quibus istud causis, rationibusque faciamus. Natum hominem colitis. Etiam si esset id uerum (locis ut in superioribus dictū est) tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellarique deberet. Cum uero deus sit re certa, & sine ullius rei dubitationis ambiguo, inficiatur os arbitramini nos esse, quæ maxime illū a nobis coli, & præsidem nostri corporis nūcupari? Ergone, inquiet aliquis sitrens, iratus, et percitus, Deus ille est Christus? Deus repho debimus, & interiorum potentiārum deus: & quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maxime causa a summo rege ad nos missus. Postulabit forsitan infanior & suriosior factus: an se ita res habeat, quem admodum dicimus, cōprobari. nulla maior est cōprobatio, quam gestarum ab eo fides rerum, quam uirtutū nouitas: quam omnia uicta decreta, dissolutaque fatalia, quæ populi gentesque suo generis sub limine nullo dissentiente uide-re: quæ nec ipsi audent falsitatis arguere, quorū antiquas et patrias leges uanitatis esse plenissimas atque manifestas: superstitionis ostēdit. Occursurus forsitan rursus est cum alijs multis calumniosis illis & puerilibus uocibus: magis fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit: Aegyptiorū ex adytis angelorū potentium nomina, & remotas furtus est disciplinas. Quid dicitis o paruuli, incomperata uo-

e

e

bis, & nescia temerariae uocis loquacitate garrietes? Ergo illa, quae gesta sunt, demonum suere praestigiae, & magicarum artium ludi? Potestis aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis Magis, qui unquam suere per seculum, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine ulla ui carminum, sine herbarum & graminum succis, sine ulla aliqua obseruatione sollicita sacrorum, libaminum, temporum? Non enim urgemus, & querimus, quae sese spondeant facere, uel in quibus generibus actuum soleat omnis illorum doctrina et experientia contineri. Quis enim hos nesciat aut imminetia studere praenoscere, quae necessario (uelint nolint) suis ordinationibus ueniunt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem, aut familiam dirumpere charitates: aut sine clauibus referare, quae clausa sunt: aut ora silentio uincire: aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare: aut uxoribus, & liberis alienis (sive illi mares sint, sive foeminei generis) incoecesti amoris flammam, & furiales immittere cupiditates? Aut si utile aliquid uideantur audere, non propria ui posse, sed eorum, quos inuocant, potestate. Atqui constitit Christum sine ullis adminiculis rerum, sine ullius ritus obseruatione, uel lege, omnia illa, quae fecit, nominis sui possibilitate fecisse. Et quod proprium, consentaneum, dignum Deo fuerat uero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferum, sed salutare, sed auxiliaribus plenum nobis potestatis munificae liberalitate donasse. Quid dicitis o iterum? ergo ille mortalis, aut unus fuit e nobis, cuius imperium, cuius uocem popularibus & quotidianis uerbis missam, ualitudines, morbi, febres, atque alia corporum cruciamenta fugiebant? Unus fuit

Magorum natura.

e nobis, cuius praesentiam, cuius uisum gens illa nequibat ferre mersorum in uisceribus demonum, conterritaque ui noua membrorum possessione cecidit? Unus fuit e nobis, cuius feda utiligines iussioni obtemperabant pulsa statim, & concordiam colorum commaculatis uisceribus relinquebant? Unus fuit e nobis, cuius ex leui tactu stabant profusa uia sanguinis, & immoderatos cohibebant fluores? Unus fuit e nobis, cuius manus intercutes & ueternosae fugiebant undae: penetrabilis ille uitabat liquor, & turgescit uiscera saluari ariditate desolabant? Unus fuit e nobis, qui claudos currere praecipiebat, et iam operis res erat: porrigere mancos manus, & articuli mobilitates iam ingentitas explicabant: captos membris assurgere, et iam suos referiebant lectos alienis paulo ante ceruicibus latius uiduatos uidere luminibus, & iam coelum diemque cernebant nullis cum oculis procreati? Unus, inquam, fuit e nobis, qui debilitatibus, uariis morbisque uexatos centum, aut hoc amplius semel una intercessione sanabat: cuius uoce ad simplicem furibunda & insana explicabant se maria: procellarum turbines tempestatesque sidebant: qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus in famulatum subeunte natura? qui sequentium se millia quinque saturauit quinque panibus? ac, ne esse praestigiae incredulis illis uideretur & duris, bis senarum spertarum sinus reliquiarum fragminibus aggerabat? Unus fuit e nobis, qui redire in corpora iamduum animas praecipiebat efflatas: prodire ab aggeribus conditos? & post diem funeris tertium pollinctorum uelaminibus expediri? Unus fuit e nobis, qui, quid singuli uoluerent, quid sub obscuris

Miracula Christi.

Lat. ar. 15

cogitationibus continerent, tacitorum in cordibus peruide-
bat? Vnus fuit è nobis, qui cum unam emitteret uocem, ab
diuersis populis, & dissona oratione loquentibus, fami-
liaribus uerborum sonis, & suo cuiq; uerbes existimabatur
eloquio? Vnus fuit è nobis, qui cum officia religionis cer-
ta suis sectatoribus traderet, mundum totum repente com-
plebat? quantusq; & qui esset, reuelata nominis immen-
sitate monstrabat? Vnus fuit è nobis, qui deposito corpo-
re innumeris se hominum prompta in luce detexit? qui ser-
monem dedit, atq; accepit, docuit, castigauit, admonuit?
qui, ne illi se falsos uanis imaginationibus existimarent,
se, & iterum, sepius familiari colloquutione monstrauit?
qui iustissimis uiris etiam num impollutis, ac diligentibus
se se, non per uana insomnia, sed per pure speciem simpli-
citatis apparet? cuius nomen auditum fugat noxios spiri-
tus? imponit silentium uatibus? haruspices inconsultos red-
dit? arrogantium maiorum frustrari efficit actiones, non
horrore (ut dicitis) nominis, sed maioris licentia potesta-
tis? Et hæc quidem summam exposita, non ea ratione protu-
linus, tanquam magnitudo facientis solis in his esset per-
spicienda uirtutibus. Quanta sint enim hæc, uel exilitates
cuius reperirentur, & ludi, si traditum fuerit nosci, ex
quibus ad nos regnis, cuius nominis ministrator aduen-
rit? Quæ quidem ab eo gesta sunt, & factitata, non ut se
uana ostentatione tactaret, sed ut homines duri, atq; incre-
duli scirent non esse, quod spondebatur, falsum: & ex ope-
rum benignitate, quid esset deus uerus, iam addisceret su-
spicari. Simul & illud uolumus sciri, cum summam (ut di-
ctum est) enumeratio facta gestorum est, non ea solu Chri-
stus

Nomen Iesus.

*Quorsum faciat
a Christo edita
miracula.*

stus potuisse, quæ fecit, sed constituta etiam exuperasse
fatorum. Nam si (ut liquet, & constat) debilitates, & cor-
porum passionibus, surdi, manci, & muti, neruorum contra-
ctio, & amissio luminis, fatalibus accidunt irroganturq;
decretis, & solus hæc Christus correxit, restituit, atq; sa-
nauit: sole ipso est clarius potentiorum illum fuisse, quam
fata sunt, cum ea soluit & uicit, quæ perpetuis nexibus,
& immobili fuerant necessitate deuincta. Sed frustra, in-
quit nescio quis, tantum arrogas Christo, cum sæpe alios
sciamus, & scierimus deos, & laborantibus plurimis de-
disse medicinas, & multorum hominum morbos ualitudi-
nesq; curasse. Non inquiri, non exigo, quis deus, aut quo
tempore cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum restitue-
rit sanitati: illud solum audire desidero, an sine ullius adiu-
ctione materie, id est medicaminis alicuius, ad tactum mor-
bos iusserit ab hominibus euolare: imperauerit, fecerit et
emori ualitudinum causam, & debiliu corpora ad suas re-
meare naturas. Christus enim scitur, aut adnota partibus
debilitatis manu, aut uocis simplicis iussione aures ape-
ruisse surdorum, exturbasse ab oculis cæcitates, orationem
dedisse mutis, articulorum uincula relaxasse, ambulatum
dedisse contractis, uirilignes, querqueras, atq; intercuties
morbos, omniaq; alia ualitudinum genera, quæ humana
corpora sustinere nescio quæ uoluit importuna crudeli-
tas, uerbo solitus imperioq; sanare. Quid simile dii om-
nes, à quibus opem dicitis agris & periclitantibus latam?
Qui si quando (ut fama est) nonnullis aut tribuere medici-
nam, aut cibum aliquem iusserunt capi, aut qualitatis alicuius
ebibi potionem, aut herbarum, & graminum succos su-
perim

*Fatis imperitat
Christus.*

Medicus perimponi inquietantibus causis, ambulare, cessare, aut
re aliqua, quæ officiat, abstinere (quod esse non magnū,
nec admirationis alicuius stupore cōdignum promptum
est, si uolueritis attendere) & medici etiam sic curāt ani-
mal humi natum, nec confisum scientiæ ueritate, sed in ar-
te suspicabili positum, & coniecturariū estimationib. nu-
tans. Nulla autem uirtus est medicaminibus amouere quæ
noceant: beneficia ista rerum, non sunt curantium potesta-
tes: & ut sit laudabile scire, quæ quibus conueniat medi-
cina, aut arte curari, locus huius laudis non in deo, sed in
homine constitutus est. Hunc enim nō est turpe rebus ex-
trinsecus sumptis ualeitudinem hominis fecisse meliorē:
indecorum deo est, non ipsum per se posse, sed externariū
adminiculis rerum sanitatem incolunitatēq; præstare. Et
quoniam beneficia salutis datæ aliorū numinum cōpara-
tis, & Christi: quot millia uultis à nobis debiliū uobis o-
stendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino re-
tulisse medicinam: cum per omnia supplices irēt templa,
cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa conuerterent
osculis: cum Aesculapium ipsum datorē (ut prædicant) sa-
nitatis, quoad illis superfuit uita, & precibus fatigarent;
& inuitarent miserrimis uotis. Nonne alios scimus malis
suis cōmortuos, cruciatibus alios cōsensuisse morborū, per-
niciosius alios sese habere cœpisse, post quā dies noctesq;
in continuis precibus & pietatis expectatione triuerūt.
Quid ergo prodest ostendere unum, aut alterum fortasse
curatos, cum tot uilibus subuenerit nemo? & plena sint
omnia miserorum, infeliciūq; delubra: nisi forte dica-
tis, opē bonis ab dijs ferri, malorū miseras despici. Atquē

Chri

Christus equaliter bonis, malisq; subuenit: nec repulsus
ab hoc quisquā est, qui rebus auxilium duris contra impe-
tum postulabat iniuriasq; fortune. Hoc est enim propriū
dei ueri, potentiæq; regalis, benignitatē suam negare nul-
li, nec reputare quis mereatur, aut minime: cum naturalis
infirmas peccatorem hominē faciat: non uoluntatis, sed
indicationis electio. Dicere porro meritis opem laboran-
tibus ab dijs ferri, hoc est in medio ponere, & dubitabile,
quod asseras, facere: ut & ille, qui sanus est factus, fortui-
to possit uideri esse seruatus: & ille, qui non est, non meri-
ti causa, sed firmitate credatur ualeitudinē expellere non
potuisse diuina. Quid? quod istas uirtutes, quæ sunt à no-
bis summatis, nō (ut rei posebat magnitudo) deprōpta,
non tantum ipse perfecit ui sua, uerum (quod erat subli-
mius) multos alios experiri, et facere sui nominis cū asse-
ctione permisit. Nam cum uideret futuros uos esse gesta-
rum ab se rerum, diuinūq; operis derogatores, nequa sub-
esset suspitio magicis se artib. munera illa beneficiaq; lar-
gitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suam gra-
tiam sequebatur admirās, piscatores, opifices rusticanos,
atq; id genus delegit imperitorū, q per uarias gētes mis-
si, cūcta illa miracula sine ullis fucis atq; adminiculis per-
petrarent. Verbo ille cōpescuit uermantium membrorū
cruces, & illi uerbo cōpescuerunt furialiū uermina pas-
sionum. Imperio ille uno exturbauit à corporibus demo-
nas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorū portan-
tes & illi se casib. iussione nō alia sanitati & constantia
reddiderūt. Ille notas albicantiū uutiliginū manu adnota-
deterisit: linimenta & hi corporum haud dissimili concie-

*Suppliciter rogā
tem promissū
audiat deus.*

Agos Foli

li uere contactu. Vliginosa ille et turgentia uiscera sic citatem iussit recuperare nativam: et famuli eius hoc modo statuerunt errantes aquas, et à pernicie corporum suos labi iussere per tramites. Ille ulcera oris immensi, et recusantia perpeti sanitatem intra unius uerbi moram continuo frenauit à pastu: et illi haud aliter cōtumaciam canceris seui ad subeundam cicatricem circūscriptis euagationibus cōpulerunt. Incessum ille claudis dedit, uisum luminibus cæcis, interceptos reuocauit ad uitam: nec minus et hi quoque contractionē relaxauere neruorum, luce oculos impleuere iam perditā, et ab tumulis remeare defunctos exequiarum conuersione iusserunt. Neque quicquam est ab illo gestum per admirationē stupentibus cunctis, quod non omne donauerit faciendū paruulis illis et rusticis, et eorum subiecerit potestati. Quid dicitis o mētes incredulæ, difficiles, duræ: alicuius mortaliū Iuppiter ille capitolum huiusmodi potestatem dedit? Curionem, aut pontificem in maximū, quin immo dialem (quod eius est) flaminem isto iure donauit? Non dicam, ut mortuos excitaret: non ut cæcis restitueret lucem: non ut membrorum situm eneruatis redderet, et dissolutis sed ut pustulam, redunā, papulam, aut uocis imperio, aut manus contrectatione cōprimeret. Ergo illud humanū fuit, aut ex ore terrenis stercorebus nutrito tale potuit ius dari, talis licetia proficisci, et non diuinum, et sacrum? aut si aliquam superlationē res caput plusquā diuinum, et sacrum? Nam si facias ipse, quod possis, et quod tuis sit uiribus potentatuique conueniens, admiratio non habet quod exclamet, id enim quod potueris feceris, et quod præstare debuerit uis tua, ut potens esset

esset una, et ipsius qui operaretur, qualitas. Transcribere posse in hominem ius tuum: et quod facere solus possis, fragilissimæ rei donare, et participare faciendū, supra omnia sita est potestatis, cōtinentisque sub sese est rerum omnium causas, et rationum facultatumque naturas. Age nunc ueniat, qui super igneam zonam, magus interiore ab orbe Zoroastres, Hermippo ut assentiamur auctori, Bactrianus et ille conueniat, cuius Ctesias res gestas historiariam exponit in primo. Armenius Hosthanis nepos, et familiaris Pamphylus Cyri, Apollonius, Damigero, et Dardanus, Velus, Iulianus, et Bæbulus, et si quis est alius qui principatū et nomē fertur in talibus habuisse præstigijs: permittant uni ex populo in officij sermoneis dandi ora coarticulare mutorum, sardorum auriculas reserare, sine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, et in frigentia olim membra sensus animasque reducere. Aut, si ardua res ista est, neque alijs permittere tallium possunt operum potestates, ipsi faciant, et cum suis ritibus faciant, quicquid malefici graminis nutricant terrarum sinus, quicquid uirium cōtinet fremitus ille uerborum, atque adiunctæ carminū necessitates, non inuidemus, adijciant, non interdiciamus, colligāt. Experiri libet et recognoscere, an cum suis efficere dijs possint, quod ab rusticis Christianis iussionibus factitatu est nudis. Desistite o nescij in maledicta cōuertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura sed uobis periculū, inquam, non paruulum, sed in rebus eximijs, sed in præcipuis constitutum. Siquidem res anima preciosa est, nec ipso se homini quicquam potest charius inueniri. Nihil (ut meminimus)

Hermippus de
Zoroastre
Ctesias de Bactrianis

Præstigiatores

Præstigiari
ritus

magicum, nihil humanū, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis, delicti in Christo derideatis: licet ex more atque in lasciuia dissoluamini cachinnorum, Deus ille sublimis fuit, deus radice ab intima, deus ab incognitis regnis, et ab omnium principe Deus sospitator est missus: quem neque sol ipse, neque ulla (si sentiunt) sidera, non rectores, non principes mundi, non denique dii magni, aut, qui fingentes se deos genus omne mortalium territant, unde aut qui fuerit, potuerunt noscere uel suspicari: et merito, exutus à corpore quod in exigua sui circumferebat parte, postquam uidri se passus est, aut cuius esset magnitudinis, sciri, nouitate rerum exterrita uniuersa mundi sunt elementa turbata, tellus mota contremuit, mare funditus refusum est, aer globis inuolutus est tenebrarum, igneus orbis solis tepesfacto ardore deriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse iam dudum unus iudicabatur è nobis? Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, et sub oculis suis uiderunt agi, testes optimi, certissimi quoque autores, et crediderunt hæc ipsi, et credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinam isti sint fortasse queritis, gentes, populi, nationes, et incredulum illud genus humanum: quod nisi aperta res esset, et luce ipsa (quemadmodum dicitur) clarior, nunquam rebus huiusmodi credulitatis sue commodarent assensum. At nunquid dicemus illius temporis homines usque adeo fuisse uanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quæ nunquam uiderant, uidisse se fingerent: et quæ facta omnino non erant, falsis proderent testimonijs, ut puerili assertionem firmarent? cumque possent uobiscum et unanimiter

uic

uiuere, et inoffensas ducere coniunctiones, gratuita susceperent odia, et execrabili haberentur in nomine? Quod si falsa (ut dicitis) historia illa rerum est, unde tam breui tempore totus mundus ista religione completus est? aut in uanam coire qui potuerunt mentes gentes regionibus, districtis uentis, coelo, conuexionibusque dimotæ? Assuefactionibus, ille et sunt nudis, inductæ in spes cassas, et in pericula capitis immittere se sponte temeraria desperatione uoluerunt: cum nihil tale uidissent, quod eas in hos cultus nouitatis sue posset excitare miraculo. Immo quia hæc omnia et ab ipso cernebantur geri, et ab eius præconibus, qui per orbem totum missi beneficia patris et munera dis hominibusque portabant: ueritatis ipsius uis uicta et dederunt se Deo: nec in magnis posuere dispendijs membra uobis proijcere, et uiscera sua lanianda præbere. Sed conscriptores nostri mendaciter ista promiserunt, extulere in immensum exigua gesta, et angustas res satis ambitioso dilatauere præconio. Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, uel quæ ab ipso gesta sunt, uel quæ ab eius præconibus pari iure et potestate terminata. Magis uos incredulos faceret uis tanta uirtutum, aut apprehendere locum fortasse possetis (quod uideretur esse simillimum ueri) et incrementa rebus apposita, et inditas scriptis et commentarijs falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium peruenire potuerunt gesta, gentibus in ignotis, et usum nescientibus. literarum: aut (si qua sunt literis, conscriptionibusque mandata) maleuolentia demonum, quorum cura et studium est hanc intercipere ueritatem, et consimiliū his hominum interpolata quedam, et addita, partim mutata, atque detracta uerbis.

In oem terram exiit
sonus eoru

A malis detorta
scriptura, ut in
his ad fidem facere
uideatur.

Sylla

sollabis, literis, ut & prudentium tardarent fidem, & gestorum corrumperent auctoritatem. Sed nunquā fuerit, his bene ut Christus qui fuerit literarum testimonijs colligatur: cuius in id solum dimissa sunt causa: ut, si esse constiterit ea uera, quae dicimus, confessione omnium deus fuisse monstretur. Nō creditis scriptis nostris, & nos uestris nō credimus scriptis. Falsa de Christo cōfingimus, & uos de dijs uestis inania & falsa iactatis, neque enim caelo deus aliquis lapsus est, aut suis res uestras cōmentatus est manib, aut ratione cōsimili nostris rebus, et religionib, dero gavit. Ab hominib, hae scripta, & illa sunt ab hominibus scripta: mortalibus edissera sermonibus, & quicquid dicere de nostris conscriptoribus intederitis, & de uestris hae dicta paribus sumite atq; habetote momentis. Vultis uera esse, quae in uestris cōprehensa sunt scriptis: & quae in nostris consignata sunt literis, confiteamini necesse est esse uera. Falsitatis arguitis res nostras: & nos uestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora (inquitis) nostra sunt, ac per hoc fidei & ueritatis plenissima. quasi uero errorum non antiquitas plenissima mater sit, & non ipsa pepererit res eas, quae turpissimas dijs notas ignominiosas cōcinauerunt in fabulis. Ante millia enim annorū decem non potuerunt falsa & audiri, & credi: aut nō simillimū ueri est, fidem uicinis & finitimis, q̄ spatorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim hae, illa opinionib, asseruntur, & procliuus multo est, minus esse in recētibus fictionis, quam in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indoctis hominibus, & rudibus, scripta sunt, & iccirco nō sunt facili auditione credenda. Vide ne magis hae fortior causa

causa sit, cur illa sint nullis cōinquinata mendacijs, mente simplici prodita, & ignara lenocinijs ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Nunquam enim ueritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est circūducisse patitur orationis per ambitum longiorē. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaq; illa ornamenta, quibus fides quaeritur assertionis, suspicantes adiuvant, nō ueritatis linimenta demonstrant. Ceterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neq; alia sectatur artificia uerborū, quibus capi consueti sunt audietes, & ad consensum rei circūscriptionis necessitate traduci. Barbarismis, Solocismis, obstita sunt, inq; res uestrae, & uitiorum deformitate polluta. Puerilis sane, atq; angustipectoris reprehensio: quam si admitteremus, ut uera sit, abijciamus ex uisibus nostris quorundā fructuum genera, quod cum spimis nascuntur, & purgamentis alijs, quae nec alere nos possunt, nec tamen impediūt perfrui nos eo, qd principaliter antecedit, & saluberrimū nobis uoluit esse natura. Quid enim officit o quae solet aut quā praestat intellectui tarditatem: utrumne quid leue, an hirsuta cum asperitate promature inflectatur quod acui, an acuiatur quod oportebat inflecti: aut qui minus id, quod dicitur, uerum est, si in nummo peccetur, aut casu, praepositione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro, iudicijsq; seruetur, deturq; illis immo, qui uoluptatū delinimenta querētes, omne suum studium uerborū in lumina contulerūt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur, spectandum est, non quali cum amoenitate dicatur: nec quid aures

*Simplex ueritas
uermū nullas
gudet lenocinijs
artificijs*

*Pompa sermonis
foro seruatur*

aures cōmulceat, sed quas afferat audientibus utilitates:
 maxime cum sciamus etiam quosdam sapientiā deditos,
 non tantum abieciſſe sermonis cultū, uerum etiā, cū pos-
 sent ornatus atq; uberius eloqui, truiualem studio humili-
 tatē secutos, ne corrūperent scilicet grauitatis rigore, &
 sophistica se potius ostentatione iactarent. Enim uero dis-
 soluti est pectoris in rebus serijs querere uoluptatem: &
 cum tibi sit ratio cum male se habētibus atq; egris, sonos
 auribus infundere dulciores, non medicinam uulneribus
 adiuuere. Quāquā (si uerum spectes) nullus sermo na-
 tura est integer, uitiosus similiter nullus. Quenam est e-
 nim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex
 scripta, ut hic paries dicatur, & hæc sella? cum neq; se-
 xus habeant fœmininis generibus masculinisq; discre-
 tos, neq; quisquā docere doctissimus me possit ipsum hic,
 & hæc, quid sint, aut cur ex his unum, sexū uirilem desi-
 gnet, fœmininis generibus id quod sequitur applicet. Hu-
 mana ista sunt placita, & ad usum sermonis faciendi non
 sane omnibus necessaria: nam & hæc paries forsitan, &
 hic sella dici sine ulla reprehensione potuisset, si ab initio
 sic dici placuisset, & a sequētibus sæculis cōmuni esset in
 sermocinatione seruatum. Et tamen o isti, qui pollutas res
 nostras uitiorū criminamini: stribiligines & uos istas li-
 bris illis in maximis atq; admirabilib. nō habetis? Nōne
 aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres: cœlus, & cœlū? nō
 item filus, & filum? nō item crocus, & crocum? non item
 fretus, & fretum? non item apud uos est positum hoc pa-
 ne, et hic panis? hic sanguis, hoc sanguen? candelabrū &
 uigulū ratione eadē uigulus et candelaber? Nā si singula
 nomi

Humana in
 gendis formā
 placita. Nocabunt.

nomina non possunt genera plura habere q̄ singula: neq;
 eadē possunt huius esse generis, & illius (genus enim tra-
 sire genus in alterū nō potest) tam peccat qui genera ma-
 sculina fœmininis pronunciat legibus, q̄ ab eo peccatur, q̄
 articulos masculinos fœmininis generibus antepōnit. At-
 qui uos conspiciamus & res masculinas fœminine, & fœ-
 mineas masculine, & quas esse dicitis neutras, & illo, &
 hoc modo sine ulla discretione depromere, aut igitur nul-
 la est culpa indifferēter his uti, & frustra nos dicitis So-
 læcismorū obscœnitate deformes: aut si certū est singula
 quibus debeat rationibus explicari, in similibus uitijs uos
 quoq; uersamini: quāuis Epicados omnes, Casellios, Ver-
 rios, Scauros teneatis, & Nisos. Sed si deus, inquit, fuit
 Christus, cur forma est in hominis uisus? & cur more est
 interemptus humano? An aliter potuit inuisibilis illa uis,
 & habens nullam substantiā corporalem, inferre & cō-
 modare se mundo, concilijs interesse mortalium, q̄ ut ali-
 quod tegmen materie solidioris assumeret, quod oculorū
 susciperet iniectū, & ubi se figere ineptissima posset con-
 tēplationis obtutus? Quis est enim mortaliū, q̄ quereretur
 eū uidere, quis cernere, si talē uoluisset inferre se terris,
 qualis ei primigenia natura est: et qualē se ipse in sua esse
 noluit uel qualitate, uel numine? Assumpsit igitur homi-
 nis formā, et sub nostri generis similitudine potentiā suā
 clausit, ut et uideri posset, & cōspici: uerba faceret, & do-
 ceret: atq; oēs exqueretur res eas, ppter quas in mūdum
 uenerat faciēdas, summi regis impio et dispositiōe serua-
 tis. Quid enim? dicitis, rex summus ea, quæ in mūdo faciē-
 da esse decreuerat, sine hoīe simulato nō quibat efficere? si
 opor

Necesse fuisse,
 deus forma
 assumere.

oportere ita fieri (quemadmodum dicitis) ista fortasse fecisset: quia non oportuit, aliter fecit. Quare isto uoluit, et illo genere noluit, latenter inuoluta, et uix ulli comprehensibiles causa, quas accipere fortasse potuisses si non esses iam dudum ad non accipiendum paratus: et prius te for-
mares ad non credendi fronte, quam tibi esset expositum id, quod nosse atque audire conquireres. Sed more est hominis interemptus, non ipse neque enim cadere diuinas interres potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum, et simplex: nec ullarum partium congregatione compactum. Quis est ergo uisus in patibulo pendere, quis mortuus est homo, quem induerat, et secum ipse portabat. Incredibile dictum est, et caecis obscuritatibus inuolutum, si uelis non caecum est, et similitudini proxime constitutum, Si quo tempore Sibylla praesaga, oracula illa depromens, fundebat uisum (ut dicitis) Apollinis plena, ab impijs esset caesa atque interempta latronibus: nunquid Apollo diceretur in ea esse occisus? si uates Helenus, si Martius, alijque similiter uates huiusmodi essent uita et luce priuati: nunquid aliquis dicere lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, uias rerum postulantis explicabant? Mors illa, quam dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam perpeti succubisset, tanta si non agenda res esset, et inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysterijs. Quae sunt ista inquit clausa atque obscura mysteria, quae nulli nec homines scire, nec ipsi, qui appellantur, diu mundi parte queunt aliqua suspicionis atque opinationis attingere, nisi quos ipse dignatus est cognitionis tantum imper

Sibylla de Christo
 oraculum etiam pro
 nuntiat.
 Vates Helenus
 Martius.

Inexplicabile &
 multa mortuum
 nuntiat mysterium
 Christi.

impertire muneribus, et in abditos recessus thesauri interioris inducere. Vides enim, si nollet inferri sibi a quoquam manus, summa illi fuisse contentio nitendum, ut hostes ab se suos, uel potestate uniuersa phiberet. Qui caecis restituerat luminibus, is efficere si deberet, non poterat caecos? qui debilibus integritatem, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? qui claudos faciebat incedere, is motus alligare membrorum neruorum duritia nesciebat? qui extrahebat a tumultibus mortuos, huic arduum fuerat letum cui uellet indicere? Sed quia fieri ratio ea, quae fuerat destinata, poscebat: et hic in ipso mundo, nec modo quod gestum est alio: inestimabilis illa atque incredibilis lenitas iniurias in se hominum, puerilibus ineptijs duces manus in se porrigi ab immanibus, passa est: diuersis quod latronibus, nec imputandum putauit quid illorum designasset audacia, dummodo suis ostenderet quid ab se expectare deberet. Cum enim de animarum periculis multa, medelarum contra insinuator, magister atque auctor, ad officiorum conuenientium fines, suas leges et constituta, direxit: non superbia fastum comminuit? non libidinum extinxit flammam? non hiatum compressit auaritia? non tela extorsit? non manibus, atque omnia seminaria totius uitiositatis abscecidit? Ipse denique non lenis, non placidus, non accessu facilis, non familiaris affatu, non humanas miseras indolescentes, omnes omnino crucibus et corporalibus affectos malis unica illa benignitate miseratus reddidit et restituit sanitati? Quid ergo uos subigit, quid hortatur maledicere, conuictari, inexpressibiles cum eo conferre similitudines? quem redarguere, quem tenere, nemo hominum possit ullius facinoris in reatu? Tyrannos, ac reges uestros, qui postposito decorum metu do-

naria spoliant populanturq; templorum: qui proscriptionibus & suis cadibus nudant nobilitatibus ciuitates: qui matronarum pudorem ac uirginum ui subruunt atq; eripiunt licentiosa, appellatis indigetes, atq; diuos: & quos odijs acrioribus conueniebat à uobis carpi, puluinaribus, aris, templis, atq; alio mactatis cultu, ludorum & celebri tate natalium: necnon & illos omnes, qui cōscriptione uo luminū multiformi maledictis mordacibus carpūt publi cos mores: qui luxurias, ac uitas uestras secant, urunt, dilacerant: qui in temporis posteri notas scriptorum perpetuitate prolatāt: qui matrimonia persuadent habēda esse cōmuniā: qui cum pueris cubitant formosis lasciuientibus nudis: qui pecudes uos esse, qui fugitiuos, qui exules, qui uilissimae seruos notae furiosos predicāt & insanos: admirantes, plaudentes ad cœli sustollitis sydera: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis & statuīs muneramini, & quātum est in uobis uelut quadam eternitate donatis immortalium testificatione titulorum: solum Christum conuēlere, dilacerare, si possitis uultis, immo solum si liceat beluarū agrestium ritu cruentis oribus mandere, cōminutis cū osibus transuorare: quodnam (quæso) ob meritum dicite, cuius ob peccati culpā, quid ab eo cōmissum est, quod tenorem inflecteret recti, & in odia uos aspera furialibus stimulis cōcitaret? quia animarum uestrarū custodē se missum solo indicauit ab rege: quia uobis immortalitatem ferre, quam uos habere confiditis humanis paucorum asseuerationibus suasi, quod si esset apud uos certū falsa illū dicere, spes etiam uanissimas polliceri, nec sic uidei fuisse causam, cur eū deberetis odisse, cur hostili ani-

maduer=

maduersione damnare: immo, si animus uobis clemēs fuisset, & mitis, uel propter id solum eum deberetis amplecti quod optabilia uobis sponderet & prospera: quod bonarum esset nūcius rerū: quod ea predicaret, quæ nullius animum lederent: securioris quinimmo expectationis impleret. At enim odio dignus est, quod ex orbe religiones expulit, quod ad deorū cultum prohibuit accedi? Ergone ille religionis extingtor, & impietatis auctor arguitur, qui ueram in orbe religionem induxit? qui hominibus cecis, & re uera in impietate degētibus pietatis aperuit ianuas? & cui se submitterent, indicauit? An ulla est religio uerior, officiosior, potentior, iustior, quā Deum principem nosse, scire deo principi supplicare, qui bonorū omnium solus caput, & fons est, perpetuarum pariter fundator & conditor rerum, à quo omnia terrena, cunctaq; celestia animātur, motu irriganturq; uitali: & qui si non esset, nulla profecto res esset, quæ aliquod nomen, substantiamq; portaret? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo loquimur, Imperator: & magis esse Apollinē creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da uerum iudiciū: & hæc omnia circumspeciens, quæ uidemus, magis an sint dij ceteri dubitabit, quā in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus: siue cum exclamamus o deus, siue cum illum testem constituimus improborū, & quasi nos cernat faciem subleuamus ad cœlum. Sed minoribus supplicare dijs homines uetuit, dij enim minores, q̄ sint, aut ubi sint, scitis? perstrinxit uos aliquando suspitio illorum aut mentio, ut merito feratis indigne abrogatos his cultus, & honoris impertitione uiduatos? quod si non mētis elatio, &

Soli deo prima
pi supplicandu.

typhus qui appellatur à Græcis obstaret, atq; officeret uobis, iamdudum scire potuissetis: quid, aut quare prohiberetur fieri, intra fines quos stare religionē uoluerit ueram, quantum uobis periculum nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, uel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renunciareris errori. Verum hæc omnia illustrius cōmemorabuntur & planius, cum ulterius prorsus fuerimus euecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam uindicasse. Nō credimus, inquitis, uera esse quæ dicit. Quid enim, quæ uos negatis uera esse, apud uos liquent, cum imminetia, & nōdum passa nullis possint rationib. refutari? Sed & ipse, quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim (ut dixi) futurorum potest existere cōprobatio. Cum ergo hæc sit conditio futurorum, ut teneri & cōprehendi nullius possint anticipatio nis attactu: nōne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quàm omnino quod nullas? In illo enim piculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat et uacuum: in hoc damnum est maximū (id est salutis amissio) si cum tempus aduenerit, aperiatur hoc fuisse mendacium. Quid dicitis o nescij, etiam fletu & miseratione dignissimi: ita non extimescitis, ne forte hæc uera sint, quæ sunt despectui uobis, & præbent materiam risus? nec saltem uobiscum sub obscuris cogitationib. uoluitis? ne quod hoc die credere obstinata renuitis pueritate, redarguat seruum tempus, & irreuocabilis poenitentia castiget? Non ne uel hæc saltem fidem uobis faciunt argumenta creden-

Futura incōprehensibilia

di, quòd iam per omnes terras in tam breui tēpore & paruo, immensi nominis huius sacramenta diffusa sunt? quòd nulla iam natio est tam barbari moris, & māsuetudinem nesciens, quæ nō eius amore uersa molliuerit asperitatem suam, & in placidos sensus assumpta trāquillitate migrauerit? quòd tam magnis ingenijs præditi Oratores, Græmatici, Rhetores, Consulti iuris, ac Medici, philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant: quòd ab dominis se serui, cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solui cōiuges matrimonijs, exheredari à parentibus liberi, quàm fidē rumperē Christianam, & salutaris militiæ sacramenta depōnere? quòd cum genera poenarum tanta sint à uobis proposita religionis huius sequētibus leges, augeatur res magis, & contra omnes minas, atq; interdicta formidinum animosius populus obnitatur, & ad credendi studiū prohibitionis ipsius stimulis excitetur: nūquid hæc fieri possim & inaniter creditis, fortuitis incursums assumi has mētes? Itāne istud non diuinū, & sacrum est, aut sine deo eorum tantas animorū fieri conuersiones, ut cum carnifices unci, alijsq; innumeri cruciatus (quemadmodum diximus) impēdeant credituris, ueluti quadam dulcedine, atq; nectare ebrij cuncta cōtemnant? O ingratiū & impiūm seculum, o in priuatam perniciem incredibili pectoris ob-
 stinatione pronum. Si aliquis ad uos medicus ex summo-
 tis uenisset & nunquā uobis regionibus cognitis, medica-
 men pollicens tale, quod à uestris corporibus omnia omni-
 no prohiberet morborum & ualetudinum genera: nō cer-
 tatim blāditijs omnibus atq; honoribus solum familiaria

*Dulcedine pro-
 miffis ebri*

susciperetis in moenia? non illud medicaminis genus optaretis esse certissimū, non uerū, quod immunes uos fore ab tam innumeris uexationib. corporū usq; ad ultimos fines spōderet etatis? Et licet ambigua res esset, committeretis uos tamen, nec potionē incognitā dubitaretis haurire spe salutis pposita, atq; amore incolumitatis incensi. Eluxit, atq; apparuit Christus rei maximæ nūciator, auspiciū faustum portans, et præconiū salutare credetib. Quenā est ista crudelitas, inhumanitasq; tāta, quā immo (ut uerius loquar) fastidiosum supercilium, nunciatorē muneris et portitorē tanti, nō tantum uerborū maledictionib. scinde re, uerum etiā bello graui atq; omnibus persequi telorum effusionib. et ruinis? Non placent ea quæ dicit, et cū offensionibus audiūtur à uobis, pro ludicris ea uaticinationibus cōportate: stolidissimas res loquitur, et fatua dona promittit: ridete ut sapiētes uos uiri, et in suis erroribus fatuitatē relinquitte uolutari. Quenam est hæc feritas (ut repetamus quæ dicta sunt sæpius) quæ libido tā carnifex, inexpiabile bellū indicere nihil de te merito? Dilacerare si detur cū uelle per uiscera, qui non modo nullū intulerit malū nulli, sed æqualiter benignus omnibus, docuerit quānam his salutis deo portaretur à principe: quid esset factū opus, ut interitū suggerēt, et immortalitatē cōsequerētur ignotā? Cūq; nouitas rerū, et inaudita promissio audientium turbaret mentes, et credulitatē facerēt hesitare: uirtutū omnium dominus, atq; ipsius mortis extinctor hominem suū permisit interfici, ut ex rebus cōsequētib. scirent in tuto esse spes suas, quas iā dudū acceperāt de animarū salute, nec periculū mortis alia se posse ratione uitare.

ARNOBII DISP V.

tationum aduersus Gentes

Liber secundus.

OC in loco tribui si ulla facultas posset, uellem cū his omnibus, quibus nomē inuisum est Christi, ab instituta principali ter defensione diuerticulo paulisper factō talia uerba miscere. Si nullā esse dicitis contumeliā respondere aliquid interrogatos, edisserate nobis, et dicite quid rei, quid causæ est, quod tam grauius insectamini Christum bellis? uel quas eius contumelias offensas, ut ad eius nominis mentionem rabidorū peccatorum efferuescatis ardoribus? Nunquid regiam sibi uindicans potestatem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupauit? et pacatas ab exordio nationes alias deleuit ac sustulit, alias sibi parere cernicibus compulit subiugatis? Nunquid ardoribus auaritiæ flagrans uniuersas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis suæ mancipio uindicauit? Nunquid libidini cupiditatibus gestiens pudicitie repagula ui fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimonio? Nunquid arrogantiae supercilio tumidus iniurias et contumelias passim sine ullius personæ discriminibus irrogauit: ut non omnium uirtutum amore correpti cognitæ accipiant rationes, atq; mūdi omnib. rebus præponat amicitias Christi? Nisi sorte obtusi et fatui uideatur hi uobis, qui per orbē iam totū conspirāt et coeunt in istius credulitatis assensum. Quid ergo? uos soli sapiētiæ conditi atq;

intelligentiæ uimera nescio quid aliud uidetis, & profundum: soli esse nugæ intelligitis hæc omnia, soli uerba & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principali ab rege uentura? Vnde (quæso) est uobis tantum sapientiæ traditum: unde acuminis, & uiuacitatis tantum: uel ex quibus scientiæ disciplinis tantum cordis assumere, diuinationis tantum potuistis haurire? Quia per casus, & tempora declinare uerba scitis, & nomina, quia uoces barbaras, solocismosq; uitare, quia numerosum, & instructum, compositumq; sermonem, aut ipsi uos nostis efferre: aut incompertus cum fuerit, scire: quia fornicem Lucilianum, & Marfyam Pomponij obfignatum memoria continetis: quia quæ sint in litibus constitutiones, quot causarum genera, quot dictionum, quid species, oppositum à contrario quibus rationibus distinguatur: iccirco uos arbitramini scire quid sit falsum, quid uerum, quid fieri possit, aut non possit: quæ imorum, summorumq; natura sit? Nunq; ne illud uulgatum perstrinxit aures uestras, sapientiæ hominis stultitiæ esse apud Deum? Primum & ipsi penitus perspicitis uos ipsos, siquædo de rebus disceptatis obscuris, & naturalia pergitis referre secreta, et ipsa, quæ dicitis, quæ asseueratis, quæ capitali plerumq; contentione defenditis, nescire uos, & unumquemq; suspitiones suas probatis & comprehensis pertinaci oblectatione tutari. Quid enim (si uerum fateamur) etiam si omnia secula in rerum inuestigatione ponantur, scire per nos possumus, quos ita cecos, & superbos nescio qua res protulit, & cocinnauit inuidia, ut cum nihil sciamus omnino, fallamus nos tamen, & in opinionem scientiæ sub inflati pectoris tumore tollamur: ut enim diui-

Lucianus
Pomponius

na præteream, & naturali obscuritate res mersas, potest quisquam explicare mortaliū id, quod Socrates ille comprehendere nequit in Phædoe: homo quid sit, aut unde sit, anceps, uariius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis, in quos usus prolatus sit, cuius sit excogitatus ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur examinaturum illu tellus uliginis alicuius cōuersa putore, tanquam uermes animauerit, tanquam mures: an fictoris alicuius, & fabricatoris manu linimenta hæc corporis, atq; oris acceperit formam: Potest, inquam, scire in medio hæc posita, atq; in sensibus constituta communibus, quibus causis mergamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant insomnia, quibus uisa, imò (quod ambigit in Theæteto Plato) uigilemus aliquando, an ipsum uigilare, quod dicitur, somni sit perpetui portio: ecquid agere uideamur, in somnium cum uidere nos dicimus: radiorum, & luminis intentione uideamus, an rerum imagines aduolēt, & nostris in pupulis sidant: utrū sapor in rebus sit, an palati cōtagionibus fiat: quibus ex causis pili nigrorem ingentium ponant, neq; omnes pariter, sed paulatim adiiciendo cantescant: quid sit quod humores uniuersi unum corpus efficiant mixtione, solum oleum respuat immersionem in se pati, sed in suam naturam impenetrabile semper perspicue colligatur: Ipse deniq; animus, qui immortalis à uobis & deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus: delira & fatua & insana quorum infirmitas & inscientia miserabilis hoc magis est, quod cum fieri possit ut ueri aliquid aliquando dicamus, & hoc ipsum nobis incertum, an ueri aliquid dixerimus. Et

Socrates de
Gomme

Plato

Olen

Animus

quoniam ridere nostram fidem consuectis, atq; ipsam credulitatem facetijs tocularibus lancinare, dicite o festiui, & meraco sapientie tincti & saturi potui, estne operis in uita negotiosum aliquod atq; actuosum genus, quod non fide praeunte suscipiāt, sumant, atq; aggrediatur? an terris peregrinamini, nauigatis, non domum uos credentes peractis negotiationibus remeatuross? terrā ferro scinditis, atq; oppletis seminū uarietate, non credentes uos fructus percepturos esse uicibus temporarijs? coniugalia compulatis consortia, non futura esse credentes casta, & officiosi foederis in maritos? liberorū suscipitis prolem, non incolumē credentes fore, & per gradus etatis uenturam senectutis ad metas? aegritudines corporū medicorū committitis manibus, nō credentes morbos posse mitigata asperitate leniri? bella cū hostibus geritis, non uictoriā uos credentes praeliorum successionibus relatuross? ueneramini deos, & colitis, nō credentes illos esse, & propitias aures uestras supplicationibus accommodare? Quid illa de rebus ab humana cognitione sepositis, quae cōscribitis ipsi, quae lectitatis, oculata uidistis inspectiōe, & manibus tractata tenuistis? Nōne uestrū quicūq; est, huic, uel illi credit Auctori? non quod sibi persuaferit quis uerum dici ab altero, uelut quadā fidei astipulatione tutatur? qui cuncto rum originem esse dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? qui causam in numeris ponit, nō Pythagorae Samio, non Archita? qui animam diuidit, & in corporales constituit formas, non Platoni Socratico? qui quintū elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli Peripateticorū patri? qui ignē minatur mundo, &

uene

Baldae ignem
Canopae aquam
principalem den
astruclant
Thales
Heraclitus
Pythagoras
Archita
Plato
Aristoteles

uenerit cum tempus, arsurum, non Panetio, Chrysippo, Zenoni? qui indiuiduis corporibus mundos semper fabricatur, & destruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine cōprehendi, atq; omnia caecis obscuritatibus inuoluta, non Archesilao, Carneadi? nō alicui deniq; academiē ueteris, recentiorisq; cultoris? ipsi denique principes, & praedictarū patres sententiarū, nōne ipsa ea quae dicunt, suis credita suspitionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res ignium conuersionibus fieri? concretionem aquarum Thales? Pythagoras numeros scire? incorporales formas Plato? indiuiduorum Democritus conuersiones? aut illi, qui autumant nihil posse omnino cōprehendi, an sit uerum quod dicunt, sciunt? aut ipsum, quod definiunt, ueritatis esse intelligunt pronunciatū? Cum igitur comperti nihil habeatis & cogniti, omniaq; illa, quae scribitis, & librorū comprehenditis millibus, credulitate asseueretis duce: quanam haec est iudicatio tam iniusta, ut nostram derideatis fidem, quā uos habere conspiciatis nostra in credulitate cōmunem? Sed sapientibus uos uiris omnibusq; instructis disciplinarū generibus creditis, nempe illis, qui nihil sciunt, nec pronunciant unū, qui pro suis sententijs bella cum aduersantibus conferunt, & peruicacia semper digladiantur hostili: qui, cum alter alterius labefactant, destruunt, conuelluntq; decreta, cuncta incerta fecerunt, nec posse aliquid sciri ex ipsa dissensione monstrarunt. Sed facessant haec, nihilq; impediāt, plurimum quominus eis credere atq; auscultare debeatis, et qd est, quod in hac parte, aut uos plurimum habeatis, aut nos minus? uos Platoni, uos Plotino, uos Numenio, uel cui libuerit creditis

Panetius
Chrysippus
Zenon
Epicurus
Democritus
Metrodorus
Archisilanus
Carneades

Plotinus
Numenius

ditis: nos credimus, et acquiescimus Christo. Iniquitas hæc quanta est, ut cum utriq; auctoribus stemus, sitq; nobis & uobis unū & sociū credere: uobis uelitis dari, quod ita ab illis dicatur: accipe nos ea, quæ proferūtur à Christo, audire et spectare nolitis? Atqui si causascausis, partes partib. uoluerimus æquare: magis nos ualemus ostendere quid in Christo fuerimus secuti, quam in philosophis quid uos. Ac nos quidem in illo secuti hæc sumus: opera illa magnifica, potentissimæq; uirtutes, quas uarijs edidit exhibuitq; miraculis, quibus quiuis posset ad necessitatem credulitatis adduci, & iudicare fideliter non esse quæ fieret hominis, sed diuinæ alicuius atq; incognitæ potestatis: uos in philosophis uirtutes secuti quas estis, ut magis uos illis q̃ nos Christo oportuerit credere? Quisquā ne illorum aliquid quando uerbo uno potuit, aut unius imperij iussione: non dicam maris insaniās, aut tempestatum furores prohibere, compescere: non cæcis restituere lumina, aut sine luminibus natis dare: nō ad uitam reuocare defunctos: non an nosas dissoluere passionēs: sed quod leuissimum multo est, furunculum, scabiem, aut inhaerentem spinulam callo una interdictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum integritate laudabiles, aut nō omni genere studiorum & disciplinarum peritos: nam & uerbis eos luculentissimis scimus loqui & compositionibus fluere leuigatis: concludere acutissime syllogismos: ordinare sequaciter inductiones suas: reddere definitionibus formulas, partiri, diuide= re: multa dicere de numerorum generibus: multa de musicis: geometricas res etiam suis scitis, & perceptionib. explicare. Sed quid istud ad causam? nunquid Enthymema=

*Magnifica Christi
opera*

ta

ta, Syllogismi, resq; aliæ similes scire illos ueritatem spondent: aut ea re digni sunt, quibus necessario debeat rebus de obscurissimis credi? Personarum cōtentio non est eloquentiæ uiribus, sed gestorum operum uirtute pendenda. Ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonē candidule prompsit: sed qui, quod pollicetur, diuinorū operum prosequitur sponsione. Argumēta uos nobis, & suspitionum argutias proferetis: quibus ipse si Christus (cum pace hoc eius, & cum uenia dixerim) populorū in conuentibus uteretur: quis acquiesceret, quis audiret, quis cum promitteret aperte aliquid iudicare? aut quis cassa & nuda iactantem (quāuis esset imprudens, & facilitatis stolidæ) seque retur? Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa uis rerum, uel quæ ab ipso fiebat palām, uel ab eius præconibus celebrabatur in orbe toto: eas subdidit appetitionum flammæ, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gētes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt, atq; in usum cōputationis uenire ea, quæ in India gesta sunt, apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Aegypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis, & prouincijs omnibus, quas Sol oriens, atq; occidēs lustrat: ipsam deniq; apud dominā Romam, in qua cū homines sint Numæ regis artibus, atq; antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linquere, & ueritati coalescere Christianæ. Viderant enim cursum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore diffusas, & nominato Christo euanuisse. Viderant, inquit, si dentem dijs falsis, & ab eisdem metuētibus proditiū, ponere

*Simon Magnus
Petri quadriga
ignea*

dere precipitatum suo, cruribus iacuisse praefractis: post
deinde perlatū Brundā, cruciatibus, & pudore defessum,
ex altissimi culminis se rursum precipitasse fastigio: Quae
omnia uos gesta neque scitis, neque scire uoluistis: neque unquam
uobis necessaria iudicastis: ac dum uestris fiditis cordibus,
& quod typhus est sapientia uocatis, dedistis circumscri-
ptoribus locum, illis inquam noxijs, quorum nomen interest
obsole fieri Christianū, superfundendi caligines, atque ob-
scuradi res tantas, eripiendae uobis fidei, subiciendae con-
temptus: ut, quia sibi praesentium finem pro meritis immi-
nere, uobis quoque immitteret causam, per quam periculum
adire possitis, & uiduari benignitate diuina. Interea ta-
men o isti, qui admiramini, qui stupetis doctorū & philo-
sophiae scita: ita non iniustissimū ducitis inequitare, illude
re tanquam stulta nobis & bruta dicentibus: cum uel ea, uel
talia reperiāmini & uos dicere, quae nobis dici pronūcia-
rique ridetis? Nec mihi cum his sermo est, qui per uia se-
ctarum diuerticula dissipati, has atque illas partes opinio-
num diuersitate fecerūt. Vos uos appello, qui Mercuriū,
qui Platōē, Pythagorāque sectamini: uosque ceteros, qui
estis unius mentis, & per easdem uias placitorū inceditis
unitate. Audetis ridere nos, qui patrem rerū, ac deum ue-
neramur & colimus: quodque illi dedamus & pmittamus
spes nostras? Quid Plato uester in Theaeteto (ut cum potis-
simum nomen) nonne animo fugere suadet ē terris: &
circa illū semper (quantū fieri potest) cogitatione ac men-
te uersari? Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus
resurrectionem futuram: quā quidem nos dicere confite-
mur: sed a uobis aliter, quam sentiamus, audiri. Quid in

Politico

Politico idem Plato: nonne cum mundus occeperit ab occi-
dus partibus exoriri, & in cardinē uergere qui orientis
est solis, rursus erupturos homines telluris ē gremio scri-
bit, senes, canos, decrepitos, & cum anni coeperint accede-
re longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur,
ad incunabula infantiae desituros? Audetis ridere nos, &
animarū nostrarum prouideamus saluti, id est ipsi nobis?

Quid enim sumus homines, nisi animae corporibus clau-
se? Vos enim non omnes pro illarū geritis incolunitatib.
curas: non quod uitis omnibus, & cupiditatibus abstinea-
tis: metus ille uos habet, ne, uelut trabalibus clauis affixi,
corporibus haereatis. Quid illi sibi uolunt secretarū artū
ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint uobis
placidae, neque ad sedes remeantibus patrias obstacula im-
peditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas
dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos ani-
mas deiici ab earum hostibus, inimicisque cognouimus?

Quid Plato idem uester in eo uolumine, quod De animae
immortalitate composuit? non Acherontem, non Stygem,
non Cocytum fluuios, & Pyriphlegetontem nominat: in
quibus animas affuerat uolui, mergi, exuri? Et homo pru-
dentiae non prauae, & examinis iudicijque perpenſi rem
inenodabilem suscipit: ut cum animas dicat immortales,
perpetuas, & corporali soliditate priuatas, puniri eas di-
cat tamen, & doloribus afficiat sensuum. Quis autē ho-
minum non uidet quod sit immortale, quod simplex nul-
lum posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolo-
rem, immortalitatem habere non posse? Nec tamē eius au-
toritas plurimū a ueritate declinat. Quāuis enim uir le-

nis

Plato de mundi
immortalitateHomo anima
corpori clausa

Plato de anima

nis, & beneuolę uoluntatis inhumanū esse crediderit, capitali animas sententia condemnari: nō est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrentia flammarū globis, & cœnosis uoraginibus tetra. Iaciuntur enim, & ad nihilum redactę, interitiōis perpetuę frustratione uanescūt. Sunt enim medię qualitatis (sicut Christo auctore cōpertum est) & interire quę possint, deū si ignorauerint, uitę & ab exitio liberari, si ad eius se minas, atq; indulgentias applicarint. & ut quod ignotū est pateat, hęc est hominis mors uera, hęc nihil residuū faciens, nam illa, quę sub oculis cernitur, animarum est a corporibus diuagatio, non finis abolitionis extremus. hęc, inquam, est hominis mors uera, cum animę nescientes deum per longissimi temporis cruciatu consumūtur ignifero, in quem illas iaciunt quidam crudeliter seui, & ante Christū incogniti, & ab solo sciēte detecti. Quare nihil est quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur spes cassas, quod a uonis quibusdam dicitur uiris, & immoderata sui opinione sublati, animas immortales esse, deo rerum, ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, diuinas, sapiētes, doctas, neq; ulla corporis attretatione contiguas: quod quia uerū & certū est, & a perfecto sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehensibiles, uiuimus, boni, iusti, & recti, uitiositatis nullius rei, nulla cupiditas nos uincit, nulla libido dehonestat, uirtutū omnium seruamus atq; integramus tenorem. Et quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt animę, ideo unū conueniensq; sentimus: non moribus, non opinionibus discrepamus: Deū omnes nouimus, nec quot

Mors

in

in orbe sunt homines, sunt sententię totidem, neq; infinita uarietate discretę. At dum ad corpora labimur & properamus humanas, ex mundanis circulis sequitur nos causa, quibus mali simus, & pessimis cupiditatib; atq; iracundię feruamus, exerceamus in flagitijs uitam, & in libidine publicam uenaliū corporū prostitutione damnemur. Et quemadmodum se possunt incorporalibus corpora cōiungere: aut a deo principe res factę, ab infirmioribus causis ad uitiorum debonestatē traduci? Vultis homines institutum, superciliumq; deponere? qui deum uobis assciscitis patrem, et cum eo cōtenditis immortalitē habere uos unā, uultis querere, peruestigare, rimari, quid sitis uos ipsi, cuius sitis, censeamini quo patre, quid in mūdo faciatis, quā ratiōe nascamini, quo pacto proflati ad uitā? uultis fauore deposito cogitatiōib; tacitis peruide re animantia nos esse, aut consimilia ceteris, aut nō plurima differentia distātia? Quid est enim, quod nos ab eorū indicet similitudine discrepare? uel quę in nobis eminentia tāta est, ut animantiū numero dedignemur ascribi? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, & neruorū colligatione deuincta: & nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora, & neruorum colligatione deuincta. Aurę accipiunt naribus, & per anhelitū reciprocitas redunt: & nos spiritū consimiliter ducimus, & respiramus cōmeatibus crebris. Fœmininis generibus, masculinisq; distincta sunt: in totidē & nos sexus nostro sumus ab auctore formati. Edūt per uteros foetus, & corporalib; concilijs procreant: & nos corporum cōiugationibus nascimur, & ex aliis fundimur, atq; emittimur, matrū cibo si

e

sent.

sistatur & potu. Et illa superfluas foeditates inferiorib.
egerut abiciuntq; posticis: & nos cibo sustentatur & po-
tu: quod natura iam respuit, per eosdem effundimus tra-
mites. Cura illis est omnibus famem prohibere mortife-
ram, et necessario inuigilare pro uictu: quid aliud nos tan-
tis agimus in occupationib. uitae, nisi ut ea quaeramus, qui-
bus famis periculum deuitetur, & infelix sollicitudo ponatur? Morbos illa & inedia sentiunt, & ad ultimam sen-
ectute soluiuntur: quid enim nos immunes malis ab his su-
mus, & non eadem ratione morborum incommutatibus
frangimur, & senectutis destruimur tate? Quod si & il-
lud est uerum, quod in mysterijs secretioribus dicitur, in pe-
cudes atq; alias beluas ire animas improborum, postquam
sunt humanis corporibus exuta: manifestius comproba-
tur uicinos nos esse, neq; interuallis longioribus dispa-
tos. Siquidem res eadem nobis & illis est una, per quam
esse animantia dicitur, & motum agitare uitalem. Sed ra-
tionales nos sumus, & intelligentia uincimus genus om-
ne mutorum. Crederem istud uerissime dici, si cum ratio-
ne & consilio cuncti homines uiuerent, seruarent officio
rum tenorem, abstinerent ab illicitis, & si negotia turpia
non adirent, neq; quisquam prauitate consilij, atq; ignoran-
tia cecitate contraria sibi met atque inimica deposceret.
Vellem tamen scire quenam sit haec ratio, per quam sumus
potiores animalium generibus cunctis: quia nobis domici-
lia fecimus, quibus possumus hyemalia frigora, & aestatis
flagrantias euitare? quid animantia cetera huius rei prou-
dentia non habent? nonne alia cernimus opportunissimis
sedibus nidulorum sibi construere mansiones? alia saxis &
rupibus

rupibus tegere & communire suspensis: excauare alia tela-
luris sola, & in fossilibus foveis tutamina sibi met & cubi-
lia preparare? Quod si ministras manus illas etiam dona-
re parens natura uoluisset, dubitabile non foret, quin &
ipsa construerent moenium alta fastigia, & artificiosa ex-
cuderent nouitate. Tamen in his ipsis, quae rostris atq; un-
guibus faciunt, multa inesse conspiciamus rationis & sapien-
tiae simulacra: quae homines imitari nulla meditatione pos-
sumus: quauis sint nobis opifices manus, atq; omni gene-
re perfectionis artifices. Vestem illa non norunt, sellas, na-
ues, atq; aratra compingere: nec denique supellestem cae-
teram, quam familiaris usus exposcit. Non sunt ista scienti-
ae munera, sed pauperrimae necessitatis inuenta. Neq; cum
animis artes caeli ex penetralibus ceciderunt: sed exquisi-
tae, & natae sunt in terris hic omnes, et cum processu tem-
porum paulatim meditatione conflatae. Quod si haberent
scientias animae, quas genus habere diuinum atq; immor-
tale condignum est: ab initio homines cuncti omnia scirent,
nec saeculum esset ullum, quod artis esset ignarum alicuius,
aut rerum experientia non paratum. Nunc uero inops ui-
ta, & multarum indigens rerum, fortuita conspiciens quae-
dam commodum prouenire, dum imitatur, experitur, &
tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex assidua repre-
hensione paruas sibi concinnauit scientiolas artium, & ad
unum exitum temporibus plurimis commendatas perdu-
xit. Quod si homines penitus aut ipsos se nossent, aut in-
tellectum Dei suspicionis alicuius acciperent aura, nun-
quam sibi assciscerent diuinam immortalemque naturam:
nec existimarent quiddam magnificum se nosse, quia sibi

eraticulas, trullas, cetera q; fecerunt, quia subuculas, sup-
para, lenas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladi-
os, quia rastra, securiculas, uomercm. Nunquam inquam
crederent typho & arrogatia subleuati, prima esse se nu-
mina, & equalia principis summitati: qui gramaticam,
musicam, oratoriam, pepererant, & geometricas formu-
las, in quibus artificijs quidnam insit admirabile non ui-
demus: ut ex eorū inuentione credatur esse animas potio-
res & sole & syderibus cunctis, hunc totū cuius membra
sunt haec, mundum, & dignitate et substantia praeterire.
Quid enim aliud se spondent uel insinuare posse, uel tra-
dere, quam ut regulas nominū, differentiasq; noscamus?
ut interualla in uocum sonis, ut loquamur suadenter in li-
tibus, ut terrarum continentias metiamur? Quae si secum
anima diuinis ex regionibus attulissent, & esset necessa-
rium scire, omnes ea iam dudum in omni orbe tractarent:
neq; ullum hominū reperiretur genus, quod non esset his
omnibus aequaliter atq; uniformiter eruditum. Nūc uero
in mūdo quotus quisq; est musicus, dialecticus, & geome-
tres, quotus orator, poeta, grammaticus? ex quo apparet
(ut saepius dictum est) inuenta haec esse locorum necessi-
tate, ac temporū: neq; diuinitus eruditus aduoluisse huc
animas: quod neq; omnes doctae sint, neq; discere omnes
possint, & sint in his plurimae acuminis obtusioris, et tar-
di, & ad discendi studium plagariū coercionem cogantur.
quod si ea, quae discimus, reminiscencias esse constaret (ut
antiquis opinionibus scitū est) conueniebat nos omnes ab
una ueritate uenientes unū nosse, unūq; reminisci: nō ha-
bere diuersas, non plurimas, dissidentesq; sententias. nunc

HERO

uero cum singuli aliud atq; aliud asseramus, manifestum
& promptū est, nihil nos attulisse de caelo, sed hic natos
addiscere, & suspicionibus coalita uindicare. Et ut uobis
clarius manifestiusq; monstremus cuius sit pretij homo,
quem simillimū creditis potentiae superioris existere, con-
cipite animis hanc imaginem uestris, & quod fieri si ag-
grediamur potest, tanquā si simus aggressi, similitudinis
assumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effossa
locus habitabilis formam cubilis efficiēs, tecto, & parie-
tibus clausus: non algidus frigore, non feruens nimio calo-
re: sed ita temperatus, & medius, ut nec frigoris sensum,
nec ardorem ualidum perpetiatur estatis. In hunc sonus
omnino nullius incidat uocis, non auiis, non bestiae: nō tem-
pestatis, non hominis, nō deniq; fragoris alicuius, aut con-
crepantis terribiliter coeli. Excogitemus deinde quem ad-
modum lumen accipiat, nō ex illato igni, neq; ex sole con-
specto, sed notū aliquid fiat, quod imaginē luminis caligi-
ne interposita mentiatur: ianua non una sit, nec sit introi-
tus rectus: adeatur inflexionib. flexuosis: nec recludatur
aliquādo, nisi cum necessaria ratio postularit. Nunc quo-
niam imagini preparauimus sedē, accipiamus deinceps
mox aliquem natū, & in loci illius hospitium, quod habeat
rem nullam, & sit inane ac uacuum: platonica licet aut py-
thagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis per-
hibentur fuisse diuini: aut ex deūm repositis sapientissimi
nuncupati. Quod cū actum fuerit, nutrirī ut debeat sequi
tur, & alimonij conuenientib. educari. Adhibeamus igitur
& nutricem, quae semper ad eum nuda, semper silens
accedat, uerbum nullum faciens, nec in sermonē aliquem

ora & labra diducat: sed cum mammas dederit, & con-
 quantia supplerit officia, datum quieti linquat, & ante fo-
 res clausas dies noctesq; continuet. Poscit enim plerunq;
 res, nutricias adesse curas, & observare temporarios mo-
 tus. At uero cum coeperit solidioribus cibis infans debere
 fulciri, nutrice inferatur ab eadem, ueste (ut diximus) po-
 sita, & tenore reticētie seruato. Ipse autem, qui infertur
 cibus sit unus atq; idē semper: nihil materia differens, nec
 per uarios redintegratus sapor: sed aut sit ille de milio,
 aut sit panis ex farre, aut (ut secula imitemur antiqua) ex
 cinere caldo glandes, aut ex ramis agrestibus baccule. Po-
 tio autem uini sit prorsus incognita, nec sedande aliud ad-
 moueatur siti, quam liquor purus ē fontibus caldore ignis
 intactus: & (si fieri potis est) manibus subministratus ca-
 uis. Fiet enim familiaris ē more consuetudo in natura uer-
 sa, nec appetitio corrigitur, ulterius esse amplius nesciēs
 quod petatur. Quorsum igitur hec spectant: ut, quoniam
 creditū est animas diuinas atq; adeo immortales esse, &
 ad hominum corpora disciplinis cum omnibus aduolare,
 experiamur ex isto, quem hoc genere uoluimus educari,
 capiātne res fidē, an sit leuiter credita, & frustrabili ex-
 pectatione præsumpta. Proceat igitur nobis solitudine
 in operta nutritus, quot uultis annos agens, uultis uicena-
 rius: uultis tricenarius? immo cū annos fuerit quadragin-
 ta permensus, mortalium cōcilijs inferatur: & si uerū est
 illum principalis esse substantie portionē & ex fontibus
 uitae deriuatū hic agere, antequā notitiam rei sumat alicuius,
 aut sermone imbuatur humano, dei responsum roga-
 tus, quisnam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regioni-
 bus

bus editus, quo pacto, aut quānam ratione nutritus, quid
 operis aut negocij celebrās anteacti temporis decurrerit
 auitatem. Itā ille non omni pecore, ligno, saxo, obtusior,
 atq; hebetior stabit: non missus in res nouas, & nūquam
 sibi ante cognitās, ipsum sese esse ante omnia nesciturus.
 Poteritne (si queras) sol quid sit ostendere, terra, maria,
 sidera, nubes, nebula, pluuie, tonitrua, nix, grando? Pote-
 rit arbores scire quid sint, herbae, aut gramina, taurus, e-
 quis, aut aries, camelus, elephantus, aut miluus? Esurienti
 si dederis uiam, mustacium, cape, carduum, cucumerem,
 ficum, sciet posse sedari omnib; ex his famem: aut quo ge-
 nere singula esse debeant? Et sibi ignem si plurimum fece-
 ris, aut uenenatas circūposueris bestias, nōne ibit per me-
 dias flammās, uiperas, solifugas, esse noxias nesciēs, & ti-
 mere ipsum quid sit ignorans? Itā uero si uestem, si supel-
 lectilem ponas in medio tam urbanam, q̄ rusticam, eritne
 idem ut possit discriminare cui negocio res quaeq; conue-
 niat: cuius muneris accommodata sint usui indicet: in quos
 habitus uestis stragula facta sit, mitra, strophium, fascis, pul-
 uinus, muccinum, lena, tunica, mantele, mastruca, foccus,
 solea, calceus? Quid si adijcias rota qd sit, aut tribula, uā-
 nus, doliū, cupa, trapetum, uomis, aut cribrum, mola, bu-
 ris, aut sarculū? Quid arquata si sellula, acus, strigil, polu-
 brū, siliquastrū, trulla, lancicula, candelabrū, scopas, scy-
 phus, saccus? Quid si cithara, tibia, argentū, aes, codex, ra-
 dius, liber? Quid instrumenta si cetera, quibus uita succi-
 gitur & cōtinetur humana: ita (ut diximus) ille nō uobis
 ritū, aut asini, porci, aut si ullū est aīal tardius, cōspiciet,
 & quidē formaturas uarias respectās, et quae sint singula
 c 4 nesciens

nesciens, & quam in causam possideantur ignorans: non ne uocem, si fuerit necessitate aliqua coactus emitte, ut solenne est mutis, inarticulatū nescio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone o Plato quādam rationibus numeri admota ex puerulo sciscitaris? et ex eius niteris responsionibus comprobare, quæ discamus non discere, sed in eorum memoriam, quæ antiquitus noueramus, redire? Qui si tibi uere respondet (non enim nos cōuenit fidem rebus abiudicare quas dicis) non rerū scientia, sed intelligentia ducitur: & ex eo, quod aliquos numeros quotidianis habet ex uisibus notos, fit ut sequatur rogatus, & ipsa illum semper multiplicatiōis adducat accessio. Quod si uere cōfids immortalēs huc animas, & plenās sciētiæ peruolare, adolescentulū istum rogare desinito, quæ esse cōspicis ignarū rerum, & humanitatis esse in finibus cōstitutum. Quadragenariū istum ad te uoca, et ex eo percontare, non abstrusum aliquid, nō inuolutum, nō de triangulis, non de quadratis, quid sit Dibus, aut Dynamus sesqui octauus, aut sesquitercius ultimus: sed quod in medio sitū est, bis bina, bis terna, quam efficiat summulam querito. Volumus uidere, uolumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat questionem. Ita ille sensurus est (quāuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid quæras, an ab se responderi aliquid postules: & non stipes ut aliquis, aut Marpesia (ut dictū est) rupes stabit elinguis & mutus: hoc ipsum ignorans & nesciens, secum potius an cum altero colloquaris, cū altero sermocineris, an secum: oratio sit ista, quam promissus, sonitus uocis, nihil rerū significās, sed inani cōtinuatione ptractus? Quid dicis

citis o uiri plusq̃ satis est uobis ex aliena generositate tribuentes: hæcne est anima docta illa quam dicitis, immortalis, perfecta, diuina, post deum principem rerū, & post mentes geminas locū obtinens quartū, & affluens ex crateribus uiuīs? Hic est ille preciosus, & rationib. homo augustissimis præditus, mundus minor qui dicitur, & totius in speciem similitudinis fabricatus, atq; formatus: nullo melior (ut apparuit) pecore, obtusior ligno, saxo, qui nesciat homines, & in mutis semper solitudinibus degat, de moretur, iners ueluti puer, quamuis annis uiuat innumerris, & nunquā nodis corporeis eximatur. Sed cum scholas attigerit, & magistrorū fuerit institutionibus eruditus, efficitur prudens, doctus, & quā nuper habuerat, imperitiā ponit. Et asellus, & bos æque (usu atq; assiduitate cogēte) discit arare ac molere: equus iugū subire, & agnoscere in curriculo flexiones: camelus sese submittere, siue cū sumit onera, siue cum ponit: colūba manumissa reuolare ad dominicas sedes: canis cum inuenerit prædam cohibere & continere latratū: uerba Psitacus & integrare, & nomina prorsus expromere. Sed ego cū audio nescio quid præstans animam dici, Deo uicinum & proximum, scientē huc omnia superioribus aduentare de seculis: nolo illam discere, sed docere: nec ex docta (ut dicitur) elementariam fieri: sed retinentē res suas, corporibus semet circumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita, discerem qui poterit utrum ne illud, quod audit, reminiscatur, an discat: cum multo facilius credere, discere illam quod nesciat: quam oblitam, quod paulo ante sciebat: & oppositu corporis amitti repetentiam priorū. Et ubi est illud, quod

*Ho. m. g. 106
nos*

dicitur incorporealis anima substantiam non habere: quod
 enim nullius est corporis: oppositione alterius non impedi-
 tur, nec potest aliquid suaderi perdere id, quod non potest
 tactum rei oppositae sustinere. Vt enim numerus in corpo-
 ribus constitutus (quamuis mille corporibus obruatur) in-
 tactus et inuolabilis constat, ita necesse est animas, si sunt
 (ut perhibetur) incorporeas, obliuione priorum nullam pa-
 ti: quamuis eas solidissimae corporum circūligauerint iūctio-
 nes. Quid? quod eadem ratio non tantum incorporeas indi-
 cat eas non esse, uerum etiā priuat immortalitate has om-
 nis, et ad fines applicat, quibus uita cōsuecta est termina-
 ri. Quicquid enim causa ingruente nonnulla ita mutatur,
 et uertitur, ut integritate suam retinere non possit: id ne-
 cesse est iudicari naturae esse passiuū. Quod autē est prom-
 ptum atque expositū passioni, corruptibile esse ipsa passi-
 bilitate interueniente denunciatur. Ergo, si et animae perdit
 omne quod nouerāt, corporalibus uinculis occupatae, pati-
 antur necesse est aliquid, quod eas efficiat obliuionis indu-
 re cecitatem. Neque enim nihil omnino perpeſſae, aut inte-
 gritate conseruantes suam, possunt rerū scientiā ponere,
 aut in alios habitus sine sui mutabilitate trāsire. Atque nos
 arbitramur, quod est unū, quod immortale, quod simplex,
 quacūque in re fuerit, necessario semper suam retinere na-
 turam: nec debere aut posse aliquid perpeti, si modo esse
 perpetuū cogitat, et in finib. propriae immortalitatis ha-
 rere. Ois enim passio lethi atque interitus inuana est, ad mor-
 tem ducens uia, et inuitabile rebus afferens functionē:
 quam si sentiūt animae, et tactui eius atque incurſionibus
 cedunt, usu et illis est uita non mancipio tradita, quamuis
 alite

Passiui

Passio

aliter quidā inferāt, et rei tantae fidem suis in argumen-
 tationibus ponant. Ac ne tamen instructi non plenius abea-
 mus, audiamus a uobis quemadmodū dicitis animas, cum
 terrenis fuerint corporibus inuolutae, priorū reminiscen-
 tiam non habere: cum in ipsis corporibus posita, et propē
 insensibiles eorum cōmixtione perfecta, pertinaciter et
 fideliter teneant eas, quae ante annos plures (si uelis dicere
 uel octoginta, uel hoc amplius) uel fecerūt uel passae sunt,
 uel loquutae sunt, uel audierunt. Si enim obstaculo perfici-
 tur corporis, ne meminerint eorum, quae iamdudum, et
 ante hominem sciebāt: magis est ut ea debeant obliuisci,
 quae conclusae in corporibus factitarunt, quam quae foris
 posita nondum hominibus coniugatae. Quod enim rebus
 ingressis priorum repetentiam detrahit, et intra se gesta
 irrecordabili debet obliteratione deperdere. Vna enim
 causa res duas efficere ac sibi contrarias non potest, ut alio-
 rum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordatio-
 nem uenire. Quod si animae (quas uocatis) membrorum
 impediuntur obstaculo, quominus artes suas atque anti-
 quas reminiscantur: in corporibus ipsis quemadmodum
 constitutae meminerunt et sciunt animas se esse, et cor-
 poralem substantiam non habere, immortalitatis condi-
 tione mactatas, quem teneant in rebus gradū, quo sint or-
 dine a deo patre discretas, ad infima haec mūdi quam rati-
 one peruenierint: quas ex quibus circulis qualitates, dum
 in haec loca labitur, attraxerint. Quemadmodū (inquā)
 sciūt doctissimas se fuisse, et obstructiōe corporū amisis-
 se quae nouerant: et hoc ipsum enim nescire debuerāt, si
 aliquid eis labis corporalis inuexisset adiunctio, nam scire
 quid

quid fueris, & quid hodie non sis, non est signū memorię perditę, sed comprobatio iudiciūq; seruata. Quę cū ita se habeāt, desinite quęso, desinite res paruas, atq; exigui nominis immanibus pretijs æstimare: desinite hominem proletarius cum sit clāssibus, & capite cū censeatur ascribere ordinibus primis: cum sit inops, pauper lare, & tugurij pauperis, nec patriciæ claritatis unquā meritis nūcupari, cum enim uos oporteret uiros recti atq; integritatis auctores typhum & arrogantiā frangere, quorū malis cuncti extollimur, & inanū distendimur uanitate: nō tantum accidere mala ista censeatis, uerum (quod grauius multo est) addidistis causas, quibus & uitia crescerēt, & inemendabilis nequitia permaneret. Quis est enim hominum, quamuis ille sit indolis infamiam semper atq; ignominiosa fugientis, qui, cū dici exaudiat uiris ab sapientibus maxime immortales animas esse, nec fatorū esse obnoxias legibus, non in omnia flagitia præceps ruat, non intrepidus res obeat atq; aggrediatur illicitas: nō deniq; omnia suis cupiditatibus largiatur, quę libido impotens iusserit, impunitatis præterea etiā libertate munita. quid enim prohibebit, quominus hæc faciat? metus superbiæ potestatis, iudiciūq; diuinum? Et qui poterit territari formidinis alicuius horrore, cui fuerit persuasum tam se esse immortalem, quā ipsum deum primum? nec ab eo iudicari quicquam de se posse: cum sit una immortalitas in utroq; nec in alterius altera cōditionis possit æqualitate uexari. Sed memoratę apud inferos poenę, & suppliciorū generibus multiformes, ecquis erit tam brutus, & rerum cōsequentias nesciens, qui animis incorruptilibus credat,

aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluiuos, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarū uolubiliū circūactus? Quod enim contiguum non est, & ab legibus dissolutionis amotū est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, uoluatur in cœno, saxorum imminentium casibus, & immanū montium operiatur ruinis, illibatū necesse est permaneat & intactū, neq; illum sensum mortiferę passionis assumere. Quid? quod ista persuasio non tantū est incitatrix ad uitia libertate ex ipsa peccandi, uerum etiam philosophiæ ipsius causam tollit, & inaniter eam suscipi superuacanei operis difficultate declarat. Nam si uerum est animas nullius esse participes finis, & cū omnibus sæculis æuorū perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermisissq; uirtutibus, quibus est contractior atq; horridior uita, uoluptatibus se dare, ac per omnia libidinū genera effrenatum spargere immēse cupiditatis ardorē? Ne delicijs marceat, & corrūpatur mollitudine uitiorum? Et qua poterit ratione corrūpi id, quod immortale, quod semper est, & nulli obnoxium passioni? Ne sordescat, et polluatür actio num turpium foeditate? Et qui poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet? aut ubi sedem cōtaminatio ponere, ubi spaciū nullum est, in quo nota se possit ipsius cōtaminatiōis affigere? Rursus uero si animę lethi adeūt ianuas (Epicuri ut sententiā definitur) nec sic causa est cōpetens, cur expeti philosophia debeat: etiam si uerum est purgari has animas, atq; ab omni puras uitiositate præstari. Nam si cōmuniter obeūt, & in ipsis corporibus sensus eis deperit extinguiturq; uitalis: non tantum est erroris

Epicurus

ris maximi, uerū stolidæ cæcitat, frenare ingenitos appetitus, cohibere in angustiis uitam, nihil indulgere naturæ, non quod cupidines iusserint atq; instigauerint facere, cum nulla te præmia tanti laboris expectent cum dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris uinculis exsolutus. Medietas ergo quedam, & animarum anceps ambiguaq; natura, locum philosophiæ peperit, & causam cur appeteretur inuenit: dum periculum scilicet ex malis istæ formidat admissis: alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat, & cum officio uitam iustitiæq; traducat. Inde est quod inter doctos uiros, & ingeniorū excellētia præditos, de animarum qualitate certamen est: & eas alij dicunt mortali esse naturæ, nec diuinam posse substantiā sustinere: alij uero perpetuas, nec in naturæ posse degenerare mortali. Quod istud ut fiat, medietatis efficitur lege: quod & illis argumenta sunt præsto, quibus eas passuas atq; interibiles inuenitur: & his contra non desunt, quibus esse diuinæ immortalesq; monstratur. Hæc cum ita se habeant, & cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatus mortis & faucibus constitutas: possunt tamen longæ summi principis munere ac beneficio fieri: si modo illum tentent ac meditentur agnoscere: eius enim cognitio fermentum quoddam est uitæ, ac rei dissociabilis glutinum: tum deinde feritate, atq; inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora: ut ad illud, quod dabitur, esse possint paratæ. Quid est quod a uobis tanquam bruti & stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus & mancipauimus nos Deos aduersus ictus noxios, & uenenatos colubrarū morsus,

reme

remedia sæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Psyllis, Marfīs uidentibus, alijsq; institoribus atq; plānis: ac ne nobis frigora solesq; incommodent rapidi, munimenta domorū ac uestium sollicitæ præparamus diligentia cautionis. Mortis nobis cum proponatur metus, id est animarum interitus: quid non ex comodi facimus sensu, quo amamus nos omnes? Quam eū qui nobis spondet tali a periculo liberaturū retinemus, amplectimur, animisq; ipsis nostris (si modo iusta est uicissitudo) præponimus. Vos uestrarum animarum salutem in ipsis uobis reponitis, fieriq; uos deos uestro fideitis intestinoq; conatu: at uero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, naturam intuentes nostram uirium esse nullarū, & ab suis affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum primum soluti membrorū abieritis, enodes alas uobis affuturas putatis, quibus ad cælum pergere, atq; ad sidera uolare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere: cum & hoc ipsum habeamus incertum, an uitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tanquam in propriam sedem remeaturus uos sponte, nullo prohibente præsumitis: at uero nos istud, rerum sine domino fieri neq; speramus posse, neq; ulli hominum tantū potestatis attribui licentiæq; censemus. Cum igitur hæc ita sint, quænam iniustitia tanta est, ut fatui uobis credulitate in ista uideamur: cū uos & similia credere, & in eadē uideamus expectatiōe uersari? Si irrisione existimamur digni q; spem nobis huiusmodi pollicemur, & uos eadē expectat irrissio, qui spem uobis immortali-

mortalitatis affiscitis. Si tenetis aliquā, sequiminiq; rationem, & nobis aliquam portionē ex ista ratione cōcedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est uia fugiēde mortis, Plato in Phædone promississet, aliū ex hoc choro, possētq; eam præstare, atq; ad finem pollicitationis adducere: cōsentaneum fuerat eius suscipere nos cultus, à quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, uerum etiam uirtutibus tantis manifestauerit posse compleri: quid alienū facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si eius nomini, maiestatiq; susternimur, à quo speramus utrunq; & mortem crucibilem fugere, & uitam eternitate donari? Sed si animæ (inquiunt) mortalis qualitatis sunt mediæ, immortales quemadmodū fieri medijs ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantūmodo auditū ex potentiore credidisse, ubi nostra uidebitur credulitas lapsa? si omnipotēti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduū: si quod impossibile nobis est factū, illi possibile, atq; admodum executioni paratū? Est enim quod ob stare eius uoluntatibus possit, aut quod esse uoluerit non necessario sequatur ut fiat? An nunquid nostris ex diuisionibus colligemus, quid aut fieri possit, aut nō possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quā sumus nos ipsi, & nullius apud principem nominis? Et tamen o isti, qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, & in medio limite uitæ, atq; interitus contineri: nōne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, dii, angeli, demones, aut nomine quocunq; sunt alio, qualitatis & ipsi sunt mediæ, & in ambiguae sortis conditione mutabiles? Nam si omnes

Dij, angeli, demones, quemadmodum anima qualitas est etiam sunt mediæ.

omnes cōcedimus unum esse rerum patrem, immortalē atq; ingenitū solum, nihilq; omnino ante illū, quod alius cuius uocaminis fuerit, inuenitur: sequitur ut hi omnes quos opinatio credidit deos esse mortalium, aut ab eo sint geniti, aut eo iubēte prolati sint? Prolati, & geniti, & ordinis sunt posterioris et tēporis: si ordinis posterioris & tēporis, ortus necesse est habeāt, et exordia natiuitatis, et uitæ: quod autē habet introitū, et uitæ incipiētis exordium, necessario sequitur ut habere debeat & occasum. Sed immortales perhibentur dii esse. Nō ergo natura, sed uoluntate Dei patris, ac munere. Quo igitur pacto immortalitatis largitio est donum dei, certē prolatis, & animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quāuis eas mors seu a posse uideatur extinguere, & ad nihilum redactas irremediabili abolitione delere. Plato ille diuinus multa de deo digna, nec cōmunia sentiens multitudini, in eo sermone, ac libro, cui nomen Timæus inscribitur: deos dicit & mundum corruptibili esse natura, neq; esse omnino dissolutionis expertes: sed uoluntate dei regis ac principis uinctione in perpetua contineri. Quod enim recte sit uinctum, & nodis perfectissimis colligatum, Dei bonitate seruari: nexusq; abolitione ab eo qui uinxit & dissolui (si res poscat) & saluari missione donari. Ergo si res est ita, nec aliud cōuenit uel existimare uel credere: quid animas admiramini mediæ dici qualitatis à nobis: cum numeribus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed cōtinuam & inoccidūā uitam principali beneuolentia surrogari? Si enim forte nescitis, & antea uobis incognitū propter rei nouitatē fuit, accipite sero, ac discite ab eo, qui nouit,

*Py nō natura sed uoluntate sui
marchite
ris immortales.*

Plato

et protulit in medium Christo, non esse animas regis maximi filias, nec ab eo (quemadmodum dicitur) generatas cepisse se nosse, atque in sui nominis esse sententia prædicari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis et potestatis gradibus satis plurimis ab Imperatore disiunctum: eius tamen ex aula et eminentium nobilem sublimitate natalium. Quod si essent (ut fama est) dominice proles, et potestatis animæ generatio principalis, nihil eis ad perfectionem defuisset uirtute perfectissima procreatis: unum omnes intellectu habuissent, unumque consensum, aut iam semper incolerent regiam, nec prætermisis beatitudinis sedibus, in quibus augustissimas nouerant, retinebantque doctrinas, imprudenter appeterent terrena hæc loca, tenebrosi ut corporibus inuolutæ inter pituitas et sanguinem degerent: inter stercoris hos utres, et saccati obsecrissimas series. Sed habitari oportuit et has partes, et iccirco huc animas tanquam in colonias aliquas Deus omnipotens misit. Et quid homines prosunt mundo, aut ob rei cuius sunt necessarii causam, ut non frustra debuisse credantur parte in hac agere, et terreni esse corporis inquilini. Ad consummandam molis huius integritatem, partem aliquam conferunt: et nisi fuerint additi, imperfecta et clauda est uniuersitatis hæc summa. Quid ergo? si homines non sint, ab officiis suis cessabit mundus? Viciisitudines suas non peragent sidera: æstates, atque hyemes non erunt? uentorum flamina conticescent: nec ex coactis et pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta latuere? Atqui necesse est cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiam si

nomen

nomen in mundo nullum hominis audiat, orbisque iste terrarum solitudinis uacue silentio conticescat. Quemadmodum ergo iactatur habitator debuisse regionibus his addi, cum ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionem redire, omniaque eius studia commoditatem semper spectare priuatam, nec a finibus propriæ utilitatis abscedere? Quid enim prodest mundo (ut ab rebus incipiam serijs) maximos reges hic esse? Quid tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque amplissimas potestates? Quid rei militaris experientissimos duces capiendarum urbium peritos, in equestribus præliis aut in pedestri pugna immobiles atque inuictissimos milites? Quid oratores, grammaticos, poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, catores, tuba, tibia, calamoque flutantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, gallatores, funiambulos, præstigiatores? Quid bigarios, salinatos, uolones, unguentarios, aurifices, aucupes, uannorum sirpiarumque uinctores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchrystarios, muliones, leones, lanios, meretrices? Quid institutorum alia genera? Quid professorum, et artium, quibus enumerandis omnis ætas angusta est? Rationibus conferre, et constitutionibus mundi, ut sine hominibus conditum non potuisse credatur, nec obtenturus integritatem sui, nisi ei contentio animalis miserii, et superuacui iungeretur. Nisi forte rex mundi (quæ temeritatis est maxima humano ex ore deprimere) iccirco ex se genitas huc animas misit, ut quæ fuerant apud se deæ, corpore tactus, et temerariæ circumscriptionis expertes, humana immergerentur in semina, foeminarum ex genita

f 2

libus

libus profilirent, ineptissimos ederent continuarentq; uagitus: exfugerent fellitantes mammas, proluuie linerent, & madidarent se sua: & ut ad silentium pauidi nutricis motibus, & crepitaculis adduceretur auditis. Iccirco animas misit, ut quæ fuerant simplices, & bonitatis nuper innoxie: simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mēte aliud uoluere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atq; insidijs nescios, per innumeras artes militiarum uenena conquirere, & ad usum temporis pellicie mobilitate formare. Iccirco animas misit, ut in pacata & placida tranquillitate degentes, assumerent ex corporibus causas, quibus seræ fierent, & immanes simultates atq; inimicitias gererent, conscrerent inter se bella, expugnarent atq; euerterent ciuitates: seruitutis opprimerent & manciparent se iugo: & ad ultimū fierent alterius altera potestatis natalium conditione mutata? Iccirco animas misit, ut immemores ueritatis effectæ, et quidnam esset Deus oblita, simulacris inertibus supplicarent, ligna, æra, & lapides, diuina alloqueretur ut numina, auxilia poscerent cæforum animantium cruore, nullam sui facerent mentionem: quinimmo ex his alia ut dubitarent se esse, aut ullū esse penitus abnegarent? Iccirco animas misit, ut quæ in sedibus proprijs mente fuerant una, intellectus & scientia paribus, postquam formas induere mortaliū opinionum discriminibus disiderent, aliud alijs iustū, aliud utile uideretur, & rectum: de appetendis rebus, fulgendiq; certarent, malorum, ac bonorū alios alia constituerent fines: ueritatem cupientibus noscere rerum opponere

neretur obscuritas, & uelut oculorum luminibus uiduæ, nihil certum uiderent, & per ancipites semitas suspitio-num inducerentur errore? Iccirco animas misit, ut cum animantia cætera sponte natis alerentur, & nulla satiatione prolatis, neq; domorum, aut uestium tutamina sibi, aut uelamenta conquirerent, miserabilis istis necessitas adderetur: ut cum impendijs maximis, perpetuisq; sudoribus domos sibi cōstruerent, membrorum conficerent tegmina, supellectilem uariam diurnorū contraherent egestate, imbecillitatis auxilia animalibus mutuaerentur à mutis, uim facerent terris, ut non sua sufficerent gramina, sed impetratas extollerent fruges, & cum sanguine totum in subigenda tellure sudissent, robigine, grādine, siccitate, spem laboris amitterent: & ad ultimum uifamis humanis cadaueribus incubaret: & ab hominum formis tabifica macie dissociarentur abiunctæ? Iccirco animas misit, ut quæ secum cōmorantes possessionis alicuius nullum unquā habuissent amorem: auarissima hic fieret, & in habendi studium inexsaturabili pectoris ardescerent appetitu: effoderent altos montes, & uiscera ignota terrarum in materias uerterent alieni nominis, atq; usus: penetrarent abditas discrimine cum capitis nationes, & translatis mercibus caritatem semper, uilitatemq; captarent: exercerent auidum atq; iniustissimum fœnus, & miserorū ē sanguine supputandi se angerent insania: millibus possessionum semper producerent fines: & quauis prouincias totas rus facerent unum, pro arbore una, pro sulco, forū litibus tererent: cum amicis, & fratribus inexpressibiles susciperent simultates? Iccirco animas misit, ut quæ dudum fuerant mi

tes, & feritatis affectibus nesciæ commoueri, macella sibi, & amphitheatra constituerent, loca sanguinis, & publicæ impietatis: ex quibus in altero mandî homines cerne-
rent, & bestiarû laniatibus dissipari: interficere se alios nullius ob meriti causam, sed ingratam uoluptatē confes-
sorū, ipsosq; illos dies, quibus tantū committeretur ne-
fas, in gaudijs cōmunibus ducerent, & festa hilaritate sa-
crarent. in altero uero animalium miserorū discernerent
uiscera, alias aliæ raperent (ut canibus mos est & uulturi-
bus) portiones, subigerent dentibus, & crudelissimo uen-
tri darēt, & in tam sæuis atq; horridis oribus sortē suam
ficerent, quas ab talibus mensis paupertatis angustiae uin-
dicarent: pro beatis ac felicibus uiuerent, quarum ora &
faciem tam crudeles polluerēt apparatus? Iccirco animas
misit, ut diuini ponderis & grauitatis oblita, gemmas, la-
pillos, margaritas, castitatis dispendio cōpararent, conspi-
ciendis quærerent corporibus fucos, innecterent his col-
la, laminas pertuderent aurium, imminuerēt frontes lini-
bis, fuligine oculos obumbrarent, nec in formis erubescer-
ent masculorū calamistris uibrare cæsariem, cutē corpo-
ris leuigare, incedere poplitibus nudis, omniq; alio cultu
uigorem uirilitatis, & exponere, & in habitu fœmina-
rum, deliciasq; mollire? Iccirco animas misit, ut uiarū aliæ
infestarent meatus, aliæ circūscriberent nescios, testamen-
ta supponerent falsa, uenenatis cōficerent potiones, do-
mos ut effringerēt, noctibus sollicitarēt, abigerent, præ-
uaricarentur, & proderent, saporum fastidia ut excute-
rent palato, ut in coquēdis alitibus pinguitudinē nossent
retinere labentem, ut spirulas, & botulos facerent, ificia,

casti

castellamētā lucanica, summatam cū his carnem, & gla-
ciali conditione tucta? Iccirco animas misit, ut res sancti-
atq; augustissimi nominis symphonicas agerēt & fistula-
torias hic artes, ut in flandis bucculas distenderent tibijs,
cantioib. ut præirēt obscœnis numerositer, & scabillorū
cōcrepationibus sonoris, quibus animarū alia lasciuens
multitudo incōpositos corporum dissolueretur in motus,
saltitaret, & cantaret, orbis saltatorios uerteret, & ad
ultimū clunibus & coxēdicibus subleuatis lumborū cri-
spitudine fluctuaret? Iccirco animas misit, ut in marib. ex-
oleti, in fœminis fierēt meretrices, sambucistræ, psaltriæ
uenalia ut prosternerēt corpora, uirilitatē sui populo pu-
blicarent, in lupanarib. proptæ, in fornicibus obuinctæ,
nihil pati renuētēs, ad oris stuprū paratæ? Quid dictitis,
ô soboles, ac primi progenies numinis? Ergone sapientes
illæ, atq; ex causis principalibus prodita genera hæc ani-
me turpitudinū, criminum, malitiarumq; nouerunt, atq;
ut excercerent, ut gererent, ut percelebrarēt hæc mala, ha-
bitare iussæ sunt hæc partes, & humani corporis circum
iectione uestiri? Et mortaliū quisquam est rationis alicuius
accipies sensum, qui ordinatū existimet mundum per
hæc esse, ac nō potius sedē ac domiciliū constitutū, in quo
omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cūcta con-
ficerent, insidiæ, fraudes, doli, auaritia, rapina, uis, scelus,
audacia, obscœnitas, turpitudine, flagitiū, mala omnia cæte-
ra, quæ in orbe homines toto mente noxia pariūt, & la-
bem machinātur in mutuā? Sed sua (inquit) uolūtate, nō
regis iussione uenerūt. At ubi pater omnipotēs fuit, ubi re-
giæ sublimitatis auctoritas, ut eas prohiberet abscedere,

f 4

nec

nec in præcipientes labi permitteret uoluptates: Si enim de-
 genres futuras locorū immutationibus sciebat (scire au-
 tem debuerat causarum ut omnium constitutor) aut extrin-
 secus aliquid accessurū his esse, quod eas faceret obliuisci
 sue dignitatis et decoris: millies, ut ignoscat orauerim: u-
 niuersorum non alius quā ipse est causa: siquidem per-
 pessus est euagandi eas habere ius liberum, quas retentu-
 ras non esse integritatis sue habitum præuidebat, atq; ita
 perficitur, ut nihil intersit omnino uoluntarie uenerint,
 an illius obtemperauerint iussioni: cum non prohibendo
 quod oportuerat prohiberi, cessatione crimē fecerit pro-
 priū, & retentionis dissimulatione permiserit prius. Sed
 procul hæc abeat scelerate opinionis inmanitas, ut deus
 credatur omnipotens, magnarū & inuisibilium rerum sa-
 tor, & cōditor, procreator, tam mobiles animas genuisse
 grauitatis ac pōderis cōstantiēq; nullius: in uitia labiles,
 in peccatorum genera uniuersa decliues: cumq; eas tales,
 atq; huiusmodi sciret, in corpora ire iussisse, quorum indu-
 ta carceribus sub procellis agerent tempestatibusq; quoti-
 die fortunæ, & modo turpia facerent, modo paterentur
 obscœna: naufragijs, ruinis, incendiorū conflagrationib;
 ut perirent. Pauperies alias, alias ut mēdicitas premeret,
 infernarum paterentur alie laniatus muscularū, alie ut
 interirent ueneno, claudē ut incederēt alie, ut alie lumen
 amitterent: ut articulis federēt alie colligatis, morbis de-
 niq; obiectarentur ut cunctis, quos infelix & miseranda
 mortalitas diuersarum sustinet dilaceratione poenarum:
 tum deinde oblitæ unius esse se fontis, unius genitoris, &
 capitis, germanitatis conuellerent atq; abrūperent iura:
 urbes

urbes suas euerterent, popularentur hostiliter terras, ser-
 uos de liberis facerent, insultarent uirginibus, & matri-
 monijs alienis, odissent inuicem sese, aliorū gaudijs & se-
 licitatibus inuiderent: tum deinde se omnes maledicerent,
 carperent, & seuorū dentium mordacitate laniarēt. Sed
 procul hæc abeat (ut eadem rursus frequētiusq; dicamus)
 tam immanis, & scelerata persuasio, ut ille salus rerum
 Deus omnium, uirtutum caput, benignitatis & columen:
 atq; (ut eū laudibus extollamus humanis) sapientissimus,
 iustus, perfecta omnia faciens, & integritatis sue conser-
 uatā mēensiones, aut aliquid fecerit claudū, & quod emi-
 nus esset a recto, aut ulli rei fuerit miseriarū aut discrimi-
 num causa, aut ipsos actus quibus uita transigitur & cele-
 bratur humana, ordinauerit, iusserit, & a sua fluere con-
 stitutione præceperit. Minora hæc illo sunt, & magnitu-
 dinis eius destruetia potestatem: tantūq; est longe ut ista
 rum auctor rerū esse credatur, ut in sacrilegæ crimen im-
 pietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse
 progeneratū, rem infelicem & miseram, qui esse se doleat:
 qui conditionē suam detestetur et lugeat: qui nulla alia de
 causa sese intelligat procreatum, quā ne materiam non
 haberent per quam diffunderent se mala, & essent mise-
 ri semper quorū cruciatibus pasceretur nescio quæ latens
 & humanitati aduersa crudelitas. Sed si parens, etiam ge-
 nitor animarū (inquitis) deus non est, quo auctore proge-
 nite, & qua sunt ratione prolatae? Si infucata uultis audi-
 re, nec ab aliqua uocis ostentatione deducta: item confite-
 mur nos istud ignorare, nescire, scientiāq; tante rei non
 tantum nostrā ducimus infirmitatem fragilitatēq; transi-
 f s re

re, uerum etiam potestati, quæ in mundo sunt, omnium,
 & quæ numina se esse opinionibus usurpauere mortali-
 um. Sed quia dei negamus, cuius sint debemus ostendere?
 Nihil istud necessario sequitur, non enim si negemus mu-
 scas, scarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & ti-
 neas omnipotentis esse opus regis: sequaciter postulandū
 a nobis est, ut quis ea fecerit, institueritq; dicamus. possi-
 mus enim nulla cū reprehensione nescire, quis & illis ori-
 ginem dederit, & obtinere non esse Deo a superiore pro-
 lata tam superuacua, tam uana, tam ad nullas pertinentia
 rationes: quinimmo aliquādo & noxia, & necessaria im-
 portantia læsiones. Consimiliter hic quoq; cum animas re-
 nuamus dei esse principis prolem, non continuo sequitur
 ut explicare debeamus quonam parēte sint editæ, & cau-
 sis cuiusmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet, aut un-
 de enatæ sint, prodierintq; nescire, aut eas non esse dei
 progeniem scire? Quāā (inquitis) ratioē, qua uia? Quid
 omni uero uerissimū est, certoq; certissimum, nihil rerum
 a principe (sicut sæpius dictum est) agi, fieri, statui, nisi
 quod oporteat, & conueniat fieri: nisi quod sit plenū, &
 integrum, & in suæ integritatis perfectione finitū. Por-
 rō autē conspicimus homines (id est animas ipsas, quid e-
 nim sunt homines nisi animæ corporibus illigatæ?) seuita-
 te innumerabili uitiorū ipsos se indicare non esse patricij
 generis, sed ex mediocribus familijs procreatos. Nanq;
 alios uidemus immites, facinorosos, audaces, temerarios,
 præcipites, cæco, fictos, dissimulatores, mendaces, super-
 bos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinosos, incōstantes,
 inualidos, & sua ipsos decreta conseruare nequeunt: quod

quod utiq; non essent, si generositas eos assereret princi-
 palis, & ab rerum capite descendit duceret honesta-
 mēta nataliū. Sed et boni, dicetis, sunt in rebus humanis,
 uiri sapientes, iusti, inculpatis atq; emēdatissimis moribus.
 Nullam referimus quæstionē an ulli aliquando fuerint ta-
 les, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desideret
 reur integritas. Sint licet per honesti, fuerintq; laudabi-
 les, tenuerint apicem perfectionis summū, nec in aliquo
 lapsu eorum aliquādo claudicauerit uita: sed audire depo-
 scimus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis
 magnitudine metiamur, an oppositio iusta sit facta, an æ-
 qualitatis cōpensatione librata. Vnus, duo, tres, quatuor,
 decem, uiginti, centū, certē numero diffiniti, & nominū
 forsitan comprehensionibus terminati, at genus humanū
 non ex bonis pauculis, sed ex cæteris omnib. æstimari con-
 uenit, & ponderari. In toto enim pars est, non totum in
 parte: & uniuersitas debet attrahere portiones, nō por-
 tionibus uniuersitas applicari. Quid enim si hominem di-
 cas captum mēbris omnibus, & eiulantē cruciatibus aspe-
 ris, iccirco esse sanum, quod unius unguculi nullū perpe-
 tiatur dolorem: aut esse auream terrā, quod in uerrucula
 collis unius insint exiguæ miculæ, quib. nascitur collique-
 factis aurum, & admiratio congregatione conquiratur.
 Qualitatem materiæ uniuersitas elemēti probat, nō pul-
 uisculi stabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris a-
 quæ guttas alicuius adieceris atq; immiseris numeri, con-
 sumitur enim minuties ista immenso: nec modo non para-
 ui, sed esse nullius existimādum est nominis, quod per o-
 mnia diffusum perit, & in magni corporis intercipitur
 uastitate

uastitate. Vos humano in genere bonos esse dicitis uiros,
qui ut esse credantur, comparatio forsitan efficiat pessi-
morū. Quinam isti sunt: dicitis. Philosophi, credo, qui se
esse solos sapiētissimos autumant, & in huius nominis su-
percilium sustulerunt: nempe illi, qui cum suis quotidie cu-
piditatibus pugnat, & affectus ex animis insitos protur-
bare, pellere, pertinacium moliantur oblectatione uirtu-
tum: qui ne in uitia proritari facultatis possint alicuius in-
stinctu, patrimonialia & diuitias fugiūt, ne causas sibi affe-
rant lapsus: quod cum faciunt & curant, apertissime ani-
mas esse indicāt labiles, et infirmitate ad uitia procliuēs.
Nostra autem sentētia, quod bonum natura est, neq; emē-
dari, neq; corripī se possit: imō ipsum debet quid sit malū
nescire, si generis forma cuiusq; in sua cogitat integritate
perstare: neq; enim contrariū insitum esse cōtrario pote-
est, aut impari paritas, aut dulcedo in amaritudine conti-
neri. Qui ergo luctatur animorū ingenitas corrigere pra-
uitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse: quā-
uis omni conatu & peruicacia contendat. Sed risui uobis
est nostra responsio, quod cum regias soboles esse animas
abnegemus, non referamus contrā, ex quibus sint causis
atq; originib; procreate. Quod est enim criminis genus,
aut rei esse alicuius ignarum, aut ipsum, quod nescias, si-
ne aliqua profiteri dissimulatione nescire: aut uter magis
uidetur irrisione esse dignissimus uobis, qui sibi sciētiam
nullā tenebrosae rei alicuius assumit, an ille, qui retur sese
apertissime scire id, quod humanam transfiliat notionem,
& quod sit cecis obscuritatibus inuolutū? Si penitus spe-
ctetur rei cuiusq; natura, in simili & uos estis, quā in no-
bis

bis reprehēditis, causa. Non enim, quia dicitis ab ipso ani-
mas rege descendere, ac succedere in hominum formas,
exploratum aliquid dicitis, & in luce positū manifestissi-
mae ueritatis. Conijcitis enim, non scitis: suspicamini, non
tenetis. nam si scire est illud, quod ipse tu uideris, aut co-
gnoueris animo continere, nihil eorum quae asseritis, po-
testis uos dicere aliquando uidisse: id est animas sede ab su-
pera & regione descendere. Suspitione ergo utimini, nō
cognitionis expressae fide. Quid est autē suspitio, nisi opi-
natio rerum incerta, & in nil expositum iaculatio mētis
illata? Ergo qui suspicatur, nō tenet, nec in lumine positus
cognitionis incedit. Quod si uerum & fixum est apud re-
ctos & sapientissimos iudices: & ista uestra, qua fiditis,
pro ignorance est habenda suspitio. Ac ne tamen uobis
tantummodo censeatis coniecturis uti ac suspitionibus lice-
re, & nos idem possumus: quoniam cōmune est quod in-
terrogatis expromere. Vnde (inquitis) homines, & ipso
rum hominum quid, aut unde sunt animae? Vnde sunt ele-
phanti, tauri, cerui, muli, asini? Vnde leones, equi, canes,
lupi, pātherae, eorumq; quae uiuunt, quid aut unde sunt ani-
mae? Neq; enim fidem res habet, ut platonico ex illo cra-
tere, quem cōficit miscetq; Timaeus, aut horum animae ue-
nerint, aut locusta, mus, sorex, blatta, rana, centipeda, ani-
mata esse credantur. Et uiuere quidem ex elementis ipsis
causa est illis, atq; origo nascendi: si ad animalia gignen-
da, quae in singulis his degūt, insunt abdita atq; obscuris-
sime rationes. nam & uidemus alios ex sapientibus dice-
re, tellurem esse hominem, matrem aquam: tum alios ae-
rem, spiritum his alios iungere, solem uero nōnullos esse
horum

horum opificem, & ex ignibus animatos eius uitali agita-
tione motari. Quid si & hæc non sunt? & est aliqua res
alia, alia causa, alia ratio, potestas, alia deniq; inauditi no-
bis atq; incogniti nominis gens, quæ hominē finxerit, &
rerum cōstitutionibus applicarit: nonne fieri pote est, ut
exorti homines ita sint, nec ad deum primū natiuitatis eo-
rum referatur auctoritas? Quid enim putamus habuisse
rationis Platonem illum magnū, pie sancteq; sapientem,
cum hominis fictionē Deo remouit à maximo, & admi-
nores nescio quos transtulit: cuius, eiusdem uoluit sinceris-
tatis esse mixturas hūani animarū generis, cuius animā
fecerat uniuersitatis istius: q̄ quod hominis fabricam indi-
gnam esse rebatur deo, nec rei flaccidæ fictionē magnitu-
dini eius & eminentiæ cōuenire? Ergo cum hæc ita sint, nō
absone neq; inaniter credimus, mediæ qualitatis esse ani-
mas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas,
iuri subiectas mortis, paruarum & labiliū uirium: perpe-
tuitate donari, si spem muneris tanti dominū ad principē
conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa
largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad uos ineptissi-
mæ fatuæ: ubi uobis nocemus, uel quam uobis facimus aut
irrogamus iniuriam: si omnipotentē confidimus deum ha-
biturum esse rationem nostri, cum abire à corporibus cœ-
perimus, & ab horci faucibus (quemadmodū dicitur) uin-
dicari? Ergo ne (inquiēt aliquis) sine dei uolūtate quicquā
pote est fieri? Considerandū est uobis solite, & cura in-
spiciendum non parua, ne, dum honorare nos Dominum
tali interrogatione censemus, in contrariū labamur ne-
fas, maiestatis eius eminentiā destruentes. Quæ ratione,
quæ

Plato pie sancteq;
sapient.

qua causa? Quoniā si cuncta eius uoluntate conficiuntur,
nec citra eius nutum quicquā potest in rebus uel proueni-
re, uel cadere, necessario sequitur mala etiā cuncta uolun-
tate eius intelligantur enasci. Sin autē dicere uoluerimus
contrā, pessimorum ab eo reiicientes causas, mali esse con-
scium, generatoremq; nullius: incipient uideri, aut eo inuito
res pessimæ fieri, aut (quod sit immane dixisse) nesciente,
ignaro, ac nescio. Rursus autem si dicere nulla esse uolue-
rimus mala, sicut esse nonnullis opinatū & placitū repe-
rimus: reclamabunt cunctæ gentes, uniuersæq; nationes,
cruciatas nobis ostentantes suos, & discriminum species
multiformes, quibus cuncta per secula genus uritur & la-
ceratur humanum. Tum deinde à nobis exquirēt, cur ma-
la si nulla sunt, ab operibus uos certis, & fauoribus absti-
netis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens iusserit atq;
imperauerit libido? Cur in noxios deniq; terribilibus po-
nas constituitis legibus? Nam stoliditas inueniri quæ ina-
nior potest, quā mala esse nulla contendere, & tan-
quam malos perdere & condemnare peccantes? Quæ
cum esse consenserimus uicti, & uniuersa his scatere no-
minaliter annuerimus humana, consequetur ut rogent,
cur ergo hæc mala Deus omnipotens non aufert, sed esse
perpetitur, & cum omnibus sæculis pertinaci continua-
tione procedere? Si intellectus nobis affuerit dei regis, ac
principis, nec per impias uagari suspensionū uoluerimus
insanias, respondeamus necesse est, nescire nos ista: nec
quæ nullis possent facultatibus comprehendī, expetisse a-
liquando aut studuisse cognoscere, melius ducentes, quā
immo potius, magis in scientiæ finibus atq; ignorantia
per-

scribitur. Hic enim eas retur et esse perpetuas, et superesse mortalium functioni: superesse ille non credit, sed cum ipsis corporibus interire. Alterius uero sententia est, nihil eas continuo perpeti, sed post hominem positum aliquid eis ad uitam dari: mortalitatis deinde in iura succedere. Et cum omnia nequeant ueri esse consortia, ita tamen fortibus et ualidissimis probationibus omnes agunt, ut reperire non possis quidnam tibi uideatur falsum: quauis ex omni parte diuersa dici aspicias, et rerum contrarietatibus dissonare. Quod utique non fieret, si certum aliquid tenere curiositas posset humana, uel quod uideretur inuentum, aliorum omnium comprobaretur assensu. Inanisima igitur res est, et superuacui operis, tanquam scias aliquid promere: aut uelle, scire contendere: et si sit uerum, posse id adstruere: aut acceptare pro uero id, quod forsitan non sit, et ex more hal lucinantium proferatur, et merito res ita est. Non enim diuina diuinis, sed rationibus pendimus et commentamur humanis: atque, ut fieri meruisse quid remur, ita esse oportere cōtēdimus. Quid ergo nos soli ignoramus, nescimus quisnam sit animarum conditor, quisnam constitutor: quæ causa hominem finxerit: mala unde proruperint: uel cur ea rex summus et esse patiatur, et cōfici: neque a rebus propellat humanis? Vos enim horum quicquid exploratum habetis, et cognitum: Si suspensionum exponere uolueritis audaciam, potestis explicare, ac promere: mundus iste, qui nos habet, utrum ne sit genitus, an tempore in aliquo constitutus: Si constitutus, et factus est, quonam operis genere, aut rei cuius ob causam? Potestis inducere, atque expedire rationem, cur non fixus, atque immobilis maneat: sed orbe toto semper circumferatur

tur in motu, sua ipse sponte, et uoluntate circumagatur: an uirtutis alicuius impulsione torqueatur: locus ipse, ac spatium in quo situs est, ac uoluntatur quid sit: infinitus, finitus, inanis: an solidus axis cum sustineat extremis cardinibus nitens: an ipse se potius ui propria sufferat, et spiritu interiore suspendat? Potestis interrogati planum facere, scientissimeque monstrare, quid niuem in plumas subaperiat crustulas: quidnam fuerit rationis, et causæ, ut non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, et lucem in oriente finiret: quemadmodum sol ipse uno, eodemque contutu tam uarias res efficiat, quinimmo contrarias: quid sit luna, quid stellæ: cur una specie, aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea conuenerint: atque oportuerit figura alia ex his parua, ampliora et maiora sint alia, obtusi hæc luminis, acutioris illa et fulgida claritatis: Si præsto est quod libuerit scire, et in aperto rerum est scientia constituta, edissertate, et dicite, quibus modis fiant et rationibus pluuia: et ut in superis partibus, atque in aeris hoc medio suspensa aqua teneatur, natura res labilis, et ad fluorem semper decursionemque: tam pronam? Edissertate (inquit) et dicite quid sit quod grandine torqueatur: quod guttatim faciat pluuia labi: quid imbres, ac niues plumas: quid Aeoli ora dilatarit: uetus unde oriatur, et quid sit: cur temporum uicissitudines institutæ, cum statui unum posset, et una esse species coeli, nihil ut rerum desideraret integritas? Quæ est causa, quæ ratio, ut maria falsa sint, aut terrarum hæc dulces, alie sint amarae, uel frigida: quo ex materia genere humanorum corporum cōcreta et stabilita sunt viscera: unde ossa solidata: quid intestina, quid uenas fistu-

latas, & commcabiles fecerit: cur cum esset utilius oculis nos illuminare cōpluribus ad periculum cecitatis, duorū sumus angustijs applicati? Beluarū, & anguium tam infinita atq; innumerabilia genera, cuius rei sunt causa uel in formata, uel prodita? quid in mundo faciunt bubones, im-mussuli, buteones? quid alites et uolucres ceterae? quid formicarum & uermium genera, in uarias labeis perniciēs q; nascentia? quid pulices? quid impudentes muscae, araneae, forices, mures, sanguisugae, tipulae? quid spinae, quid sentes: quid auenae, quid lolium? quid herbarum, aut fruticū, aut adolentia naribus, aut tristia in odoribus semina? immo, si aliquid sciri, comprehendere aliquid posse censetis, quid sit triticum dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, inula, cuminum, porri, ulpicū, cepe? Non enim si fructui uotis sunt, & ciborum medijs in generibus constituta, expeditum, aut promptū est, quid sint singula, scire: cur talib. figurata sint formis? fuerit necessitas aliqua, ut nō alios sapores, alios odores, alios colores, quā quos habent singulae res, habere debuerint, an & alios potuerint sumere? Ipsa deinde haec quid sint, sapor dico, id est sapor, & cetera qualitatū distatias quibus ex rationibus ducant? Ex elemētis (inquit) & ex principalibus originibus rerum. Amara sunt enim elementa, uel dulcia, odoris sunt alicuius, uel oloris, ut ex eorum concretionē cretamus puritas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suauitas nascitur, aut sensibus offensus comparatur. Cum igitur & uos ipsos tantarū ac tot rerū fugiant origines, fugiant cause, fugiant rationes, neq; dicere, neq; explanare possitis quid sit factū, aut quare, aut cur oportuerit nō esse

esse, uerecundiam conuellitis & dilaceratis nostram: quae nequeunt sciri, nescire nos cōfitemur, neq; ea coquere aut inuestigare curamus, quae cōprehendi liquidissimum est non posse, quāuis mille per corda suspitio se porrigat atq; intēdat humana. Et ideo Christus licet uobis inuitis deus, (deus inquā Christus, hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium dissiliat & dirūpatur auditus) dei principis iussione loquēs sub hominis forma, cum mortalium sciret cecam esse naturam, neq; ullam posse cōprehendere ueritatem, positarum nec ante oculos rerum pro cōperito habere, & cognito, quicquid sibi esse suassisset: & prorsus suspicionibus hēsitare, litigiosas serere atq; intendere questionēs: omnia ista nos linquere & posthabere praecipit: neq; in res eas, quae sint a nostra procul cognitione dimota, infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum fieri pote est, ad dominum rerum tota mente, atq; animo proficisci, sustolli ab his locis, atq; in eum traducere suspēsas pectoris conuersiones, memoriā eius habere perpetuam: & licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas angustiae cōtinet diuinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum uerū, & de quo nullus ambigere, nisi amens possit, & desperationis insana, quem satis sit scire, ut nihil aliud noueris: sisq; ueram, & maximam scientiam cōsequutus, in deo rerū capite, & cognitione defixus. Quid est (inquit) uobis uestigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarū origo quae sit? quis malorū excogitauerit causas? orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lu-

mine, an proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neq; scire compendium, neq; ignorare detrimentū est ullum? Remittite hæc deo, atq; ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: supernatū sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conveniat, an reservari: exuri, dissolui, an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare uos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est salus animarum uestrarum, & nisi uos applicatis dei Principis notioni, a corporalibus uinculis exsolutos expectat mors sua, non repentinā afferens extinctionem, sed per tractū temporis cruciabilis pœnæ acerbitate cōsumens. Neq; illud obrepat, aut spe uobis aëria blandiatur, quod a scholis nonnullis, & plurimū sibi arroganti-
tib. dicitur: Deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus: si uitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquā in sedem referri patriam: neq; quod Magi spondent, cōmendatici-
as habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates uias faciles præbeant ad cœlum contendentibus subuolare: neq; quod Etruria libris in acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc casta sunt, & inanium fomenta uotorum. Seruare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquā est, qui longæuas facere perpetuitatis possit, & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius tēporis circumscriptione finitus. Cum enim dij omnes, uel quicūq; sunt ueri, uel qui esse ri-

more

more atq; opinione dicuntur, immortales & perpetui uoluntate eius sint, & beneficij munere: qui fieri pote est, ut alij præstare, uel quod ipsi sunt, ualeant, cum alienum id habeant, & maioris potentie commodatum? Cædat licet hostias quātaslibet Etruria: humana sibi omnia sapientes negēt. Magi cūctas emolliant & commulceant potestates: nisi a Domino rerū datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idq; per mandatū, multum postea poenitebit fuisse irrisus, cum ad sensum coeperit interitionis accedi. Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus a deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid secula cōmeruerunt priora, quæ ante ipsius aduentū mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actū priscorum ueterrimorūq; mortaliū, subuentū & his, an sit ratione aliqua consultum atq; prouisum? Potestis (inquam) scire id, quod Christo potuit dō cēte cognosci: infinita, an finita secula sint, ex quo in terris esse genus hominum coepit: quando primum animæ corporibus illigatæ, quis auctor iunctionis istius, quinimo ipsius quisnam hominis fabricator? quō priorum abscesserint animæ, quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an cōtrā potuerintne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario cōseruator occurrisset Christus? Deponite has curas, & incognitas uobis relinquitæ quæstiones, miseratio & illis impertita est regia, et equaliter per omnes diuina beneficia cucurrerūt, conseruatæ sunt, liberatæ sunt, & mortalitatis sortē coditioneq; posuerunt. Quo genere, quæ, quādo? Si arrogātia, si typhus, si elatio abesset a uobis, iam-

*inquit ad
Chrm. fater ac
abus*
dudum hoc scire potuistis auctore. Sed si generis Christus
humani (inquit) conseruator aduenit, quor omnino non
omnes equali munificentia liberat? Nō equaliter liberat,
qui equaliter omnes uocat, haud ab indulgentia principa
li quencquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis,
seruis, foeminis, pueris, uniformiter potestātē ueniedi ad
se facit. Patet, inquit, omnibus fons uitae, neq; ab iare po
tandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium
tantū est, ut oblatis respuas beneficiū muneris, quimimmo
si tantum sapientia praeuals, ut ea, quae offeruntur à Chri
sto, ludum atq; ineptias nomines: quid inuitans peccat, cu
ius sole sunt hae partes, ut sub tui iuris arbitrio fructū suae
benignitatis exponat? Sortem uitae eligendi nulli est (in
quit Plato) Deus causa, neq; alterius uoluntas asseribi po
test cuiquam recte, cum uoluntatis libertas in ipsius sit po
sita potestate, qui uoluit. An nunquid orandus es, ut bene
ficium salutis ab deo digneris accipere, et tibi aspernan
ti, fugienti; longissime, infundenda in gremium est diuina
beneuolentiae gratia? Vis sumere quod offertur, atq;
in tuos usus cōuertere, consulueris tu tibi, aspernaris, con
temnis, et despicias, te muneris cōmoditate priuaueris, nul
li deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullū ter
ret. Neq; enim necessaria nostra illi salus est, ut compēdij
aliquid, dispēdijue patiatur: si aut deos nos fecerit, aut ad
nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. Im
mo, inquit, si deus est potens, misericors, cōseruator, con
uertat nobis mentes, et inuitos faciat suis pollicitationi
bus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec dei liberali
tas principis, sed ad uincendi studium puerilis atq; inanis
contentio

contentio. Quid est enim tam iniustum, quā repugnan
tibus, quā inuitis extorquere in contrariū uoluntates,
inculcare quod nolint, et quod refugiāt animis, prius no
cere, quā prosis? et priore detracto, in alienum habitū
sententiamq; traducere? Tu qui te uerti, et uim desideras
perpeti, ut id quod nolis efficias, atq; arripias coactus: cur
respuis assumere uoluntate id, quod uersus desideras atq;
immutatus efficere? Nolo, inquit, et uoluntatē nō habeo.
Quid ergo criminaris deum, tanquā tibi desit? opem desi
deras tibi ferre, cuius dona, et munera non tantū asper
neris et fugias, uerum in alia uerba cognomines, et io
cularibus facetijs prosequaris. Christianus ergo ni suero,
spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis.
Partes enim salutis danda, cōferēdiq; animis quod tribui
conuenit, necessariūq; est applicari, solus à deo patre in
iunctum habet et traditū, ita se habentibus semotis atq;
interioribus causis. Vt enim dii certi, certas apud uos ha
bent tutelae, licentias, potestates, neq; eorum ab aliquo id
quod eius nō sit potestatis ac licentiae postulatis: ita unius
pontificis Christi est dare animis salutem, et spiritū per
petuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberū da
re posse uindemiam, medicinam nō posse: si Cererem fru
ges, si Aesculapiū sanitatē, si Neptunū aliud, aliud posse
Iunonē, Fortunam, Mercuriū, Vulcanum, rerum esse sin
gulos certarum ac singularū datores: et hoc necesse à no
bis est ut debeatis accipere, à nullo animas posse uim uitae
atq; incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus
huic muneri officioq; praefecit, hāc omnipotens Impera
tor esse uoluit salutis uia: hanc uitae, ut ita dixerim, ianuā.

per hunc solum est ingressus ad lucem, neq; aliàs datum est, uel irrepere, uel inuadere ceteris omnib. clausis, atq; inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, et ab omni fueris uitiorum cōtaminatione purgatus, conciliaueris illas atq; inflexeris potestates, ne ad cœlum redeunt uias cludent atq; obsepant transitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus premiū, nisi, quod ipsam immortalitatem facit Christo attribuyente, perceperis: & ueram fueris admissus ad uitam. Nam quod nobis obiectare consuectis, nouellam esse religionē nostram, & ante dies natam propemodū paucos, neq; uos potuisse antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinosq; traduci, ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam uelimus infligere prioribus illis atq; antiquissimis seculis, quod inuentis frugibus glandes spreuerint, & repudiauerint arbuta, quod corticibus contegi, & amiciri desierint pellibus, postquā uestis excogitata est textilis, usu & cōmoditate succinctior? aut quod structis domibus, & lautioribus successibus institutis, nō antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus & cauerinis præoptauerint ut beluæ permanere? Cōmune est omnibus, & ab ipsis penē incunabulis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, & quod esse cōstituerit preciosius, letius id consecrari & petere: in eoq; defigere spem salutis, & salutarīū commodorū. Itaq; cum nobis intendetis auersionem à religione priorū, causam conuenit ut inspicatis, nō factum: nec quid reliquerimus, oppone: sed secuti quid simus, potissimū contueri. Nam si mutare sententiā culpa est ulla, uel crimen: & à ueteribus

bus institutis in alias res nouas uoluntatesq; migrare, criminatio ista & uos spectat, qui toties uitam consuetudinemq; mutastis: qui in mores alios, atq; alios ritus priorum condemnatione transistis. Nunquid enim quinq; in classes habetis populum distributum, uestri olim ut habere maiores? Nunquid magistratus per populum creatis? militaria, urbana, cōmunia quæ sint comitia, scitis? seruat de cœlo, aut ociosas facitis obnunciationibus actiones? cum paratis bella, signum monstratis ex arce? aut scialia iura tractatis? per clavigationem repetitis res raptas? aut martiū discrimen obeutes spem prælij sumitis, & ex acuminibus auspiciatis? in potestatibus obeūdis leges conseruatis annarias? in donis, in muneribus cincias? in cōhibendis censorias sumptibus? in penetralibus ueste ignis perpetuos fouetis focos? sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorū? cum in matrimonia conuenitis, toga sternitis lectulos, & maritorū Genios aduocatis? nubentiū crimem calibari hasta mulcetis? puellarum togulas fortunam desertis ad uirginalem: matres familiās uestre in atrijs operantur domorū, industrias testificantes suas? potionibus abstinet uinis affinis, & propinquis osculari eas ius est, ut sobrias cōprobent atq; abstemias se esse? in Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quā niuei tauros immolare candoris: nōne istum morem, religionemq; mutastis, atq; ut rufulos liceret dari Senatus constitutum sanctione? Cum, Romulo, Pompilioq; regnantibus, percocta plane, ac madida concremarentur dijs exta: nōne rege sub Tullo semicrua læcepistis, & leuiter animata porricere, prisca obseruatione

Finis Romani

uatione contempta? Ante aduentū in Italiam Herculis, cū ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: et hunc similiter morem, non fraude callidula, et nominū ambiguitate mutastis? Cū igitur et uos ipsi modo illos mores, modo alias leges fueritis sequuti, multaq; uel errorib. cognitis, uel animaduersione meliorum sint à uobis repudiata, quid est à nobis factū contra sensum, iudiciūq; cōmune, si maiora, et certiora deligimus, nec sumus nos passi falsorū religionibus attineri? Sed nouellum nomen est nostrum, et ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Vt interim cōcedam, id quod nobis obijciatur intentionis esse non falsē, quid est enim in negocijs hominū, quod uel opere corporis et manibus fiat, uel solius animi disciplina et cognitione teneatur, quod nō ex aliquo coeperit tempore, et in usum exierit experientiamq; mortaliū? Philosophia, Musica, ceteraq; omnes artes, quibus uita est excolta et expolita cōmunis, cū hominibus natæ sunt, et nō potius nuper, quin immo penē pauloante, agitari, intelligi, celebrariq; coeperunt? Antequam Tages thuscus oras cōtingeret luminis, quisquam hominū sciebat, aut esse noscendū, condiscendumq; curabat in fulminū casibus, aut extorū quid significaretur in uenis? Quando syderum motus, aut ratio coepit est genethliaca sciri? non post Theutim Aegyptium, aut post Atlantē (ut quidam ferunt) gestatorē, baulum, tibicinem illum ac destinam cœli? Sed quid ego hæc paruas ipsi dii immortales, quorū modo aditis templa, et numina suppliciter adoratis (sicut uestris literis atq; opinionibus traditur) non esse, non sciri, ab temporibus coeperūt certis

Tages

Theutus
Atlas

certis, et impositis nominū appellationibus nuncupari? Nam si uerum est ex Saturno atq; eius uxore Iouem suis cum fratrib. procreatū, ante nuptias et partus Opis nūscquam fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus, q̄ Argiūs: nūquam salī dominus, nūquā Iuno: quimimmo alius nūlus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedibus: sed ex eorum cōcubitu concepti, et nati sunt, et spiritum hausere uitalem. Certo ergo à tēpore deus esse Iuppiter coepit, certo cultus et sacrificia cōmereri: certo fratribus in potestatibus anteponi. Rursus uero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndaridæ Castores, ignipotensq; Vulcanus, Ioue patre sunt prodi, et genito Saturno procreati, antequam Memoria, quam Alcmena, Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum et Semele Diepitrīs factæ sunt cōpressionibus foetæ, nūquā et hi gentiū, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, sed ex cōuentu Iouis infeminati, et nati sunt, et aliquē sensum sui habere coeperunt. Ergo et hi quoq; tempore esse coeperunt certo, et in numero numinū sacrorum ad cœri monias inuocari: quod ipsum similiter dicere translatū in Mineruam licebit. Si enim Iouis (ut asseueratis) ex cerebro sine ullius seminis emicuit iactu: antequam est Diepiter genitus, et in utero matris corpore formam circūscriptionis accepit, certum est utiq; Mineruā non fuisse, neq; rerum in numero, aut ulla esse in substantia cōputatam: sed ex capite Iouis enata est, et esse res coepit nōnulla in essentia constituta. Habet ergo primigenios ortus, et à certo coepit tempore Dea dici, sacris in ædibus statui, et inuiolabili religione sanciri. Quod cum ita se habeat,

Genealogia Iouis
eiusdēq; liberum

cum

cum de nouitate loquimini religionum nostrarum, uestrae uobis in mentē non ueniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti dii uestri, quas origines habeant, quas causas, uel ex quibus proruperint emicuerintq; radicibus. Cuius est autē pudoris, quinimmo inuerecundiae cuius, quod agere te uideas, in eo alterum reprehēdere, maledicti & criminis loco dare ea, quae in te possint reciprocata uicissitudine retorqueri? Sed quod agimus nos nouū est, quod autem uos priscū est, & nimis uetustatis. & quid istud aut uos iuuat, aut nostram causam rationemq; cōtristat? Noua res est quam gerimus, quandoq; & ipsa uetus fiet, uetus quam uos agitis, sed tēporibus quibus cōcepit noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore aestimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quid coeperis, cōuenit intueri. Ante quadringentos annos religio (inquit) uestra non fuit. Et dii uestri nō fuerunt ante millia annorū duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, nō obscuris, sed quas possit uidere qui uolet, & contrectare (quemadmodum dicitur) manibus. Quis Iouem cum fratribus genuit? genitalibus opis adiunctus Saturnus (ut uos fertis) cōlo atq; Hecata procreatus. Quis Picū Fauni patrem, atq; auum Latini? Saturnus, ut iisdem uos uestris scriptis atq; auctoribus traditis. Ergo si haec ita sunt, sequitur ut Picus & Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure: utpote uno ex sanguine, unoq; ex semine procreati. Consensaneū est ita esse quod dicitur. Ab Ioue, & Pico, quot sunt generis usq; ad Latinum gradus trini: ut indicat series. Vultus Faunus, Latinus, & Picus, annis uixerint uicenis atq;

Saturnus cōlo
atq; Hecata pro
creatus

Germani picus &
Iuppiter

Ab Ioue & Pico
usq; ad Latinum gra
dus trini.

atq; centenis: ultra enim negatur posse hominis uita produci. estimatio iusta et liquida est. Trecēti ergo sunt pleni & sexaginta post hos anni, res ita est ut indicat supputatio. Cuius socer Latinus fuit? Aeneae, genitoris Latini. cuius? Albani oppidi cōditoris. Quot apud Albam regnatum est annis? quadringentis, & prope bis denis. Aetatis urbs Roma cuius esse in annalibus indicatur? annos ducit quin quaginta & mille, aut nō multū ab his minus. Ergo ab Ioue, qui frater est Picī, quicq; pater est minorū, & reliquorū deorū, anni ad haec tēpora prope millia duo sunt, haud pleni, ut largiamur aetati. Quod cū redargui nō possit, non tantū recens nata religio ostēditur, quā obitis: sed infantes, et paruulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atq; alias hostias cū periculo corruptiōis suggeritis: quos oportebat adhuc māmīs, atq; stillato lacte nutrirī. At reliquiones uestrae multis annis praecedūt nostram, & eo sunt ueriores, quod uetustatis auctoritate munitae sunt. Et quid eas prodest annis quamplurimis anteire, cū a certo coeperint tēpore? aut spatij cuius sunt millia annorū duo, saeculorū tantis cōparata cū millibus? Ac tamē ne causam tam bonam prodere dissimulatione uideamur, nisi molestum est, dicite, omnipotens, & primus deus nouella uobis uideatur res esse, & qui eū uenerates colunt, inauditas, incongnitas, repētinas agitare atq; inducere religiōes? Est ne illo antiquius quicq; aut quod eū praecedat re, tēpore, noīe, potest aliqd inueniri? Nōne solus ingenitus, immortalis, & perpetuus solus est? Quis caput, aut fons rerū est? nō ipse cū debet aeternitas hoc ipsum, qd nūcupatur aeternitas: nō ipsi infinita ut pdeāt saecula, nō ex eius ppetuitate perfici

Apud Albam
regnati anni
400 & 20

perficitur: indubitabile istud & uerū. nō ergo quod sequi
mur nouū est, sed nos sero addidicimus quidnā sequi opor
teat et colere: aut ubinā cōuenire, et spem salutis affigere,
& salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat,
qui uiam monstraret errantibus, & caligine in altissima
constitutis cognitionis lumen immitteret, & ignoratio
nis discuteret cecitatem. Sed causa in huiusmodi uertitur
sola. Quid: uos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atq;
Isis est nomen, non post Pisonia & Gabinium Consules
in numerum uestrorum retulistis deorū? Quid Phrygiā
matrem, cuius esse conditor indicatur uel Midas uel Dar
danus, non, cum Hannibal Pœnus res Italicas raperet, &
terrarum exposceret principatū, & nosse, & scire cœpi
stis, & memorabili religione sancire? Sacra Cereris ma
tris non quod uobis incognita essent, ascita pauloante, ob
tentum est ut græca dicantur, nouitatē ipsam testificante
cognomine? Non doctorū in literis continetur, Apollinis
nomen Pompiliana indigetamenta nescire? Ex quo appa
ret, & liquidum est, & hunc uobis fuisse incognitū, post
autem aliquāto cœpisse esse & notum. Si quis igitur uos
interroget, cur eorum numinū, quorū modo fecimus men
tionem, tam sero suscepitis cultū, responsuros uos cer
tum est, aut quia illos nuper deorū esse in numero nescie
bamus, aut quia nunc sumus a uatibus moniti, aut quia in
rebus asperrimis beneficijs eorū sumus auxilijsq; serua
ti. Quod si hoc a uobis recte existimabitur dici, & ex no
stris partibus ratione consimili existimato esse respon
sum. Religio nostra nunc nata est: nunc enim missus adue
nit, qui eam nobis ostenderet, qui in eius induceret ueritatem

Serapis &
Isis.
Phrygia mater

tem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad eius nos cultum
ab rebus opinabilibus auocaret. Et quid, inquit, est uisum
deo regi atq; principi, ut ante horas (quemadmodū dici
tur) pauculas sospitator ad uos Christus cœli ex arcibus
mitteretur? Interrogamus & nos contra: quæ causa, quæ
ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tem
pora, sed serius hyems, serius æstas, atq; autūntas fiant?
Cur post messes arefactas, atq; extincta frumenta, non
nunq̃ decidant pluuie, quas rebus oportuit incolonibus
lari, atq; temporis opportunitatib. ministrari: immo illud
exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Ae
sculapium, Mercurium, Liberū, aliosq; nonnullos, qui &
concilijs adiungerentur deorū, & mortalibus aliquid uti
litatis afferrent, tam sero à Ioue sint proditi, ut sola illos
posteritas sciret, superiorū uero ignoraret antiquitas? Ra
tionem aliquam fuisse dicetis. Ratio ergo & hic fuit, cur
non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adueniret.
Quenam igitur ratio est? Non inuis inficias nescire nos.
Neq; enim promptū est cuiquam dei mentem uidere, aut
quibus modis ordinauerit res suas, homo animal cecū, et
ipsum se nesciens ullis potest rationibus cōsequi. quid opor
teat fieri, quando, uel quo genere, ipse rerum cunctarum
pater, moderator, & dominus scit solus. Nec si ego nequi
uero causas uobis ex promere, cur aliquid fiat illo uel hoc
modo, cōtinuo sequitur ut infecta fiant quæ facta sunt, et
amittat res fidem, quæ generibus uirtutū tantis & pote
statum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas, &
referas, cur tā sero emissus est sospitator: in infinitis per
petuis seculis nihil omnino dicendum est serum. Vbi enim
h fuis

Imperscrutabilia
consilia Dei

finis, & initium nullum est, nihil prae maturum est, nihil tardum: tempus enim a finibus & extremitatibus noscitur, quae habere non potest series et immoderata continuatio saeculorum. Quid enim si res ipsae, quibus operam conueniebat ferri, opportunitate istam temporis exigebant? Quid si alterius conditio antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis aliter subueniri, aliter debuit posterioribus consuli? Nonne literas auditis commemorantes uestras, fuisse homines olim Semideos, Heroas, cum immanibus corporibus atque uastis? Non infantes sub uberibus matrum steteros legis edidisse uagitus, quorum ossa uarijs in regionibus eruta, uix repertoribus, fecerunt fidem, humanorum reliquias esse membrorum? Potest ergo fieri, ut tum demum emiserit Christum deus omnipotens, deus solus, postquam gens hominum fractior, & infirmior coepit nostra esse natura: si quod hodie factum est, ante millia fieri potuisset annorum, secisset istud rex summus: aut si post totidem millia id, quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil deum cogebat necessarias temporum non expectare mensuras. Rationibus fixis peraguntur res eius, & quod semel decretum est fieri, nulla potest nouitate mutari. Cum ergo, inquitis, omnipotenti seruiatis deo, & cum habere confidentis salutis atque incolumitatis uestrae curam, cur persecutiones patitur perpeti uos tantas, atque omnia genera poenarum & suppliciorum subire? Perquiramus et nos contra, cur et uos cum tantis & tam innumeros colatis deos, cumque illis aedes constitutis sacras, simulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes thuris plenis conficiatis altaribus: cur non immunes agitis tot discriminibus, & procellis, quibus quotidie uos agunt existi-

tiabi

tiabiles multiplicesque fortunae? Cur (inquam) dii uestri cessant a uobis auertere tot morborum & ualitudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, pestilentias, sterilitatem, amissionem pignorum, & proscriptionem bonorum, discordias, bella, simultates, captiuitates urbium, & sublatis ingenuitatibus seruitutes? Sed & nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur deus. Prompta, & manifesta causa est. Nihil est enim nobis promissum ad hanc uitam, nec in caruncula huius folliculo constitutis, operis aliquid spontum est, auxilijque decretum: quin immo edocti sumus minus omnes, quaecumque sunt, paruoducere, atque aestimare fortunae. Ac si quando ingruerit uis quaequam grauior, quam finem necesse sit consequi, ascribere infortunio: uoluptate nec timere, nec fugere, quo facilius exui corporalibus, possimus euinculis, & tenebrosam euadere caecitatem. Itaque ista, quam dicitis persecutionis asperitas, liberatio nostra est, non persecutio: nec poenam uexato inferet, sed ad lucem libertatis educet: ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerem hominem damnatum ingressum, questionum nunquam afficere se grauius atque immanibus existimet poenis, nisi in ipsum saeuat carcerem, materiam eius comminuat, atque urat tectum, parietem, ianuas, partesque alias operis renudet, deiciat, affligat, nesciens hoc facto ei, cui uideatur officere, dari ab se lucem, & sceleratam eripi caecitatem: itidem & uos flammis, exilijs, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis & diuexatis nostra, non uitam eripitis nobis, sed pelliculis reuelatis & cutibus nos: nescij quod quantum instatis & pergitis in effigies has nostras speciesque seuire, tantis oratibus & grauius reuelatis nos uinculis, & ad lumen eff-

h. s.

citis

Persequutio ad salutem facit

citis circumcisis nexibus euolare. Quare homines abstine-
rete questionibus uacuis impedire spes uestras: nec, si ali-
ter quam uos putatis, aliquid se habet, uestris potius opi-
nionibus credere, quam rei debetis angustæ. Vrgent tem-
pora periculis plena, & exitiabiles imminent pœnæ, con-
fugiamus ad salutarem deum, nec ratione muneris exiga-
mus oblatus: cum de animarū agatur salute, ac de respectu
nostri, aliquid & sinceratione faciendū est, ut Epictetum
dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec
esse quod dicitur plenū fidei suspicamur: committamus nos
deo, nec plus apud nos ualeat incredulitas nostra, quam il-
lius nominis & potētiae magnitudo: ne dum ipsi nobis ar-
gumenta congrimus, quibus esse uideatur falsum id, quod
esse nolimus atq; adnitimur uerū, obrepat dies extremus
& inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

ARNOBII DISP V =

tationum aduersus Gentes

Liber tertius.

AMDVDVM quidē criminibus his o-
mnibus, maledictionibus potius (ut uera di-
camus) ab excellentibus parte in hac uiris,
& ueritatem istam commeritis nosse, satis
plene accurateq; resposum est: neq; apex ullus ullius præ-
termissus est questionis, qui nō sit modis mille, & ratio-
nibus ualidissimis refutatus: non est igitur necessariū par-
te in hac causæ diutius immorari. Neq; enim stare sine as-
sertoribus nō potest religio Christiana: aut eo esse cōpro-
batur uera, si aspi pulatores habuerit plurimos, & aucto-
ritatem

ritatem ab hominibus sumpserit. Suis illa contenta est ui-
ribus, & ueritatis propriæ fundamimbus nititur: nec spo-
liatur ui sua, etiam si nullū habeat uindicem: immo si lin-
guæ omnes cōtrafaciant, contraq; nitantur, & ad fidem
illius abrogandam consensionis unitæ animositate conspi-
rent. Nunc ad ordinem reuertamur, à quo sumus necessa-
rio pauloante digressi: ne diutius interrupta defensio pal-
mam criminis comprobati calumniatoribus concessisse di-
catur. Subiiciunt enim hæc: Si uobis diuina res cordi est,
cur alios nobiscum neq; deos colitis, neq; adoratis, nec cū
uestris gentibus cōmunia sacra miscetis, & religionum
coniungitis ritus? Possimus interim dicere, ad cultum di-
uinitatis obeundū satis est nobis deus primus: deus (inq;)
primus, pater rerum ac dominus, cōstitutor moderatorq;
cūctorum: in hoc omne, quod colendū est, colimus: & quod
adorari conuenit, adoramus: quod obsequiū uenerationis
exposcit, uenerationibus promeremur. Cum enim diuini-
tatis ipsius teneamus caput, à quo ipsa diuinitas diuinorū
omniū, quæcūq; sunt ducitur: supernuacuum putamus per-
sonas ire per singulas: cum & ipsi, qui sint, & quæ habe-
ant nomina, nesciamus: et cuius sint præterea nūeri, neq;
liquidum, neq; cōprehensum, neq; exploratū habere pos-
simus. Atq; ut in terrestribus regnis necessitate nulla cō-
pellimur, regalibus in familijs cōstitutos nominatim cum
principibus adorare, sed in regum ipsorū cultu, quicquid
illis annexum est, tacita ui se sentit honorificentia cōpre-
hendi: non alia ratione (quicūque hi dii sunt) quos esse no-
bis proponitis: si sunt progenies regia, & principali ori-
antur e capite, etiam si nullos accipiant nominatim à no-
bis

bis cultus, intelligunt se tamen honorari cōmuniter cum suo rege, atq; in illius uenerationib. contineri. Et hoc quidem a nobis fuerit ita prolatum si modo liquet & cōstat prater ipsum regē & principē esse alia non capita, quæ digesta & separata per numerū, uelut quendā populū plebeie multitudinis faciant. Neq; nobis in ædibus sacris effigies pro dijs, & illa simulachra uelitis ostendere: quæ intelligitis uos quoq; & renuitis confiteri, uilissimi esse formas luti, & fabrorū figmenta puerilia. & cum de re loquimur diuina uobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus, esse deos alios natura, ui. nomine: non in simulacris propositos, quos uidemus, sed in ea substantia, in qua conueniat æstimari tanti esse nominis oportere uirtutē. Sed consilium nō est p arte in hac causæ diutius immorari ne lites maximas concitare, ac tumultuosā cōferere uideamur uel le certamina. Sit ista (ut prædicatis) plebs numinum, sint Deorū innumere gētilitates: astipulamur, acquiescimus, nec in aliqua questione dubitabile istud ambiguūq; confirmamus. Illud tamē a uobis audire exposcimus, et rogamus, unde uobis compertū est, uel quibus rationibus cōprehensum, hinc sint in cœlo, quos esse existimatis, & colitis: an nescio qui alij, opinionis et nominis inauditi? Potest enim fieri, ut hi sint, quos esse nō remini: & quos esse cōfiditis, in nulla inueniatur parte naturæ. Neq; enim cœli aliquādo subuolastis ad sydera, singulorū facies atq; ora uidistis: et quos esse memineritis illic deos, eosdē hic colere, tanq̃ notos institutis, ac uisos. Sed et illud rursus desideramus audire a uobis, impositane habeāt hæc nomina, quibus eos uocatis, an ipsi hæc sibi diebus imposuerint ludicris. Si di-

uina

uina hæc sunt & cœlestia nomina, quis detulit ad uos eas? Sin autē a uobis appositæ appellationes has habēt, quæ admodū potuistis uocabula his dare, quos neq; uidebatis aliquādo, neq; quales, aut qui essent in nulla cognitiōe noratis? Sed ut uultis, & creditis, atq; ut uobis p̃suasum est, hi dii sint: nominibus appellentur his etiā, quibus eos populares cēseri popularis uulgaritas ducit: unde tamen uobis quæ nominis huius sensum cōplent: an sunt aliqui uobis in cognitiōe, in usum aliquādo notitiāq; perlati? Neq; enim sciri est facile, defuncta et certa sit eorū numeri multitudo: an sine ulla populositatis summa sit, nec computationis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim uos deos mille percolere, uel millia potius quinq;: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorū millia centū sint: potest & hoc amplius, immo (quod diximus paulo ante) potest deorum summa esse nulla, nec numerabili circumscriptiōe finita. Aut igitur & uos impij, qui prater deos paucos reliquorū officia non obitis: aut si uobis ueniam ceterorum ignorantie postulatis, eandem & nobis conciliabitis ueniam: si pro parte consimili eorū religionibus abstinemus, quos esse omnino nescimus. Et tamē, ne nos quicquā peruicaciter arbitretur sacramēta nolle suscipere ceterorum (quæcūq; sunt) numinum: deuotas etenim mētes & manus protēdimus supplices, neq; aspernamur, quocūq; inuitaueritis, accedere: si modo discamus quinā isti sunt diui, quos nobis ingeritis, et quos par sit adiungi summi regis ac principis uenerationi. Saturnus, inquit, & Ianus est, Minerva, Iuno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, atque alij, & ceteri, quibus magnificas edes cum-

h 4

Atis

Etis penè in urbibus religiosa consecrauit antiquitas. Inuitare nos forsitan ad istorum munus potuissetis cultū si non ipsi uos primi opinionū turpium fœditate talia de illis cōfingereis, quæ non modo illorum polluerent dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus cōprobaretis adiunctis. Adduci enim primū hoc ut credamus non possumus: immortalem illam præstantissimamq; naturam diuisam esse per sexus, & esse partem unam mares, partem esse alteram fœminas. Quæ quidem locum plene iam dudum homines pectoris uiui, tam Romanis literis explicauere, quam Græcis: & ante omnes Tullius Romani discretissimus generis, nullam ueritus impietatis inuidiam, ingenuè, constanter, & libere, quid super tali opinione sentiret, pietate cum maiore monstrauit, à quo si res sumere iudicij ueritate conscriptas, non uerborū luculentias pergeretis, perorata esset & hæc causa: nec secundas (ut dicitur) actiones nobis ab infantibus postularet. Sed quid aucupia uerborū, splendorēq; sermonis peti ab hoc dicā, cū scitā esse non paucos, qui auersentur & fugiant libros de hoc eius, nec in aurem uelint admittere lectionem opinionum suarū præsumpta uincētē: cumq; alios audiā musitare indignāter, & dicere: oportere statui per Senatum, abolētur ut hæc scripta, quibus Christiāna religio comprobetur, & uetustatis opprimatur auctoritas? Quinimmo si fiditis exploratū uos dicere quicquā de dijs uestris, erroris cōuincite Ciceronem, temeraria & impia dicta refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere scripta, & publicatā uelle submergere lectionē, non est deos defendere, sed ueritatis testificationē timere. Ac ne tamē

Ciceronis de
dub. iudicium.

& nobis inconsideratus aliquis calumniam moueat, tanquam deum, quem colimus, marem esse credamus: ea scilicet causa, quod eum, cum loquimur, pronunciamus genere masculino: intelligat non sexum, sed usum, & familiaritatem sermonis appellationem eius, & significantiā promi. Non enim Deus mas est, sed nomē eius generis masculini est: quod idem uos dicere religione in uestra non quitis. Nam cōsuetis in precibus, siue tu deus es, siue tu dea, dicere: quæ dubitationis exceptio dare uos dijs sexū disinctione ex ipsa declarat. Adduci ergo nō possumus, ut corpora credamus deū. Nam necesse est corpora, si sunt mares ac fœminæ, ui significata ex generū disinctione. Quis enim uel exigui sensus nescit terrenorū ab illo animantium conditore non alia de causa generis diuersi sexus institutos esse, atq; formatos, nisi ut per coitus, & connubia corporum, res caduca & labilis successionis perpetuæ innouatione duraret? Quid ergo dicemus? Deos procreare? Deos nasci? & iccirco his additas genitalium mēbrorum partes, ut sufficere prolem possent, & noua quaq; suboriente foetura, quicquid prior ætas abstulisset, recidua substitutio subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est si Dij procreant superi, & si per has leges experiuntur se sexus, suntq; immortales, nec frigoribus fiūt senectutis effecti, sequitur ut debeant plena esse dijs omnia: neq; innumeros cælos eorum capere multitudinē posse: siquidem & ipsi perpetuo generant, & per soboles sobolum multiplicata semper innumerabilitas ampliatur. aut si obscenitas cœundi (ita ut decet) ab Dijs abest, quæ causa ratioq; monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solet

libidinum propriarū admonitionib. recognoscere? Neq;
enim ueri est simile haberi hæc frustra, aut improvidenti-
am in illis suam ludere uoluisse naturam: ut eos his parti-
bus aggeraret, quibus utendū non est. Sed enim ut ad usus
certos, manus, pedes, oculi, ceteraq; constructio mēbro-
rum sua quæq; in officia constituta est, ita cōuenit crede-
re in sui muneris functionē comparatas esse has partes:
aut confitendum est in deorū corporibus esse aliquid ua-
cuum, quod sit frustra atq; inaniter fabricatū. Quid dicitis
o sancti atq; impolluti Antistites religionum? Habent
ergo dii sexus, & genitaliū membrorum circūferunt fœ-
ditates, quas ex oribus uerecundis infame est suis appel-
lationibus promere? Quid ergo iam superest, nisi ut eos
credamus immundorū quadrupedum ritu, in libidinū su-
rias gestire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas cōplexio-
nes, & postremū fractis dissolutisq; corporibus uolupta-
tis enervatione languescere? Et quoniā quedam sunt fœ-
minarum generis propria, sequitur ut eas quoq; creda-
mus circūactis persolvere suas mēsis leges: fastidiosos
ducere atq; habere conceptus: aboriri, perferre, & præ-
proprio partu septimanas edere aliquādo fœturas. O pu-
ra, o sancta, atq; ab omni turpitudinis labe disparata atq;
abiuncta diuinitas, auct animus, atq; ardet in Chalcioecis
illis magnis, atq; in palatijs cœli deos deasq; cōspicere in-
tectis corporibus atq; nudis, apud Iacchum Cererem (mu-
sa ut prædicat Lucretij) māmofam, Hellepontiacū Pri-
am inter deas uirgines atq; matres circumferentem res
illas, præliorū semper in expeditiōe paratas. Auct inquit
uidere deas grauidas, deas fœtas, gliscētibusq; p dies aluis
intea

*Ceres māmofa
Priapus uirgines
in fœtibus*

intestini pōderis morositate cunctari, parturire alias tra-
ctu longo, & manus obstetricias quærere: illas telis gra-
uibus, & dolorum acuminibus fixas eiulare, & hortari,
et inter hæc omnia suppetias Iunonis implorare Lucina. *Lucina parien-
tibus esse prop-
riam.*
Nōne multo est rectius maledicere, conuitiari, atq; alia
ingerere dijs probra, q̄ obtentu pio talia de his monstra
opinionum indignitate præsumere? Et audetis ascribere
causam nobis offensionis deorum? cū si iudicatio fiat, cer-
tissima in uobis reperiat hęc esse, & in cōtumelia, quā
opinamini, stare. Nam si dii (ut dicitis) afficiuntur ira, &
animorum indignationibus incallescunt: cur eos non pute-
mus ægre atq; acerrime sustinere, dari sibi à uobis sexus,
quibus canes porciq; formati sunt? & cum ita credatis,
non aliter se fungi, & ignominiosa cum ostentatione pro-
poni? Ergo cum hæc ita sint, miseriarum omniū causa uos
estis, uos deos impellitis, uos excitatis infestare omni-
bus malis terras, & noua quæq; quotidie struere, quibus
ulcisci se possint tot à uobis iniurijs et maledictionib. ex-
asperati. Maledictionibus, inquam, & iniurijs, quas par-
tim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas
uestri Theologi, quas poetæ, quas ipsi uos quoq; ignomi-
niosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis huma-
nas, & abiēcisse clauum deos: si modo illorum curam spe-
stat, mortalium regere atq; administrare fortunas. Nam
nobis quidem cur irascantur non habent: quos uident &
sentiant, neq; se colere, neq; deridere, quod dicitur, & ho-
nestius q̄ uos multo de sui nominis dignitate existimare,
& credere. De sexu hactenus. Nūc ad speciem ueniamus
& formas, quibus esse descriptos deos superos creditis:
quibus

*Iudaei &
Sadducei*

*In nulla forma
cadere Naturam
diuinā.*

Caput

*Aures
oculi*

*Nares
Dentes*

quibus immo formatis, & templorū amplissimis colloca-
tis in sedibus. Neq; quisquā iudaicas in hoc loco nobis op-
ponat & Sadducei generis fabulas, tanquam formas tri-
buamus & nos deo: hoc enim putatur in eorum literis di-
ctū & lege, certaq; auctoritate firmari: quæ aut nihil ad
nos attinent, nec ex aliqua portione quicquā habent com-
mune nobiscum: aut si sunt creditæ sociæ, quærēdi sunt uo-
bis altioris intelligentiæ doctores, per quos positis addi-
scere, quibus modis cōueniat literarū illarum nubes, atq;
inuolucra relaxare. nostra de hoc sententia talis est. Na-
turam omnem diuinam, quæ neq; esse cœperit aliquādo,
nec uitalem ad terminum sit aliquādo uentura, liniamen-
tis carere corporis, neq; ulla formarum effigies posside-
re, quibus extrema circūscriptio membrorū solet coagmē-
ta finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitra-
mur & labile: nec obtinere perpetuā posse credimus æui-
tatem, quod extremis coercitum finibus necessaria circū-
cludit extremitas. At uero uos deos parum est formarum
quod amplectimini mensiōe, filo etiam atterminatis hu-
mano: & quod indignius multo est, terrenorū corporum
circūcesura finitis. Quid ergo dicemus? Caput deos gesta-
re tereti rotunditate collectum, retinaculis neruorū dor-
so illigatum ac pectori, & ad ceruicē necessarias flexio-
nes cōsertionibus uerticam, atq; ossa substructione fulci-
ri? Quod si accipimus ut uerum sit, aures etiam sequitur
ut habeant curuis perterebratas anfractibus: oculorū or-
biculos mobiles, superciliorū marginibus obūbratos: sus-
pensum imbricem narium, munctionibus muculentis &
spiritali cōmeabilem tractui: subactionibus ciborū dentes

trini generis, atq; in officia trina cōpositos: manus mini-
stris operum articulis, digitis, & cubitorū mobilitate tra-
ctabiles: corporibus sustinendis pedes, explicandis gressi-
bus, & suggerendis anticipacionibus itionū. Quod si ea,
quæ prōpta sunt, consentaneū est & illa putari, quæ sub-
costis, earūq; sub cratibus cutes cōtegunt, atq; omentorū
membranule: gurguliones, uentriculos, uenas, pulmones,
uesiculas, iecora, intestinorū uolubiliū tractus, & per om-
nia uiscera cōmeantes purpurei sanguinis uenas cū ar-
terijs spiritalibus coniungat. An nunquid celestiuū corpo-
ra sceditatibus his carēt? & quoniā cibus mortalibus ab-
sinent, edentulos eos esse paruulorū credendū est ritue
& uiduatos interioribus cunctis, tanquā utres sufflato,
turgidorū corporū inanitate pendere? Quid quod, si hæc
ita sunt, erit uobis necessarium contueri, similesne sint di-
omnes, an formarum dispari circūscriptione teneantur.
Si enim par cūctis, atq; una est omnibus similitudinis spe-
cies, non absurdum est credere errare eos, falliq; cognitio-
nis in mutue cōprehensione. Sin autē gerūt discrimen in-
uultibus, sequitur ut intelligi debeat non alia de causa dis-
similitudines his datas, nisi ut singuli se possent differen-
tium signorū proprietatibus noscitate. Ergo esse dicendū
est quosdam capitones, silunculos, frontones, labcones: in
his alios mentones, nauios, atq; nascicas. Hos displotis na-
ribus, illos resimis, nōnullos turgentibus malis aut buccas-
rum cumulatione acruoces, nanos, longos, medios, maci-
lentos, pingues, crassos: hos capillorū intortionib. crispu-
los, caluitijs alios et glabritatibus rasos, neq; opinari nos
falso uestre produnt atq; indicant officinæ. Siquidē cum

Manus

Pedes

Intestina.

caput

*Hos certa
parte corporis
conspiciunt.*

faci-

facitis atq; informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, senes, iuuenes, pueros, aquilos, caecos, rauos, feminulos, interfectos, aut (ne frigus incommodet) stundari uestium superiectione perfusos. Quisquamne est hominum rationis alicuius sapore cōtactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporibus nasci? qui annorū in illis inesse discrimina? qui & per uarias tegminū atq; amictuum formas uestitos hos ire, atq; ab aestibus sese frigorebusq; tutari? Quod qui habet uerum, & hoc necesse est tanquam uerū accipiat: esse deos fullones, esse tonfores: qui uel sacras eluant uestes, uel capillos imminuant syluescentiū crinium uelleribus inuolutos. Itane istud non turpe, non impietatis & contumelia plenum est, moribundi & caduci animantis linimenta dijs dare? insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo, nec sine summe sceditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine est illud fastidium uestrum, sapiētia hęc arrogans, qua despuitis nos ut rudes, atq; omnem scientiā remineri rerum uobis diuinarum patere? Aegyptiorū ridetis enigmata, quod mutorum animantiū formas diuinis insueruerint causis, easdemq; quod species multo thure accipiant, & reliquo ceremoniarū paratu: uos effigies hominum tanquam deorum ueneramini potestates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios, & stultitiae condemnare, & in erroris eiusdem similitudine acuitio deprehendi. Nisi forte dicetis alias quidē inesse dijs formas, & honoris, & dotis causa species uos eis accommodauisse mortalium, quod maioris multo est cōtumelia, quā erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si uos fate

remini

remini id, quod uestra suspitio credidisset, formam mentis attribuisse diuinis, minus erat iniurię pręsumpta in opinatione peccasse. Nūc uero, cū aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos estis cōtumeliosi, quibus id attribuitis, quod eos confitemini non esse: & irreligiosi esse mōstrāmini, cū id adoratis qđ fingitis, non quod in re esse ipsaq; in ueritate esse censetis. Si aselluli, canes, porci, humanū aliquid saperent, fingendiq; haberent artes: iidemq; nos uellent cultu aliquo prosequi, & statu arū consecrationibus honorare, quantas nobis irarū flammās, indignationum quos turbines concitarent, si suorum corporum formas nostra uellēt portare atq; obtinere simulacra? Quātas inquam irarum flammās suffunderet, excitarent, si uobis cōdator Romulus asinina staret in facie, si sanctus Pōpilius in canina, si porcina sub specie nomē esset Catonis, aut Marci Ciceronis inscriptum? Ita ergo stoliditate uestram non rideri (si rident) uestris ab numinibus remineri? aut, quoniam censetis affici eos ira, non insanire, non fure re, neq; pro iniurijs & contumelijs tantis ultum ire se uelle, iaculāriq; in uos ea, quę dolor suctus est iacere, & offensionis acerbitas comminisci? Quāto fuerat rectius elephantorū his formas, pantherarū, aut tigridum, taurorum, equorumq; donare? Nam quid in homine pulchrum est, quid quęso admirabile, uel decorum, nisi quod & ueterino cum pecore nescio quis auctor uoluit esse communis? Sed si uobis (inquiunt) nostra opinatio displicet, uos demonstrate, uos dicite, quā sit deus pręditus forma. Si ueram uultis audire sententiam, aut nullam habet Deus formam: aut si informatus est aliqua, ea quę sit, profecto nescimus

nescimus. Neque enim quod uidimus nunquam, nescire esse ducimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum sententias refutare, quia super hoc nostram nullam ipsi sententiam promimus. Vt enim si vitreus esse dicatur mundus, si argenteus, ferreus, uel ex fragili condolatus et fabricatus testa, non dubitemus falsum esse contendere, quamuis quæ sit eius materia nesciamus: ita cum de specie agatur Dei, quam perhibetis convincimus non esse, etiam si quæ sit minus possumus explicare. Quid ergo (inquiet aliquis) non audit deus? non loquitur? non ante se positas res uidet? non intuetur? Suo forsitan genere, non nostro. Neque enim uerum aliquid scire tanta in re possumus, aut suspicionibus indagare: quas esse apud nos liquet instabiles, lubricas, et uanorum similitudines somniorum. Si enim dixerimus isdem illum rationibus uidere, quibus et nos uidemus: sequitur ut intelligi debeat superiectas pupillis cum habere membranas, coniuere, nictare, radijs, aut imaginibus cernere, aut quod oculis commune est omnibus, sine alterius luminis commixtione nihil omnino conspiciere. Quod ipsum similiter de auditu, ac de eloquii forma, et uerborum prolatione dicendum est. Si per aures audiat, eas quoque habere flexuosas tramitibus perforatas, quæ irrepere uox possit sensum nunciatura sermonis: aut si uerba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorum influxu et mobilitate multijuga lingua sonos articulet, et uocem in uerba conformet. Si nostri animi motum non recusatis audire, tantum abest ut nos Deo corporalia limamenta tribuamus, ut animorum etiam decora, ipsasque uirtutes (quibus eminere uix cõcessum est paucis) tanta rei uereamur ascribere. Quis enim deum

Deum dixerit fortem, constantem, frugi, sapientem? quis probum? quis sobrium? quis immo aliquid nosse? quis intelligere? quis providere? quis ad fines officiorum certos actionum suarum decreta dirigentem? Humana sunt hæc bona, et ex oppositione uitiorum existimatione meruerunt habere laudabilem. Quis est autem tam obtusi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum esse dicat magnus? aut ideo nominis maiestate præcellere, quod uitiorum careat foeditate? Quicquid de deo dixeris, quicquid tacite mentis cogitatione cõceperis, in humanum transilit et corrumpitur sensum: nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur uerbis, atque ad negocia humana cõpositis. Vnus est hominis intellectus de Dei natura certissimus, si scias, et sentias nihil de illo posse mortali oratione depromi. Et hæc uero prima est uestrorum numinum contumelia, quæ de formis, et sexibus boni scilicet uindices, et religiosi cõstituitis auctores. illud uero, quod sequitur, quale est, quod deos uobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulædos, uenatores, pastores, et quod superat, rusticos? Et ille, inquit, musicus deus est: et hic alter diuinus est. Ceteri enim dii non sunt, et uentura prædicere incertitia nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergone singuli sua in re pollent, nec in auxilium uocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atque in uerborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio facienda est) eloqui. At rogo quæ ratio est, quæ tam dura necessitas, quæ

Nihil posse de Deo, mortali oratione depromi.

Gentilium decora alij alio præstant minore, & uentura incertitia

causa

Musa

Diana

Apollo

Epidaurius

Aino Lucina

Vulcanus

Pallas

Mercurius

causa, ut artificia hæc superi tanquam uiles nouerint atq; habeant fellularij. In cælo enim cantatur & psallitur, ut interualla & numeros uocum nouem cōserant scitule ac modulentur sorores. Sūt in sydereis mōtib. syluæ, sunt lustra, sunt nemora, ut uenationū præpotēs habeatur in expeditionib. Diana. Imminetia dij nesciūt, & sortibus uī uīt agitatūq; fatalibus, ut quid cuiq; crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atq; apiat uates: ipse alio impletur Deo, & ui numinis premitur exagitatūq; maioris, ut merito dicatur habeaturq; diuinus. Corripitūtur dij morbis, & uulnerari, uexari aliqua ex re possunt: ut cum exegerit ratio, auxiliator subueniat Epidaurius. Parturiunt, pariunt: ut difficiles puerperiorū tricas uno mulceat corripiatq; Lucina. Rem rusticam tractant, aut curant militaria munera: ut flammipotens Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta procudat. Vestis indigent tegmine: ut uirgo Tritonia curiosius stamen neat: & qualitate pro tēporis, aut trilices tunicas, aut de serico imponat. Accusant, & diluunt crimina: ut Atlantea progenies eloquij primas ferat studiosa exercitatiōe quesiti. Erras, inquit, & falleris: non enim ipsi opifices dij sunt, sed ingenijs hominum subiiciunt has artes, atq; ut uita sit instruetior, tradunt scienda mortalibus. Sed qui aliquā subijcit ignaro ac nescio disciplinā, solertēq; his efficere nō nullius operis scientia cōtendit, sciat ipse necesse est primus id, quod alterum colere cōstituit. Neq; enim traditor alius cuius esse scientiæ potis est, ut nō eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationē teneat exercitatisime cōprehensam. Dij ergo sunt artifices primi: siue quod, ipsi ut dicitis

dicitis, subdūt scientiam mentibus: siue quod immortales, & geniti nunquā, genus omne terrenū uetustate temporis antecedunt. Hoc est ergo quod queritur, cum sit nullus apud superos artibus his locus: neq; usus illorū, neq; natura deponcat ingeniosum aliquid, aut fellularium scire: cur esse dicatis in alijs perceptionibus gnariores, & habere solertias, in quibus singulis euincant scientiarū cognitio: ne discreti? Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse, sed eos his artibus præsidere, curare: immo sub illorū posita esse tutela omnia, quæ administramus, quæ gerimus: atq; ut bene ac feliciter cedant, illorū prouisione curari. Quod quidē merito dici ac probabiliter uideretur, si ad uoluntatem semper sententiāq; procederent ea, quæ obimus, quæ gerimus, aut in negocijs periclitamur humanis. Cū uero in contrariū quotidie res uertantur, neq; ad propositum uoluntatis actionum respondeant fines, ludentis est dicere deos nobis superesse custodes, quos suspitio finxit nostra, non explorata ueritas comprehendit. Per maria tutissimas præstat Portunus commcantibus nauigationes: & cur insanum mare tam frequentes exposuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, & fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assidue uertitur placitorum inopinata mutatio? Armentorum, & pecorum gregibus Pales præ sunt inuicēq; custodes: & cur seua contagia, & pestilentes morbos ab æstiuis auertere cessatione inimica non curant? Flora illa genitrix, & sancta obscenitate ludorum bene curat ut arua florescant: & cur quotidie gemmulas, & pubescentes herbas adurit atq; interficit nocentissimas

Portunus

Consus

Pales & Amnis.

Flora me
vixit

Iuno
Vulcanus

Pythius
Aesculapius

Mercurius

Tutelares dii

mum frigus? Puerperijs Iuno praeposita est, & auxiliatrix genitricibus foetis, & matrum intereunt cur quotidie milia parricidalibus nixibus interempta? In tutela Vulcani est ignis, & materies eius in illius regimine constituta est: & cur aedes frequentissime sacras, atq; urbium potiores ad cinerem patitur flammarum uoracitate collabi? Diuinationis scientiam largitur huiusmodi Pythius, & cur obliquata dubia, cur obscuritatibus submersa caligine dat sepius submonstratq; responsa? Aesculapius officijs & mendendi artibus praestit: & cur plura morborum & ualitudinum genera ad sanitatem nequeunt incolunitatemq; perducere, immo sub ipsis sunt curantium manibus atrociora curae? Mercurius ceroma pugillatibus & luctationibus praestat, & cur inuictos omnes non perficit, quibus praestit cur unius in officio praesidatus, hos uictoriae copotes, alios uero perpetitur ignominiosa infirmitate ridere? Tutelariibus, inquit, supplicat dijs nemo, & ideo singuli familiaribus officijs atq; auxilijs desunt. Nisi enim thura, & salvas accipiant fruges, benefacere dijs nequeunt: & nisi pecorum sanguine delibatas suas conspexerint arulas, suos deserunt atq; abiiciunt praesidatus? Atquin ego rebar paulo ante, spontaneas esse numinum benignitates, ultroq; ab his fluere inexpectata beneuolentiae munera. Nunquid enim rex poli libamine a Ioue exambitur, aut hostia, ut omnia ista, quibus uiuitur, comoda mortalium gentibus largitur? Non feruorem genitalem solis deus, noctis & tepora, uentos, pluias, fruges, cunctis subministrat equaliter bonis, malis, iniustis, seruis, pauperibus, diuitibus? Hoc est enim proprium dei potentis ac ueri, inexorata beneficia

cia praebere sessis atq; inualidis rebus, et multiformi semper asperitate uallatis. Nam sacrificijs editis id quod poscaris annuere, non est istud postulantibus subuenire, sed benignitatis propriae munificentiam uendicare. Ludimus, & lasciuimus tanta in re homines, & quid sit deus oblitus, quid istius magnificetia nominis, quicquid uile uel sordidum suspitiosa potuimus credulitate cōfingere, diuis tutelaribus arrogamus. Vnctionibus, inquit, super est Vinctia, cingulorum Cinxia replicationi, Vincta & Potua sanctissima uictui potuiq; procurant. O egregia numinum, & singularis interpretatio potestatum, nisi postes uirorum adipali unguine obliueretur ab spōsis, nisi uirginalia uincula iam seruantes dissoluerent, atq; imminentes mariti, nisi potarent, & manderent homines, dii nomina non haberent? Quid? quod non contenti tam deformibus subdidisse atq; implicuisse deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes semper, & humani generis attribuitis uastitatem. Non commemorabimus hoc loco Deam Lauernam furum, Bellonas, discordias, furiarum: & leua illa quae constituitis numina taciturnitatis silentio praeterimus. Martem ipsam ponemus in medio, et speciosam illam cupidinum matrem: ex quibus unum praeficitis praelijs amoribus alterum & cupiditatis ardori. Potestatem, inquit, bellorum Mars habet, utrumne ut mota cōpescat, an ut cessantia & quiescente cōmoueatur? Nam si sedator militaris insaniae est, cur quotidie bella non desunt? Sin autem conditor illorum est, Deum ergo dicemus in uoluptatis suae dulcedinem collidere orbem totius discordiarum & discriminum causas inter gentes serere terrarum longinquitate

Vinctia, Cinxia
Vincta, Potua

Lauerna
Bellona
Mars
Venus

tate disiunctas: cōducere ex diuerso tot mortalium millia,
 & intra uerbi unius moras campos cadaueribus aggera-
 re, sanguineos precipitare torrentes, fundatissima delere
 imperia, æquare urbes solo, libertatē ingenuis abrogare,
 & seruitutis conditionē imponere, dissensionibus gaude-
 re ciuilibus, cōmorientium fratrum parricida nece, & ad
 ultimum filiorum & patrum parricidali cōgressione hor-
 rore. Quod ipsum licebit in Venerē pari atq; eadem ra-
 tione traducere. Nam si amoris hæc flammæ (sicut perhi-
 betis & creditis) cogitationibus subdit humanis, sequitur
 ut intelligi debeat, quicquid labis & criminis ab insania
 proficiscitur, talibus ueneris debere uulneribus imputa-
 ri. Ergone Dea cogēte in uilissimi nominis scorta suam sē-
 pius produnt etiam nobiles dignitatē, dissuuntur tenaciū
 matrimoniorū nexus, incesta libidine necessitudo sangui-
 nis inardescit, insaniūt in liberos matres, patres uirginē
 suarum uota in se uertunt, cōtra decus ætatis senes in ob-
 scœnos ingemunt curis iuuenilib. appetitus, sapientes &
 fortes uiri soluūt decreta cōstantiæ uirilitatis uigore mol-
 lito, innectūtur ceruicibus laquei, cōscenduntur ardentes
 rogi, & per uastas atq; altissimas rupes iaciunt se passim
 uolūtarijs saltibus precipitati? Quisquā ne est hominum
 rationis alicuius primordijs imbutus, qui diuinitatis con-
 stantiā tam foedis polluat aut contamine moribus? qui na-
 turas attribuat dijs tales, quas in agrestibus beluis lenitu-
 do sæpe permulsi atq; extenuauit humana? Vbinā quæ-
 so est illud, quod ab omni perturbationis affectu dij pro-
 cul amoti sunt? quod lenes, placidi, mites, quod in genere
 uirtutis unito perfectionis apicem, atq; ipsius retinet sa-
 pientia

pientia summatē? aut cur eos oramus, ut à nobis aduer-
 sa atq; inimica propellant, si malorū omnium, quibus quo-
 tidie carpinimur, ipsi esse nobis reperiuntur auctores? Quā-
 tumlibet nos impios, irreligiosos uocetis, aut atheos, nun-
 quam fidem facietis esse amorū deos, esse bellorū, esse qui
 discordias conferant, qui furialib. stimulis animos inque-
 tent. Aut enim uerissime dij sunt, & ea quæ cōmemorastis
 non faciunt: aut si ea quæ dicitis faciunt, sine ulla dubita-
 tione dij non sunt. Et tamē possemus utcūq; accipere à uo-
 bis has mentes impiarū plenissimas fictionū, si nō multa
 de dijs ipsi tam cōtraria promentes, dissoluētiaq; ipsa, su-
 stimere animi cōpelleretis assensum. Cū enim singuli sin-
 gulos anteire interioris cōtenditis scientiæ laude, & deos
 ipsos, quos opinamini, tollitis: et reponitis alios, quos ma-
 nifestum est non esse: & aliud aliud de eisdem dicitis re-
 bus, & innumeros esse cōscribitis, quos esse singulos sem-
 per cōsensio accepit humana. Incipiamus ergo solenniter
 ab Iano & nos patre, quē quidam ex uobis mūdum, annū
 alij, solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus ut
 uerum sit, sequitur, ut intelligi debeat nullū unquam fuisse
 Ianum, quem ferunt cœlo atq; Hecate procreatū in Ita-
 lia regnasse primum, Ianiculi oppidi cōditorem, patrem
 Fauni, Vulturū generum, Iuturnæ maritum: atq; ita per
 ipsos Dei nomen eraditur, quem in cūctis antepontis præ-
 cibus, & uiam nobis pandere deorum ad audiētiam cre-
 ditis. Rursus uero si Ianus est annus, Deus esse nec sic po-
 test. Quis enim annum ignorat temporis esse circūscri-
 ptionem statam, nec habere uim numinis id, quod spa-
 ciji mensum, & dierum dinumeratione conclusum est?

Ianus

*Annis quib.
sit.*

quod ipsum licebit in Saturnum non ab simili ratione tra-
ducere. Nam si tempus significatur hoc nomine (græcorū
ut interpretes autumant) ut quod chronos est, habeatur
Cronos, nullum est saturni nomen. Quis est enim tam de-
mens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura cuiusdā
est spaciū in continua serie perpetuitatis inclusi? atq; ita
ex ordine tollitur et iste celestis, quem cælo esse editum
patre, magnorū esse procreatorē deorum, uitisatorē, sal-
ciferum uetustas edidit prisca, et minorū transmisit æta-
ti. Nam quid de ipso dicemus Ioue, quem solem esse dicti-
tauerē sapiētes agitantē pinnatos currus, turba cōsequen-
te diuorum? æthera nonnulli flagrantem ui flammea, atq;
ardoris inextinguibili uastitate? Quod si liquet, et con-
stat: nullus ergo omnino est uobis auctoribus Iuppiter: qui
patre editus Saturno, atq; Ope matre, ut genitoris euade-
ret rabiem, in Cretensium finibus memoratur esse coela-
tus. Iam uero Iunonem opinatio nōne cōsimilis deorum
tollit ē censu? Nam si ac illa est (quemadmodū uos lude-
re ac dictitare consueistis, græci nominis præposteritate
repetita) nulla soror et coniux omnipotentis reperietur
Iouis, nulla Fluuionia, nulla Pomona, nulla Osipagina,
nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atq; ita re-
perietur inanisima esse istius nominis fictio opinionis ua-
cuae celebritate uulgata. Aristoteles (ut Granius memo-
rat) uir ingenio præpotens, atq; in doctrina præcipuus,
Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis expli-
cat, et literata auctoritate demonstrat. Eandem hanc
aliq; ætheriam uerticem, et summitatis ipsius esse sum-
mam dixerunt: memoriam nonnulli: unde ipsum nomen

Minerua

Tempus

Noia Iani

Iuppiter

Iuno

Aristoteli laus

Minerua lu-
nam esse

Minerua, quasi quædam Meminerua formatū est. Quod
si accipit res fidem, nulla est ergo mentis filia, nulla uictoriæ,
nulla Iouis elata de cerebro inuentrix oleæ, nulla magisteriis
artium, et disciplinarum uarietatibus erudita. Quod aqua nubat
terram, appellatus est (inquiunt) cognominatusq; Neptunus.
Si ergo liquoris oblectio nominis huius appellatione signatur,
nullus deus est omnino Neptunus: atq; ita tollitur, et remouetur
ē medio stygi frater Iouis, Olympiq; germanus, tridenti armatus ferro,
pistricum dominus atq; menarū, rex salforum gurgitū, et
tremebundi motator salis. Mercurius etiam quasi quidam
medicarius dictus est: et quod inter loquentes duos me-
dia currat et reciprocetur oratio, nominis huius concinna
est qualitas. Ergo si hæc ita sunt, non est dei Mercurius
nomen, sed sermonis reciprocantis et uocis, atq; ita hoc pacto
aboletur et extinguatur caduceator ille Cyllenius in algido
fusus monte: uerborū excogitator et nomen: nundinarū,
mercium, commerciorumq; mutator. Terram quidam ē uobis,
q; cunctis sufficiat animantibus uictum, matrē esse dixerunt
magna: eandem hanc aliq; salutarium seminū frugem gerat,
Cererē esse pronunciant: nonnulli autē Vestam, quod in mundo
stet sola, cæteris eius partibus mobilitate in perpetua
constitutis. Quod si ratione profertur et asseueratur certa,
trina pariter nūmina uobis interpretibus nulla sunt: non Ceres,
nō Vestæ deorum esse cōputabuntur in fastis: non ipsa deniq;
mater deū, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse
Saturni, dea recte poterit nūcupari: siquidē unius terræ hæc
sunt omnia nomina, et his sola prædicationibus indica-

i s tur

Neptunus

Mercurius

Terra magna
mater, quibus
dam Ceres, de
Vesta dr.

Nigidius

*Vulcanus**Veneris alia
Proserpina**Iber, Apollo, Sol**Diana, Ceres, Luna**Athen*

tur. Prætermittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum: quem esse omnes ignem pari uocū pronuntiatis assensu: quod ad cunctos ueniat, Venerem, & quod sata in lucem proserpant, cognominatā esse proserpinā: qua rursus in parte trium capita numinū tollitis: siquidem primum clementi est nomen, non sentientis uocabulū potestatis: libidinis alterum per cuncta animantia diffusū: tertium uero significat attollentia se germina, frugū subcrescientiū motiones. Quid cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse cōtenditis numē uocabulis amplificatū tribus: nōne sententijs uestris deorum imminuitur census, & opinio prædicata dilabitur? Nam si uerum est solem eundē Liberum esse, eundemq; Apollinē, sequitur ut in rerum natura neq; Apollo sit aliquis, neq; Liber: atq; ita per uos ipsos aboletur, eraditur, Semeleius, Pythius: alter feculentæ hilaritatis dator, sminthiorū alter perniciēs murum. Non indocti apud uos uiri, neq; quod induxerit libido garriētes, Diana nam, Cererē, Lunam, caput esse unius dei triuiali germanitate pronunciant: neq; ut sunt trinæ dissimilitudines minimum, personarum differentias tres esse: Lunam in his omnibus uocari, atq; in eius uocamen reliquorum seriem coaceruatam esse cognominum. Quod si exploratū, si fixum est, atq; ita se esse rei ueritas mōstrat, cassum iterum nomen est Cereris, cassum Dianæ: atq; ita perducitur res cō, ut & illa frugū (sicut perhibetis) inuentrix, uobis du cibis atq; auctoribus nulla sit: & expolietur Apollo germana, quā quondam puris in fontibus ablucemtem mēbrorum sordes corniger ille uenator inspexit, & pœnā curiositat is inuenit. In Philosophiæ memorabiles studio, atq;

ad

ad istius nominis culmen uobis laudatoribus eleuati, uniuersam istam molem mūdi, cuius omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac sustinemur, animal esse unum, sapiēs, rationabile, consultum probabili asseueratione definiunt: quorum si est uera & fixa certa sententia, etiam illi continuo desinēt dii esse, quos in eius portionibus paulo ante immutatis nominibus constituebatis. Vt enim homo unus nequit permanente sui corporis integritate in homines multos scindi: neq; homines rursus multitudinis iunctio nis differentia cōseruata in unius sensus simplicitatē conflare: ita si mundus unum est animal, & unius mentis agitatione motatur: nec in plura potest numina dissipari, nec (si eius particula dii sunt) in unius animantis conscientiam cogi, atq; uerti. Luna, sol, tellus, æther, astra, membra sunt, & mundi partes: quod si partes & mēbra sunt, animalia utiq; sui nominis non sunt: neq; enim partes hoc ipsum esse, quod totū est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis proprijs afficiatur ē motibus: quo constituto, ac posito, summa omnis illuc redit: ut neq; Sol deus sit, neq; Luna, neq; Aether, Tellus & cætera. Sunt enim partes mundi, non specialia numinum nomina: atq; ita perficitur, omnia uobis turbantibus miscentibusq; diuina, ut in rerum natura unus Deus constituatur mundus explosis omnibus cæteris: quinimmo inaniter, uacue, & sine ulla substantia constitutis. Si totidem nos modis, totidēq; sententijs deorum uestrorum subrueremus fidem, nulli esset dubium, quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atq; alia postularetis suppliciorum in nos genera, quibus si-

tim

*Uniuersa ista
mole mūdi**Partes mūdi*

tim soletis uestram nostri sanguinis appetitōe proluere.
Cum uero per uos ipsos prope omnis gens numinum sub
ostentatione tollatur ingeniorū atq; doctrina, audetis in-
tendere nostri nominis causa res humanas ab dijs premi-
cum quidam (si uerum est esse illos uspiam, atq; incalcesce-
re irarum flammis) nihil habeāt iustius, propter quod in
uos seuiāt, quā quod eos negatis subsistere, neq; ulla esse
Musas Mnaseas in parte naturæ. Musas Mnaseas est auctor filias esse tel-
teluris & cœli. Iouis ceteri prædicant ex Memoria uxore,
uel mente: has quidam uirgines, alij matres fuisse conseri-
būt. Libet enim iam paucis etiā illas partes attingere, qui-
bus aliud aliud eadē de re dicere opinionū diuersitate mō-
stramini. Ephorus has igitur nūero esse tris effert. Mna-
seas quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit septē: octo
asseuerat Crates: ad extremū Hesiodus nouem cū nomi-
bus prodit, dijs cœlum & sydera locupletans. Nisi falli-
mur, ista dissensio nihil scientiū uerum est, non ab rei ue-
ritate descendens. Nam si liquido sciretur, quid sit, unani-
mis uox omnium, & in eiusdem sententiæ finem cuncto-
rum pergeret & cōueniret assensio. Quonam modo igitur
religionis potestis integrare uim plenā, cum circa ip-
sos erretis deos: aut ad uenerabiles inuitare nos cultus, cū
nihil nos certi de ipsorum numinū comprehensione do-
ceatis? Vt enim de medijs cōticescamus auctoribus, aut il-
le primus eradit atq; interficit sex diuas musas, si esse il-
las constat nouem: aut iste ultimus & extremus sex appo-
nit, quæ nullæ sunt, tribus solis in ueritate cōstantibus: ut
neq; sciri possit, aut cōprehendi, quæ nam debeant addi,
quæ demi, & in periculū deducatur religiōis ipsius susce-
ptio

Musas Mnaseas in parte naturæ. Musas Mnaseas est auctor filias esse tel-
teluris & cœli. Iouis ceteri prædicant ex Memoria uxore,
uel mente: has quidam uirgines, alij matres fuisse conseri-
būt. Libet enim iam paucis etiā illas partes attingere, qui-
bus aliud aliud eadē de re dicere opinionū diuersitate mō-
stramini. Ephorus has igitur nūero esse tris effert. Mna-
seas quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit septē: octo
asseuerat Crates: ad extremū Hesiodus nouem cū nomi-
bus prodit, dijs cœlum & sydera locupletans. Nisi falli-
mur, ista dissensio nihil scientiū uerum est, non ab rei ue-
ritate descendens. Nam si liquido sciretur, quid sit, unani-
mis uox omnium, & in eiusdem sententiæ finem cuncto-
rum pergeret & cōueniret assensio. Quonam modo igitur
religionis potestis integrare uim plenā, cum circa ip-
sos erretis deos: aut ad uenerabiles inuitare nos cultus, cū
nihil nos certi de ipsorum numinū comprehensione do-
ceatis? Vt enim de medijs cōticescamus auctoribus, aut il-
le primus eradit atq; interficit sex diuas musas, si esse il-
las constat nouem: aut iste ultimus & extremus sex appo-
nit, quæ nullæ sunt, tribus solis in ueritate cōstantibus: ut
neq; sciri possit, aut cōprehendi, quæ nam debeant addi,
quæ demi, & in periculū deducatur religiōis ipsius susce-
ptio

Mnaseas 4
Ephorus 3
Myrtilus 7
Crates 8
Hesiodus 9
numerus Musas
dicit

ptio, aut id quod non est colens, aut quod sit fortasse præ-
teriens. Nouēfileis, Piso deos esse credit nouem in Sabinis
apud Trebiam constitutos: hos Granius musas putat, con-
sensum accommodans Aelio: nouenariū numerum tradit
Varro, quod in mouendis rebus potentissimus semper ha-
beatur & maximus, nouitatu Cornificius præfides, quod
curantibus his omnia nouitate integrentur, & constent:
deos nouem Manilius, quibus solis Iuppiter potestātē ia-
ciendi sui permisit fulminis. Cincius numina peregrina
nouitate ex ipsa appellata pronunciat: nam solere Roma
nos deos omnes urbium superatarū partim priuatim per
familias spargere, partim publice consecrare, ac ne ali-
quid deorū multitudinem aut ignorantia præteriretur, bre-
uitatis & cōpendij causa uno pariter nomine cūctos No-
uensiles inuocari. Sunt præterea nonnulli, qui ex homini-
bus diuos factos hac prædicāt appellatione signari, ut est
Hercules, Romulus, Aesculapius, Liber, Aeneas, Sentētis
(ut apparet) diuerse sunt hæ omnes neq; fieri per rerum
naturam potest, ut qui opinionibus differunt, ueritatis u-
nius habeantur auctores. Si enim Pisonis sententia uera
est, Aelius & Granius mentiuntur: si quod dicitur ab his
certum est, peritissimus errat Varro, qui rebus in substan-
tia constitutis inanissimas subdit & res cassas. Si nouena-
rius numerus cognomen Nouensilium ducit, Cornificius
balare conuincitur, qui nouitati præfidentibus diuis alie-
næ potentiæ uim donat. Quod si opinio Cornificij uera
est, imprudens Cincius inuenitur, qui urbium uictarum
deos potestate afficit Nouensilium nomen. Quod si hi
sunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur
falsum

Piso
Granius cū di-
Varro nouē
nariū cōmendat
numeri
Cornificius
Manilius
Cincius

Nouensiles

In diuas relan

falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius nocamini appellatione concludit. Quod si exploratū & uerū est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus diuinis auctos, consecratosq; mortales ob nouitatem honoris existimant nuncupari. Quod si Nouensiles hi sunt, qui meruerunt ad sydera subleuari, postquā sunt uitae mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouensiles dis sunt. Vt enim serui, milites, magistri non sunt personarum subiacentium nomina, sed officiorum, conditionū, & munerum: ita cum Nouensiles dicimus esse nomen eorum qui ex hominibus meruerunt dii esse, manifestū & promptum est non personas specialiter definitas, sed nouitatem ipsam cognomine Nouensiliū nuncupari. Nigidius Penates & Apates deos Neptunū esse atq; Apollinem prodidit, qui quondam muris urbem Ilium conditione adiuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo disciplinas ethruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Iouis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominū quartos, inexplicabile nescio quid dicēs. Tersiū & ipse assequens Fortunam arbitratur, & Cere rem, Genium Iouialem, ac Palem, sed non illam foeminā, quam uulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis ministrum Iouis, ac illicū. Varro, qui sunt introrsus, atq; in intimis penetralibus caeli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos consentes, & complices Ethrusci aiunt, & nominant, quod unā oriantur, & occidunt unā: sex mares, & totidem foeminas nominibus ignotis, & ipsi natiōis barbarissimae: sed eos summi Iouis cōsiliarios, ac principes existimari. Nec defuerunt

*Penates esse deos
Neptunū & Apates
in eam urbem Troiam
conditores*

*Genia Penatū
quatuor*

Casius

*Consentes & complices
di dy qui
sunt*

defuerunt qui scriberent Iouem, Iunonē, ac Mineruā, deos penates existere: sine quibus uiuere, ac sapere nequedamus: sed qui penitus nos regant ratione, calore, ac spiritu. Vt uidetis, & hic quoq; nihil continens dicitur, nihil una pronūciatione finitur: nec est aliquid fidum, quo insistere mens possit ueritati suae proxima suspitione cōiiciens. Ita enim labāt sententiā, alteraq; opinio ab altera conuellitur: ut aut nihil ex omnibus uerū sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. Possimus, si uideatur, summatim aliquid et de Laribus dicere, quos arbitratu uulgi uicorū atq; itinerū deos esse, ex eo quod graeci uicos cognomināt Lauras. In diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domūq; custodes, modo curetas illos qui oculta esse perhibentur Iouis aribus aliquādo uagitum, indigetes Samothracios, quos quinq; indicant graeci ideos dactylos nuncupari. Varro similiter haesitās, nunc esse illos Manes, & ideo Maniam matrē esse cognominatā Lari: nunc acrios rursus deos, & heroas pronūciat appellari: nunc antiquorū sententias sequēs laruas esse dicit Lares, quasi quosdā genios defunctorū animis mortuorū. Infinitū est & immensum species ire per singulas, atq; ipsis facere promptū libris, nullum esse a uobis deū, neq; existimatum, neq; creditum: de quo ambiguas, discrepantesq; sententiās opinionū mille uarietatib. non prosperitis. Sed breuitatis & fastidij causa satis haec est dixisse, quae dicta sunt: & est operosum nimis coaceruare in unū multa, cum ex uno & ex altero manifestū fiat et pateat, labare nec quicquā uos certi de his rebus quas asseritis dicere: nō si forte dicetis, etiā si psonaliter ignoramus, q sunt Lares qui

Lares qui dicuntur.

Manes

qui Nouensiles, qui penates, esse illos tamē consensio ipsa
uindicat auctorum, & in numeris coelitu formā sui gene-
ris obtinere. Et quem admodum poterit an sit deus aliquis
sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio
ipsa beneficiorū ualere, si exploratum non erit, non cer-
tum, quis ad quamq; debeat consultationē uocari? Omnis
enim, qui querit alicuius numinis impetrare responsum,
debet necessario scire cui supplicet, quem imploret, a quo
debus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maxi-
me cum uos ipsi, & non omnes omnia deos posse presta-
re, & dissimilibus ritibus singulorū animos referatis of-
fensionesq; placari. Etenim si hic atram, ille albam deside-
rat pellē, huic capite uelato, illi sacrificandū est nudo, de
matrimonij ille consultitur, hic medelas incommoditatibus
præstat, interesse non potest nihil, an sit ille nouēsilis, an
ille, cum ignoratio rerū, & personarū confusio deos of-
fendat, cogat & necessario piaculum contrahi? Finge e-
nim me ipsum incommoditatis alicuius & declinādi peri-
culi causa horū cuiquam minimum supplicare dicentē, ad
este, adestote dij Penates, tu Apollo, tuq; Neptunē, om-
niaq; hæc mala, quibus uror, terreor, uxor, uestri numi-
nis aberuncate clementia: eritne spes aliqua referendæ ab
his opib; si Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis aut Genius, non
Neptunus & Apollo Penates dij erunt? aut si curetas pro-
laribus inuocaro, quos indigetes samothracios pars ue-
strorum asseuerat auctorum, quemadmodū his potero au-
xiliatoribus & propitijs uti, cum neq; his sua, & aliena
illis imposuero cognomina? Vsq; adeo res exigit propria-
tū deos scire, nec ambigere, nec dubitare de uniuscuiusq;

Supplicare quid
scire oportet.

Curetas

ui, nomine, ut si alienis ritibus & appellationibus fuerint
inuocati, & aures habeant structas, & piaculis nos te-
neant inexpiabilibus obligatos. Quare si uobis liquet, in
sublimibus palatijs coeli habitare, cōsistere multitudinem
istam, quam enumeratis deorum, in unius proloquij fini-
bus cōuenit uos stare: nec per uarias distractos, repugnantesq;
sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare.
Si Ianus est, Ianus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus,
Summanus sit: hoc est enim confidere, hoc tenere, explo-
rata in rei cognitione defigi, nō more cecorū atq; erran-
tium dicere, Nouensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo
dij sunt, immo nouenarius numerus, subuersarum potius
urbium præsides, & in id periculum ducere res tantas, ut
dum alios tollitis, & reponitis alios, possit iure de cūctis,
an sint ulla in parte, dubitari.

ARNOBII DISPVS

tationum aduersus Gentes

Liber quartus.

INTERROGARE uos libet, i-
psosq; ante omnia Romanos dominos rerū
ac principes, utrumne existimetis pietatē,
concordiam, salutē, honorem, uirtutem, fe-
licitatem, ceteraq; huiusmodi nomina, quibus aras uide-
mus a uobis cū magnificis exædificatis delubris, uim ha-
bere diuinam, coeliq; in regionibus degere? an ita ut asso-
let dici causa, ex eo, quod optamus & uolumus bona ista
nobis contingere, superiorum retuleritis in censum? Nam
si uerba existimantes hæc cassa, & nullius substantie no-
mina

mina, diuinis tamē in regionib. cōsecratis: erit vobis uidē
dum utrūne istud puerile sit ludicrū, an uestrorū ad nu-
minum delusione spectans, quibus cōequatis & adiungi-
tis inanū fragmenta uerborū? Sin autē ex animi certiore
sententia deos esse & hęc rati, tēplis & puluinaribus ho-
norastis, in scitiam nostram ut doceatis oramus, uictoria,
pax, æquitas, & cetera quę in superiorib. dicta sunt, qua
nam ratiōe, qua uia intelligi possunt dij esse, atq; ad supe-
riorū conciliū pertinere? Nos enim (nisi forte cōmunem
tollitis nobis atq; eripitis sensum) nihil horū sentimus et
cernimus habere uim numinis: neq; in aliqua cōtineri sui
generis forma: sed esse uirtutē uiri, salutem salui, honorē
honorati, uictoris uictoriā, concordis cōcordiam, pieta-
tem pij, memoriā memoris: feliciter uero uiuentis ac sine
ullis offensionibus felicitatē. Quod a nobis uerissime dici
ex cōtrarijs prōptum est oppositiōibus noscitare, infelici-
tate, discordia, obliuioe, iniquitate, impietate, ignauia pe-
ctoris, et ualetudine corporis minus fausta. Vt enim hęc
accidūt, hominū quę sunt posita in actionibus affectibus
fortuitis, ita quod illis aduersum ex qualitatib. benignio-
ribus nominatur, in alijs necesse est hæreat, ex quibus ita
formatis figuratio ista cōcepta est nominū. Nā q. nobis ca-
teruas ignotorū aliās inducitis deorū, existimare nō pos-
sumus, utrūne istud serio, atq; ex rei cōpertē faciatis si
de: an fictionib. ludentes casis ingeniorū lasciuia luxu.
Quod abiectis infantib. peperit lupa non mitis, Luperca,
inquit, dea est auctore appellata Varrone. Ex rerū ergo
prouentu, non ex uī nature dea ista est prodita? & postq̃
feros morsus immanis prohibuit bellua, & ipsa esse hoc
cepit

Luperca

cepit, & ipsius nominis significantiam traxit: aut si fuit
iamdudū dea, prius quam Romulus nasceretur & frater:
cuius fuerit nominis atq; appellationis expromite. Præ-
stana est (ut perhibetis) dicta, q. Quirinus in iaculi mis-
sione cunctorū præstiterit uiribus: & quod Tito Tatio,
capitolinum ut capiat collem, uiam pandere atq; aperire
permissum est: dea Panda est appellata, uel Pātica. Et hęc
ergo nunquā fuerant numina: & nisi Romulus tenuisset
teli traiectionē palatiū, niq; Tarpeiam rupē rex Sabinus
potuisset accipere, nulla esset Pantica, nulla Præstana? Et
si & has dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod
in priore quesitum est capite, cuius & hęc fuerint uoca-
minis indicate. Pellendorum hostium dea potens Pellonia
est: quorūnam (nisi molestum est) edite. cōstingunt partes,
atq; inter se cōminus armorū collatione decernūt: et hęc
illi est pars hostis, et illa huic hostilis: quos ergo Pellonia,
cū hinc & inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam cōces-
sura est quorum: cū utriq; debeat parti sui nominis uires,
officiūq; præstare. Quod si utriq; fecerit, id est partibus
si utrisq; fauorem ac suffragiū commodarit, nominis sui
uim perdet, quod partis unius impulsione formatum est.
Nisi forte dicetis, Romanorū tantum est dea hęc, & cum
solis Quiritibus faciens gratiofis semper opitulationibus
præsto est, esse quidē hoc ita, quod nomini fauemus, opta-
mus: at questionem nō exigua res habet. Quid enim Ro-
mani deos possident peculiare, qui aliarum gentium non
sint? & quemadmodum poterunt dij esse, si nō omnibus,
quę ubiq; sunt gentes, æquabilitatē sui numinis exhibe-
bunt? & ubi queso iamdudū Pellonia hęc fuit, cum apud
furculas

Præstana

Titus Tatus
Rex Sabinus
Panda seu
Pantica dea

Pellonia

*Simila, Ro-
manorum pra-
lia*

furculas caudinas decus publicū subiugatum est: cū apud Thrasimenum lacum sanguinei cucurrere torrentes: cū Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt: cū mille alia uulnera praeliorū innumeris accepta sunt cladi-
bus: dormiebat, stertebat, aut quod uilia facere consue-
ta sunt capita, in hostilia castra defugerat: Dij leui, et leua,
sinistrarū tantum regionū sunt praesides, et inimici par-
tium dexterarū. Quod quā istud ratione dicatur, quō-
ue animi sensu, neq; ipsi nos assequimur, nec a uobis con-
fidimus posse in aliquā lucem cōmunis intelligētiæ perdu-
ci. Iam primū enim mūdus ipse per se sibi neq; dexteras,
neq; leuas, neq; superas regiones, neq; imas, neq; anticas
habet, neq; posticas. Quicquid enim teres est, atq; ex om-
ni parte rotunditatis solidae conuexione cōclusum: nullum
habet initium, nullum finem: ubi finis, et initium nullum
est, esse aliqua portio sui nominis, et initium non potest.
Itaq; cum dicimus dextera haec regio est, et illa leua: non
ad mundi habitū dicimus qui sui simillimus totus est, sed
ad positionem nostram, situmq; reuocamus: qui informa-
ti sic sumus, ut alia dextera, alia in nos dicatur esse leua:
quae tamē haec ipsa quae leua appellamus, et dextera alia,
in nobis nihil habet perpetui, nihil fixum: sed prout nos
casus, atq; euētus collocauerit temporis, ita nostris sumūt
ab lateribus figurationes. Si orientē solem respexero, car-
do mihi frigoris, et Septētrio sit leuus: in quē si ora tra-
duxero, erit mihi sinister Occasus, qui ab sole posterga-
neus habebitur. Rursus uero si iecero plagam in occidua
lumina, uocabulum sinistri Ausfer, et meridies trahet: in
quam si me partem necessaria tēporis circumegerit tra-
tio

tio, sit ut oriens leuus immutata corporis conuersione di-
catur. quae ex re poterit facillime recognosci, neq; leua
natura esse ulla, sed positionis et temporis, et prout no-
stri corporis habuerit se situs rerum ad circumstantiā col-
locatus. Quod cum ita se habeat, quam ratione, quo pa-
cto sinistrarum partium dii erunt, cum eandem constiterit
regiōes modo dexteris fieri, modo leuas? Aut quid dexte-
ra meruerunt de immortalib. dijs partes, ut sine ullis pra-
sidibus degerēt, quas esse faustas, et prosperis semper cū
ominibus ediderunt? Lateranus (ut dicitis) deus est foco-
rum, et Genius, adauctusq; hoc nomine, quod ex latercu-
lis crudis ab hominibus caminorū istud exedificetur ge-
nus. Quid ergo si argilla, aut materia fuerint quacūq;
alia fabricati foci? Genios non habebūt? et ab officio tu-
tele (quisquis iste est Lateranus) abscedet, quod regni sui
possessio non luteis constructa est formis? Et quid (quae so-
ut faciat, praesidatum focorū deus iste sortitus est? Per hu-
mani generis coquinas currit, inspiciens et explorās qui-
busnam lignorū generib. suis ardor in focolis excitetur:
habitudinem fictilibus cōtribuit uasculis, ne flammaram,
disiliant ui uicta: curat ut ad sensum palati suis cū iucun-
ditatibus ueniant rerum incorruptarū sapores, et an rite
pulmenta condita sint, praegustatoris fungitur, atq; expe-
ritur officio. Itā ne istud non foedum, quinimmo (ut uerius
dixerim) non cōtumeliosum, non impium, ad hoc tantum
inducere deorum nescio quas fictiones: nō quas dignis ho-
noribus prosequare, sed quas rebus turpibus, et infami
praeficias actioni? Etiamne militaris Venus castrisib. fla-
gitij praesidet, et puerorū stupris? Etiamne Persica una

*Lateranus
deus focorū*

*Perfica**Pertunda**Mutunus**Putra**Peta**Nemestrinus**Patellana**Patella**Nodurus**Nodutensis**Nibelia**Orbona**Nenia**Osilago**Mellonia*

est e populo numinū, quæ obscenas illas & luteas uoluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis præsto est, uirginalem scrobem effodientibus maritis? Etiamne Mutunus, cuius immanib; pudendis, horrentiq; fascino, uestras inequitare matronas, & auspicabile ducitis, & optatis? Quod si minime uos admovent ad intellectum ueritatis res ipsæ: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissimæ superstitionis figmenta hæc esse, & falsorū imaginationes deorum? Putationibus arborū Puta (inquit) præsto est, rebus petendis Peta: Deus nemorum Nemestrinus est: Patellana numen est, & Patella, ex quibus una est patefactis, patefaciendis rebus altera præstituta: Nodutis dicitur deus, quia ad nodos perducit res satas: et quæ præest frugibus ferendis, Nodutensis: ab erroribus uiarum dea Nibelia liberat: in tutela sunt Orbonæ orbatī liberis parentes, in Nenia, quibus extrema tempora. Nam quæ durat & solidat infantibus paruis ossa, Osilago ipsa memoratur. Mellonia dea est pollens potensq; in apibus, mellis curans custodiensq; dulcedinem: Dicite (o quæso ut ita uobis propitia faueant, Peta, Puta, Patella) si omnino non essent apes illæ in terris, aut si exos humanum, uelut quidam uermiculi nasceremur, dea Mellonia non esset: aut Osilago solidatrix ossium, nomen proprium non haberet? Etenim quæro, & rogo, utrumne uobis uideantur antiquiores dii esse natura, tempore, uetustate, an homines, an apes, fruges, uirgulta, & cætera? Dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis deos ætatibus, sæculis, cuncta quæcunq; sunt anteire. Quod si habet se ita, qui fieri

per

per rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acciperet nomina ea, quæ sunt priora temporibus? aut tute las sortiretur earum diuerſarū, quæ nondum essent genitæ, & in usum mortalib; attributæ? An nūquid iam dudū sine nominibus dijerant, & postq; res nasci, terrisq; inesse cœperūt, his a uobis dignati sunt signis atq; appellationib; nūcupari? Et unde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cum esse illos ignoraretis omnino, aut inesse potentias his certas: cū esset uobis similiter nesciū, quisnam eorum quid posset, & cui rei deberet pro sui numinis potestate præponi. Quid ergo (inquitis) hos deos nusquam esse gentiū iudicatis, & falsis opinionationibus constitutos? Non istud nos soli, sed ueritas ipsa dicit, & ratio: & ille cōmunis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Quis est enim qui credat esse deos Lucrios, & lucrorū cōsecutionibus præsidere, cū ex turpibus causis frequētissime ueniāt, & aliorum semper ex dispendijs cōstent? Quis Libentiam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis, quas iubet sapientia fugere, & quas mille per species propudiosa expetit & exercet obscœnitæ? Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminium gerere, & ianitorum officia sustinere: cum sanorum quotidie uideamus, & priuatarum domorū conuelli & subui: nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? Quis curatores obliquitatum Limos? qui Saturnū præsidem sationis? quis Montinum montiū? quis segnium Murciam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam uelut maximū numen uestræ indicant literæ donare annulos aureos, loca in ludis atq; in spectaculis priora, honorū suggestus summos,

h 4

am=

*Dei Lucrij**Libentina**Liburnis**Limentinis**Limia**Dei Limi**Saturnis**Montinis**Murcia**Pecunia*

amplitudinē magistratus, & quod maxime pigri ament,
securū per opulentias ociū. Quid si haberent in sedibus
suos proprios praesides, ossa, mella, & limina, ceteraq;
alia, quae uel cursim perstrinximus, uel nimietatis nō at-
tigimus tadio? licet consimili ratione mille alios deos in-
ducere, qui rebus innumeris debeant suam curam, custo-
diamq; praebere. Cur enim deus praesit melli uni tantum-
modo, non praesit cucurbitis, rapis, nō cunila, nasturtio,
nō ficis, betis, caulibus? Cur sola meruerint ossa tutelam,
non meruerint ungues, pili, ceteraq; alia locis posita in
obscuris, & uerecundiorib; partibus? & sunt casibus ob-
noxia plurimis, & curam magis deorū, diligentiaq; desi-
derant. Aut si & has dicitis partes suis agere sub tutelari-
bus diuis, incipient totidem dii esse, quot res sunt: nec ex-
plicabitur ratio, cur nō rebus omnibus diuina praesideant
cura. Si certas res esse, quibus praesint numina & prouide-
ant, dixeritis: quid dicitis o patres nouarū religionum,
qui potestati obscenae a nobis deos uiolari, & negligi sa-
crilege clamitatis, quiritaminiq; contemni Larem Geniū
focorum, Limentinū praesidem liminū, Pertundam, Perfi-
cam, Noduterensem? & quia nō supplices Mutuno pro-
cumbimus atq; Tutuno, ad interitū res lapsas, atq; ipsum
dicitis mundū leges suas & constituta mutasse? Atquin ui-
dete, pspicite, ne dum talia cōsingitis monstra, taliaq; mo-
limini, deos offenderitis certissimos (si modo sunt ulli, q
istius nominis mercantur sustinere atq; habere fastigiū)
nec propter aliam causam mala ista, quae dicitis, feruāt,
& quotidianis accessionibus inolescant. Cur ergo, ē uo-
bis fortasse aliquis dixerit, esse falsos istos deos cōtendis,
si in-

si inuocati ab haruspibus parent, & suis acciti nomini-
bus ueniunt, & fidelia reddūt responsa quæritibus? pos-
sumus obtinere falsum esse quod dicitur, uel quod supersti-
tionibus plenissima res tota est: uel quod multas quotidie
prædictionū uidemus, aut aliter cadere, aut in contrarios
exitus frustrata expectatione torqueri. Sed sint (ut asseri-
tis) uera: nunquam tamen facietis fidem Melloniam (uer-
bi causa) uel Limentinum inserere se fibris, & ad rerum,
quas quæritis, significantias aptare. Nunquid illorum ali-
quando uidistis os, habitū, faciem? aut eadem hæc possunt
in pulmonibus, aut iecusculis cōspici? Nonne accidere, fie-
ri (licet astu dissimuletis) potest, ut alter p altero subeat,
fallens, ludens, decipiens, atq; inuocati speciem præstans?
Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant
antitheos saepius obrepere pro ueris: esse autē hos quos-
dam materijs ex crassioribus spiritus, qui deos se fingant,
nesciosq; mendacijs & simulationibus ludant: cur ratio-
ne non pari credamus hic quoq; subijcere se alios pro eis
qui non sunt, ut & uestras opinationes firmet, & sibi ho-
stias cadi alienis sub nominibus gaudeant? aut si sic acci-
pere rei nouitate renuitis, unde uobis est scire, an sit unus
aliquis, qui succedat pro omnibus quos inuocatis, parti-
busq; se cunctis locorū diuisionūq; supponens, multorum
uobis speciem diuorū præbeat & potestati? Quis nā iste
est unus? interrogati. Forte possumus istum ueris aucto-
ribus dicere: sed ne nobis fidē habere nolitis, Aegyptios,
Persas, Indos, Chaldaeos, Armenios interroget, omnesq;
illos alios, qui in interioribus uiderūt & cognouerūt hæc
artibus: iam profecto discetis, quisnam sit deus unus, uel
si in-

Spūs maligni

*Rebus magis
delin.*

sub eo qui plurimi, qui deos se fingant, et humani generis imprudentia ludant. Iamdudum nos pudet ad eum locum uenire, in quo risum tenere non possunt non tantum pueruli, et procaces, uerum etiam serij, atque in mores tetricos asperitate durati. Nam cum a doctoribus omnes nostris insinuatum acceperimus et traditum, in declinationibus deorum pluratiuos numeros non esse, quod essent dii singuli, nec communiter ire per plurimos uniuscuiusque nominis proprietates quiret: immemores uos facti, et puerilium disciplinarum recordatione seposita, et coplures subditis uocabulis iisdem deos, et cum sitis alias in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominum societate fecistis: quam quidem olim partem iudicij acres uiri, atque ingenio perspicaci, tam sermone italo explicuere, quam graeco. Et dare nobis compendium potuisset res ista, si non et alios quos uideremus literarum esse istarum expertes: et institutus a nobis sermo nos quoque compelleret non nihil de his rebus (quamuis ab illis sumptum, commemoratumque) de promere. Atunt igitur Theologi uestri, et uetustatis abscondite conditores, tres in rerum natura Ioues esse: ex quibus unus aethere sit patre progenitus, alter coelo: tertius uero Saturno, apud insulam Cretam et sepultura traditus, et procreatus. Quinq; Soles, et Mercurios quinq; ex quibus (ut referunt) Sol primus Iouis filius dicitur, et aetheris habetur nepos: secundus Rea et Hyperione proditus genitore: tertius Vulcano, non Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Ialysi pater, quem Rhodi peperit heroicis temporibus Achanto: quintus Scythici regis, et uersipellis habetur Circes. nam Mercurius primus, qui in Proser-

Tres Ioues

Soles quinq;

pinam dicitur genitalibus adbinuisse subrectis, supremi progenies coeli est. Sub terra est alter, Trofonius qui esse iactatur: Maia tertius matre, et Ioue procreatus sed tertio: quartus soboles Nili est, cuius nomen Aegyptia gens horret et reueretur expromere. Quintus Argi est interemptor, fugitiuus, atque exul, et proditor apud Aegyptum literarum. Sed et Minervae (inquiunt) sicut Soles et Mercurij, quinq; sunt: ex quibus prima non uirgo, sed ex Vulcanio Apollinis procreatrix: Nili altera proles, et quae esse perhibetur Aegyptia Sais. Saturni tertia est, et quae uisum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quam Messenij Coryfasiam nuncupant: et quae Pallantem occidit patrem, incestorum appetitor est quinta. Ac ne longum uideatur, et nimium minutum, uelle capita ire per singula, adiut iisdem Theologi quatuor esse Vulcanos, et tres Diannas, Aesculapios totidem, et Dionysos quinq; ter bimos Hercules, et quatuor Veneres, tria genera Castorum, totidemque musarum, pinnatorum cupidinum trigas, et quadrigas apollinarum nominum: quorum similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt, indicant, et originem singulorum suis cum prosapijs monstrant. Quod si uerum et certum est, et ex rei cognita asseueratione monstratur: aut omnes dii non sunt, quoniam plures sub eodem nomine quemadmodum accepimus esse non possunt: aut si aliquis ex his est, ignorabitur et nescietur: quia sit consimilium nominum confusione cecatus. Atque ita per uos ipsos (quauius fieri nolitis) efficitur, ut haec sit religio conturbata: neque habeat finem certum, in quem dirigere se possit, nullis elusa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim

Mercurij quinq;

Minerva quinq;

Vulcani 4

Diannae 3

Aesculapij 3

Dionysij 5

Hercules 1

Veneres 4

Castorum quinq;

Musarum quinq;

Cupidinum trigas

Apollinarum quinq;

nominum quadraginta

uel auctoritate idonea motos, uel uiolētia terroris uestri, induxisse in animum Minervā (uerbi causa) sacris uobis solennibus et ritu uelle adorare uulgato: res si cum diuinis apparamus, aggredimurq; aris flammātibus sua redere constituta. Minervae omnes aduolent, ac de istius nominis possessione certantes poscant sibi singula apparatus illum sacrorū reddi: quid in medio faciemus nos animal tenue, uel in partes quas potius pij muneris officia transferemus? Dicit enim forsitan prima illa, quam diximus, meum nomen est Minervae, tum numen, quae Apollinem genui, quae Dianam, et ex mei uteri foetu coelum numinibus auxi, et deorum numerū multiplicauī. Immo, inquit quinta, Minervua tu sis, quae marita, et puerpera toties castitatis pure imminuta es sanctitate? Nōne uides in Capitolijs omnibus uirginalis esse species Minervarum, nec nuptiarum his formas ab artificibus cunctis dari? Desiste igitur nomē iuris tibi asciscere non tui. Nam Minervam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis omnis est poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat, derivato a patre cognomine. Quid dicis (inquit secūda haec audiens) ergōne Minerviū nomen tu fers parricida petulans, et ex amoris incesti contaminatione polluta? quae diom te fucis, atq; artibus excolis meretricijs, etiam patris in te mentem furialibus plenā cupiditatib. excitaſti. Perge igitur, aliud tibi quere signū: nam mea res ista est, quā Nilus maximus fluminū aquis generauit ex liquidis, et in uirgineos habitus roris cōcretionē conduxit. Quod si fidem inquiris facti, Aegyptios et ego testes dabo, quorum Nili lingua dicor, Platonis testificāte Timaeo. Quid

deinde arbitramur fore? desiste ne illa Minervā se dicere, cui Coryfasia nomen est, uel ex Coryfae matris sanguine, uel quod ex uertice summo Iouis parmam ferens emicuit, atq; armorū accincta terroribus? Aut illam quae terra est, cessuram patientia nomen, et nō dictis talibus habituram rationē sui, et primariū arrogantiam refutaturam? Itāne tu audes maiestatem tibi mei nominis usurpare, quae ex coeno et ex gurgitibus prodita, coagulataq; est limosis? aut tibi tu alienam dignitatem assumis, atq; de uertice procreatam mentiris te Iouis, et rationē te esse mortalibus ineptissimis suades? ex capite conceptos filios procreat? aut, si arma quae gestas procudi possunt et fabricari, in uerticis ipsius cauo officina fabrilis fuit, incides, mallei, fornaces, folles, carbones, et forfices? aut si uerum est quod asseueras, rationē te esse, desiste tibi nomen id, quod meum est, uindicare, nam quam dicis ratio, nō est species numinis certa, sed obscurarū intelligentia causariū. Si ergo (ut diximus) officia nobis adeuntibus religiosa Minervae adsint quinq; ac de huius nominis proprietate rixantes, sibi quaeq; desideret aut thuris suffimēta libari, aut ex pateris aureis in seriam uina defundi, quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis quaesitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi, aut uindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronunciare non iusta? nōne potius ibit domum, seseq; abstinens ab negocijs talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium est, inimicas efficiat ceteras, aut stultitiae crimen incurrat, si id attribuat cūctis, quod esse oportebat unius? Possumus

Coryfasia

Saturni filia

sumus hæc eadē de Mercurijs, Solibus, imò de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, expro-
mere. Sed satis est ex uno rationē in ceteris eandem esse
scire: & ne forte prolixitas fastidium audientie pariat,
cessabimus ire p singula: ne dū uos arguimus nimietatis,
loquacitatis immodica suscipiamus & nos culpā. Quid
dicitis o isti, qui ad deorū nos cultū membrorum laniatib.
inuitatis, & suscipere nos cultū uestrorum cōpellitis nu-
minum? Possimus difficiles nō esse, si modo aliquid nobis
dignum tanti nominis opinione mōstretur. Ostendite no-
bis Mercuriū, sed unum: date Liberum, sed unum: unā Ve-
nerem, atq; unam similiter Dianam. Nam esse Apollines
quatuor, aut tres Ioues, nunquā nobis facietis fidem: nec si
testem ipsum citetis Iouē, aut Pythium constituatis aucto-
rem. Sed ex diuerso nescio quis unde inquit scimus, an ex-
plorata et cognita theologi scriptitarint, an ut uisum est,
atq; sedit, libidinosam extulerint fictionē? nihil istud ad
causam: nec sermonis istius in eo est ratio cōstituta, utrum
ne res ita sint, theologorū ut indicant scripta, an aliter se
habeant, & multo dissociatæ discrimine. nobis enim satis
est rebus de publicatis loqui: neq; querere quid sit in ue-
ro, sed refutare, cōvincere id, quod in medio positum est,
atq; opinatio cōcepit humana. Sed si mēdaces illi, uos, ue-
ritas quæ sit, exponite, & irrefutabile aperite secretum.
Et qui fieri potest remotis magisterijs literarum? Quid
est enim quod dici de immortalibus dijs possit, quod non
ex hominū descriptis ad humanas peruenierit notiones?
Aut quicquam uos ipsi de illorū ritibus potestis, cærimo-
nijsq; narrare, quod relatū in literas nō sit, & scriptorū
com=

cōmentarijs publicatū? aut si pōderis existimatis nullius
hæc esse, aboleantur omnes libri, quos de dijs habetis cō-
positos theologorū, pontificum, nonnullorū etiam philo-
sophiæ deditorū: quinimmo potius fingamus ab exordio
mundi nullū aliquando mortaliū meminisse de dijs quic-
quam, experiri uolumus, & cupimus scire, an mutire, an
hiscere deorū in mentione possitis, an cōcipere eos mēte,
quos in animis uestris nullius scripti informauerit notio.
Cū uero nomina, & potētias illorū suggerentib. uobis li-
bris addidicisse uos cōstet, iniquū est detrahēre literis his
fidē, quarum ea quæ dicitis testimonio atq; auctoritate fir-
matis. Nisi forte hæc falsa, & ea, quæ a uobis dicuntur,
erūt uera. Quo argumento, quo signo? Cū enim homines
utrinq; & qui hæc, & illa cōmentati sunt, fuerint: & de
rebus incertis ab utraq; sit disputatū parte: arrogātis est
dicere id quod tibi placeat esse uerū: quod uero animū le-
dit, id libidinis & falsitatis arguere. Per humani generis
iura, atq; ipsius mortalitatis cōsortia, cū auditis & legi-
tis, ex illo, atq; ex illa matre deus ille est proditus: nōne
animi uestri sensus tēgit humanū nescio qd dici, et ex ter-
reni generis humilitate pficiscēs? Aut cū esse arbitramini
uos ita, sollicitudinē cōcipitis nullā, ne offensionis aliquid
apud ipsos (qcunq; sunt) cōtrahatis deos: q; ex turpi cōcu-
bitu creditis, atq; ex seminis iactu ignoratū sibi ad lucē be-
neficijs obscenitatis exisse? Nos enim (ne quis forte exi-
stimet ignorare, nescire, qd istius nominis cōueniat digni-
tati) sanē natiuitatis exptes deos esse oportere censemus.
Aut si aliquos ortus habēt, a domino rerū ac principe, ra-
tioib. quas ipse nouit, ipsos ducimus atq; existimamus esse
missos

Naturalis ex
sortis dy.

missos, immaculatos, castissimos, puros, nescientes quæ sit
 fœditas ista coeundi, & usq; ad illos ipsos principali pro
 creatione finita. At uero uos cōtrā matris immemores
 & sublimitatis tantæ, eas illis adiungitis natiuitates, or=
 tusq; eos ascribitis, quos ingenijs lautioribus homines &
 execrationi habeant & horrore. Ex Ope (inquit) ma=
 tre, & ex genitore Saturno, cum suis est natus Diespiter
 fratribus. Vxores enim dij habent, atq; in coniugalia sœ=
 dera conditionibus ueniunt ante quæsitis? usu farreo, co=
 emptione, genialis lectuli sacramenta conducunt? habent
 speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationi=
 bus sponsas? Et quid de ipsis coniunctionibus loquimur?
 quando & quosdā nuptias celebrasse, & festas habuisse
 frequentias dicitis, & luisse in his deas: & quod partici=
 pes fesceniorum non essent, perturbasse discordijs om=
 nia: & in humanū in posterum genus exitiorū seuisse di=
 scrimina? Sed in cæteris forsitan minus huius eluceat tur=
 pitudinis fœditas. Ergone ille rector poli, pater deorū &
 hominū, supercilio & nutu totum motans & tremefaci=
 ens cœlum, ex uiro concretus & foemina est? Et nisi am=
 bo sexus in obscenas dissoluerētur copulatis corporibus
 uoluptates, Iuppiter ille maximus non esset, & usque ad
 hos dies, & regem numina non haberent, & cœlum sine
 domino staret? Et quid Iouem miramur ex foemina effu=
 sum dictitare uos aluo, quando auctores uestri & nutriti=
 habuisse conscribūt: et ex alieni uberis alimonia mox tra=
 ditam retinuisse uitam? Quid dicitis o uiri? Ergone (iterū
 dicam) tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribi=
 lia conducing, suxit fluēta mammarū, uagitum cecidit, re=
 psit

Iuppiter

psit: atq; ut fletum poneret ineptissime tractū, crepitacu=
 lis obticuit auditis: & ad somnos inductus est in mollissi=
 mis cunis iacens, & uocibus delinitus infractis? O deorū
 assertio religiosa: o amplitudinis metuendæ uenerabilem
 mōstrans atq; insinuans dignitatē. Siccine apud uos quæ
 so supernarū nascitur eminentia potestati? his in lucem
 prodeunt generationibus dij uestri, quibus asini, porci, ca=
 nes, quibus immunda hæc omnis cōceptatur & gignitur
 terrenarū proluius bestiariū? Nec cōtenti hos coitus gra=
 uitati attribuisse saturniæ, etiam ipsum regem mundi fla=
 gitio suis liberos procreasse natum atq; editū predicatis:
 Ex Hyperiona (inquit) matre, & ex Ioue iaculatore ful=
 minis, sol aureus & flagrantissimus natus est: ex Latona
 & eodē Arquitenens Delius, & syluarū agitatrix Dia=
 na: ex Leda, & eodē quibus græcē Dioscoris nomen est:
 ex Alcmena & eodem Hercules ille Thebanus, quæ claua
 pellisq; tutatæ sunt: ex Semela, atq; ipso, Liber, qui Bro=
 minus dicitur: ex ipso rursus, & Maia, Mercurius ore fa=
 cundus, & gestator affabiliū colubrarum. Potest ulla gra=
 uior contumelia Ioui uestro infligi, aut quicquid est aliud,
 quod labefactet, aut destruat deorū principis auctorita=
 tem, q̄ quod cum creditis uoluptatibus aliquando libidino=
 sis uictum, & in foemineos appetitus inflammati pecto=
 ris incaluisse seruire? Et quid regi Saturnio matrimonijs
 fuerat cum alienis rei? Nō illi fuerat satis Iuno, nec sedare
 impetum cupiditatū in regina poterat minui, cum nobi=
 litas eam cōmendaret tanta, facies, oris dignitas, & ulna=
 rum niuei marmoreiq; cādores? An uxore cōtentus haud
 una, cōcubinis, pellicibus, atq; amiculis delectatus impa=
 tientiam

Sol

Apollo & Diana

Dioscorides

Hercules

Bacchus

Mercurius

tientiam suam spargebat passim (ut bacchari adoleſcētes solēt) salax deus, & canus ex infinitis corporibus flaccescentiū uoluptatū restituebat ardorem? Quid dicitis o impij, uel quas de uestro Ioue opinionū confingitis fœditates? Ita non animaduertitis, non uidetis, cuius cum notetis probri? cuius criminis constituatis auctorem? uel quas in eum labes flagitiorū, quantas coaceruetis infamias? Ad libidine homines promi, atq; ad uoluptatū blanditias naturæ infirmitate procliuēs, adulteria tamen legibus uindictant, & capitalibus afficiūt eos poenis, quos in aliena cōprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione iecisse. Subſessoris, & adulteri persona cuius esset turpitudinis, notæ cuius, regū maximus nesciebat, & speculator ille (ut fama est) bene meritorū, ac pessime, quidnam deceret se uelle rationibus pectoris non perspiciebat amissi. Et tolerari forsitan maletractatio hæc posset, si cum saltem personis cōiungeretis cōparibus, et adultera uobis immortalī cōstitueretur dearū. In humanis uero corporib; quidnam quæso inerat pulchritudinis, quid decoris, quod irritare, quod flectere oculos posset inde Iouis cutes, uiscera, pituita, atq; omnis illa, pluuiæ intestinorū sub inuolucris cōstitutæ: quā nō modo Lynceus ille penetrabili acie posset horrescere, uerum etiā quiuis alter sola uel cogitatione uitare. O egregia merces culpæ, o digna et preciosa dulcedo, propter quā suppiter maximus cygnus fieret, & Lyncæus, et candidorū procreator ouorū. Si apire oculos mentis, & ueritatē propriam intueri sine ulla uultis gratificatione priuata, miseriarū omnium causas, quibus genus (ut dicitis) iam dudū affligatur humanum, ex huiusmodi

repe

reperietis opinationibus fluere, quas habebatis antiquitus de dijs uestris: & quas in melius reformare ante oculos posita ueritate renuistis. Nam nos quidē quidnam de illis aliquādo, aut incōueniens sensimus, aut cōscriptionibus edidimus indecoris, ut in inuidiā iaciātur nostrā labores generis humani, et cōmoditates, quibus uiuunt, immutæ? Nūquid à nobis dicitur, ut ciconias, ut palumbes, ex Ioue esse progenitos quosdā deos? Nūquid ex pelagi spuma, & ex coeli genitalibus amputatis cythereæ Veneris concretū coaluisse candorē? Nūquid parricidij causa uinētum esse Saturnū, & suis diebus tantis uinculorū ponderibus releuari? Nūquid beneficio curetū ab interitu seruatum Iouem? Nūquid expulisse regno patrem, & alieni iuris imperiū uiolentia & fraude tenuisse? Nūquid pulsū à Ioue senem Itolorū delituisse in sinibus, & q. tutus fuisset à filio, nomen latio imposuisse pro munere? Nunquid incestas nuptias cum sorore Iouem ipsam dicimus fecisse nos? aut inuitatū ad eius mēsam pro suillis uisceribus prolem nescium Lycaoniam pransitasse? Nūquid altero claudum pede apud insulam Lemnū fabrilia opera exercuisse se Vulcanū? Nunquid cupidinis atq; auaritiæ causa (sic ut canit Boeotius Pindarus) Aesculapiū fulminis transfugum esse telorū? Nunquid Apollinem ditem factū, eos ipsos reges, quorū gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate sefellisse responsi? Nūquid furem Mercuriū publicauimus? num nos esse Lauernā, atq; cū hoc simul fraudib; præsidere furtiuis? Nūquid ex nobis Myrtilus est auctor, q. Macari filias, Megalconis ancillulas, pfitetur fuisse mulas? Quis rege à cyprio, cuius nomē Cyniræ est, ditatā me

12

retriculari

Venus

Saturnus

Iuppiter

Lycæus

Iuno

Proles Lycaoniæ

Vulcanus

Pindarus

Aesculapius

Apollo

Mercurius

Lauerna

Myrtilus

Musa

Cyniras

Veneris
Palladiū
Martē Spartā
nū esse auctori
Epicharmū, pro
creatū in Thra
cia Sophocles
retricularum Venerem diuorū in numero cōsecratam, quis
ex reliquijs Pelopis cōpactum esse palladiū, prodidit? nō
uos? Quis Spartanū fuisse Martem, nōne Epicharmus au
ctor uesterq; in Thraciae finib; procreatū, nō Sophocles
Atticus cūctis consentientibus theatris? Quis mēsis in
Arcadia tribus & decē uinctū? nō Melae fluminis filius?
quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythijs asinos immola
ri? nō principaliter cum ceteris Apollodorus? Quis dum
genitalibus insultat alienis, hēsisse in laqueis inuolutum?
non cōmentarij uestri, non scēae? Nunquid aliquando à
nobis cōscriptum est mercenariā deos seruitutē seruisse,
ut Hercule sordidi amoris & petulantiae causa, ut Ad
meto Apollinem Delium, ut Laomedonti troico Iouis fra
trem, ut eidem sed cum patruo Pythiū, ut coniugalia secre
ta miscētibus Mineruā luminis ministrā, & lucernariū
modulatricē? Nōne ille uester est uates, qui Martē fecit
& Venerem mortaliū manibus uulneratos? Nō ex uobis
Panyasis unus est, qui ab Hercule ditem patrē, & reginā
memorat sauciātā esse Iunonem? Non uiraginē ab Orny
to cāsam, cruentatā, uexatā, Polemonis uestri indicant
scripta? Nō ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Her
culem cruciatū retulisse pronūciat, & illati uulneris, &
doloris? Apud insulam Cretā sepulturae esse mandatum
Iouem nobis editū traditur? In Spartanis & Lacedemo
nijs finibus nos dicimus cōditos, in cinis coalitos fratres?
Noster ille est auctor, qui Patrocles Huius scriptorū in
titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasq; Satur
nias tellure in sicula contineri? Cheroneus Plutarchus no
strarum esse partiū comprobatur, qui in ceteris uerticibus
Herculem

Hercules, Ap
B, Plut, Py
thius, Min
na seruitutem
seruientem.

Mars & Ceres

Panyasis
Ab Hercule Pa
to & Orny
to
Polemon
Sosibius

Iuppiter in Cre
ta sepultus

Patrocles Huius

Plutarchus

Herculem post morborū comitaliū ruinas dissolutum in
cinerē prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, qui
bus in feminas sanctos incaluisse coelestes, uestris prodi
tum literis, atq; auctorib; cōtinetur? Nunquid enim à no
bis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amy
monas, Menalippas, Alcyonas, per furiosae cupiditatis ar
dore castimonie uirginitate priuasse? Nūquid Apollo La
tonius immaculatus ille, castissimus, atq; purus, Arsinos,
Chrysas, Hypsipylas, Marpessas, Zeusippas, & Protho
as, Daphnas, & Steropas, incōsulti pectoris appetisse fer
uoribus? Nūquid senex Saturnus iam dudū oblitus canis,
atq; annorū uetustate iam frigidus, nostris carminibus in
dicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse for
mam feri, & sub pecoris specie himnitibus euoluasse ia
statis? Iuppiter ipse rex mūdi, nōne à uobis infamis est
isse per innumeras species, & petulantis amoris flammā
serulibus obūbrauisse fallacijs? Nunquid à nobis aliquan
do cōscriptus est libidinosa ut perficeret furta, modo esse
in aurum uersus, modo in satyrum ludicrū, in draconem,
in alitem, in taurū, & quod omnia genera cōtumeliariū
transiliat, in formiculā paruulā, ut Clitoris uidelicet
filiā Myrmidonis redderet apud Thessalos matrē? Quis
illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse conti
nuis? non uos? Quis in amoribus desidem derelicta coeli
statione iacuisse? non uos? Et sane adiungitis beneficia nō
parua: siquidē uobis deus Hercules natus est, qui in rebus
huiusmodi patris sui transiret exuperaretq; uirtutes, ille
noctibus uix nouem unam potuit prolem extundere, con
cinnare, compingere, at Hercules sanctus deus natus quin
quaginta

Nephris

Apollo

Saturnus

Iouis stupra

*Quinquaginta
Una Incedit for-
ros facit raddi-
dis Viris, pelli-
re Hercules
Hyla
Hyacinthus
Pelope
Chrysiptus
Catanus
Fabius deoru
amasi
Fœmiliens in
Incellos amor
Aurora, Zuma
Aeris, Phœbus
Proserpina, Ceres
Venus*
 quaginta de Testibz nocte una perdocuit, et nomen uir-
 ginitatis ponere, et genitricum pondera sustinere. Quid
 quod non contenti foeminei generis attribuisse dijs curas,
 etiam sexus adiungitis adamatos ab his mares? Hylam ne-
 scio quis diligit, Hyacintho est alius occupatus, ille Pelo-
 pis desiderijs flagrat, hic in Chrysiptu suspirat ardētius,
 Catamitus rapitur deliciarū futurus, et poculorū custos.
 Et ut Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius adiuvitur mol-
 libus, ob signaturq; posticis. Sed soli amant apud uos ma-
 res, et foemineo sexui sua cōseruata est sanctitas. Nonne
 uestris cautum est literis adamatū esse ab aurora Titho-
 num, arfisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Aea-
 cum, in Achillis genitorē Thetim, Proserpinā in Adonē,
 matrem eius Cererem in Iasionē nescio quem rusticantē,
 et post Vulcanū, Phaonē, Martem, in Anchise nuptias
 ipsam illam Venerem Aeneadiam matrē, et Romane do-
 minationis auctorem? Cum talia igitur uos protra, et fla-
 gitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in
 omnem pariter superorū gentem, quam esse uos remin-
 sine ullius exceptione iaciatis, audetis salua uerecūdia di-
 cere, aut esse nos impios, aut uos pios? cum multo maiores
 ferāt a uobis offensas ex omnibz probis, quæ in illorū ma-
 ledicta conuocatis, quā amplitudinis et honoris ex ritu
 atq; officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ
 sunt prompta de singulis existimationē illorum maiesta-
 temq; ledentia: et res digna omnino est, propter quā dis-
 funditus genus omne debeat abolere mortaliū: aut si ex-
 plorata et uera sunt, et sine ullis dubitationibus cōpre-
 hensa, ad eam perducitur res summam, ut inuitissimis uo-
 bis

bis non generis superi, sed humani eos fuisse credamus.
 Vbi enim nuptiae, matrimonia, puerperia, nutrices, artifi-
 cia, debilitates, ubi status capitis, et cōditio seruitutis, ubi
 uulnera, caedes, cruor, ubi amores, desideria, uoluptates,
 ubi omnis animorū affectio ab inquietis perturbationibz
 ueniens, necesse est diuinū nihil istic esse: nec quod propri-
 um caduci est generis, et terrene fragilitatis, præstantio-
 ri posse adherere naturæ. Quis est enim qui credat, si mo-
 do agnoscit ac percipit uis istius potentiae quæ sit, aut ge-
 nitales habuisse partes deū, et abscissione foedissima pri-
 uatum his esse: aut ex se proditas aliquando intercepisse
 proles, et unculorū coercitum poenis: aut cū patre quo-
 dammodo cōseruisse bella ciuilia, et cum iure abstinuisset
 regali: aut exterritū minoris metu uertisse exuperatum
 terga, et tanquam fugitiuū et exulem in submotis deli-
 tuisse secretis? Quis est inquā, qui credat ad humanas ac-
 cubuisse deum mensas, interemptū auritiæ causā, sefellis-
 se supplices ambiguitate responsi: præcellere in furū or-
 dine, adulterasse, seruasse, uulneratū esse, et adamasse: et
 per omnes libidinū formas incestarū cupiditatum circū-
 egisse pellaciā? Atquin omnia uos ista et fuisse, et inesse
 in dijs asseueratis uestris: neq; ullā prætermittis speciē ui-
 tiositatis, maleficij, lapsus, quā non in conuiuiū numinum
 opinionū petulantia conferatis. Aut igitur uobis queren-
 di sunt dii alij, in quos omnia ista nō cadant: in quos enim
 hæc cadūt, humani sunt generis atq; terreni: aut si hi sunt
 tantūmodo, quorū nomina publicastis et mores, opinio-
 nibz tollitis uestris. Mortalia sunt enim quæcunq; nar-
 ratas. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis
 l 4 quos

Euhemerus
Ennius
Nicagoras
Leo Pellaeus
Theodorus
Hippone
Diagoras

quos inducitis, atq; appellatis deos, homines fuisse monstrare, uel agragatino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermone in Italiam transulit: uel Nicagora cyprio, uel Pellaeo Leonte, uel Cyrenensi Theodoro, uel Hippone ac Diagora melijs, uel auctoribus alijs mille, qui scrupulose diligentiae cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus inquam, si placet, et Iouis res gestas, et Mineruae expromere bella, uirginis et Dianae: quibus dolis Liber Indorum affectauerit regnum, cuius fuerit conditionis Venus, cuius opera, cuius questus: matrimonium magna cuius tenuerit mater: quidnam spei, quid uoluptatis specioso ab Atye conceperit. Vnde Serapis Aegyptius, unde Isis, uel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum. Sed non istam suscepimus in eo sermone, quem facimus, uel operulam, uel uoluntatem, ut ostendamus, et publicemus, quinam fuerint hi omnes. Illud nobis propositum est, quoniam nos impios et irreligiosos uocatis, uos contra pios et decorum contenditis esse cultores, demonstrare, atq; in medio ponere ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, quam a uobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptum est, sequitur ut intelligi debeat uos superis stimulos indignationum furialium commouere: qui tam foedas de illis uel auditis, uel creditis, et ignominiosas ipsi compingitis fabulas. Non enim qui solcite relegit, et immaculatas hostias cedit, qui acruos thuris dat concremandos igni, numina consentiendus est colere: aut officia solus religionis implere. Cultus uerus in pectore est, atq; opinatio de dijs digna: nec quicquam prodest illatio sanguinis et cruoris

Uerus cultus
in pectore

ris, si credis de his ea quae non modo sint longe ab eorum diuina praestantique natura, uerumetiam labis et turpitudinis aliquid, et maiestati eorum concilient, et decori. Interrogare enim uos libet, et ad sermonis exigui responsionem uocare, utrumne grauius existimetis nullas cadere his hostias, quia putes naturam tantam neque uelle, neque appetere istas: an talia de his probra opinionum foeditate concipere, quae cuiusuis animi in ultionis possint rabiem concitare? Si rerum momentaendantur, nullum reperiatis tam inuidum iudicem, qui non criminosius existimet maledictis insignibus cuiuspiam famam carpi, quam a quoquam silentio praeteriri. Hoc enim forsitan rationis existimari possit et credi: illud sacrilegae mentis est, et desperatae in fictionibus citatis. In caerimonijs uestris, rebusque diuinis, postulatio: nibus locus est. et piaculis dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiae lapsam, aut in uerbo quispiam, aut symphonia deerrarit: aut si cursu in solennibus ludis, curriculumque diuinis commissum omnes statim in religiones clamat: sacras, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit: aut si patrinus ille qui uocitatur puer, omisit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit. et audetis abnuere in delictis tam grauius, uiolari semper a uobis deos, cum in leuioribus causis irasci eos ipsi cum perniciem saepius committamini ciuitatis? Sed poetarum inquit figmenta sunt haec omnia, et ad uoluptatem composita lusiones. Non est quidem credibile homines minus brutos, et uetustatis remotissimae uestigatores, aut non eas inseruisse suis carminibus fabulas, quae in notionibus hominum superessent, atque in auribus collocatae: aut ipsos sibi tantum licentiosi uoluisse iuris

Carminibus
et

Poeta ineghari
concinnaiores

Yvayun

asciscere, ut confingerent per stultitiā res eas, quae nec ab
insania procul essent remotae, & quae illis à dijs metum,
& periculum possent ab hominibus cōparare. Sed conce-
damus, ut dicitis, deformitatū tantarū cōcinnatores esse
atq; inuētores poetas: immunes tamen à deorū maletra-
ctatione nec sic estis, qui talia cessatis maleficia uindica-
re: aut non legibus latis, & seueritate poenarū tantae istis
obuiam temeritati, constitutūq; à uobis est, ne quis post-
hac hominū id quod esset turpitudini proximū, aut eorū
indignū maiestatis loqueretur. Quisquis enim patitur
peccare peccantē, is uires subminiſtrat audacie: & maio-
ris cōtūmeliae res est, falsis quinquā notare atq; insignire
criminibus, q̄ uera ingerere atq; obiectare delicta. Quod
enim sis dici, & quod esse te sentias, morsum habet mino-
rem testimonio tacitae recognitionis infractum. Illud uero
acerbissime uulnerat, quod inurit innoxios, & quod de-
cus nominis atq; existimationis infamat. Scribūtur dij ue-
stri in tricinijſ coelestibus, atq; in chalcidicis aureis coeni-
tare, potare, & ad ultimū fidibus & uocum modulatione
mulceri. Vos aures patientissimas cōmodatis: nec iudica-
tis indignum uoluptates attribui dijs eas, quibus corpora
terrena fulciūtur, & quas aures expetūt eneruati pecto-
ris dissolutione mollitae. Inducuntur ex his alij amatores,
adulteri castitatis, nec cū foeminis tantum, sed cum uiris
etiam propudiosos flagitiososq; miscere cōcubitus. Vobis
nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neq; ullo sal-
tem castigationis metu luxuriantū literarū coercetis au-
daciā. Per insanias, per furores orbare alij se, et tanquā
hostili de sanguine, ita se proprio parricidio cruciare. Sa-
cile

erilegia uos illa miramini elata sublimiter, et quod poenis
omnibus cōueniebat plecti, ut animosius cōsurgat auda-
cia incontinua extollitis laude, illa uulnera orbitatis inge-
mere, & cum ciulatibus indecoris sata incusare crudelia,
uos stupetis eloquentiae uiribus, & quod penitus oportet
bat ex humani generis coalitu tolli, percensetis: ac ne ulla
intercidat obliuione curatis. Vulnerari, uexari, bella in-
ter se gerere furialium memoratur ardore discriminum:
uobis illa est descriptio uoluptati, atq; ut scriptorum tan-
tam defendatis audaciā, allegorias res illas, & natura-
lis scientiae mentimini esse doctrinas. Sed quid ego negle-
ctas aliorum cōqueror contumelias numinū? Ipse ille Iup-
piter, cuius uos numen effari nō sine metu decuit & toti-
us corporis cōcussione, amasius captus ab uxore describi-
tur confiteri culpas suas, & uelut demens ac nescius, quas
amiculas coniugi, quas uxori anteposuerit pellices, obdu-
ratus inuerecundia publicare uos talia qui extulere pro-
digia, poetarū esse principes atq; reges diuinis ingenijſ
preditos, capita esse memoratis sanctissimā: tantumq; ab
officio religionū, quas inducitis, euolastis, ut grauioris pō-
deris sint apud uos uerba quā coelitum uiolata sublimi-
tas. Ita ergo nō decuit (si modo ullus deorū esset apud uos
metus, aut si esse illos uspiā praesumptionis certae cōfiden-
tia crederetis) rogationibus, plebiscitis, consultorū senas-
tus metu intercedere, prohibere, sancire, ne quis uellet de
dijs passim nisi quod esset plenū religionis, effari, ac à uo-
bis saltem istū mererent honorē, ut quibus expellitis à uo-
bis, eisde ab his legibus propulsaretis iniurias. Maiestatis
sunt apud uos rei, q̄ de uestris secus obmurmurauerint ali-
quid

quid regibus. Magistratum in ordinē redigere, Senatōre aut cōiūtio prosequi, suis esse decrestis periculosissimū poenis. Carmen malū conscribere, quo fama alterius cōinquinetur & uita, decemuiralibus scitis euadere nolūstis impune: ac ne uestras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniurijs. Soli sunt apud uos superi inhonorati, contemptibiles, uiles: in quos ius est à uobis datum, quæ quisq; uoluerit dicere: turpitudinum iacere, quas libido confixerit, atq; excogitauerit formas. Et incuriam nobis intendere tam infamū non erubescitis munimū, cum sit rectius multo deos esse non credere, q̄ esse illos tales, taliq; existimatione sentire. Sed poetis tantummodo licere uolūstis indignas de dijs fabulas, & flagitiosa ludibria cōmimisci. Quid pantomimi uestri, quid histriones, quid illa mimorū, atq; exoleti generis multitudo? Nōne ad usum quæstus sui abutitur dijs uestris, & lenocinia uoluptatū ex iniurijs attrahit cōtumeilijsq; diuinis? Sedent in spectaculis publicis sacerdotū omnium, magistrūq; collegia, pōtīfices maximi, et maximi curiones: sedent quindecimuii laureati, & diales cū apicibus flamines: sedent augures interpretes diuinæ mentis & uoluntatis: nec non & castæ uirgines, perpetui nutrices & cōseruatrices ignis: sedet cunctus populus & senatus: cōsularibus functi patres, dijs proximi atq; augustissimi reges: & quod nefariū esset auditu, gentis illa genitrix martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans saltatur Venus, & per affectus oēs meretriciæ uilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & magna sacris cōpta cum infulis mater: & contra decus etatis

tis illa Pessimuntia Dyndimene, in bubulci unius amplexu flagitiosa fingitur appetitione gestire: necnō & illa proles Iouis à Sophocle in Trachinijs Hercules pestiferi tegminis circūpetitus indagine miserabiles edere inducitur eius latus, uiolentia doloris frangi, atq; in ultimam tabem diffluentū uiscerum maceratione cōsumi. Quin & ille in fabulis maximus ipse regnator poli sine ulla nominis maiestatisq; formidine adulterorū agere introducitur partes, atq; ut fallere castitatē alienarum possit familiās matrū, ora immutare fallacia, & in species coniugum subdititij corporis simulatione succedere. Nec satis hæc culpa est, etiam mimis, & scurrilibus ludicris sanctissimorū personæ interponūtur deorum. Et ut spectatoribus uacuis risus possit atq; hilaritas excitari, iocularibus feriuntur cauillationibus numina, conclamāt, et assurgunt theatra, caucæ omnes concrepant fragoribus atq; plausibus. Et quod nullis possit satisfactionib. expiari, exoletis, atq; irrisoribus numinum dona instituuntur, & munera, ab officijs ocium publicis, immunitas, et uacatio cū coronis. Et audetis post ista mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inuadatur & premitur sine ulla intermissione mortalitas: cū omnis res eas, quibus sunt inuoluta probra numinū, & maledictionis elogia, & quotidie referatis, & ediscatis quotidie: & siquando animum desidem ociosis multis hallucinatiōibus occupari, dies uobis poscatis dari, & sine ullis intermissionibus exhiberi. Quod si haberet uos aliqua uestris pro religionib. indignatio, has potius literas, hos exurcere debuistis olim libros istos, demoliri, dissoluere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie

Oratio fidelium

publicantur in fabulis. Nam nostra quidē scripta cur igni-
bus meruerint dari? cur immaniter cōuenticula dirui? in
quibus summus oratur deus, pax cūctis et uenia postula-
tur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, mi-
micis, adhuc uitam degentibus, et resolutis corporū uir-
tutibus: in quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos fa-
ciat, nisi quod mites, uerecundos, pudicos, castos, familia-
res, cōmunicatores rei cū omnibus, quos solidet germani-
tatis necessitudine copulatio. Verū ita se res habet, ut quo-
niam plurimū gladijs, et potestate ualetis ferri, anteire
uos etiam ueritatis sciētia iudicetis: et esse pro dijs pios,
quorū potentias primi opinionum obscenitate foedastis.
Hoc in loco, si ferocitas uestra permittit, et rabies patitur
illud nobis ut respondeatis, oramus: utrimne iras cadere
in naturam existimetis deorū, an ab affectibus his longē
diuinam esse beatitudinē disiugatam? Nam si concipiunt
has faces, et motibus exasperatur irarū (sicut uestrae opi-
nationes ferunt, nā sepe illos dicitis et propter ludos mi-
nus solícite factos, et propter praesules non probatos, et
propter quaedam spatiosa defanata, et propter cerimo-
nias nō rite perfectas, tremoribus infrenuisse terrarum:
et contagione pestilentiae corruisse auras temporum lu-
ctuosa cū populi uastitate) sequitur ut intelligi debeat ira-
cundias non paruas ex opinionibus eos concipere praedi-
ctis. Quod si datur, et illud necessario cōsequens, misere-
rias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanū,
ab huiusmodi fluere fictionibus: q. si ab his causis indigna-
tio profiscitur numinum, miseriarum tantarum uos es-
sitis auctores, qui animos coelitem non cessatis offendere.

et ultionis in rabie concitare. Sin autē ab huiusmodi nefas-
rijs deorū est genus immune, neq. quid sit irasci dijs omni-
no nouerunt: et nobis ergo irasci sine ulla ratione dicun-
tur, qui ira quid sit, ignorant, et ab eius contenta, et per-
mixtione sunt absoluti. Neq. enim fieri per rerum natu-
ram potest, ut quod unum est, fiat duo, et in diuersas res
eat unitas ingenita simplicitate diuisa.

ARNOBII DISP.

tationum aduersus Gentes

Liber quintus.

STO ab ludentibus poetis cuncta illa sint
proditā de immortalib. dijs probra. Quid
illa, quae historiae continēt graues, serie, cu-
riosae, quaeq. in arcanis mysterijs traditis,
poetarum sunt excogitata lasciuia? Quae si uobis uideren-
tur ineptiarum talium fabulae, neq. in usu retineretis quae-
dam suo, neq. per cursus annuos laticias exerceretis ut se-
stas, neq. ut rerū simulacra gestarum sacrorū conseruare
tis in ritibus: ex quibus tam multis unū interim ponā mo-
deraminis temperamentū secutus: in quo stolidus et im-
prudens ipse ille inducitur Iuppiter, uerborū ambiguitate
bus lusus. In secūdo Antiatris libro (nequis forte nos existi-
met concinnare per callūnias crimina) talis perscripta est
fabula: Numā illum regē, cū procurādi fulminis sciētia
non haberet, essetq. illi cupido noscēdi, Egeriae monitu ca-
stos duodecim iuuenes apud aquam coelasse cum uinculis:
ut cum Faunus, et Martius Picus ad id locorū uenissent
haustum (nam illis aquadi solenne iter huc fuit) inuade-
rent

*Antheas**Fabula*

*Faunus & Mar-
tius Pica i. Na-
rent*

rent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri expedi-
tius posset, regem pocula nō parui numeri uino, mulsoq;
compleſſe, circaq; accessus fontis insidiosam uenturis op-
posuisse fallaciam, illos more de solito bibendi appetitio-
ne correptos ad hospitia nota uenisse. Sed cum liquoribus
odoratis offendissent fragrantia pocula, uetustioribus an-
teposuisse res nouas, inuasisse auditer, dulcedine potiōis
captos hauisſe plus nimio, obdormiuisse factos graues:
tum bis senos incubuisse sopitis, inieciſſe madidatis uin-
cla: expergitosq; illos statim perdocuisse regē, quibus ad
terras modis Iuppiter posset sacrificijs elici, & accepta
regem scientia rem in auentino fecisse diuinā, elexiſſe ad
terras Iouē, ab eoq; quaſiſſe ritum procurationis. Iouem
diu cunctatum expiabis dixiſſe capite fulgurita: regē re-
spondiſſe, capitis. Iouem rurſus, humano: retuliſſe regē,
sed capillo, deum contra, anima: subieciſſe Pompiliū, pi-
ſcis. Tūc ambiguus Iouem propositiōib; captū extuliſſe
hanc uocem, decepiſti me Numa: nam ego humanis capi-
tibus procurari constituiſſe fulgurita, non capillo capi-
tio: quoniam me tamen tua circūuenit aſtutia, quem uolui-
ſti habeto morem: & his rebus, quas pactus es, procura-
tionem ſemper ſuſcipies fulguritorū. Quid primū, quid
ultimum, uel exequatur animus, uel conticeſcat, nec faci-
le dictū eſt, neq; ullis conſiderationib; expeditū. Ita enim
ſunt omnia & excogitata, & cōparata deriſui: ut ſit uo-
bis connitendum falſa ut credantur hæc eſſe, etiam ſi ſunt
uera, quā obtinere uelle pro ueris, & uelut quiddam mi-
rabile non ſine ipſius numinis inſinuare cōteptu. Quid
enim dicitis, o iſti, credimusne illum Faunū, & Martium

Picum

Picum (ſi ex numero ſunt deorum, & ex illa perpetua in-
mortaliq; natura) ſitis aliquando ariditate ſiccatos, atq;
ut æſtum poſſent irrigare uenarū, fluenta iſſe per fontū?
Credimusne captos mero, & dulcedine illectos mulſi, tan-
diu ſe poculis ingurgitauisſe fallacibus, ut uſq; ad ebrieta-
tis periculum ueniretur? Credimusne uinctos ſomno, atq;
altisſimi ſoporis obliuione demerſos, uinciēdi copiam ſui
animalib; præuiſſe terrenis: quibus deinde partibus uiri-
culorum ille iniecta ſunt nexiones? ſoliditatis habebant
quicquam, aut ex duris oſibus informata fuerant eorum
manus, quæ conſtringi laqueis, & nodorū poſſent illiga-
tionibus coerceri? Nō enim requiro, nō exigo, an aliquid
potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes: an Ioue in-
uito, uel potius neſcio, protrahēdi ad terras eius ritū quiſ-
quam potuerit publicare: illud ſolum audire deſidero, cur
ſi Faunus & Picus ſunt diuini generis & poteſtatis, non
ipſi potius edidere querenti id quod ab ipſo Ioue periculo-
ſus Numa cupiebat audire? An nūquid Iuppiter ſolus hu-
ius rei ſcientiam nouerat, (ab ipſo enim decidūt fulmina)
ut imminentia procurare alicuius debeat ſcientiæ diſcipli-
na? An cum ipſe iaculetur hos ignes, aliorū ſit operis ſci-
re, quibus modis cōueniat iras eius, atq; animos tempera-
re? Etenim re uera ſtultiſſimū credere eſt, ipſum remedia
ſcire, quibus auerti poſſint, quæ per fulminis iactu in hu-
manis fieri conſtituerit rebus. Hoc eſt enim dicere, illorū
tus genere minas has placabitis: & ſiquando per fulgur
ſignificauero aliqd imminere, facite hoc, et illud, ut quod
fieri ſtatui inane fiat & uacuum, & ſacrum uaneſcat. Sed
concedamus (ut dicitur) ipſum aduerſum ſe Iouem reme-

m

dia

dia scisse, atq; artes, quibus iri obuiam suis significationibus conueneret: etiāne credemus deū numinis tanti tractum esse ad terras, et in uerrucula collis unius cū hominulo stantem altercabilem cōseruisse sermonem? Et quēnam illa quæso diuina res fuit, quæ ab impetu rerum tanto Iouem cōpuli auocari, & mortaliū sese denūciationibus sistere? mola salsa, thus, sanguis, uerbenarū sufficio, et non minum terribiliū fremores? & potētiora quam Iuppiter fuerunt hæc omnia: ut eum cōpellerent inuitū parere præceptis: aut uoluntariū sese circūuentiōibus traderet: quid quod sequitur, fidem sumet: tam improvidū fuisse Saturnum: ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipse caperetur, aut nesciret futurum quibus lusura se modis astutia esset calliditasq; mortalis. Expiabis (inquit) capite fulgurita, imperfecta adhuc uox est, neq; plena proloquij, circumscriptaq; sententia. Scire enim necessario cōuenit, utrumne capite uerucino, an sullo, an quolibet alio, expiationem istam sciscat Diespiter perpetrari: quod cum nondum specialiter statuisset, essetq; adhuc pendens, & nondum sententia terminata, qui potuit Numa scire hominis Iouem dicturū caput, ut anteuerteret, anteiret, & in caput capitiū ambiguitatis illius incerta traduceret? Nisi forte dicetis regē fuisse diuinū: nunquid ipso poterat esse Ioue diuinior? Nisi homo præsumens quid dicturus esset Iuppiter, circumscripsit: deus scire nō poterat quibus modis pararet circūscribere se homo, ita non in præoptu est, & apparet pueriliū esse ingeniola fictionū: quibus cū acquiritur cordis Numæ uiuacitas, imprudentia maxima importatur Ioui. Quid enim tam imprudens, quā cōfiteri

teri te capitiū argutia cordis humani? & cū deceptum te doleas, in uictoris concedere uoluntatem: & medicinam quam obtuleras ponere? Nam si fuit ratio, & quædā conuenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit suscipi fulguriti, non uideo cur ab rege relatio sit facta capiti: sin autem poterat & capitiō transigi, libidinosē hominis inhiatum est cruori. Atq; ita in contrarium pars utraq; traducitur, ut nec Numam mōstretur uoluissē scire, quod uoluit, & crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui quod Numa potuissē capitiō suscipi, uoluissē dixerit humanis capitiū expiari. Apud Timotheum non ignobilē theologorum uirum, nec non apud alios æque doctos super magna deorū matre, superq; sacris eius, origo hæc sita est: ex recōditis antiquitatū libris, & ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit, insinuatq;) mysterijs. In Phrygia finibus inaudita per omnia uasitatis petra, inquit, est quædam: cui nomē est Agdus, regionis eius ab indigenis sic uocata. Ex ea lapides sumptos, sicut Themis mandauerat præcimens, in orbem mortalibus uacui Deicalion iactauit & Pyrrha: ex quibus cū ceteris & hæc, magna quæ dicitur, informata est mater, atq; animata diuinitus. Hanc in uertice ipso petra datam quieti & somno, quā incestis Iuppiter cupiditatibus appetiuit. Sed cum oblectatus diu id, quod sibi promiserat, obtinere nequisset, uoluptatem in lapidem fudit uictus. Hanc petra concepit, & mugitibus editis multis prius mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Acedestis. Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, insana & furialis libido, & ex utroq; sexu, ui rapta diua

Timothens theologus

De magna Deorum matre

Ex Agdo petra lapides terra mouetur in huius mundi corpus creauerunt.

Ex petra nata a matre Acedestis cognomen accepit

stare, disperdere immanitas quò animi duxerat: non deos curare, non homines, nec præter se quicquā potentius credere: terras, cælum, & sydera contemnere. Cuius cum audacia quibuscumque modis posset uel debilitari, uel comprimī, sepe numero esset deorum in deliberatione quaesitum, hesitantibus cæteris huius muneris curam Liber in se suscipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suctus & siticendi lenire flagrantiam, ludo & uenationibus excitatam, ualidissima succendit uī meri: necessitatis in tempore haustum accurrit Accestis, immoderatus potionem hiantibus uenis rapit: fit ut insolita re uictus soporem in altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex fetis scientissime complicatis unum plantæ inijcit laqueū: parte altera proles cū ipsis genitalibus occupat: exolutus ille uī meri corripit se impetu, et adducēte nexus planta, suis ipse se uiribus, eo, quo fuerat, priuat sexui: cū disidio partium sanguis fluit immēsus: rapiuntur, & cōbibuntur hæc

*Mali punicū
ex genitalibus
accestis natū
Nana prægnas
ex matris fœta
Sangarius*
terra: malum repente cū pomis ex his punicum nascitur: cuius Nana speciem cōtemplata regis Sangarij fluminis filia carpit mirās, atq; in sinu reponit: fit ex eo prægnas: tanquam uitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur: pomis, atq; alijs bacculis deūm sustentatur à matre, enititur paruulum. Sed exponi Sangarius præcipit: reperiunt nescio quis sumit, format, lacte alit hirquino: & quomā Lydia scitulos sic uocat, uel quia hircos Phryges suis Atagos elocutionibus nuncupāt, inde Atys nomen ut sortiretur, effluxit, hunc unice mater deūm, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat, & Accestis blandus adulto comēs, & quā solum poterat amans, tectis assentationibus uinctus

uinctus, saltuosa ducens per nemora, & ferarum multis muneribus donans, quæ puer Atys primo sui esse dicebat laboris, atq; operis glorians: per unum deinde cōstititur, & ab Accesti se diligi, & ab eo donis syluestribus honorari: unde unum, quod silentiū prodidit, in eius nefas est sanctuariū inferre pollutis. Tunc pessimū rex Midas alienare cupiens tam infami puerum cōiunctione, matrimonio eius suam filiam destinat: ac ne scæuus aliquis nuptialia interrūperet gaudia, fecit oppidum claudi, uerum deūm mater adulescentuli fatū sciens, interq; homines illum tam diu futurum saluum, quandiu esset solutus à matrimonij fœdere, ne quid accideret mœsti, ciuitatē ingreditur clausam muris eius capite subleuatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit. Accestis scatens ira conuulsi à se pueri, & uxoris ad studium deriuati, cōiuiuantibus curctis furorem & insaniam suggerit: cōclamant exterriti adorandorū Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis, rapit Atys testulam, quam instigator ipse gestitabat insanie: furiarū & ipse iam plenus, per bacchatus iactatus proijcit se tandē, & sub pini arbore genitalia sibi desecat, dicēs: tibi Accesti hæc habet, propter quæ motus tantos furialium discrimini concitasti, euolat cum profluuio sanguinis uita: sed abscesa quæ fuerāt, magna legit mater deūm, & inijcit his terram, ueste prius tectis, atq; inuolutis defuncti. Fluore de sanguinis uiola flos nascitur, & redimitur ex hac arbos. Inde natū & ortum est, nūc etiam sacras uelarier & coronarier pimos, uirgo spōsa quæ fuerat, quam Valerius pōtifex iam nomine fuisse cōscribit, exanimati pectus lanis mollioribus uelat, dat lachrymas.

*Porta recbi
dens vni.*

Midas

*Galli filia mā
Tms se primat*

*Atys testula sibi
genitalia desecat*

*Ex sanguine
Viola nascitur
Rō cur uelatur
& coronetur pini*

*Ex. Pansa San
gine enascitur
amygdalus*

cum Acdesti, interficitq; se ipsam. purpurantes in uioles
cruor uertitur intercepta: mater suffodit eam deum, unde
amygdalus nascitur amaritudine significans funeris. tunc
arborem pinum, sub qua Atys nomine spoliauerat se uiri,
in antrum suum defert, & sociatis planctibus cum Acdesti tur
dit & sauciat pectus pausatque circum arboris robur. Iuppi
ter rogatus ab Acdesti, ut Atys reuiuifceret, non finit: quod
tamen fieri per fatum posset, sine ulla difficultate condonat,
ne corpus eius putrescat, crescant ut comae semper, digito
rum ut minimissimus uiuat, et perpetuo solus agitetur mo
tu, quibus contentum beneficijs Acdestum consecrasse corpus
in Pessimunte: caerimonijs annuis, & sacerdotum antistibus
honorasse. Si contemptor aliquis numinum, & sacrilegi pe
ctoris immanitate furiosus, intendisset animum maledice
re dijs uestris: auderet in eos quicquam grauius dicere, &
ista prodit historia, quam uelut quiddam mirabile comen
tarij contulistis in formulam: ac ne illam uis temporis, &
uetustatis obsolefaceret longitudo, perpetuitatis honore
maclastis. Quid est enim de dijs in ea positum, quidue con
scriptum, quod non si in hominem dixeris pudibundis mori
bus & disciplinis horridioribus educatum, & contumelie
reus sis, & iniuria, & offensionis odium simultatibus sub
eas inexpiabilibus comparatum: ex lapidibus, inquit, quos
Deucalion iactauit & Pyrrha, deum procreata est ma
ter. Quid o theologi dicitis, quid supernarum antistites po
testatum: Ergone deum mater diluuij tempore nulla fuit in
parte natura: nisi omne mortaliu genus interemisset
uis imbrum, procreationis illius causa atque origo cessaret
Humanu est ergo munus, quod esse se sentit: & beneficijs
debet

debet Pyrrha quod orari se conspiciat in alicuius substantiae
qualitate: quod quidem (si uerum est) & illud erit necessa
rio non falsum, hominem illam fuisse non diuam. Nam si
certum est homines ex illo lapidum iactu natiuitatis suae ori
ginem ducere, & hanc necesse est credi unam fuisse de no
bis, consimilium causarum rationibus procreata. Neque enim
fieri rerum per repugnantiam quit, ut ex uno lapidum ge
nere, & ex eadem ratione faciendi, immortalium quidam
sortis, conditionis alij substitueretur humane. Varro ille
Romanus multiformibus eminens disciplinis, & in uetus
statu indagatore rimator, in librorum quatuor primo
quos de gente conscriptos Romani populi dereliquit, cu
rioris computationibus edocet, ab diluuij tempore cuius su
pra fecimus mentionem, ad usque Hircij consulatum & Pana
se, annorum esse millia nondum duo: cui si constat fides, ma
ter quoque dicenda est magna intra huius numeri fines cui
tatem suam habere conclusam: atque ita perducitur res eo,
ut quae omnium numinum genitrix esse narratur, non sit
mater, sed filia: quoniam infans & paruula, siquidem
deos concedimus neque initia neque fines seculorum perpe
tua in cognitione sortitos. Sed quid terrenis obuoluisse
uos sordibus deum loquimur matrem, cum ab Iouis ipsius
maledictis nullam pausam facere uel exigui temporis in
tercapedine quaueritis? Cum in summo Agdi uertice de
um dormiret tum genitrix, obrepere conquescentis pu
dori filius (inquit) insidiator enixus est. Post innunc
ras uirgines, & spoliatas castitate matronas, etiam ne in
matrem cupiditatis infandae spem Iuppiter cepit, nec ab
illius appetitionis ardore horror eum quauit auertere, quae

Tarronis laus

*Ab diluuij tpe
ad usque Hircij
Pansa, consulat
annorum millia sen
duo*

non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subiecit, et ingeneratus ille communiter sensus? An respectus pietatis et honesti capitoliorum despuitur praesidium, nec quid sceleris cuperet conturbatis per insaniam mentibus, aut retractare poterat, aut peruidere? Sed ut res est, ponderis et maiestatis oblitus, ad furtiva flagitiosa cor repens ibat, pauens ac trepidus anhelitu oris pressus, suspensus per formidinem gressibus, et inter media constitutus solitudinis speique confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis et matris patientiam tentans. O rerum imaginatio indecora: o habitus foedi Iouis ad obscenitatem certaminis expeditionem parati, ergone ille rex mundi cum incautus, et properus obiectiois esset reiectus a furto, in impetum se uertit, et quam rapere uoluptatem insidirosa fraude non quieuit, uel matrem aggressus est, et apertissime coepit uenerabilem subruere castitatem? Colluctatus ergo diutissime cum inuita est, uictus, fractus, superatusque defecit: et quem pietas diiugare ab infando matris non uoluit appetitu, effusa libido deuinxit? Nisi forte dicetis, conuentionis huiusmodi coeptum genus uitat atque execratur humanum: apud deos incesta sunt nulla. Et cur mater acerrime repugnabat inferenti uim filio? cur ab illius amplexibus tanquam illicitos uitans refugiebat attactus? Nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa more sine ulla retractione debuerat, quam uolebat hic cupidae appetitionis suae irritamenta complere. Et sane hoc loco frugalitatis magnae uiri, et circa res etiam flagitiosi operis parciores, ne sancta illa semina frustra uideantur effusa, silex (inquit) ebibit Iouialis incontinentiae foeditatem. Quid deinde quae so-

consecuta

consecutum est dicite. In sinu medio lapidis, atque in illa comitis duritie informatus atque animatus est infans, Iouis magni futura progenies. Non est facile contradicere tam prodigiosis conceptionibus, tamque miris. Cum enim genus humanum ex lapidibus apud uos ortum, procreatumque dicatur, necesse est credere, et receptacula lapides habuisse genitalia, et iaculatum combibisse semen, et coepletis temporibus sustulisse alios graues, et ad postremum peperisse foeminei moris difficultate connixos. Illud nostram subiicit curiositatem requirere, cum post decem menses redditum esse dicatis partum: illo tempore quo in utero lapidis fuit clausus, quibus alimonijs irrigatus est, quibus succis: uel ex rigore quae saxeo nutricia potuit ducere, ut est foetibus solenne de matribus. Nondum inquit contigerat lucem, et tonitrus patrios iam mugiens, imitatusque referebat. Et postquam illi datum est coelum diemque conspiceret, obuia quaeque uastabat incursans, atque ipsos sibi spondebat deos coeli posse a regione detrudere. O cauta et prouida deum mater, quae ne nati inuidia tam insolentis subiret, aut mugiens foetus somnis suis officeret, aut interpellaret quietem, subtraxit se ipsam, et seminis illud nocentissimum uirum transmisit ab se longe, et saxorum asperitatibus propinauit. Aestuatum est in concilijs deorum, quibusnam modis posset intractabilis illa feritas edomari: et cum uia nulla superesset, ad opem concursus est unica, ut mero madidaretur, et uirilibus spoliaretur abscessis: quasi uero affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciae, et non quotidie uideamus eos qui sibi demersuerint has partes maioris petulantiae fieri, atque omnibus postpositis pu-

m s doris

*Petulantiores
sibi genitalia de
mersuerunt.*

doris & uerecundie frenis, in obscenam prorūpere uultatē, flagitiōrū confessione uulgata. Vellem tamen uidere, si esset mihi his nasci tēporibus datum, patrē illum Liberum debellatorē ferocitatis Accestie, post deorū augustissimas curias cœli ab culminibus lapsum, peniculantem decuramenta cantheriorum, innectentē laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa sauciantē uī meri: & postquam ebrietas potu emerfit, inseruisse caute manus, contrectauisse uirilia dormientis, atq; ut omnia cingerēt circumpositi laqueorum morsus, artificij curas tum rebus adhibuisse perituris. Hoc cime de dijs quisquā uel exigua dixerit eorum opinione pollutus? aut si talibus occupati sunt negocijs, cogitationibus, curis, quisquam eos sapiens aut deos esse crediderit, aut mortalium saltem in numero computauerit? Accestis iste (oro) cuius obscenitas amputata securitatē fuerat illatura cœlestibus, ex terrenis animantibus unus fuit? an deorū aliquis, & immortalitatis præditus honore? Si enim nostræ sortis, & cōditionis habebatur humana, cur terrorē tantū nūminib. inferebat? Deus autem si fuerat, qui potuit decipi, aut de diuino aliquid corpore defecari? Sed quæstionē mouemus parte in hac nullam, fuerit licet de diuino genere, uel ex nobis aliquis, si hoc rectius existimabitis dici: etiāne flore de sanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata est punici: an tum quum uis illa telluris cooperta est gremio solum radice complexa est, in stipitis exiliuit robur, oneratos fudit balaustris ramos, & in pūctistitio poma extulit mitia perfectiōis propriæ maturitate cōpleta: & quia de rubro exorta sunt hæc sanguine, iccirco illis color est pur-

purpurei luminis suffectione subluteus: addite huc etiam iccirco esse uuida, iccirco uinosa, quod ex sanguine saburrato genus ducant, & fabulam conuenienter impletis. *Abdera* *Abdera*, q̄ fias mortalibus irridēda, talis si apud te esset fabula ita cōflata: dicunt eā cūcti patres, & superciliose perlegūt ciuitates, & esse tu fatua, & stoliditatis frigidissima iudicaris. per sinū inquit Nana filiū cōcepit ex pomo. sequitur se ratio: ubi enim cautes, & saxa pariūt dura, poma ibi necesse est surgant. Glādiibus, atq; ficis alebat Berecynthia religatā. cōuenienter et recte: pomis enim debuerat uiuere, quæ mater fuerat facta de pomo. Postq̄ foetus emissus est, lōge iussus est ab Sangario proijci: quē conceptū diuinitus credidit esse iam dudū, et si gnatus esset sobolem sui pignoris nūcupari. Lacte infans educatus hirquino est. o fabulam sexui inimicam semper atq; infestissimā masculino: in qua sexus uiriles nō solum homines ponūt, sed pecudes etiā fiunt ex mares. Pulchritudine incluta, & prædicabili fuit insignitus decore. admirabilis res satis, q̄ nō illum factor uitabilem reddidit fugiendūq; caprinus. Mater eum dilexit magna, si nepotē ut auia, res simplex: sin theatra ut perciperāt, infamis et flagitiosa dilectio est. Diligebat & Accestis uenatorijs eū muneribus locupletans. a seminario quidem nullum esse poterat periculum castitatis: sed quid Midas horruertis, nō est facile suspicantibus existimare. Ipsi mater est ingressa tum moribus. admiramur quidem in hac parte uires, & fortitudinem numinis: sed culpamus negligentiam regis, quod eum legis meminisset & sati Atys, fecerit hostibus minus prouidam ciuitatem. Nuptialia celebrantibus uota furias

Accestis

Acdestis, insaniāq; subiicit. si Midas rex offenderat, qui uxore adulescentulū uinciebat: quid admiserat gallus, qd pellicis filia, ut ille se uiro, hæc mammariū honestate priuaret? tibi hæc inquit, propter quæ res tantas animorū subuersionib; cōcitasti. nesciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor desiderasset Acdestius, nisi puer abscisse satietatis obiecisset offensam. Quid dicitis o gentes: quid huiusmodi deditæ opinionib; nationes? nōne cū ista promūtur, arripit uos pudor, & tantarū uerecundia fœditatum? Nos auemus à uobis quid de dijs dignū uel audire, uel discere: at uero uos nobis mammariū expromitis exectiones, amputationes uirilū ueretrorū, iras, sanguinem, furias, interitus uirginum uoluntarios, & ex sanguine mortuorū flores, atq; arbores procreatas. Dicite o iterum, ergone deū mater genitalia illa disiecta, cū florib; ipsa per se mœrēs officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa diuinis cōtrectauit ac sustulit flagitiosi operis instrumēta fœdiq; abscondenda etiam mādauit terræ? ac ne nuda in gremio diffuerēt sic soli, priusquā ueste uelaret, ac tegetet, lauit utiq; balsamis, atq; unxit? Vnde enim uiolæ nasci potuissent, odore nisi putore membri unguentorū illa suffectio temperaret? Cum historias quæso perlegitis tales, nōne uobis uidemini aut textriculas puellas audire tædiosi operis circūscribentes moras: aut infantibus credulis auocamenta queritātes anus longæuas, & uarias fictiones sub imagine ueritatis expromere? Cū Io ue locutus est Acdestis, ut amato restitueret uitam, annuere Iuppiter recusauit, quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durissimus, unā largitus est gratiā,

ne

ne putore corpus dissolueretur illo, succrescerent comæ semper, minimissimus digitorū solus ut in corpore uiueret, solus motus perpetuos exhiberet. Hocine quisquam admiserit, aut credulitatis assensioe firmarit, pilū in mortuo crescere, partē interisse, & seunctū à lege putredinis immortale corpus adhuc usq; durare? Vrgere uos iam dudum ad istius rei comparationē possemus, nisi stultitiæ pars esset, & talia discere, & huiusmodi rerū indicia postulare. Sed historia hæc falsa est, neq; ullam continet ueritatis in se partem. Nostra quidē nihil interest, quorum causa cōtenditis exterminatos esse à terris deos: utrumne sit constans, & fidei firmitate cōnexa: an contra mendaciter, & falsitatis alicuius fictione cōposita. Nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositū est, numina ista, quæ promitis, si sunt uspiam gentiū, atq; irarū feruoribus incallescunt, nō magis à nobis, q̃ à uobis accipere offensionū furialium causas: & esse illam in rebus, & à uobis in cōmentarios relata, & à uolētibus quotidie perlegi, & futuri tēporis perstructionem, per ordinē succedentiū tradi. Quæ si utiq; uera est, nullā uidemus subesse rationem, cur nobis irasci perhibeātur dii cœlites, cū turpitudines illorū tantas neq; prodiderimus, neq; in literas contulerimus ulla, neq; in publicā testificationem sacrorum celebritatibus miserimus. Sin autem (ut reminī) falsa est, & mendacijs interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin causa uos sitis offensa, qui uel talia quosdam cōscribere siueritis, aut cōscripta durare seculorum in memoria sitis passi. Et tamen qui potestis falsitatis arguere conscriptione istam, cum ipsa sacra sint testimonio

stimonio, quæ per cursus annuos factitatis, & credi à uobis esse uera, & explicata fidei indicatis. Quid enim sibi uult illa pinus, quam semper statis diebus in deum matris intermittitis sanctuario? Nonne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furēs manus & infelix adolefcentulus intulit, & genitrix diuim in solatiū sui uulneris consecrauit. Quid lanarum uellera, quibus arboris colligatis & circū uoluitis stipitem? Nonne illarum repetitio lanarū est, quibus tam deficiente contextit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? Quid cōpti uolucis coronis, & redimiti arboris ramuli? Nonne illud indicant, uti mater primigenijs floribus adornauerit pinū miserabilis indicem testimoniūq; fortune? Quid pectoribus applodentes palmas passis cum criminibus galli? Nonne illos referunt in memoriā luctus, quibus mater turrita cit. Acdesti lachrymabili puerū profecuta est eiulatus? Quid temperatus fabæ alimonio panis, cui rei dedistis nomē castus: nonne illius teporis imitatio est, quo se numen ab Cæreris fruge uiolentia mœroris abstinuit? Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita, uos edissertate, uos dicite: euirati isti, mollesq; quos interesse uobiscum in istius numinis uidemus sacris, quidnā istic habeant negocij, solitudinis, curæ: & cur more lugentiū cédant cū pectoribus lacertos, & fortunā imitentur in lamentabili constitutorū sorte? Quid coronæ? quid uolucis? quid uolucra molliū uelamenta lanarum? Cur ad ultimum pinus ipsa paulo ante in dumis inertissimum nutans lignū, mox ut aliquod præsens atq; augustissimū numen, deum matris cōstituatur in sedibus. Aut enim hæc causa est, quam in uestris scriptis & commentarijs

mentarijs inuenimus: & manifestū uos est nō diuinas conficere cærimonias, sed imaginē tristitum redintegrare gentium: aut si alia ratio est, quam mysterij nobis abnegauit obscuritas, & ipsa quoq; necesse est turpitudinis alicuius participetur infamia. Quis est enim, qui credat honestatis aliquid in ea re esse, quam incant uiles galli, effœmē nati conficiant exoleti? Postulat quidem magnitudo materię, atq; ipsius defensionis officium, ut similiter ceteras turpitudinum species persequamur: uel quas produnt antiquitatis historie, uel mysteria illa continent sancta, quibus initijs nomen est, & quæ non omnibus uulgo, sed paucorum taciturnitatib; traditur: sed sacrarū innumeri ritus, atq; affixa deformitas singulis, corporaliter prohibet uersa nos exequi, quinimmo, ut uerū exprimamus, à quibusdam nos ipsi consilio, & ratione desectimus: ne dum explicare contendimus cuncta, expositionis ipsius contaminationibus polluiamur. Pœdam igitur Fatuam, bonam quæ dicitur dea, transeamus: quam myrteis casam uirgis, quod marito nesciente seriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat sexto de dijs græco: signūq; monstrari, quod cum ei diuinam rem mulieres faciunt, uini amphora constituitur oblecta: nec myrteas fas sit inferre uerbenas: sicut suis scribit in causalibus Butas. Sed & deos Cōferentes pari more ac dissimulatiōe taceamus, quos cum ceteris scribit Flaccus in humani penis similitudinē uersos obruisse cineri, qui sub ollula fuerat factus extorrum: quem cū Tanaquil dimoueret Ethruriæ disciplinarum perita, surrexisse se deos, & neruis obduruisse diuinis: corniculane inde impetrauisse captiue, ut itelligeret,

Castus

Bona dea

Butas
Cōferentes
dei

Tanaquil

Ocrisia
Lucius
Sernius
Quoq; aia

Cyniras rex m
Senon
Veneris
Corybanta Sa
era

Coetus liber

et agnosceret, quid sibi res uellent: Ocrisia prudētissimā
foeminam diuos inseruisse genitrici: explicuisse motus cer-
tos. Tunc sancta, et seruentia numina uim uomuisse Lu-
cilij, ac regem Seruium natum esse Romanū. Bacchana-
lia etiā pratermittamus inmania, quibus nomē omopha-
gijs græcum est: in quibus furore mentito, et sequestrata
pectoris sanitate, circūplicitis uos anguibus, atq; ut uos
plenos dei numine ac maiestate doceatis, caprorum recla-
mantū uiscera cruentatis oribus dissipatis. Necnō et cy-
prie Veneris abstrusa illa initia praterreamus: quorū con-
fessor indicatur Cyniras rex fuisse: in quibus sumentes ea
certas stipes inferūt ut meretrici, et referūt phallos pro-
pitij numinis signa donatos. Obluioni etiā Corybantia
sacra donentur, in quibus sanctū illud mysteriū traditur:
frater trucidatur à fratribus, intercepti ex sanguine apium
natum, prohibitū mensis olus illud apponi, ne à manibus
mortui inexpiabilis cōtraheretur offensio. Sed et illa de-
sistimus bacchanalia altera predicare: in quibus arcana
et tacenda res proditur insinuaturq; sacratis: ut occupa-
tus puerilibus ludicris, distractus ab Titanibus Liber sit:
ut ab iisdem membratim sectus, atq; in ollulas cōiectus ut
coqueretur: quemadmodū Iuppiter suauitate odoris ille-
ctus, inuocatus aduolarit ad prandiu: compertaq; re gra-
ui grassatores obruerit fulmine, atq; in imas tartari præ-
cipitauerit sedes, cuius rei testimoniū, argumentūq; forti-
tæ, suis prodidit in carminib. uates Thracius. Talos, spe-
culum, turbines, uolubiles rotulas, et teretes pilas, et uir-
ginibus aurea assumpta ab hesperidibus mala erat nobis
consilium praterire: prateruchi illa etiā mysteria, quibus
Phry-

Phrygia initiat, atq; omnis gens illa, nisi nomen inter-
positū his Iouis prohiberet nos strictim iniurias eius igno-
miniasq; transire: nō quo nobis dulce sit tam foedis inequi-
tare mysterijs, sed ut ipsis uobis promptū etiā atq; etiā
fiat: quid in eos cōgeratis iniuriæ, quorū profitemini uos
esse custodes, iudices, ueneratores. Quondam Diespiter
(inquiunt) cum in Cererē matrem libidinibus improbis
atq; incōcessis cupiditatibus aestuaret (nam genitrix hæc
Iouis regionis eius ab accolis traditur) neq; tamen aude-
ret id, quod procaci appetitione cōceperat, apertissima ui-
petere, ingeniosas cōminiscitur captiōes: quibus nihil tale
metuentem castitate immiseret genitricē: fit ex deo tau-
rus, et sub pecoris specie subsefforis animū atq; audaciā
cōelans, in securam et nesciam repētina immittitur ui fu-
rens, agit incestus res suas, et prodita per libidinē frau-
de, intellectus et cognitus euolat. ardescit furijs, atq; in-
dignationibus mater, spumat, anhelat, exaestuatur, nec fre-
mitum cōtinere tempestatēq; irarum ualens, ex continua
passiōe primo, deiceps ut appellatur, assumpsit: neq; alia
cordi est res ei, q̄ ut audaciā filij pœnis qbus potis est per-
sequatur. Iuppiter satagit fractus metu: nec qbus remedijs
leniat uiolata animos, repit: fundit preces, et supplicat,
obstructæ sunt dolentis aures: allegatur deorū uniuersus
ordo, nullius auctoritas tanta est ut audiatur: ad postremū
filius uias satisfactionis inquirens, cōminiscitur remediū
tale. arietem nobilem bene grandibus cū testiculis deligit,
execrat hos ipse, et lanato exiit ex folliculi tegmine. ac-
cedens moerens, et summissus ad matrē, et tanquā ipse
sententia cōdemnasset se sua, in gremiū proiecit, et iacit

Iuppiter in
matre.

Proserpina

hos eius, uirilitate pignoris uisa sumit animū mitiorem,
 & concipit, foetus reuocatur ad curā, parit mensem post
 decimum luculentū filiam corporis, quam etas mortalium
 consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncu-
 pavit: quam cum uerueceus Iuppiter bene ualidam, flori-
 dam, & succi esse cōspiceret plenioris, oblitus pauloante
 quid malorum & sceleris esset aggressus, & temeritatis
 quantū, redit ad priores actus: & quia nefariū uidebatur
 satis, patrem cum filia cōminus uxoria cōiugatione mi-
 sceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus
 spiris pauescentem colligat uirginem, & sub obtutu fero
 molliissimis ludit atq; adulatur amplexibus: fit ut & ipsa
 de semine fortissimi cōpleatur Iouis, sed non eadem condi-
 tione qua mater. nam illa filiam reddidit limiamentis de-
 scriptam suis: at ex partu uirginis tauri specie fusa Ionia-
 lis monumenta pellacie. Auctore aliquis desiderabit rei,
 tum illum citabimus Tarentinū, notūq; senarium, quem
 antiquitas canit dicens: Taurus draconem genuit, & tau-
 rum draco, ipsa nouissime sacra, & ritus initiationis ip-
 sius, quibus sebadij nomen est, testimonio esse poterunt
 ueritati: in quibus aureus coluber in sinum dimittitur con-
 secretis, & eximitur rursus ab inferiorib. partibus, atq;
 imis. Nō esse arbitror necessariū sermone quoq; hic mul-
 to membra ire per singula, quantēq; insint in partibus
 prauis turpitudinum scatebræ flagitorumq; monstrare.
 Quis est enim mortaliū uel exigue humanitatis sensum
 ferēs, qui nō ipse peruideat qualia sunt hæc omnia, quam
 scelerata, quam foeda, quantasq; ignominias differant ex
 ipsis mysteriorū sacris, & ex sacrorum originibus indeq;
 coris

coris? Iuppiter (inquit) exarsit in Cererem. Quid tan-
 tum queso de uobis Iuppiter iste (quicumque est) meruit,
 quod genus est nullum probri infame, adulterium nul-
 lum, quod in eius non caput uelut in aliquam congeratis
 uilem luteamq; personā? Matrimonij prodidit ius Leda:
 Iuppiter esse dicitur auctor culpæ, uirginitatē Danae cū
 stodire nequiuit: furtum esse narratur Iouis, ad mulieris
 nomen properauit Europa, expugnator pudicitie idem
 esse iactatur. Alcmena, Electra, Latona, Laodamia, mil-
 le alie uirgines, ac mille matres, cūq; illis catamitus puer
 pudoris spoliatus est honestate: eadem ubiq; est Iuppiter
 fabula, neq; ullum turpitudinis genus est, in quo eius nō
 nomen consociatis libidimbus conseratis: ut uideatur mi-
 serabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus,
 nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus
 quidam expositus in quem spurcitie se omnes scenarum
 colluuiōibus deriuarent, quæ tamen si diceretis cum ex-
 traneis habuisse cōmercium fœminis, impia res quidem,
 sed tolerabilis esset maleactionis iniuria. Etiamne in ma-
 trem, etiamne in filiam efferati pectoris appetitionib. ad-
 himniuit? neq; illū sanctitas, aut reuerētia genitricis, hor-
 ror etiā pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam fœdæ
 cogitationis abducere? Vellem itaq; uidere patrem illum
 deorū touem, eternam rerum atq; hominū potestatē, bu-
 bulis esse cohonestatum cornibus: hirsutas agitantem au-
 res, cōtractis in ungulas gressib. ruminantē pallentes her-
 bas, & ex parte postica caudā, suffragines, talos molliissi-
 mos perlitū, atq; intestina proluuie delibutū. Vellem inq;
 uidere (dicendum est enim sepius) torquentē illū sœdera,

A Jone rōsu
prate

et qui pallidas nationes fragore perterret et prostermit: consecrantē ueruecum greges, inspicientē testiculos arietis, arripientē hos manu censoria illa atq; diuina: qua uibrare coruscōs ignes, et sauire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantē feruenti simula, summotisq; arbitris circūiectas proliis diripientē membranulas, feruentiq; adhuc matri uelut quasdam insulas eliciendae miserationis offerentē: deductum, pallidum, fauciu, simulantem doloris cruces, et ad fidem facto faciendā, arietino sanguine coinquination, et mēdacia uulneris laneis fasciis, linteolisq; contextū. Hocce audiri, et perlegi sub muni di hoc axe? et eos qui hēc tractāt existimari se uelle pios, sanctos, religionūq; custodes: estne aliquod sacrilegiū hoc maius: aut ulla gēs inueniri tam irreligiosis potest opinionibus prędita quā talia credit, aut accipit, aut sacrorū intimis in mysterijs prodit: iuppiter ille (quicūq; est) si sentiret se esse, aut si ullo sensu afficeretur iniurię: nōne digna res esset propter quā iratus, et percitus terram nostris subduceret gressibus: solis lumina extingueret, atq; lunę, quin immo res omnes in antiquę speciei confunderet unitatis? Sed non sunt (inquit) reipublicę nostrę hęc sacra. Quisnam istud dicit, aut quis reponit? Romanus, Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et qđ adiuvat causam, si uestra hęc non sunt, cum qui ea faciunt sint uestrarum partium? aut quid refert utrūne ea probetis, necne: cū quę uestra sint propria, aut simili fœditate, aut turpitudinis genere reperiuntur esse maiore? Vultis enim cōsideremus mysteria et illa diuina, quę thesmophoria nominantur à gręcis: quibus gente ab attica facta

thesmophoria

Et illa peruigilia consecrata sunt, et pannychismi graues? Vultis inquit uideamus quas origines habeant, quas ue causas, ut Athenas etiam probemus ipsas, humanitatis artibus studijsq; pollentes, tam in deos dicere cōtumeliosa, quā dicent alij: nec minora ab his probra, quā ceteris obijciantur à uobis, religionis sub specie publicari? Quodam (inquiunt) tempore cū in Sicilia pratulis purpureos legeret nondū mulier flores, et adhuc uirgo Proserpina: cūq; illam per florē mensem huc atq; illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per profundę altitudinis speluncam rex proficiens manium raptam uirginem secū uehit, et terrarum absconditur successibus rursus. Quod cum factū nesciret Ceres, nec filia esset ubinam gentium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flāmis comprehēsas ætneis, quibus sibi prælucens, pergit ire quęsitū terrarum in regionib; cūctis. in istius cōquisitionis errore Eleusinos etiā peruehitur fines: pagi istud est nomē regione in attica cōstituti, qui illud temporis has partes incolebāt terrigenę, quibus nomina hęc fuerant: Baubo, Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Euboleus porcorū, gregis lanitij Eumolpus: à quo et gens fuit Eumolpidarū, et ducitur clarum illud apud Cecropios nomē, et qui postea floruerūt caduceatores, hierophātę, atq; pręcones. Igitur Baubo illa, quā incolā diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformib; fatigatā accipit hospitio Cererē: adulatur obsequijs mitibus: reficiendi corporis rogat curam ut habeat: sitienti ardori oggerit potione cynum, cyceonem quam nuncupat Gręcia: auersatur, et respuit humanitatis officia mœ-

Rapto Proserpina

Eleusini pagum incolę

rens dea, nec eam fortuna ppetitur uoletudinis meminisse communis. Rogat illi, atq; hortatur cōtra (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suae humanitatis assuemat: obstinatissime durat Ceres, & rigoris indomiti peritiam retinet. Quod cum saepius fieret, neq; ullis qui ret obsequijs ineluctabile propositum fatigari, uertit Baubo artes, & quam serio non quibat allicere ludibriorum statuit ex hilarare miraculis: partem illam corporis, per quam sexus foemineus & sobolem prode, & nomē folet acquirere generi: eam longiore ab incuria liberat: facit sumere habitum puriorem, & in speciem leuigari nō dum duri atq; striculi pusionis: redit ad deam tristēm: & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare moerore, retegūt se ipsam: atq; omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus: atq; pubi affigit oculos dūa, & inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atq; ebibit potionē: & quod diu nequiuīt uerēcundia Baubonis exprimere, pro pudiosi facinoris extorsit obscenitas. Calumniari nos improbe si quis fortē hominū suspicatur, librosumat threici iuatis, quos antiquitatis memoratis esse diuinā: et inueniet nos nihil neq; callidē fingere, neq; quo sint risui deū querere atq; efficere sanctitates: ipsos nanq; in medio ponemus uersus, quos Calliopes filius ore edidit græco, & cantando per secula iuri publicauit humano.

Sic effata, simul uestem contraxit ab imo,

Obiecitq; oculis formatas inguinibus res,

Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis

Olli uultus erat, plaudit, contrectat amice.

Homerns

200

201

Tum

Tum dea defigens augusti luminis orbes,

Tristitias animi paulum mollita reponit:

Inde manu poculum sumit, risuq; sequenti

Perducit totum cyceonis leta liquorem.

Quid Erichtheo sari? quid ciues Mimeruij dicitis? Auet animus scire quibus sitis eloquijs tam periculosa negocia defensuri, uel artibus habeatis quibus tam cōfosis salutē dare personis, uulneribus, atq; causis. Nō est ista falsa susceptio, nec delatione appetimini calūniosa: Eleusiniūrum uestrorū notas & origines producant turpes, & antiquarum elogia literarum: ipsa deniq; symbola, quae rogati sacrorum in acceptionib; respōdetis: ieiunauit, atq; ebibi cyceonem, exta sumpsi, & in calathū misi: accepi rursus, in cistulam transtuli. Ergone (ut promūt sancta illa atq; arcana mysteria) rapiūtur, & rapiūt dij uestri? matrimonia copulant fraudib; appetita furtiuis? à repugnantibus, & inuitis decus uirginitatis eripitur? imminētes nesciuntur iniuriæ? quidnā raptis acciderit, ignoratur? amissi quærūtur ut homines: & sub sole clarissimo cū lucernis et scabibus orbis peragrāt uasitatē? afficiūtur, egrescūt, luctum sumūt sordes, et miseriarū insignia, atq; ut animum comodare alimonijs possint, uiduiq; sumēdo, nō ratio, nō tepus, non sermo aliquis adhibetur grauis, aut affabilitas seria, sed ppudiosa corporū mōstratur obscenitas, obiectaturq; partes illae, quas pudor cōmunis abscondere, quas naturalis uerēcundia lex iubet: quas inter aures castas sine uenia nefas est, ac sine honoribus appellare praefatis. quidnā queso in specu tali, qd in pudēdis fuit reuerēdisq; Baubonis, qd foeminei sexus deā, et consimili formatā mēbro

11 4

199

in admirationē conuerteret, atq; risum, quod obiectū lu-
mini cōspectuiq; diuino, & obliuionē miseriarum daret,
& habitum in letiorē repentina hilaritate traduceret? O
qualia, o quanta irridentes potuimus, canillantesq; depro-
mere, si non religio nos gentis, & literarū prohiberet au-
ditoritas? Iam dudū me fateor hēitare, circūhiscere, tergi-
uersari tricas (quemadmodum dicitur) cōduplicare talle-
nas, dum pudor me habet alma illa proferre mysteria,
quibus in Liberi honorē patris ithyphallos subrigit græ-
cia, & simulacris uiriliū fascinorum territoria cūcta flo-
rescunt. Quid sit istud, obscurum est forsitan, & qua fiat
ratione disquiritur: quisquis istud ignoras, disce: atq; ad-
miratus res tātas puris semper in sensibus meticulosa ob-
seruatione custodi. Cū inter homines (inquiunt) esset ad-
huc Nysius & semeleius Liber, nosse inferos expetiuit,
& sub tartari sedibus quidnam rerū ageretur, inquirere:
sed cupiditas hęc eius nonnullis difficultatibus impedia-
batur: quod quā iret ac pergeret inscitia itineris nescie-
bat. Prosummus quidā exoritur ignominiosus amator dei,
atq; in nefarias libidines satis pronus, qui se ianuā ditis,
atq; acherusios aditus pollicetur indicaturū, si sibi gere-
ret morem deus, atq; uxorias uoluptates pateretur ex se
carpi. Deus facilis iurat potestatis futurū ac uoluntatis se
eius: sed cum primum ab inferis compos uoti atq; expeti-
tionis redisset, uiam comiter Prosummus edisserit, atq; in
limine ipso prostituit inferorū, interea dum Liber Sty-
gem, cerberū, furias, atq; alias res omneis curiosa inqui-
sitione collustrat, ex uuētium numero index ille decedit,
atq; ex more se felicitur hūano: emergit ab inferis euhyius.

Ithyphall

Nysius & Li-
ber

Prosummus

Euhyius

& recognoscit extinctum ducem. Qui ut fidem comple-
ret pacti, & iurandi solueret religione se iuris, locū per-
git ad funeris, & ficorū ex arbore ramū ualidissimū præ-
secans, dolat, runcinat, leuigat, & humani speciem fabri-
catur in penis: figit super aggerem tumuli, & postica ex
parte nudatus, accedit: subdit, insidit. Lasciua deinde lu-
xuriantis assumpta, huc atq; illuc clunes torquet, & me-
ditatur ab ligno pati, quod iam dudū in ueritate promise-
rat. Ac ne quis forte à nobis tam impias arbitretur confi-
ctas res esse, Heracito ut testi non postulamus ut credat, *Heracitus*
nec mysterijs uolumus quid super talib; senserit ex ipsius
accipiat lectione, totam interroget græciam, quid sibi ue-
lint ithyphalli, quos per rura, per oppida mos subrigit
& ueneratur antiquus: inueniet causas eas, eas esse quas
dicimus: aut si fuerit puditiū ueritatem simpliciter expli-
care, quid obscurare, quid tegere causam ritus, atq; origi-
nem proderit: cū criminatio ipsa religiōis in re sit. Quid
dicitis o gentes, quid occupata, quid dedita templorū ue-
nerationibus nationes? Ad hęc ne nos sacra, flammis, exi-
lijs, cædibus, atq; reliquo genere suppliciorū compellitis,
& crudelitatis metu? hoscine nobis deos importatis, insi-
nuatis, infligitis: quorū similes nec uos esse, neq; alium ue-
litis quenquam sanguinis uobis gradu, & iure familiari-
tatis adiunctum? Potestisne impubibus, & prætectatis ue-
stris, quas Liber induxerit pactiones suis cum amatorib;
indicare? Potestis uestras nurus, quimimmo uobis matri-
monio cōiungatas ad uerecundiā Baubonis impellere, atq;
ad pudicas Cereris uoluptates? Vultis uestri iuuenes sci-
ant, audiant, discant Iuppiter ipse qualis in unam extite-

rit atq; alteram matrē? Vultis adultæ uirgines, robustiq;
adhuc patres, idem iste in filiâ qua luserit arte cognoscāt?
Vultis germani iam feruidi, atq; ex iisdem seminibus fra-
tres, eundem rursus accipiāt concubitus lectulos non esse
aspersatū sororis? Ita ergo nō protinus ab huiusmodi su-
giendum dijs longe, ac ne irreat in animū tam impure
religionis obscenitas, audientia tota claudenda est? Quis
est enim mortalium tam pudicis moribus institutus, quem
non ad huiusmodi furias deorum documēta proritet? Aut
quis suas comprimere cupiditates à cognatis ualeat reue-
rendisq; personis, cum apud superos sanctū nihil in libi-
dinum uideat cōfusione seruatum? Vbi enim primā perse-
tamq; naturam intra fines constiterit iustos cupidinē su-
am non ualuisse frenare, cur non in promiscuos appeti-
tus effundat se homo, & ingenita fragilitate præcep-
tus, & magisterio sanctæ diuinitatis adiutus? Iamdudum
me fateor reputantē mecum in animo rerum huiuscemo-
di monstra, solitum esse mirari audere uos dicere quenq;
ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse om-
nino aut negent, aut dubitent: aut qui eos homines fuisse
contendant, & potestatis alicuius & meriti causa deorū
in numerum relatos: cum si uerum fiat atq; habeatur exa-
men, nullos quàm uos magis huiusmodi par sit appellatio-
nibus nuncupari, qui sub specie cultionis plus in eos inge-
ratis maledictionū & criminum, quàm si aperte hoc fa-
cere confisus maledictionibus cōbibissetis? Deos esse qui
dubitāt, aut esse omnino qui negat, quāuis sequi sentētias
immanes opinionū uideatur audacia, sine ullius tamen in-
sectatione personæ fidem rebus nō accomodat inuolutis:

& qui generis asseuerat eos fuisse terreni, quāuis eos pri-
uet sublimitate cœlitū, subcisiuis tamen accumulāt laudi-
bus: siquidem illos diuinitatis ad meritū beneficijs autu-
mat, & uirtutū admirationibus subleuatos. Vos uero qui
iudices, & eorū cōtenditis immortalitatis esse propaga-
tores, unum ex his quempiā præteristis, trāsistis uestris
maledictionibus inuulneratū? aut genus ullum est probri
tam cōmuni existimatione damnabile, quod in eos cōfer-
re metueritis, uel nominis saltē auctoritate tardatis? Quis
caduca & mortalia corpora deos edidit amasse? nō uos?
Quis illa furta dulcissima in alienis genialib. perpetrasse
non uos? Quis cū matribus liberos, quis cū suis uirgini-
bus rursus patres infaustos miscuisse cōcubitus? non uos?
Quis scitulos pueros, atq; adultos uenustissimis lineis,
appetitos esse iniuste? non uos? Quis abscissos, qui exole-
tos, quis uersipelles, quis fures, quis in uinculis habitos,
quis in catenis, quis deniq; fulminibus appetitos, quis uul-
neratos, quis obiisse supremos dies, sepulturas etiam me-
ruisse terrenas? non uos? Cum igitur a uobis tot & tanta
conflata sint deorum in contumelijs crimina, audetis obij-
cere nostri nominis causa numinum esse offensas mētes,
cum iam dudū uos liqueat irarum esse tantarum reos, &
diuine indignationis auctores? Sed erras (inquit) & labe-
ris, satisq; te esse imperitum, indoctum, ac rusticum ipsa
rerum insectatione demonstras. Nam istæ omnes histo-
rie, quæ tibi turpes uidentur, atq; ad labem pertinere di-
uinam, mysteria in se cōtinent sancta, ratiōes miras, atq;
altas: nec quas facile quiuīs possit ingenij uiuacitate per-
noscere. Neq; enim quod scriptum est, atq; in prima est
positum

Sensus allego
ricti

positum uerborū fronte, id significatur, & dicitur, sed al-
legoricis sensibus, & subditiuis intelliguntur omnia illa
secretis. Itaq; qui dicit cum sua concubuit Iuppiter ma-
tre, non incestas significat aut propudiosas Veneris com-
plexiones, sed Iouem pro pluuia, pro tellure Cererem no-
minat. Et qui rursus perhibet lasciuias cū exercuisse cum
filia, nihil de foedis uoluptatibus loquitur, sed pro umbris
nomine ponit Iouem, in filiae significatione semetem. Sic
& ille, qui raptam Dite à patre Proserpinā dicit: non uī
Cereris in turpissimos appetitus uiraginē dicit raptā, sed
quia glebis oculimus semina, isse sub terras deam, & cū
Orco significat foedera genitalis cōciliare foeturae. Consi-
milatione & in historijs ceteris aliud quidem dicitur,
sed intelligitur aliud, & sub uulgari simplicitate sermo-
nis latet ratio secreta, et altitudo inuoluta mysterij. Argu-
tia sunt, ut apparet, atq; acumina hāc omnia, quibus fulci-
re solenne est malas in iudicijs causas. Quinimmo (ut ue-
rius dicam) sophisticarum disputationū colores, non qui-
bus uerum, sed imago, & species ueri semper, atq; umbra
conquiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pu-
det, dedecet, inclinatum est in has partes ut alia subijcere
tur res alij, & in specie decoris, turpitudinis interpreta-
tio cogeretur. Sed quid ad nos istud, an alij sensus, aliæq;
sententiae cōscriptionibus uanis subsint? Nobis enim sa-
tis est, qui deos à uobis scelerate contendimus impicq; tra-
ctari, quod scriptum est, quod auditur accipere, nec cura-
re in abdito quid sit: cum cōtumelia numinū non in obscu-
ra sensuum mente, sed in uerborū eminentium significa-
tione teneatur. Ac ne tamen uideamur inspicere quid sit
istud

istud quod dicitur nolle: primū illud à uobis (si modo com-
modare patientiam uultis) exquirimus primū, allegorico
genere uel scripta hāc esse, uel eodē modo intelligi opor-
tere, unde est uobis cognitū, uel unde intimatū in consiliū
scriptores aduocare? uos scilicet tum in eorum pectoribus
latitabatis, cum pro alijs res alias inter ueritate capta sub-
debāt? Deinde si illi rationis alicuius, & religionis metū
mysteria illa cōuoluere tenebrosa obscuritate uoluerunt,
quantum uobis audaciæ est, ut quod illi noluerunt, uos ue-
litis intelligere: uos scire & cunctorū subternere notio-
ni, quod illi frustra uerbis minus uerū significantibus oc-
culerūt? Sed, ut uobis assentiamur in fabulis his omnibus
ceruas pro Iphigenijs dici, unde tamen uobis liquet, cū al-
legorias istas uel explanatis, uel pāditi, eadem uos inter-
pretari, eadēq; sentire, quæ sub tacitis cogitationibus ipsi
ab historicis sensa sunt, nec per uoces proprias, significa-
tionibus sed alijs explicata? Vos Iouis, et Cereris coitum,
imbrem dicitis dictum telluris in gremium lapsum: potest
alius aliud & argutius fingere, & ueri cum similitudine
suspiciari: potest aliud tertius, potest aliud quartus, atq; ut
se tulerint ingeniorum opinantiū qualitates, ita singule
res possunt infinitis interpretationibus explicari. Cum
enim ē rebus oclusis omnis ista quæ dicitur allegoria su-
matur, nec habeat finem certū, in quo rei quæ dicitur, sit
fixa atq; immota sententia, unicuiq; liberū est in id quod
uelit attrahere lectionem, & affirmare id positū, in quod
eum sua suspitio & coniectura opinabilis duxerit. Quod
cum ita se habeat, qui potestis res certas rebus à dubijs si-
mere, atq; unam adiungere significationē dicto, quod per
modos

allegoria

modos uideatis innumeros expositionum uarietate deducere. Denique si admodum ducitis, etiam illud a uobis repetita interrogatione cōquirimus, omnes de his fabulas existimetis, id est singulas totas ambifarias ac bilingues, et uersipellis esse scriptas modis? an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias uero multifidas, atque allegorici tegminis superiectione uelatas? Si enim ad finem a capite textus omnis expositionis et series obtentionibus allegoricis clausa sunt, ediffertate monstrare quid pro rebus singulis, quas unaquaeque cloquitur fabula, supponere debeamus, et promere, quasque in res alias atque intelligentias uocare. Ut enim Iouem pro pluuia, Cererem (uerbi causa) pro terra multis audire et pro Libero, ac patre Dite, submersione seminis atque iactura: ita dicere uos conuenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira: quid sibi uelit primo uerbum, quid Iouis solliciti supplicatio? Quid allegati coelites nec auditi? quid exectus aries? quid execti arietis proles? quid satisfactio his facta? quid quae rursus gesta sunt libidine obsceniorum cum filia? cōsimiliter et in altera fabula ennea nemus, et flores, quid sint? quid sumptus ignis ex aetna, cōprehensaque istae facies? quid peragratio cum his orbis? quid attica regio? quid Eleusinius pagus? quid Baubonis tugurium, atque hospitium rusticorum? quid cyceonis significet potio? quid aspernatio potionis? quid nouatio, et reuelatio pudendorum? quid spectaculi flagitiosa dulcedo, et ex remedijs talibus orbitatis obliuio cōparata? Quod si pro his omnibus quod oporteat subijci rerum immutatione monstratis, erit ut uobis assensum super tali asseueratione tribuamus.

sin

sin autem singula in singulis neque potestis opponere, nec ad rerum uocare contextum: quid allegorice obscuratis honestis id, quod simpliciter scriptum est, et communem ad intelligentiam publicatum? Nisi forte dicetis non toto in historia corpore allegorias has esse, ceterum partes alias esse cōmuniter scriptas, alias uero dupliciter, et ambifaria obtentione uelatas. Urbana est ista subtilitas, et quibuslibet bratis patens. Nam quia cuncta, quae scripta sunt, inexpectatissimum uobis est traducere, inuertere, deriuare, eligitis quaedam uestrae cōuenientia uoluntati, et ex ipsis obtinere cōtenditis nothas atque adulteras lectiones interiori esse superpositas ueritati. Quod tamen ut uobis ita sese habere (quemadmodum dicitis) annuamus, qui scitis, aut unde cognoscitis, utra pars sit sententiarum historiae scripta simplicibus, utra uero sit dissonis atque alienis significationibus tectae? Potest enim fieri, ut quod uos existimatis sic esse, aliter se habeat: aut quod aliter creditis, cōceptionibus alijs contrarijsque platum sit. Vbi enim dicitur in unius materiae corpore pars esse allegorice scripta, id dubitabili altera sermone, rectoque: nec inest in re signum, quo differetia indicari ambiguerum possit simpliciterque dictorum, tam potest quod simplex est, ambiformiter dictum existimari, quam quod ambigue scriptum est, reclusis esse obtensionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere confitemur minime posse. Inspectamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inquit, Ennensi quondam flores Proserpina lectabat. Integrum adhuc istud est, et recta pronuntiatio prolatum: nam et nemus, et flores quod sint, quod proserpina, quid uirago, cunctis indubitabiliter notum est. Emicuit Summanus

e terris

*Anarchos
Iohes 5° die*

è terris curru quadrijugo uectatus: simplex et hoc æque est: nam quadrigæ, currus, atq; Summanus interpretatio nem desiderant nullam. Improuisus Proserpinam rapuit, & sub terras secum auexit: seminis (inquit) abstruso raptione in Proserpinæ nūcupatur. quid accidit quæso, ut in aliud cōuerteretur historia? semen Proserpina diceretur: ut quæ uirago iam dudū florum in lectionibus habebatur, postquam sublata & rapta est, significationē cœperit habere sementis? Iuppiter (inquit) in taurū uersus, concubium matris suæ Cereris appetiuit: ut expositū suprà est, nominibus his tellus & labens pluuiā nūcupatur. Legem allegoricā uideo tenebrosis ambiguitatibus explicatā. Irata Ceres est, & exarsit, & arietis proles pro pœna atq; ultione suscepit. Hoc iterum uideo cōmunibus in proloquijs promptū: nam & ira, et testes, satisfactio, suis hic moribus, et cōditionib; dicta sunt. Quid ergo hic accidit, ut ab Ioue qui pluuiā, & ab Cerere, quæ appellata est terra, res transiret ad uerum Iouem, atq; ad rerū simplicissimam dictionē? Aut igitur debet allegorico genere omnia esse scripta, & posita, demonstrandaq; uniuersa nobis: aut genere isto conscriptū est nihil: quoniā esse quod creditur, quasi parte ex historiā nō uidetur. Allegorico genere scripta sunt hæc omnia. Minime istud uidetur certum. queritis quā ratione, quā causā? quia omne quod gestum est, & in alicuius operis euidentia constitutum est, conuersionem non potest in allegoriā duci: neq; enim potest infictum esse, quod factum est: aut rei gestæ natura in alienā potest degenerare naturam. Nunquid bellū Iliacum in Socraticam uerti cōdemnationē potest? aut pugna illa Cannensis

Canensis proscriptio fieri crudelitasq; Syllanæ? Potest quidē proscriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellariq; Cannensis. Sed quæ gesta est dudum pugna esse nō potest, eademq; proscriptio: neq; enim quod gestū est, potest aliud (ut dixi) q̄ id esse quod gestum est, aut in alienā migrare substantiam id, quod in ui propria, atq; in sui generis qualitate defixum est. Vnde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarum conscriptiones? Ex solennibus scilicet sacris, atq; initiorum mysterijs: uel quæ statim sunt tēporibus, ac diebus, uel quæ in abdito tradunt gentes, moris proprii perpetuitate seruata. Neq; enim credendū est sine suis originib; hæc esse frustra, atq; inania fieri: nec habere coniunctas primis institutionibus causas. Pinus illa sollemniter quæ in matris infertur sanctiæ deæ, nōne illius imago est arboris, sub qua sibi Atyr uirū demersis genitalibus abstulit? & quam memorant diuani in solatium sui consecrauisse mœroris? Ithyphallorum illa fascinorūq; subrectio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat græcia, nōne illius facinoris similitudinē refert, quo se à debito Liber liberauit? Eleusina illa mysteria, & sacrorū reconditi ritus, cuius memoriam cōtinent: nōne illius erroris, quo in filiæ cōquisitione Ceres fessa, oras ut uenit ad atticas, triticeas attulit fruges? nebridariū familiam pellicula cohonestauit humile: & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit: aut si alia causa est, nihil ad nos istud, dum modo causa cuncta ista confiant. Neq; enim credibile est, nullis antecedentibus causis suscepta hæc esse: aut insanire iudicandum est atticos, qui sibi ritum religionis affixerint cōstatum rationibus nul-

lis. Quod si liquet, & constat, id est si rebus actis mysterio-
rum causæ atq; origines effluunt, in allegoricas species nulla
possunt cōuersione traduci. quod enim factū, gestū est, in-
fectū non potest fieri rerū prohibente natura. Et tamē ut
uobis ita se habere assentiamur res istas, id est ut historie
aliud uerbis sonent nescio quid, aliud more hariolantium
dicant, ita non animaduertitis, non uidetis quāta istud di-
catur & cum ignominia fieri, contumeliāq; diuorum? an
iniuria grauior ulla potis est reperiri, quā terrā, & plu-
uiam, uel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat inter-
pretatione cōuersio) Iouis & Cereris dicere atq; appella-
re concubitū? & cum deorum criminibus labem imbris ē
cælo, & telluris significare madorem? Potest irreligiosi-
us quippiam uel existimari, uel credi, quā semina terris
mersa, uel quodlibet aliud (nihil enim similiter refert) ra-
ptum Proserpinæ dicere, & cum nota Ditis patris rei ru-
sticæ dei proloqui? Nōne millies optatius fuit elinguem
fieri atq; mutum, atq; scaturiginem istam uocis, & stre-
pitum fœdæ loquacitatis amittere, quā deorū nomini-
bus res appellare turpissimas? quinimmo turpibus deorū
factis negocia significare uulgaria? Antea mos fuerat al-
legoricas dictiones honestissimis sensibus obumbrare, res
turpes, & fœdas prolatu, honestorū conuestirier digni-
tate. At uero uobis auctoribus per turpitudinem dicuntur
res graues, et castitate pollentia obscœnis cōmorantur in
uocibus: ut quod olim grauitas fœdæ rei uerecūdia conte-
gebatur, nunc scurriliter, turpiterq; dicatur digna res elo-
cutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (in-
quit) & Venerem Vulcani esse circūretitos arte, cupidi-
tatem

tatem dicimus atque iram, uel pressas consilioq; rationis.
Quid enim prohibebat, quid obstabat unāquāq; rem uer-
bis, & suis significationibus promere? immo quid urge-
bat cum nescio quid indicare per cōmentarios & scripta
uoluisset, nolle illud intelligi quod indicaret: sed cōtrarias
res simul una expositione suscipere, studiū docere cupien-
tis, & nolentis ostēdere malignitatē? an deos adulteros di-
cere periculum habuit nullū? Prolatio cupidinis atq; iræ,
linguam & os fuerant obscœno coinquinatura cōtactus.
Quod si utiq; fieret, & allegoricæ cecitatis obumbratio
tolleretur, & facilis ad descendū res esset, & deorū digni-
tas cōseruaretur illesa. Nunc uero cū dicitur in Martis et
in Veneris uinctione uitiorū esse significata compressio,
peruersissimæ res duæ simul iisdem tēporibus fiunt, ut &
fœdæ rei species intellectu subijciat honestatis, & prius
animū turpitudine q̄ religionis alicuius perstringat aucto-
ritas. Nisi fortē dicetis (hoc enim solū restat, quod à uobis
posse uideatur opponi) deos sua mysteria nolle ab homini-
bus sciri: & ideo historias ambagibus esse allegoricis
scriptas. Et unde uobis est liquidū, q̄ hominibus superi no-
lunt sua mysteria publicari? Vnde illa uos scitis, aut cur ea
dissoluere in allegoriarū explanationē curatis? Ad extre-
mū et ultimū, quid sibi dii uolūt, ut honesta cū nolint, tur-
pissima de se dici atq; indecora patiātur? Atq; cū nomi-
namus, solē (inquit) significamus, & dicimus: sed si Atys
sol est (quemadmodū connumeratis, & dicitis) quis erit
Atys ille, quē in Phrygia genitū uestre produūt atq; indi-
cant literæ? quē passum esse res certas, fecisse item res cer-
tas: quē in spectaculis ludicris theatra uniuersa nouerūt,

cui inter sacros cultus res uidemus fieri specialiter annu-
as, nominatimq; diuinas? utrumne ab sole ad hominē, an
ab homine ad solem uocabuli huius facta translatio est? Si
enim nomen istud principaliter habet originē solis, quid
tandem de uobis sol aureus meruit, ut ei cum semiuiro fa-
ceretis uocabulum istud esse cōmune? sin hircinium, &
Phrygium est, quid Phaetontis genitor, pater huius lumi-
nis & claritatis admisit, ut abscisso ab homine dignus ui-
deretur uocari, & augustior fieret cuirati corporis nūci-
patione signatus? Sed quid sit istud, iam promptū est om-
nibus: nam quia talium scriptorū, historiarūq; uos pudet,
nec aboleri uidetis posse ea quę sunt foede semel in com-
mētariis relata, nitimini cohonestare res turpes, atq; om-
nibus argutiarum modis pro rebus subditis uerborū in-
uertitis corrumpitisq; naturas: atq; ut olim accidere male
sanis assolet, quorū turbida uis, morbi sensum, atq; intel-
ligentiam depulit, cōfusa atq; incerta iactatis, & manū
per rerum fragmenta bacchamini. Esto in Iouis & Cereris
coitu irrigatio sit significata telluris: occultatio seminis
patris in Ditis raptu, uina per terras sparsa distractis in
uisceribus Liberi, cupiditatis & temeritatis compressio,
colligatio dicta sit adulteriorū Veneris atq; Martis. Sed
si fabulas has uultis more esse allegorico scriptas, quid cę-
teris fiet quas nō uidemus posse uersuras in huiusmodi co-
gi? Quid enim subiiciemus pro illis fustibus, quos super
aggerem tumuli semoleiæ sobolis origo contorsit? Et quid
pro illis Ganymedibus partis, atq; in libidinum magiste-
ria substitutis? Quid pro illa conuersione formicule, in
quam Iuppiter maximus uastitatis suę linamenta cōtra-

xit

xit? Quid pro cynis, & satyris? quid pro aureis imbri-
bus, in quos idem se pellax fraude induit perfida formarū
uarietatibus ludens? Ac ne de Ioue solo loqui uideamur uo-
luisse, in amoribus numinū reliquorū esse allegorię quę
possunt? quę in mercenariis cōditioibus, ac seruitutibus?
quę in uinculis, orbitatibus, planctibus? quę in cruciati-
bus, uulneribus, sepulchris? in quo cum unam contrahere
possetis culpā conscriptione de superis tali, addidistis (ut
dicitur) gangrenam, cum deorū nominibus appellauistis
res turpes, & uocabulis rursus deos rerum cōquinauistis
infamīū. Quod si adesse hic eos, aut esse illos uspiā cog-
nitione indubitabili crederetis: in mētionē illorum facienda
pręstringeret uos metus: & tanq̃ uos audirent, uestrasq;
acciperēt uoces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatio-
ne defixū. Apud enim homines officiosis religionib; dedi-
tos nō ipsi dij tantū, uerū etiam nomina debēt esse deorū
reuerēda: quantūq; est in ipsis, qui cęsentur his nomi-
nibus, tantū esse par est in eorū appellationibus dignitatis.
Ad uerā iudicij formā, & in illa estis reprehensionis par-
te, q; in usu sermonis uestri martē pro pugna appellatis,
pro aquis Neptunū, Liberum patrē pro uino, Cererē pro
pane, Minervā pro stamine, pro obscenis libidinis Vene-
rem. Quę est enim ratio, ut cū suis cęseri appellationib;
res possint, nominib; cognominētur deorū? & ea fiat nu-
minibus cōtumelia, quā nec homines sustinemus, si nostra
q; nomina res ducat, atq; inuertat in friuolas? Sed oratio
sordida est, uerbis fuerit polluta si talibus. Verecūdia lau-
de condigna, erubescitis panem & uinum nominare, &
pro coitu Venerem non metuitis dicere.

o 3

ARNOBII DISP V.

tationum aduersus Gentes

Liber sextus.

NVNC quoniam summam ostendimus, quod impias de dijs uestris opinionum constitueritis infamias, sequitur ut de templis, de simulachris etiam, sacrificijsque dicamus: de quibus alia serie, quae his rebus annexa est, et uicina copulatione coniuncta, in hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affigere: quod neque aedes sacras uenerandis ad officia construamus, non deorum alicuius simulachrum constituiamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non caesorum sanguinem animantium demus, non thura, neque fruges falsas, non denique uinum liquens paterarum effusio nibus inferamus: quae quidem nos cessamus non ideo uel ex aedificare, uel facere tanquam impias geramus et scelerosas mentes, aut aliquem sumpsimus temeraria in deos desperacione contemptum: sed quod deos arbitramur, et credimus (si modo dii certi sunt, et nominis huius eminentia praediti) honorum haec genera aut risui habere, si rideant, aut indigne perpeti, si motibus exasperentur irarum. Ut enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudicijque sumus cuius, existimamus nos eos (si modo dii certi sunt, ut eadem rursus sociateque dicantur) cunctarum esse debere perfectarumque uirtutum, sapientes, iustos, graues (si modo nulla est culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) inuestigatis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis indigere: quod illis integritas inoffensa beatitudinis compleatur:

ab

ab affectibus cunctis, et cunctis perturbationibus liberos: non ira efferuere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudeliter accipere uoluptatem, non terrere portentis, non prodigiis ostentare formidines, non uotorum debitis habere obnoxios et obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos, corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non cadibus interesse bellorum, non urbium stragibus, non aduersa his uelle, non illorum commoditatibus suffragari: sed quod magnarum est mentium pari pendere cunctos lance, et in diuiduas cunctis benivolentias exhibere. Caduci enim generis, et infirmitatis humanae est contrariis egere, eosque quos tangat affectio, pati dolore, diminui, sapientium scita et pronuntiata definiunt: nec posse aliter fieri, quam legibus mortalitatis astricti sint, qui sint ullis perturbationibus mancipati. Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari deos habere contemptui? quos nisi sunt recti, et magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse coelitem applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non thura ac uina libamus. Et quid amplius possumus uel honoris eis attribuerre, uel dignitatis, quam quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput, ac dominum, summumque ipsam regem, cui debent diuina nobiscum quod esse se sentiunt, et uitali in substantia contineri? Nunquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus? Nunquid ei hostias caedimus? Nunquid alias res damus, quas

o 4

libare

libare, profundere nō est rationis expensae, sed tracti per
cōsuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessita-
tibus tuis potentiora metiri, & quae tibi sint usui datoris
bus dijs dare, & honorem istum, non contumeliam duce-
re. Tēpla igitur quærimus in deorū quos usus? aut in rei
cuius necessitatem, aut dicitis esse cōstructa, aut esse rur-
sus edificanda censetis? Hyemalia sentiunt frigora, aut so-
libus torrentur aestiuis, pluuiabilibus nimbis perfluunt, uen-
torum eos aut turbines uexant, incursionem pati pericli-
tantur hostilem, ferarū aut rabidos appetitus? ut merito
illos conueniat tectorū munitionibus claudere, saxorum
aut obiectione tutari? Tēpla enim haec quid sunt? Si hu-
manam infirmitatē roges, nescio quid immane, atq; ama-
plum: si deorum potentia metiaris, successus quidā parui,
atq; (ut uerius eloquar) genus angustissimū cauernarum
paupertini cordis excogitatioe suspēsum. Quorū si quæ-
ris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Ae-
gyptius, aut Merops tibi fuisse monstrabitur: ut tradit in-
admirabilis Varro, Iouis progenies Aeacus. Sint ergo haec
licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut
renideant aureis, splendeant hic gemmae, et sydereos euo-
mant uariata interstitioe fulgores: terra sunt haec om-
nia, & ex faece ultima uilioris materiae concreta. Neq; ea
nim, si uos ea pretijs carioribus penditis, delectari creden-
dum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se
sepiant, & eorum obiectionibus coercentur inclusi. Tem-
plum (inquit) hoc Martis est, hoc Iunonis, et Veneris: A-
pollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus.
Ista non prima & maxima cōtumelia est, habitationibus
deos

Primiis templi
Fabricator Phor-
oneus, aut
Merops

deos habere districtos? tuguriola his dare, concludia, &
coellulas fabricari, & eis existimari necessarias res esse,
quae hominibus, felibus, quae sunt formiculis, & lacertis,
quae fugacibus pavidis, atq; exiguis muribus? Sed nō (in-
quit) iccirco attribuimus dijs tēpla, tāquam humidos ab
his imbres, uentos, pluuias arceamus, aut soles: sed ut eos
posuius coram & cōminus contueri, affari de proximo,
& cum praesentibus quodāmodo uenerationum colloquia
miscere. Sub axe enim nudo, & sub aethereo tegmine in-
uocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proximo admo-
ueantur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi, atq;
immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum
omnino (si modo nominis huius ui pollet) ex quacūq; mi-
di parte, quod quisq; fuerit locutus, tanquā si sit praesens,
audire debere: immo quod quisq; conceperit sub obscuris
& tacitis sensibus cognitione anticipata praesumere: atq;
ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omni-
no cernentibus statim sunt & ubiq; praesentes, ita quoq;
cōuenit audientia nūminū nulli esse clausam linguae, sem-
perq; esse praesentē: quamuis ad eam uoces regionibus ex-
distantibus confluant. Hoc est enim propriū deorū, com-
plere omnia ui sua, nō partiliter uspiam, sed ubiq; esse to-
tos: non adesse, non abesse, non coenati ad Aethiopas per-
gere, & post dies bisseños priuatum ad domicilium redi-
re. Quod si ita nō erit, tollitur omnis spes opis, & erit in
dubio audiamur ab dijs, necne: siquādo res sacras ceremo-
niarum cōficitis debitis. Constituamus enim noscēda rei
causa, templum numinis alicuius esse apud Canarias insu-
las, eiusdem apud ultimam Thylem: eiusdem apud Seras
esse

esse, apud furuos Garamantas, & si qui sunt alij, quos ab
sua notitia maria, montes, syluae, & quadrini determinat
carinae. Si omnes uno in tempore rebus diuinis factis,
quod sua quosque necessitas cogitare compellit poscant de
numine, referendi beneficii quoniam omnibus spes erit, si
non undique ad se missam uocem deus exaudiet, & erit ul-
la longinquitas, quo penetrare non possit auxilium poscen-
tis oratio: aut enim nullis erit in partibus praesens, si uspi-
am poterit aliquando non esse, aut aderit unis tantum, quo-
niam praebere communiter suum non potest atque indiscrētus
audium. At ita perficitur, ut aut nullis deus opituletur om-
nino, si occupatus re aliqua ad audiendas uoces non qui-
uerit aduolare: aut exauditi tantummodo uni abeant soli,
nihil egerint ceteri. Quid quod multa ex his templa, quae
tholis sunt aureis, et sublimibus elata fastigijs, auctorum
conscriptio cōprobatur cōtegere cineres atque ossa,
& functorum esse corporum sepulturas? Nonne patet, &
promptum est, aut pro dijs immortalibus mortuos uos cole-
re, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum
delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In
historiarum Antiochus nono, Athenis in Mineruo me-
morat Cecropem esse mandatum terrae in templo rursus e-
iusdem, quod in arce Larissae est, conditus scribitur atque in-
dicatur Acrisius, Erichthonius Poliadis in fano, Dairas et
Immarnachus fratres, in Eleusinis conscripto, quod ciuitati
subiectum est. Quid Celei uirgines? non in Cereris Eleusi-
nae humatae habere perhibetur officia? non in Dianae delu-
bro, quod in Apollinis constitutum est Delij, Hyperocha,
Laodiceae, quas aduectas illuc esse finibus ex hyperbo-

reis

reis indicatur. in Didymaeo Milesio Cleochum dicit ha-
buisse suprema Leandrus, funeris Leucophrynae monu-
mentum in fano apud Magnesiam Dianae esse, Myndius
profitetur ac memorat Zeno, sub Apollinis arula, quae
Telmessi apud oppidum uisitur, Telmessum esse condi-
tum uatem, non scriptis constantibus indicatur Agesar-
chi? Ptolemaeus Philopator quem edidit primo, Cinyram
regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni pro-
sapia in Veneris templo situm esse literarium auctori-
tate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quique
in fanis toto sint in orbe describere: nec exactam desi-
derat curam, quam poenam constituerit Aegyptus in-
eum qui publicasset, quibus Apis iaceret absconditus: po-
lyandria illa Varronis quibus templis cōtegantur, quas-
que in se habeant superlati ponderis moles, Sed quid e-
go haec parua? regnatoris in populi Capitolio quis est
hominum qui ignoret Toli esse sepulchrum Vulcenta-
ni? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum se-
dibus caput hominis euolutum non ante plurimum tem-
poris, aut solum sine partibus ceteris (hoc enim quidam
ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia
sortitum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis
auctorum, Sammonicus, Granius, Valerianus uobis, &
Fabius indicabunt: cuius Tolus fuerit filius, gentis &
nationis cuius, ut à germani seruido uita fuerit spoliatus
& lumine: quid de suis commeruerit ciuibus, ut ei sit ab-
negata telluris patriae sepultura, Condiscitis etiam (quam-
uis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite refe-
cto factum, uel in parte qua curiosa fuerit obscuritate con-
clusum.

Amochus

Leandrus
Myndius &
ZenoAgesarchus
Ptolemaeus

Toli sepulchrum

clusum: ut immobilis uidelicet atq; fixa obsignati ominis, perpetuitas stare. Quod cum opprimi par esset, et uetustatis obliteratione cœlari, cōpositio nominis iecit in medium, et cum suis causis per data sibi tēpora inextingui bili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, et numinum cunctorū cultrix, cum uocabulū templo daret, ex Toli capite capitolium quā ex nomine Ioui nuncupare. Satis igitur (ut opinor) ostēdimus templā dijs immortalibus aut inaniter esse constructa, aut contra decus, et potentiā creditam cōtumeliosis opinationibus fabricata. Sequitur ut de signis aliquid, simulachrisq; dicamus: quæ multa arte cōponitis, et religiosa obseruatione curatis: quæ in parte si fides est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationib. possumus, utrumne istud seriō et cū proposito faciatis graui, an ridendo res ipsas puerili hallucinatione ludatis. Si enim certū est apud uos deos esse, quos remini, atq; in summis cœli regionibus degere, quæ causa, quæ ratio est, ut simulachra ista fingantur à uobis, cum habeatis res certas, quibus preces positis effundere, et auxiliū rebus in exigentibus postulare? Sin autem nō creditis, aut (ut mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ratio quenam est dubiorū fingere atq; instituire simulachra? et quod esse non credas uentosa imitatio ne formare? An nunquid dicitis fortē præsentiam uobis quandam his numinum subexhiberi simulachris, et quia deos uidere non datum est, eos ita coli, et munia officiosa præstari? Hoc qui dicit, et asserit, deos esse nō credit: nec habere cōiungitur suis religionibus fidem, cui opus est uidere, quod teneat: ne inane fortē sit, quod obscurū non uidetur

Unde Capitolium dicitur

detur. Deos (ingitis) per simulachra ueneramur. Quid ergo, si hæc non sint, coli se dii nesciunt, nec impertiri à uobis ullum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo quosdam, et per quedam fidei commissā (ut dicitur) uestras sumunt, atq; accipiunt cultiones: et antequā hi sentiant, quibus illud debetur obsequium, simulachris litatis prius, et uelut reliquias quasdam aliena ad illos ex auctoritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, contumeliosius, durius, quam deum alterum scire, et rei alteri supplicare? opem sperare de numine, et nullius sensus ad effugiem deprecari? Nonne illud est quæso, quod in uulgarijs prouerbijs dicitur, fabrum cadere cum ferias fullorem? et cum hominis consiliū quæras, ab asellis, et porculis agendarum rerum sententias postulare? Et unde nouissime scitis an simulachra hæc omnia, quæ dijs immortalibus uicaria substitutione formati, similitudinē refrāt, habeātq; diuinam? Potest enim fieri, ut barbatus in cœlo sit, qui esse à uobis effingitur leuis: potest ut senectute pro uetior, cui puerilem cōmodatis ætatem: potest ut hic flauus sit, qui in ueritate habeat oculos castos, displosas ut gestitet nares, quem esse uos facitis, figuratisq; nascā. Neq; enim rectum est dicere, aut appellare simulachrum, quod nō pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse plannum et certum, manifestis poterit à rebus agnosci. Nam cum omnes homines teretem esse solem indubitabili lumine cōtēplatione uideamus: os illi uos hominis, et mortalium corporū limamenta donatis. Luna semper in motu est, et ter denas facies in restitutione accipit mēstrua: uobis ducibus, et figuratorib. fœmina est, uultuq; est uno, quæ

Sol

Luna

que per habitus mille quotidiana instabilitate mutantur.
Intelligimus omnes uetos aeris esse fluore, pulsos, et mē-
danis rationibus cōcitatos: per uos hominum formæ sunt
buccinarum animantes tortus intestinis et domesticis fla-
tibus. Inter deos uidemus leones toruissimā facie, mero o-
blita minio, et nomine frugi serio nuncupari. Si simula-
chra hæc omnia superiorū sunt imagines numinum, ergo
et in cælo habitare dicendus est deus talis, ad cuius for-
mam et speciem simulachri huius similitudo directa est:
et uidelicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore
persona est, et facies sola, fremebundus hiatibus toruidis,
dirus, sanguineo de gutture malum dentibus suis compri-
mens, atq; ut olim fessi canes linguā ore de patulo pituita
te proijciens. quod si utiq; non est, ita ut omnes existima-
mus non esse, quænam tanta audacia est formā tibi quam
uolueris fingere, ac credere esse simulacrum dei, quæ pro-
bare non possis ulla esse in parte naturæ? Ridetis tempo-
ribus prisca Persas fluuios coluisse, memoralia ut indi-
cant scripta, informē Arabas lapidem, acinacem Scythia
nationes, ramū Prognēs Thespiōs, lignū Carios pro Dia-
na indolatum: pēs inuntios silicem pro deū matre: pro
Marte Romanos hastam, Varronis ut indicat mūsæ: atq;
(ut Ethedius memorat) ante usum disciplināq; fictorum,
puteum Samios pro Iunone: et abstinetis a risu cum pro-
dijs immortalibus sigilliolis hominū, et formis supplica-
tis humanis? Quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis,
nec præter hæc quicquam uim creditis habere diuinam.
Quid dicitis o isti, ergone dij cœlites habēt aures, et tem-
pora, ceruices, occipitiū, spinam, lumbos, latera, poplites,
nates

nates, suffragines, talos, mēbraq; alia cætera, quibus con-
structi nos sumus, et quæ prima in parte paulo plenius di-
cta sunt, et scripto uberiore prolata? Vtinā liceret intro-
spicere sensus uestros, recessusq; ipsos mētis, quibus uari-
as uoluitis, atq; initis obscurissimas cogitationes: reperire
mus et uos ipsos eadē sentire, quæ nos: neq; alias gerere
super numinū figuratione sentētias. Sed studijs facere qd
peruicacib. possumus, quid intentatibus gladios, nouasq;
excogitantibus pœnas? Animantis asseritis malam scien-
tissimi causam, et quod semel sine ratione fecistis, ne ui-
deamini aliquādo nescisse, defenditis: meliusq; putatis nō
uinci, q̄ confesse cedere atq; annuere ueritati. Ex huius-
modi causis illud etiā uobis cōnuentibus consecutū est: ut
in deorū corporib. lasciuie artificū luderent, darentq; his
formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Itaq; Hama-
mon cū cornibus iam formatur et fingitur arietinis: Sa-
turnus cū obunca salce, custos ruris ut aliquis ramorū lu-
xuriantū tonsor: cum Petafo gnatus Maia, tanq̄ uias ag-
gredi præparet, et solem, puluerēq; declinet: Liber men-
bris cū mollibus, et liquoris fœminei dissolutissimus laxi-
tate: Venus nuda, et aperta, tanq̄ si illam dicas publicare,
diuēdere meritorij corporis formā: cū pileo Vulcanus, et
malleo, manu liber sed dextera, et fabrilī expeditiōe suc-
cinctus: cū plectro et fidibus Delius citharistæ gestus ser-
uās, cātaturi et nēnias histrionis: cū fuscina rex maris,
tanq̄ illi pugna sit gladiatorij obeūda certaminis: neq; ul-
lū est reperire figmentū alicuius numinis, qd nō habitus
certos ferat fabrorū liberalitate donatos. Ecce si aliquis,
nobis nesciētib. et ignaris, rex urbanus et callidus ex fori-
bus

Veni quid
sint

Gentium dei
qui

Ethedius

Membra corporis

Hammon
Saturnus

Mercurius

Bacchus

Venus

Vulcanus

Apollo

Delius

bus suis solem tollat, et in Mercurij trāferat sedem: Mercurium rursus arripiat, atq; in solis faciat cōmigrare delubrum (uterq; enim a uobis glaber, atq; ore cōpingitur leui) detq; huic radios, solis capiti petasunculū superponat: quibus modis internoscere poteritis utrūne sol iste sit, an ille Mercurius, cum habitus uobis deos, non oris soleat proprietās indicare? Consimili rursus translatione si nudo Ioui cornua detrahat, & Martis tēporibus affigat, Martem armis spoliēt, & his rursus circūcludat Hammonem: interstitio fieri quæ poterit singulorū, cū qui Iuppiter fuerat, idē possit existimari Mars esse, & qui Mauors fuerat, subintroire speciem Iouis possit Hammonis? Vsq; adeo ludus est simulachra ista cōfingere, nomina illis tanquam propria dedicare, quibus si habitū detrahas, tollatur cognitio singulorum: deus pro deo credi, alter uideri pro altero, immo pro utroq; uterq; possit existimari. Sed quid ego dijs datas falces, & fuscinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cū simulachra quædam sciam certorum esse hominū formas, & infamiū liniamēta meretricum? Quis est enim qui ignoret Athenienses illos hermas Alcibiadis ad corporis similitudinē fabricatos? Quis Praxitelem nescit, Posidippū si relegat, ad formam Gratinæ meretricis, quā infelix perditē diligebat, os Veneris gūdiæ solertiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti uultu translaticiuū decus auctū est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt, qui negocia Thespiaca scriptitarunt) cū in acumine ipso esset pulchritudinis, uenustatis, & floris: exemplariū fuisse perhibetur cūctarum, quæ in opinione sunt Venerū: siue per urbes gratas

Athenienses hermas
Gratina meretrix
Phryne Thespiaca

siue iste quō fluxit amor talium cupiditasq; signorū. Itaq; artifices omnes ipsis iisdem qui temporibus extiterunt, quibusq; primas dabat exprimendārū similitudinū ueritas, omni cura studioq; certabant, filum capitis prostituti Cythercia in simulachra traducere: ardebant artificū scitæ: alterq; alterum uincere contentiosa æmulatione querebant, nō Venus ut augustior fieret, sed ut Phryne pro Venere staret. Atq; ita perducta est res eō, ut pro dijs immortalibus sacra meretricib; fierent, & infelix religio signorum fabricationibus falleretur. Inter significes ille memoratus Phidias & primus, cum olympij formam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei digito Pantauches inscripsit pulcher: nomē autē fuerat amati ab se pueri, atq; obscena cupiditate dilecti: neq; ullo metu est aut religione commotus, deum nomine prostibuli nuncupare: quinimmo exoleto Iouis numen simulachrumq; sacrare. Vsq; adeo ludus est, & puerilis affectio, sigillaria ista formare, adorare pro dijs eas, sanctitatibus accumulare diuinis: cum ipsos uideamus artifices in effigendis his ludere, & libidinū propriarum monumēta sancire. Quid est enim, si queras, cur Phidias ludere ac lasciuire dubitaret, cū ante paululū temporis Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurū fuisse, lapides, atq; ossa informia, disparata, confusa, seq; horum omnium congregatorem, atq; uinctorem, habitus eis per se datos in membrorū similitudine fabricata? & quod inter omnia primū est, sui esse beneficium muneris, quod natus per se esset, atq; in rebus adoraretur humanis? Libet in hoc loco, tanquā si omnes adsint terrarum ex orbe nationes, uiam facere concionē, atq; in au-

Phidias signi
Pantauches

res hæc omnium cōmuniter audienda depromere. Quidnam est istud homines, quod ipsi uos ultro in tam promptis ac perspicuis rebus uoluntaria fallitis & circumscribitis cecitate? Discutite aliquādo caliginem, regrediq; ad lumen mentis, intuemini propius, & uidete istud, quod agitur, quale sit: si modo retinetis ius uestrū, atq; in finibus his datæ rationis, cōsiliq; uersamini. Simulacra ista, quæ uos terrent, quæq; templis in omnibus prostrati atq; humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, argentū, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut cōmixtum glutinū gypso: ex ornatibus fortasse meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex indici animalis dentate, ex cacabulis, ollulis, ex cadelabris, & lucernis, aut ex alijs obscenioribus uasculis congesta, conflata in has species ducta sunt, atq; in formas quas cernitis exierūt: formacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grossis rasa, descobinata limis, ferris, superficiebus, aculeis, asceis, secta, dolata, effossa, terebrarum excauata uertigine, runcinarum leuigata deplanis. Ita iste non error est: non (ut proprie dicatur) amentia: deū credere, quem tute ipse formaris, supplicare tremebundum fabricate abs te rei: & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorū artē, pronū in faciem rucere, opem rogare suppliciter, aduersisq; in rebus, atq; in temporibus asperis propitijs numinis fauores accurrere. Ecce si aliquis ponat in medio æs rude, atq; in opera nulla coniectū, argenti massas indo miti, infectum aurum, lignū, lapides, atq; ossa, resq; alias ceteras, quibus signa consueta sunt & numinum simulacra constare: immo si aliquis ponat in medio collisorum

deorum

deorum uultus, conflata atq; imminuta simulacra: iubeatq; uos idem frustis hostias & fragminib. cadere, in formibus massis sacra et munia impertire diuina: audire a uobis exposcimus, facturine istud sitis, an contrā quam imperabitur recusaturi: fortasse dicetis, quā causa? quia nemo est in rebus humanis tam stolidus cæcus, qui argentū æs, aurum, gypsum, ebur, argyllam, deorū in numerū referat, ipsaq; per se dicat uim habere atq; obtinere diuinā. Quenam est ergo ratio, ut si omnia hæc corpora intacta atq; infecta permāserint, careāt ui numinis, atq; auctori tate celesti? ea formas si accipiant hominū, si auriculas, nares, buccas, labra, oculos, cilia, continuo dii fiant, & in ordinem cœlitū referantur, & censum? Nouitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adiectiōe ipsa cogamini aliquid eis credere diuinitatis maiestatisq; collatū? in aurū æs mutata ut testula uilitatē in argenteam cogat degenerare materiam: quæ insensibilia fuerūt paulo ante, faciat ut sint uiua, & spiritali agitatione moueantur: si quas fors habuere naturas, eas omnes retineat simulachrorū in corporibus constituta. Stupiditas quæ tanta est? (detrecto enim dicere cecitatem) rerum existimare naturas formarum qualitate mutari, et accipere numen ex habitu, quod in primigenio corpore iners fuerit & brutum, & sensus mobilitate priuatū. Itaq; immemores et obliti simulacrorum substantiæ atq; originis, quæ sit, rationale homines animal, & sapiētiae munere cōsiliq; donatū coctilibus testis succūbitis, æris laminas adoratis, elephatorū a dentib. secūdas poscitis uoletudines, magistratus, imperia, potestates, uictorias, acq; sitionis lucra, messes opimas, feracissimasq;

uindemias? et cum pateat, luceat, rebus fieri uerba cū bra-
tis, exaudiri uos remini, ipsiq; uos ultro credulitatis uo-
cūe circūscriptione traducitis? O utinam liceret in simu-
lachri alicuius medias introire pendigines: immo utinam
liceret olympiacos illos, et capitolinos Ioues deducere in
membra resolutos, omnesq; illas partes, quibus summa cō-
cluditur corporū, discretas ac singulas cōtueri. Iamduadū
istos uideretis deos, quos exterior leuitas lenocinio fulgo-
ris augurat, laminarū statilium esse crates, particularum
coagmenta deformium, à ruinarum casibus, et dissolutio-
nis metu subscudibus, et catenis, uncis, atq; ansulis reten-
tari. Interq; omnes sinus, cōmissurarūq; iuncturas plum-
bum ire suffusum, et salutes moras signorū diuturnita-
tibus cōmodare. Videretis inquam iamduadū solas sine oc-
cipitijs facies, manus sine brachijs semiplenas, uentres cū
lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta uestigia, et
quod maxime risum ferat, parte ligneos ex una, at ex al-
tera saxeos inæquabili corporū constructione cōtractos:
quæ si utiq; perspicui obscuritatis arte nō quirent, uel ipsa
uos saltem quæ in medio sita sunt, docere, atq; monere de-
buerunt, agere uos nihil, et circa res cassas officiorū im-
pendere uanitates. Ita enim nō uidetis spirātia hæc signa
quorum plantas, et genua contingitis, et cōtrectatis os-
rantes: modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo
carie relaxari, ut nidoribus, atq; fumo suffita ac decolo-
rata nigrescāt, quemadmodū sæcli longioris incuria per-
dant situs, specie, et rubigine conuulnerentur exesa: ita,
inquam, non uidetis sub istorū simulacrorū cauis stellio-
nes, sorices, mures, blattasq; lucifugas nidamēta ponere,
atq;

atq; habitare? spurcitas huc omnes, atq; alia usibus accō-
modata conducere, semirosti duritias panis, ossa in spem
tracta, pannos, lanuginē, chartulas nidulorum in mollitie
miserorum fomenta pullorum: non in ore aliquando simu-
lachri ab araneis ordiri retia, atq; insidiosos casses, qui-
bus uolatus innectere stridularum possint, impudentiq;
muscarum? Non hirundines deniq; intra ipsos ædium cir-
cumuolantes tholos, iacularier stercoris plenas, et modo
ipsos uultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculo-
los, nasos, aliasq; omnes partes, in quasq; se detulerit
deonerati proluuies podicis? Erubescite ergo uel sero, atq;
ab animantibus mutis uias rationis accipite: doceātq; uos
eadem nihil numinis inesse simulacris: in quæ obsecra. fa-
cere neq; metuūt, neq; uitant, leges suas sequentia, et in-
stimta ueritate naturæ. Sed erras (inquit) et laberis, nam
neq; nos æra, neq; auri argentiq; materias, neq; alias qui-
bus signa confiunt, eas esse per se deos, et religiosa decer-
nimus numina: sed eos in his colimus, eosq; ueneramur, *Obiecto*
quos dedicatio infert sacra, et fabrilibus efficit inhabita-
re simulachris. Nō improba, neq; aspernabilis ratio, qua
possit quiuis tardus, necnon et prudentissimus credere,
deos relictis sedibus proprijs (id est cælo) non recusare,
nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedi-
cationis impulsos simulachrorum coalescere iunctioni. In
gypso ergo mansitāt, atq; in testulis dii uestri? quinimmo
testularum et gypsi, mentes, spiritus, atq; animæ dii sunt?
atq; ut fieri augustiores uilissimæ res possint, concludi se
patiuntur, et in sedis obscuræ coercionē latitare? Ergo
illud à uobis parte in hac primum desideramus et postu-

lamus audire, inuitine hoc faciunt, id est iure dedicationis attracti simulachrorum ineunt mansiones: an proni, & faciles, neq; ullis necessitatibus irrogati: si inuiti hoc faciunt, & qui fieri pote est, ut in aliquam necessitatem inniuta maiestate eogantur uoluntarie obsecutionis assensu: Et quid in testulis dii petunt, ut eas sedibus sydereis anteponant: uincti omnes, & propemodum colligati, nobilitent testulas, & cetera, quibus signa cōfiunt? Quid ergo in materijs talibus semperne dii mansitant, neq; abeunt uspiam, etiam si res postulauerit maxima? An habent itus liberos, cum libuerit abire quocūq; & ab suis sedibus, simulacrisq; discedere? Si permanendi necessitatē patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, q̄ si eos in basibus ita unci retinet, & plūbeae uinctiones? sed concedamus ut caelo, & sydereis sedibus anteponant, diuinitatis suae perdiderint potestatem. Sin autē cum uoluerint, euolant, & absolutum ius habent, inania relinquere simulachra: ergo aliquo tempore definent esse dii signa, & in dubio stabit, quando sacra debeant reddi: quādo his conueniat, atq; oporteat abstinere. Saepe numero uidemus ab artificib. hāc signa modo paruula fieri, & palmārem in minutiem contrahi, modo in immensum tolli, & admirabilem in amplitudinem subleuari. Ratione hac ergo sequitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis paruulis cōtrahere se deos, & alieni ad corporis similitudinem coartari: aut uero in uastis porrigere se longius, atq; in maximitate producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus signis deum sedere dicendum est, & in stantibus stare, in procurrentibus currere, iacularier in iacentibus tela, ad

illorum

illorum formare, atq; aptare se uultus: & ad reliquos habitus figurati corporis similitudinē commodare. In simulachris dii habitant, singuline in singulis: toti, an partiter, atq; in membra diuisi? Nam neq; unus deus in cōpluribus potis est uno tempore inesse simulachris, neq; rursus in partes sectione interueniēte diuisus. Constituiamus enim decem millia simulachrorū toto esse in orbe Vulcani: nunquid esse (ut dixi) decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? nō opinor. qua causa? quia quae sunt priuata, singulari aq; natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suae integritate seruata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas dii habent, opinatio ut uestra declarat, neq; enim manus à capite separata, aut pes diuisus à corpore, summam possunt prestare totius: aut dicendum est portiones idem posse quod totū, cum cōsistere nequeat nisi fuerit partium cōgregatione conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atq; integritas ueritati, si hoc fuerit sumptū, posse unum in omnibus uno tēpore permanere: aut deorū est unusquisq; dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, ut & ipse sit, & alter, nō aliquo discrimine separatus, sed ipse idē, et alius. Quod quoniam recusat, & respuit, aspernaturq; natura: aut innumeros dicendum est, confutandumq; esse Vulcanos, si in cunctis uolumus cum degere, atq; inesse simulachris: aut erit in nullo, quia esse diuisus natura prohibetur in plurimis. Et tamen o isti, si apertum uobis & liquidum est, in signorum uisceribus deos uiuere, atq; habitare coelites, cur eos sub ualidissimis clauibus, ingentibusq; claustris, sub repagulis, pessulis, alijsq; huiusmodi rebus

custoditis, cōseruatis, atq; habetis inclusos, ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepāt latro, edituis mille protegi-
tis, atq; excubitoribus mille? Cur canes in capitolijs pasci-
tis? cur anseribus uictum, alimoniāq; præbetis? Quinim-
mo si fideatis deos istuc esse, nec ab signis uspiam, simula-
chrisq; discedere: permittite illis curam sui, reserata sint
semper, atq; aperta delubra: ac si quid à quopiam temera-
ria fuerit fraude subreptū, uim numinis mōstrent, & sub
ipso furti atq; operis nomine sacrilegos poenis cōuenien-
tibus figant. Indigna enim res est, & potētiam destruēs,
auctoritatēq; summorum, custodiam numinū canum soli-
tudinibus credere: & cū aliquā quæras prohibeās for-
midinem furibus non ab ipsis petere, sed in anserū pone-
re & collocare gingritibus. Antiochum Cyzicēnū ferunt
decem cubitorum iouem ex delubro aureum sustulisse, &
ex ere bracteolis substituisse fucatum. Si in simulachris
præsto sunt atq; habitant dii suis, quibus negocijs iuppi-
ter, quibus curis fuerat illigatus, quominus priuatas perse-
queretur iniurias, & suppositū se sibi uiliore in materia
iudicaret? Dionysius ille (sed iunior) cū uelamine aureo
spoliaret iouem, & pro illo lancum subderet: iocularibus
etiam facetijs ludens, cum esse illud in rigoribus algidum
hoc uaporeū, onerosum illud in aestatibus diceret, hoc rur-
sus sub ardoribus stabile: ubinam fuerat rex poli, ut præ-
sentem se esse formidine aliqua cōprobaret, & urbanum
scurrulam cruciatibus reuocaret ad seria? Nam quid Ae-
sculapij grauitatem ab eo esse cōmemorem risam? quem
cum barba spoliaret amplissima, boni pōderis, & philoso-
phicæ densitatis, facinus esse dicebat indignū, ex Apollin-

Antiochus Cyzicēnū
cemit

Dionysius

ne procreatū patre leui et glabro, simillimōq; impuberi,
ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur uter
corū pater sit, uter filius, immo an sint generis & cognati-
onis unius? Quæ cum omnia fierent, & cum sacrilegis
prædo irrisionibus loqueretur, si suberat numen in statua
nomini eius maiestatiq; sacrata: cur oris cōtumeliam leui-
gati, & dehonestati uultus non iusta & merita persecu-
tus est ultione, demonstrauitq; hoc facto & se esse præsen-
tem, & custodia pertinaci suas sedes simulacraq; tutari?
Nisi forte negligere deos dicetis hæc damna, nec putare
esse idoneam causam, propter quā se exerant, & nocen-
tibus poenam uiolate religionis infligant. Ergo si hæc ita
sunt, nec simulachra ipsa habere desiderant, quæ conuelli
& dirigi perpetiuntur impune: immo ē contrario perdo-
cent aspernari se illa, in quibus spretos ultioe in aliqua si-
gnificare nō curant. Philostephanus in Cypriacis auctor
est, Pygmalionē regem Cypri simulachrū Veneris, quod
sanctitatis apud Cyprios et religiōis habebatur antiquæ,
adamasse ut scēminam, mente, anima, lumine rationis iu-
diciq; cæcatis: solitūq; dementem, tanquam si uxoriam res
esset, subleuato in lectulū numine copularier amplexibus
atq; ore, resq; alias agere libidinis uacue imaginatiōe fru-
strabiles. Consimili ratione Posidippus in eo libro, quem
scriptum super Gnido indicat, superq; rebus eius, adule-
scentem haud ignobilem memorat, sed uocabulum eius ob-
scurat, correptum amoribus Veneris, propter quā Gni-
dus in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascinias,
cum eiusdem numinis signo genialibus fusum toris, & uo-
luptatu consequentiū finibus: ut similiter rursum interro-
gem

Pygmalion

Gnidas

gem, si in ære, atq; in materijs cateris, qbus signa forma-
ta sunt, superiorū potētia delitescūt: ubi nā gentiū fuerāt
una atq; altera Veneres, ut impudicā petulantia iuuentū
propulsarēt ab se lōge, et cōtactus impios cruciabili coer-
citione punirēt? Aut, quoniā mites, et ingenijs trāquillio-
ribus deæ sunt, quantū fuerat miseris furialia ut restingue-
rent gaudia, mentēq; insanā recreatis reducerēt sensibus?
Nisi fortē (ut uos fertis) libidinis et uoluptatum deæ cōtu-
melias istas habuere gratissimas: nec ultione facinus existi-
mauere condignū, quod suas quoq; mulceret mētes, et qā
ab se subdi humanis cupiditatibus scirēt. Sed si deæ Vene-
res ingenijs placidioribus prædite, gerendū esse morē in
fortunijs iudicauere cæcorū, cum capitoliū toties edax i-
gnis absumeret, iouēq; ipsum capitoliū cum uxore cor-
ripuisset ac filia, ubinā fulminator tēpore illo fuit, ut sce-
leratū illud arceret incendiū, et à pestifero casu res suas
ae semet, et cūctam familiam uindicaret? Vbi Iuno regi-
na cū inclytū eius sanum, sacerdotēq; Chrysidem, eadem
uis flammæ argiua in ciuitate deleret? Vbi Serapis Aegy-
ptius, cū consimili casu iacuit solutus in cinerē, cū myste-
rijs omnibus, atq; Iside? Vbi Liber Eleutherius cum Athe-
nis? ubi Diana cū Ppheso? ubi Dodonæus Iuppiter cū Do-
done? ubi deniq; Apollo diuinus cū à piratis, maritimisq;
prædonibus, et spoliatus ita est, et incēsus, ut ex tot arri-
ponderibus quæ infinita cōgesserant secula, ne unū quidē
habuerit scrupulū quod hirūdīb; hospitīs (Varro ut di-
cit in Menippeis) ostēderet: infiniti operis res esset in to-
to orbe describere, quæ sint fana cōuulsa terræ motibus,
et tempestatibus: quæ incensa ab hostibus, quæ ab regi-
bus

bus et tyrannis, quæ antistites, et sacerdotes, et ipsi su-
spitione auersa nudauerint: quæ ad ultimum fures, et ob-
serata pandentes tenebrarum obscuritate canacheni, quæ
tuta utiq; permanerent, et nullis obnoxia fortuitis, si ad-
essent dii præsides, aut haberent aliquas templorū (quem
admodū dicitur) curas. Nunc uero, quia cassa sunt, et nul-
lis habitatoribus testā, habet in illis fortuna ius suum, et
perinde cūctis obiecta sunt casibus, q̄ sunt omnia cate-
ra motu interiore priuata. In parte hac eadem illud etiam
dicere simulachrorū assertores solent, nō ignorasse an-
tiquos nihil habere numinis signa, neq; ullū omnino incē-
se his sensum: sed propter indomitū atq; imperitū uul-
gus, quæ pars in populis atq; in ciuitatib; maxima est, sa-
lutariter ea consilioq; formasse: ut uelut quadā specie ob-
iecta his numinum abijcerent asperitatem metu: arbitra-
tiq; præsentibus sese sub dijs agere, facta impia depone-
rent, et ad humana officia morū immutatione transirēt.
Nec propter aliā causam uenerabiles formas auro eis ar-
gētoq; quæstas, nisi ut adesse uis quædā ipsis in fulgorib;
crederetur, quæ non oculorū tantū perstringeret sensum,
uerū etiam mentes ipsas augustissimæ lucis radiatōib; ter-
ritaret. Quod ratione cū aliqua uideretur forsitan dici, si
post cōdita deorum templa, atq; instituta simulachra nul-
lus esset in mundo malus, nulla omnino nequitia, iniustitia,
pax, fides mortalium pectora possideret: neq; quisquā in
terris nocēs, neq; innocens diceretur, scelerosa opera ne-
scientibus cūctis. Nunc uero cū cōtra malis omnia plena
sint, innocentia penē interierit nomen, per momenta,
per puncta, examina maleficiorū noua noxiorū improbi-
tate

tate pariantur: dicere quā conuenit ad incutiendas formi-
dines uulgo deorum instituta simulacra: cū præter innu-
meras criminū & facinorū formas, ipsa etiam uideamus
templa sacrilegis uiolationibus appeti ab tyrannis, ab re-
gibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipsosq; illos
deos, quos ad metus faciendos uetus finxit & cōsecrauit
antiquitas, uadere in antra prædonū, cum ipsis suis aureis
metuendisq; fulgoribus: Quid enim, si uerū, & sine ulla
gratificatione perspicias, signa ista quæ dicū, habet in se
magnum, ut merito sperarit atq; existimarit antiquitas,
conspectu illorum posse frangi hominum uitia, & mores,
& maleficia temperari: Falx messoria scilicet, quæ est at-
tributa Saturno, metū fuerat iniectura mortalibus, uitam
uellent ut pacificam degere, ac maliciosas abijcere uolun-
tates: fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus
est, clauis: riciniatus Iuppiter, atq; barbatus, dextera fo-
mitem sustinens percolatum in fulminis morem: tunonius
ille cæstus, aut militari sub galea puellula delitescēs: deū
mater cum tympano, cum tibijs, & cum psalterijs muse.
Mercurius pinnatus, Argiphōtes: Aesculapius baculo, Ce-
res mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pen-
dens potioris cantharus: Mulciber fabrilis cum habitu, aut
fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnali-
bus pleno: semitectis femorib; Diana, aut ad libidinē con-
citans Venus nuda: Anubis canina cū facie: aut genitali-
bus proprijs inferior Priapus. O species formidinū dira,
metuendiq; terrores, propter quos genus hominū torpe-
dine in perpetua affigeretur, nihil moliretur attonitū, ab
omniq; se actu sceleroso flagitiosoq; frenaret, Falcicula,
clauis

clauis, caliadria, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tia-
bia, psalteria, mammae præoptæ, atq; ingentes cantharuli,
fortipes, cornuaq; pomifera, nuda corpora fœminarum,
& ueretrorū magnitudines publicatæ. Nonne satius fue-
rat saltitare, cantare, quā sub titulo grauitatis, & seue-
ritatis obtentu, tam frigida, tamq; inepta narrare simula-
chra, ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocentiū for-
mata impiorūq; formidines? Vsq; adeōne mortales seculi
illius ac temporis corde fuerant uacui, rationis sensusq;
nullius, ut ab actionibus improbis tanquā paruuli pusiō-
nes personarum mōstruosissima toruitate animos etiā cō-
stringerentur & manus? Et unde est in contrariū res uer-
sa, ut cum tam multa in ciuitatibus templa sint plena om-
nium simulacris deorum, tot legibus, & generibus suppli-
ciorum tantis iri obuiam nequeat multitudini noxiorum:
neq; ullis remedijs audacia possit abscidi: tantoq; se magis
maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus iudi-
cijq; contenditur imminuere facta crudelia, & poenarū
coercitione sedare? Quod si metus aliquos infligerent si-
mulachra mortalibus, legum latio cessaret, nec tam diuer-
se cruces facinorosorū constitueretur audaciæ. Nūc uero
quia constitit, cōprobatumq; est re ipsa inanem esse opi-
nionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legū de-
cursum est sanctiōes: à quibus esset formido certissima et-
iam affixa, cōstitutaq; damnatio: quibus debent & ipsa
simulachra, quod incolumia adhuc perstant, & honoris
alicius concessione munita. Sed quoniā satis (ut res tulit)
quā inaniter fiant simulachra monstratū est: de sacrifici-
ijs deinceps, de cædibus, atq; immolationibus hostiarum,
de

de mero, de thure, deq; alijs omnibus, quæ in parte ista cōfiunt, poscit ordo quam paucis, et sine ullis circūlocutionibus dicere. In hac enim consuetis parte inuidias nobis tu multuosissimas concitare, appellare nos Atheos: et quod minimum tribuamus dijs, pœnas etiam capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidē nos fatemur nō cōtemptu facere, atq; aspernatione diuina, sed quod existimemus huius potētias nominis nihil tale deponere, neq; rerum huiusmodi cupiditatibus attineri.

ARNOBII DISPVTA-
tionum aduersus Gentes Liber septimus.

VID ergo (dixerit quispiā) sacrificia ceteris nulla esse omnino faciendā? Vt uobis nō nostra, sed Varronis uestri sentētia respondēamus, nulla. Quid ita? quia (inquit) dii ueri neq; desiderant ea, neq; deposcunt: ex ære autem facti, testa, gypso, uel marmore multo minus hæc curant. Carent enim sensu, neq; ulla contrahitur, si ea non feceris culpa: neq; ulla, si feceris, gratia. Sentētia reperi nulla potest integrior, et quā quiuis possit, quis ille sit scire, et difficillimus, occupare. Quis est enim pectoris tā obtusi, qui aut rebus nullū habentibus, sensum hostias cecat et uictimas, aut eis existimet dandas, qui sunt ab his longe naturæ et beatitudine disingati? Qui sunt (inquit) dii ueri? Vt cōmuni uobis, et simplici respōdeamus uerbo, nō scimus. Quos enim uidimus nunquā, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex uobis audire consueuimus deos esse quam plurimos, et numinum in serie cōputari: qui si sunt

(ut

Cut dicitis) iusticiā uerūq; (ut Terentius credit) eos esse consequitur sui consimiles nominis: id est tales, quales eos uersi debere esse conspiciamus, et nominis huius appellatione dicendos. Quinimmo (ut breuiter finiam) qualis dominus rerum est, atq; omnipotens ipse, quē dicere nos omnes deum scimus atq; intelligimus uerum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus est, nulla in re differt: nec quod unū est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propria uniformitate seruata. Quod cum dubium nō sit, sequitur ut geniti nunquam, perpetuiq; ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpētes aliquas terrenas ex materia opibus uoluptates. Ergo si hæc ita sunt, primum illud à uobis expetimus noscere, quæ sit causa, quæ ratio sacrificij ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perueniat, atq; in eorum cōmoditate subsideat. Quicquid enim geritur, debet habere causam sui: neq; ita esse ab ratione seicctum, ut in operibus feratur castis, et in uacuis ludat inanitatis erroribus. Nunquid forte dii cœlestes aluntur his sacris, et ad eorum compaginē retinendam nōnullius opus est suffectiōe materia? Et quis ita est hominum, deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicuius alimonij genere: et cibi esse munus, quod eos faciat uiuere, et immensa in perpetuitate durare? Quicquid enim causis et rebus fulcitur extraneis, necesse est esse mortale: et habere ad pericullū uiam pronam, ubi aliquid cœperit deesse quo uiuitur. Tū quod ex his rebus, quæ admouētur altaribus, nihil uidemus accedere, atq; ad numinum substantias peruenire. Aut enim

thus

thus datur, & liquefactū carbonibus disperit: aut animas
 lis est hostia, & ab canibus abligitur sanguis: aut si ali-
 quod uiscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, &
 dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus
 animas deuorat, aut ex aris ardētibus nidore confectatur
 & fumos, pasciturq; de cniſis, quas euomit ardentia ui-
 scera, adhuc uida de sanguine, & priorib. humecta de suc-
 cis. Sed si deus (ut dicitur) nullius est corporis, omniq; est
 incontiguus tactu, qui fieri potest ut corporalibus rebus
 nutriatur incorporeū, quod mortale est ut immortale su-
 stineat, subdatq; salutem rei quam cōtingere nequeat, &
 motus subministrare uitales? Cessat ergo (ut apparet) sa-
 crorū hæc ratio, neq; dici à quopiā pote est, ea causa sa-
 crificia celebrari, quod alantur his numina, & eorum su-
 stineantur pastu. Nunquid (si forte hoc non est) uolupta-
 tis alicuius, animiq; (ut dicitur) causa caduntur dijs ho-
 stia, & succensis adijciuntur altaribus? Et quis quā est ho-
 minū, qui deos sibi persuaadat uoluptatū diffusionem mol-
 lescere, gestire in libidinis gaudium, & uelut animal uile
 blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis uolucris titilla-
 tione mulceri? Quod enim uoluptate dissoluitur, id cōtra-
 ria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere
 ab anxietate mororis, quod leticia trepidat, & leuitati-
 bus extollitur gaudiorum. Vtroq; autē affectu debēt esse
 diij liberi, si eos esse perpetuos, & mortalū uolumus fra-
 gilitate priuatos. Quid quod omnis uoluptas quasi que-
 dam est adulatio corporis, notisq; illis sensibus assumitur
 quinq; quā si superi sentiunt, & eorū necesse est esse par-
 ticipes corporū, per quæ uia est sensibus, & accipiendis
 uoluptas

uoluptatibus ianua. Postremo quod gaudium est, innoxio-
 rum animantū mactatione letari miserabiles sepe exau-
 dire mugitus: riuos sanguinis cernere, animas cum cruore
 fugientes, patefactisq; secretis prouolui, & intestina cū
 stercore, & ex residuo spiritu exultantia adhuc corda,
 tremebundasq; palpitantes in uisceribus uenas? Semiferi
 nos homines, quinimmo (apertius ut pronunciemus quod
 est uerius atq; apertius dictū) feri, quos infelix necessitas,
 & malus usus edocuit cibos ex his carpere: miseratione
 interdum commouemur illorum: arguimus nos ipsi, peni-
 tusq; re uisa, atq; inspecta damnamus: quod humanitatis
 iure deposito naturalis initij cōsortia ruperimus. Deos ali-
 quis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum delecta-
 ri, diffundiq; letitia, si quando sub his concidunt & spiri-
 tum miserabiliter ponunt, & uoluptate? Ergo (ut cerni-
 mus) nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio est:
 quoniā nec uoluptas est ulla, ac si forte est aliqua, in deos
 eam cadere nulla posse ratione monstratū est. Sequitur ut
 illam quoq; inspiciamus partē, quam iactari audimus uul-
 go, & populari in persuasionē uersari: sacrificia superis
 ea fieri dijs causa, ut iras atq; animos ponant, reddatūq;
 mites & placidi, feruorū pectorū indignatione sedata.
 At si diffinitionem teneamus illam, quam pertinaciter me-
 minisse conuenit nos semper, uniuersos animorū affectus
 ignotos dijs esse, cōsentaneum est credere nunquam deos
 irasci: quinimmo nullum affectū magis esse ab his longe,
 quam qui feris & beluis proximus turbat tempestatibus
 patientes, & ad periculum interitiōis inducit. Quicquid
 enim uexatur rei alicuius ē motu, passibile esse constat &
 fragile

fragile: quod passioni fragilitatiq; subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem uexat, & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendū est, quod passionibus subiectū est ira. Atquin deos scimus esse oportere perpetuos, et naturam immortalitatis tenere: quod si cōstat, & liquidum est, ira ab his longe & ab eorum conditione disiūcta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in superis uelle placare, quod posse non uideas in eorū beatitudinem cōuenire. Sed concedamus (ut uultis) perturbationem huiusmodi familiarem dijs esse, placandi; eius causa res diuinas fieri, & sacrorum solennia celebrari: quando ergo cōueniat adhiberi hæc munia, uel in tempore quo dari? antequā sunt irati, & perciti? an cum fuerint moti, ipsisq; in indignationibus constituti? Si ne sumant animos occurrendum est his antequā, seras nobis proponitis nō deos, quibus ne seuiāt concitæ, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabidæ seuiant, & cupidinē uexationis inclinent. Sin autē iam feruidis atq; indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorū oggeritur: nō inquirō, non exigo, an illa leta & sublimis magnanimitas numinum, homunculorū offensione moueatur: habeatq; pro uulnere siquid animal cecū, atq; in nubibus semper ignorantis incedens designauerit, dixerit, quo illorum minueretur auctoritas. Sed neq; illud dici, aut audire depono, quas irarū in homines habeāt dii causas, ut sacrificijs debeant contracta offensione mulceri: nunquid aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, constitutūq; est ab his unquā quid eos agere cōueniret, uel quid non, quid cōfiscari, quid fugere, uel coli se saltem quibus rationibus cō-

perent

perent, ut aliter, quā imperauerāt gesta ultionibus persequerentur irarum, contemptiq; se uellent de audacibus & transgressoribus uindicare? Ut opinor ab his nūquam neq; constitutū est aliquid, neq; sanctū: quoniam nec uisi aliquando, neq; si sunt uisi, apertissima potuit cognitione dignosci. Quenam est ergo iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dii calites, quibus neq; sese monstrare aliquando dignati sunt, neq; ullas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his uellent, & inuiolabili obsecratione seruari? Sed hoc (ut dixi) prætereo, & silentio patior abi re donatum: unū illud præ omnibus quero, quæ causa est, ut si ego porcum occidero, deus mutet affectū, animosq; & rabie ponat: si gallinulam, uitulū, sub illius oculis atq; altaribus cōcremāro, obliuionē inducat iniuriæ, & ab sensu penitus offensionis abscedat? Quid ad eius dolore ex opere hoc migrat, aut remedij cuius est anser, caper, aut pauus, ut ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergone iniurias suas dii uendunt, atq; ut paruuli pusiones, quo animis parcāt, abstineantq; ploratibus, passerculos, pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus auocare se possint: ita dii mortales placamenta ista sumunt, quibus iras atq; animos ponāt, & in gratiā suis cū offensorib; redeant? Atquin ego rebar deos (si modo rectū est credere, qd motib; exagitantur irarū) sine ullis premijs, nullisq; mercedibus, iras atq; animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim propriū numinū, liberales uenias, & cōcessionēs habere gratuias. Quod si fieri nō potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, q̄ munerum corruptione mitescere. Crescit enim munda

titudo peccantium, cū redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est uenalis ignoscentium gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas ceditur mitigandasq; numinum furias uocem hominis sumat, eloquaturq; his uerbis. Ergone o Iuppiter, aut quis alius deus es, humanū est istud & rectum, aut equitatis alicuius in estimatione ponendū, ut cū alius peccauerit, ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis quod nunquā te laferim, nunquā sciens aut nesciens tuum numen maiestatemq; uiolarim? Animal (ut scis) mutum, naturae meae simplicitatē sequens, nec multiformium morum uarietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus sancte diligetēq; perfecti ē nunquid aliquē praesulem, tuū numen qui offenderet, aut te traduxi? nunquid iurauī per te falso? nunquid sacrilegis furtis tua rapui, spoliauiq; donaria? nunquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quaedam loca substructionibus pollui profanauiq; priuatis? Quenam est ergo causa, ut alienum crimen meoluatur ē sanguine, & in nefas extraneum mea uita & innocentia perducatur? an quod animal uile sum, nec rationis nec consilij particeps? quemadmodū pronunciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transiliunt beluas. Nonne primordijs iisdem eadem & me genuit informauitq; natura? nonne spiritus unus est, qui & illos, & me regit? Non consimili ratione respiro, & uideo, & ceteris afficor sensibus? habet iecora, pulmones, corda, intestina, uentriculos: & mihi membrorum non idem est numerus attributus? Amant suos foetus, & gignendis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subrogade est

cura

cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed rationales illi sunt, & articulatas exprimunt uoces. Et unde illis notum est, an & ego quod facio meis rationibus faciam, & uox ista, quā promo, mei generis uerba sint, et solis intelligantur a nobis? Interroga pietatē, utrumne sit aequius me occidi, me cōfici, an hominē uenia, & cōmissorū impunitate donari? Quis in gladiū formauit ferrū? nō homo? q̄s cladem gentibus, quis nationibus imposuit seruitutē? nō homo? quis parentibus, fratribus, quis uxoribus, quis amicis mortiferas subdidit, cōmiscuitq; potiones? nō homo? quis maleficia reperit, aut cōmentatus est tanta, quāta uix explicari decē nullibus nequeant uel annaliū, uel dierū? nō homo? Ita istud non ferū, non immane, nō seuum est: non tibi o Iuppiter iniustum uidetur, & barbaram me occidi, me cedi, ut fias tu placidus, & ut scelerosis contingat impunitas? Ergo ob hanc causam (id est numina ut placentur irata) inaniter fieri sacrificia cōstitit, cū docuerit nos ratio neq; deos irasci aliquando, neq; alterū uelle pro altero confici, cedi, nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: iccirco dijs hostias, & cetera impendimus munera, ut familiares quodammodo nostris supplicationibus facti, res tribuant prosperas, auertātq; a nobis mala, cum gaudijs faciāt agere nos semper, tristitias uero propellāt, & ex casibus imminetia fortuitis. Nō exiguam curam locus iste desiderat, nec quod dicitur facile, tam cōsuetū est uel audiri, uel credi. Aduolabit enim continuo uniuersus ille doctissimorum chorus, qui asseuerans, & cōprobans fato fieri quae cūq; fiunt, eripiat nobis ē manibus opinionem istam: &

inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, et geretur, olim definitum, et fixum est: habetque immobiles causas, per quas sibi res nexæ inexpugnabilem cōserant præteritorum cum imminentibus necessitatē. Si definitum, et fixum est, quid obtingere singulis mali debeat, boniue, iam certum est. Quod si certum est, et fixum, uacant omnia deorum auxilia, uacant odia, uacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id, quod non potest fieri, quam prohibere ne fiat id, quod necesse est euenire: nisi quod ualidius premere opinionem istam si uoluerint, quibunt: ut etiam ipsos deos frustra dicant à uobis coli, et superuacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem uertere, et fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid cause est fatigare, et obtudere eorum aures uelle: quorum auxilijs nequeas supremis in necessitatibus fidere? Postremo si tristitia, atque importuna dii pellunt: si ea que sunt leta, atque amica largiuntur, unde sunt mundo tanti, tamque innumerabiles miseris: unde tot infelices lachrymabile uitā in extrema sorte ducentes? cur immunes à calamitatibus non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta sacrificijs onerāt atque accumulāt aras? Nonne alios (inquiunt) uidemus ex illis domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atque auribus obferatis, pedum carere processu, truncos sine manibus degere, incendijs, naufragijs, et ruinis, mergi, obrui, confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercenario sese labore fulcire: stipem emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus liberorum orbitatibus fractos: uexari per infortunia cætera, quorum speci-

et formas nulla potest enumeratio definire? Quod utique non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dii possent sacrorum meritis obligati. Nunc uero quia casibus nullus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate conficiunt, agit sese ordo præscriptus, et quod semel decretum est, perficit. Aut ingrati esse dicēdi sunt cœlites, si cum habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot poenis et calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant magnū, nec quod auribus debeat frustratorijs, leuibus, et cōtemnentibus sumi. Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurrimus atque intactas: solum illud posuisse contenti, inhonestas uos famas adiungere dijs uestris, si eos aliter negatis præstare quæ bona sunt, atque inimica trāsuertere: nisi prius empti capellarum fuerint atque ouium sanguine, et cæteris quæ admoventur altaribus. Indignū enim primū est, ut illa uis numinum sublimitasque cœlestium beneficia credatur sua habere uenalia, prius sumere, atque ita præstare. Tum quod foedius multo est, nisi acceperint, prodesse nulli, perpetique miserrimos discriminum subire fortunas, cum prohibere possint ac subuenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus, et locuples, alter angustolares, sed innocentia fuerit et probitate laudabilis: cœtum ille cædat boues, totidemque cum agniculis suis matres, thus pauper exiguum, et odoris alicuius unam concremet glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi (si modo nihil numina, nisi præmijs antecedentibus præstant) ut fauorem suum et auxilium cōmodent lucupleti, auertant à pauperculo lumina, quem restrictum non ani-

mus, sed familiaris rei necessitas facit? Vbi enim uenalis, & mercennarius dator est, ibi necesse est gratiā pro magnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragiū, unde ad eum, qui praeſtat, mercedis plus multo, et indecorae corruptionis affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus disidentes armis, sacrificijs paribus superiorū locupletauerint aras, alterq; in alterum postulent uires sibi atq; auxilium cōmodari, nōne iterum necesse est credi, si praemij sollicitantur, ut profint, eos partes inter utraq; debere haſitare, deſigi, nec reperire quid faciant, cum ſuas intelligant gratias ſacrorū acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde praestabunt, id quod fieri nō potest: pugnabunt enim contra ipſos ſe ipſi, contra ſuas gratias, uoluntatesq; nitentur: aut ambobus populis opē ſubministrare ceſſabunt, id quod ſcleris magni eſt poſt impenſam, acceptaq; mercedem. Itaq; ergo ab dijs longe infamia eſt iſta tota pellenda: neq; eſt omnino dicendū, praemij eos ac mercedibus allici, bonas ut res conſerāt, dimoueantq; contrarias, ſi modo diu ueri ſunt, atq; in nominis huius exceptione ponendi. Aut enim ſato ſiunt quaecunq; ſiunt, & ambitionis & gratiae nullus locus in dijs eſt: aut ſi excluditur & eiicitur ſatū, nō eſt ſuperae dignitatis boni operis fauorem, & collatas munificētias uenditare. Scitis (ut opinor) oſtendimus fruſtra dijs immortalibus hoſtias rebus cum conſequentibus admoueri: q. neq; alantur his, neq; ullam percipiant uoluptatem, neq; iras, aut animos ponant, neq; ut res tribuant ſauſtas, neq; ut abigant aberuncētq; cōtrarias. Sequitur ut illam quoq; inſpiciamus partem, quae ab nonnullis cōſueſta eſt aſſeri, & cauſis

ſis caerimonialibus applicari. Aiunt enim ſacra haec honorandis eſſe inſtituta cōſtitutis, & ea quod faciant honoris ergo ſacere, et his numinum potētias auſcultare. Quid ſi ſimiliter dicant euigilare ſeſe, atq; dormire, deambulare, ſubſiſtere, conſcribere aliquid, & lectitare, ut honorē dijs habeant, & dignitatibus eos faciāt ampliores? Quid enim cruore de pecorū? quid ſacrorum cōſectiōne de cetera ſuperadditur his rei? quid apponitur, atq; adijcitur poſtea? Etenim honos omnis, q. haberi ab aliquo dicitur, & reuerentiae potioris attribui, relatiui eſt ad alterū generis, & conſtans partibus duabus, ex cōceſſione tribuentis, & amplificatione ſumentis. Vt ſi quiſpiā uiſo potentiſſimi nominis atq; auctoritatis uiro, uia deccadat, aſſurgat, caput reuelet, uehiculūq; deſiliat: tum deinde ſalutet accliuſ ancillae aut ſeruuli pauibūdas trepidationes imitatus: uideo quid agatur in huiusmodi honorationis officio: ſummiſſione alterius datur alteri plurimum: efficiturq; ut uideatur magnus, quē ſuſceptio minoris extulerit, & ſuis ante poſuerit rebus. Sed conceſſio haec omnis, et honoris, de qua loquimur, attributio ſolis habet in hominibus ſcandem: quos naturalis infirmitas, & amor in altiorib; ſtandi docet gaudere de ſaſtibus, & aliorū cōparationib; anteponi. At quāro in ſuperis ubi eſt honoris locus? uel quas eis eminetias addere ſacrorū ex collationibus inuenitur? Auguſtiores, potentiores maſtatis pecudibus ſiunt, additur illis ex hoc quicquā, aut eſſe dijs magis diuinitate incipiunt ampliata? Atqui ego cōtumeliae proximū, quinimo eſſe plenam cōtumeliam iudico, cū honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione maſtari.

Etenim si honos auget, eiusq; accumulatur dignitas cui fuerit attributus, sequitur ut auctior deus fiat ab homine, à quo fuerit munere et honoris collatione donatus. Atq; ita perducitur res eo, ut inferior deus sit, qui honoribus maiestatur humanis. Quid ergo (inquit aliquis) honorē diis dandum nullum esse omnino cēsetis? Si deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse, quosq; dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus, quemadmodum possumus honorē his non habere uel maximū? cū etiā colere homines potentioribus acceperimus imperijs, cuiuscunq; ordinis fuerint, cuiuscunq; fortune. Quisnam iste est maximus? Officiosior multo quā habetur à uobis, et potentior in genere constitutus. Dicite, inquitis. Ne sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque illos credas quicquam hominis habere consimile, nec quicquā expectare quod sit ab se foris, atq; extrinsecus ueniens: tum quod sæpius dictum est, non ardescere irarum flammis, non gestire corporea uoluptate, nō exambiri ut pro sint, non præmijs ut noceant proritari, benignitatem et gratiam non habere uenalem, non gaudere honore collato, non indignari et affici non dato: sed quod rei diuinæ est proprium, sua se uiuere, nec se alienis adulationibus aestimare. Et tamen, ut uideamus istud quod dicitur quale sit, quod est istud honoris genus, ueruecem, arietē, taurum, dei sub ore connectere, conspectuq; in eius occidere? Quod est honoris genus deum inuitare ad sanguinem, quem cum canibus uideas eum sumere, atq; habere communem? Quod est honoris genus lignorum struibus incensio, cælum fumo subtexere, et effigies numinum nigrore

grore offuscare ferali? Quod si ea quæ sunt, propria uideantur, non ante sumptis placet opinionibus aestimare, aræ istæ, quas dicitis, altariaq; hæc pulchra, infelicissimi animalium generis ustrinæ, rogi sunt, et busticetæ in opus structa foedissimæ, atq; in sedē fabricata foetorū. Quid dicitis o isti, ergone ille putor, qui ex corijs tollitur, atq; ex pirat ardentibus, qui ex osibus, qui ex fetis, ex agnorū latitijis, gallinarūq; de plumis, dei munus, et honor est? maiestaturq; hoc illis, quorū templa cum adire disponitis, ab omni uos labe puros, lautos castissimosq; præstatis? Et quid esse his potest coinquinatius, infelicius, spurcius, q̄ si ita facti sunt sensus sui natura, ut in amoribus habeant tam seua, sintq; illis in uoluptate putores: quos neq; ipsi sacrificantes ferre, nec ingenue sustinere tractos ualeant per spiritū nares? Quod si animantium cruore honorari, et affici superiorū animos existimatis, cur nō eis et mulos, et elephantos mactatis, et asinos? cur non et canes, ursos, et uulpes, et camelos, et beluas et leones? et quoniam uolucres hostiarū quoq; in numeris ponitis, cur nō uultorios, aquilas, ciconias, immussulos, buteones, coruos, accipitres, noctuas? cūq; illis salamādras, natrices, uiperas, solifugas? Nēpe subest et his sanguis, et cōsimili ratione uitali agitatur spiritu. Quid in illis maioris est operis, aut solertiæ in his minus, ut ista nō augerent, superiorū illa amplificent dignitatē? Quia rebus ex his (inquit) deos par est honorare celestes, quibus ipsi alimur, sustentamur: et uiuimus, et quas nobis ad uictū sui numinis tribuere benignitate dignati sunt. Sed et cumini, nasturtiū, rapa, bulbos, apii, carduos, radices, cucurbitas, rutā, mētā, ocimū,

pule

pulcium, porrūq; sectiuū, iidem tribuere dii uobis, esseq;
in usibus uestris alimoniariū in parte iusserūt. Quid ergo
cessatis altaribus & hæc dare, rebusq; his omnibus cuni-
lam superspergere bubulam, & acrimonas intermiscere
ceparum. Ecce si uos canes (necesse est enim quedam fini-
gi, perspicui ut liquidius res possint) si inquā canes, & asi-
ni, si motacillæ cum his simul, si hirundines garrulæ, pari-
terq; cum his porti sensu aliquo humanitatis accepto de-
os putarent atq; existimarēt uos esse sacraq; uobis inten-
derent honores ergo facerent nō ex materijs alijs, alijsq;
de rebus, sed quibus ali moris est illis, & naturali apposi-
tione fulciri. Audire à uobis exposcimus, utrumne hūc ho-
norē, an contumeliam potius esse iudicaretis amplissimā:
cum hirundines uobis muscas, motacillæ caderent conse-
crarentq; formiculas: cū altaribus uestris darent asini fœ-
num, paleasq; libarēt: cum imponerent canes ossa, & hu-
mani stercoreis proluuiem cōcremarent: cū ad ultimū por-
culi cœnum uobis profunderent ex uolutabris horrenti-
bus, lutosis & uoraginibus sumptū. Ita ergo nō despuī ue-
stras inflammaremini dignitates, stercoreibusq; uos acci-
pi inter atroces cōputaretis iniurias? Sed taurorū corpo-
ribus honoratis uos deos, & aliorū animantiū cadibus.
& quid hoc ab illo differt, cū & ipsa si nondū, mox ta-
men futura sint stercora, et exigui tēporis cōtracta inter-
iecti idē putrescat? Deniq; desinite supponere aris ignem,
iam profecto cernetis uiscera illa taurorum sacra, quibus
honor à uobis auctificatur deorū, seruescere uermibus &
fluctuare, nitiare & corrūpere statum cœli, & ex odori-
bus morbidis regiones consauciare uicinas: quam si uobis
præcipi-

præcipiāt dii curam, uestram in ualeitudinē uertere: præ-
dia inde, uel cœnas solenni ex more cōficere, longe fugia-
tis, execratiq; odoris genus ueniam poscatis à superis, fū-
cturosq; uos eis nunquā talia sacra iuretis. ita istud nō lu-
dere est, non cōfiteri, non pandere, quid sit deus nescire,
nec cui potentie debeat nominis huius uis subdi, appella-
tioq; supponi? Cibis nouis auctificatis deos, nidoribus co-
honestatis, & succis: & quia uobis iucūda, et grata sunt,
eaq; uos alunt, deos etiam creditis in eorum affluere uolu-
ptates, latratorū et canum ritu offis seuitias ponere, atq;
alludere porrigentibus sæpius? Et quoniam nobis in mani-
bus hostiarum sermo uersatur: quæ causa, quæ ratio est, ut
cum dii immortales (sint enim & per nos licet quicunq;
esse credūtur) sint unius sententia, uel unius debeant esse
naturæ, generis, & qualitatis unius, non omnibus omnes
hostijs, sed quibusdā quidam sacrorū mulceātur legibus?
Quæ est enim causa (requiram ut eadē rursus) ut ille tau-
ris deus, hædis alius honoretur, aut ouibus, hic laetēribus
porculis, alter intonsis agnis, hic uirginibus buculis, ca-
pris ille cornutis, hic sterilibus uacculis, at ille ingentibus
scrofis, hic albetibus, ille atris, alter fœminei generis, al-
ter uero animantibus masculinis? Si enim honoris & re-
uerentie causa mactantur dijs hostiæ: quid refert, aut in-
terest cuius animalis ē capite luatur hoc debitū, cuius ira
offensioq; ponatur? An nūquid alterius alteri minus gra-
tior & iucundior sanguis est? alteri uero alterius uolupta-
tem insudat, & gaudium? aut (ut fieri moris est) obserua-
tionis alicuius, & religionis metu, ille caprina abstinet se-
carne, porcinum alius execratur attactu, huic ouilla foetu
lentæ

lenta sunt uiscera: ac, ne stomachum fatiget inualidū, his
 bubulam duritiem uitat, & lactentiū lenitatem, quo dige-
 rat expeditius, sumit? Sed erras, inqt, & laberis: nā dijs
foeminis foeminas, mares marib. hostias immolare abstru-
sa & interior ratio est, uulgiq; a cognitione dimota. Nō
 inquiero, nō exigo, quid sacrorū precipiant, uel quid con-
 tineant leges, sed si iusserit ratio, atq; obtinuerit ueritas,
 differentiam generū nullam in dijs esse, neq; ullis sexibus
 eos esse discretos: nōne solui necesse est? nōne rationes
 has omnes ē stultissimis creditas opinionib. cōprobari,
 inueniri? Sapientium uirorum nō aduocabo sentētiās, qui
 risum nequeunt cōtinere, cum discrimina sexum dijs au-
 diunt immortalibus attributa: unoquoq; ab hominū que-
 ro: an ipse apud se credat, sibiq; ipse psuadeat, distinctū
 esse deorū genus, mares, ac foeminas hos esse, & ad gene-
 randos foetus conuenientiū membrorū dispositiōe formā-
 tos? Sed si sexibus sexus pares, id est foeminas foeminis,
 mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorū
 iura pręscribunt, quę in coloribus ratio est, ut merito his
 albas, illis atras conueniat, nigerrimasq; mactari? Quia
 superis dijs, inquit, atq; hominū dexteritate pollentibus,
 color letus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At ue-
 ro dijs læuis, sedesq; habitantibus inferas, color furuus est
 gravior, et tristibus suffectus ē fucis. Sed si rursus obtinue-
 rit ratio, inferorū penitus cassum esse nomen et uacuum,
 neq; ulla sub terris regna esse domiciliaq; Plutonia, opi-
 nionem necesse est id quoq; frustrari, quam super atris pe-
 cudibus habetis, diuisq; subterreis. Quod si inferi nulli
 sunt, deos etiam manium necesse est esse nullos. Fieri enim

quā

quā potest, ut cum loca sint nulla, eorum, quę nō sunt, ulli
 perhibeātur esse cultores? Sed assentiamur (ut uultis) &
 esse inferos, & esse manes, & habitare nescio quos in his
 deos hominibus minus faustos, & tristioribus prępositos
 rebus, et quę causa, quę ratio est, ut atrę his hostiæ, niger
 rimiq; admoventur colores? quia nigra nigris conueni-
 unt, & tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? nō ui-
 detis (ut uobiscum & nos stolide, similiterq; ludamus) al-
 bas esse hostiarum carnes, ossa, dentes, pinguitias, omen-
 ta cum cerebris, mollesq; in ossibus medullas? Sed uellera
 nigra sunt, nigraq; animantium setę. Solas ergo immola-
 te dijs lanas, uulsasq; ex hostijs setulas, relinquire infeli-
 cissimas pecudes spoliatas licet, ac tonsas cœli animam du-
 cere, & pastibus innocentissimas incubare. Quod si gra-
 ta numinibus inferis ea, quę sunt nigra, furuiq; existima-
 tis coloris: cur non omnia cætera, quę illorū inferre sacri-
 ficijs moris est, sint nigra, & fumigata, tetraq; & colo-
 rata curatis? Inficite thura, si dantur: salsas fruges, atq; u-
 niuersa libamina, lacti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpu-
 reū colorē, illa ut sint lurida, fuliginē infundite cū fauillis.
 Quod si uobis religio nulla est alba quędā ferre, & suos
 retinētia cādores: ipsi uestras religiones ratioeq; dissolu-
 tis, cū sacrorū in ope nihil unū, ppetuūq; seruat. Sed et
 illud hoc loco cōsentaneū est ex uobis addiscere. Si caper
 cedatur Ioui, quē patri solēne est Libero, Mercurioq; ma-
 ctari: aut bos si sterilis Vnxię, quā Proserpine tributis,
 quo ritu, atq; obseruatiōe precipitur: qd facinoris in hoc
 erit, quid malorū, scelerisue contractū: cum nihil intersit
 obsequij, cuius animalis ē capite honorariū istud debitum

com.

compleatur? Cōfundi hæc, inquit, fas non est, nec piaculi parui est officia rituum, procurationeq; miscere. Causam oro ediffere. Quia generis certi hostias certis ius est consecrare numinibus, certaq; & supplicamenta præstari. Et quæ iterum causa est, ut generis certi hostias certis ius sit consecrare numinibus, certaq; & supplicamenta præstari? hoc enim ius ipsum debet habere suam causam, certisq; ab rationibus exoriri, duci, antiquitatē, consuetudinemq; dicturus es. hominū mihi scita pronūcias, & cæci animalis inuenta. Ego autē cum postulo causam mihi depromi, audire desidero, aut cœlo aliqd lapsū, aut quod magis res poscit, quid applicitū Iuppiter ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rursus accommoda, Iouialibus conueniens sacrificijs non sit? Animalū facta est inter deos diuisio, transactionis alicuius pactione? conuenit, ut ille cōtineret ab huius se hostia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis iura? an, ut zelotypi pusiones, cōmunicare gustatum suarum pecudū nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diuersissimi fama est, quæ habentur his esui, aliarū eadem reiiciuntur ab uictibus? Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicuius habentia firmitatē, sacrificiorum & ipsa inanis est ratio. Etenim qui pote est habere idoneam id, quod sequitur, causam, cū ipsum illud primum, a quo desinit secundū, inanissimū esse reperiatur et uacuum, & nulla soliditate firmatū? Telluri (inquiunt) matris scrofa ingēs immolatur foeta, at Mineruæ uirgini uirgo ceditur uitula, nullis unquā stimulis, melius operis excitata conatu. Atquin nos arbitramur nec uirginem uirgini

ni oportuisse mactari, ne uirginitas uiolaretur in pecude, qua dea plurimum pollet: nec Telluri grauidas atq; foetas ob honorem fecunditatis ipsius, quam cuncti expetimus & optamus inextinguibili semper fecunditate procedere. Nam si, quia uirgo Tritonia est, iccirco ei conuenit uirgines hostias immolari: & quod Tellus est mater consimiliter grauidis accipiēda est scrofis: ergo & musicis Apollo, q. musicus: & q. medicus Aesculapius, medicis: & q. faber Vulcanus est, fabris: & quod Mercurius eloquēs eloquentibus debet disertissimisq; mactari. Quod si dicere istud insanum est, aut (ut mediocriter pronunciem) brutū: multo illud maioris amentiae est, foetas iugulare Telluri, quod sit foetibus grauior: Mineruæ castas & uirgines, quia sit pura uirginitatis intactæ. Nam quod dici a uobis accipimus, esse quosdam ex dijs bonos, alios autē malos, & ad nocendi libidinem promptiores: illisq; ut profint, his uero ne noceant sacrorū solennia ministrari: quanam istud ratione dicatur, intelligere cōfitemur nō posse. nam deos benignissimos dicere, lenesq; habere naturas, et sanctum, & religiosum, & uerū est: malos autem, & leuos nequaquā sumendū est auribus: ideo quoniā diuina illa uis ab nocendi procul est dimota & disiuncta natura. Quicquid autē pote est causam calamitatis inferre: quid sit primum uidendū est, & ab dei nomine longissima debet diffinitate seponi. Itaq; ut uobis cōmodemus assensum, detrarum, sinistrarumq; rerum deos esse fautores: ulla nec sic ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios uero, ne noceant, sacrificijs cōmulceatis & premijs. Primum quod dii boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint ho-

nore mactati: quicquid enim mite est, placidumq; natura,
 nocendi procul est usu & cogitatione discretum. malus ue-
 ro comprimere suam ferociam nescit, quamvis gregibus
 mille, & nulle alliciatur altaribus: neq; enim in dulcedinē
 uertere amaritudo se potest: aut ariditas in humorem, ca-
 lor ignis in frigora: aut quod rei cuiusq; contrariū est, id
 quod sibi contrariū est, in suam sumere atq; immutare na-
 turam. ut si manu uiperam mulceas, ueneno blandiaris
 aut scorpio: petat illa te morsu. hic contactus aculeum si-
 gat: nihilq; illa profit allusio, cum ad nocendum res ambae
 non stimulis exagitantur irarū, sed quadam proprietate
 naturae. Ita nihil prodest pmereri uelle per hostias deos la-
 uos, cum siue illud feceris, siue cōtrā non feceris, agant su-
 am naturam, & ad ea quae facti sunt, ingenitis legibus &
 quadam necessitate ducantur. Quid quod isto modo utriq;
 dii desinunt esse suis in uiribus, & suis in qualitatib; per-
 manere. Nam si bonis ut prosint, res diuina cōficitur, alijs
 autem ne noceant, iisdem rationibus supplicatur: sequitur
 ut intelligi debeat, nihil dexteris profuturos, nulla si acce-
 perint munera, fieriq; ex hoc malos: malos autem si acce-
 perint, nocendi posituros mentem, fieriq; ex hoc bonos:
 atq; ita perducitur res eo, ut neq; hi dexteri, neq; illi sint
 laui: aut (quod fieri non potest) utriq; ipsi sint dexteri, et
 utriq; iterum laui. Esto: concedatur infelicissimas pecu-
 des non sine aliquo religionis officio diuorum apud tem-
 pla mactari, & quod ex usu consuetudinis factum est, ra-
 tionis alicuius causam aliquam cōtinere: sed si magnificū
 uidetur, atq; amplū, iugulare dijs tauros, si illibata si soli-
 da cōcremari animātū uiscera, qd sibi reliqua haec uolūt
 magorum

magorū coherētia disciplinis, quae in sacrorum recōditis
 legibus pōtificialia restituere mysteria, et rebus inseruere
 diuinis: Quid inq; sibi haec uolūt, apex abo, isicia, silicer-
 nia, lōgauo: quae sunt nomina, & sarciminum genera, hir-
 quino alia sanguine, cōminutis alia inculcata pulmonib;
 Quid tuceta: quid nenie: quid offe: non uulgi, sed quibus
 est nōmē appellatioq; penita: ex quibus qd' primū est, in
 exiguas aruina est miculas, et illa minutim insecta de mo-
 re: quod in secundo sitū est intestini est porrectio, per quā
 proluuius editur, succis perexiccata uitalibus, offa aut pe-
 nita est, cū particula uisceris cauda pecoris amputata: qd
 polimina: quid omēta: quid palasea: siue (ut quidā cogno-
 minant) plasea: ex quibus est nōmē omenti pars quaedam
 quo receptacula uentrium circumretita finiuntur. Bouis
 cauda est plasea, filigine, & sanguine delibuta. Polimina
 porro sunt ea, quae nos proles uerecundius dicimus: à uula-
 garibus autem assolent cognomine testium nuncupari.
 Quid fitilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catu-
 meum, conspolium, cubula: ex quibus duo, quae primā
 sunt, pulium nomina, sed genere & qualitate diuersa.
 Series uero, quae sequitur, liborum significantias conti-
 net: & ipsis enim non est una eademq; formatio. non e-
 nim placet carnem strebulam nominare, quae taurorum
 coxendicibus demitur, pulpamenta non assa, quae in ue-
 ribus exta sunt, animata prius & torrefacta carbonibus:
 non salsamina deniq; quae sunt una commixtio quadri-
 nis copulata de frugibus. Non similiter fendicas, quae &
 ipsae sunt dira, quas plebis oratio illa solet, cum eloqui-
 tur, nuncupare: non ratione eadem erumnas, quae sunt

Tucca

Vena
offa

Plasea

Polimina

Fitilla & frumen

Africia, gratilla
Cubula, conspolium

prima in gurgulionibus capita, quā deijcere cibos & re-
 ferre natura est ruminatoribus uitulis. Non magnēta, nō
augmina, non mille species, uel amensanguinū, uel fitilla-
 rum, quibus nomina indidistis obscura, uulgoq; ut essent
 angustiora fecistis. Si enim quaecunq; ab hominibus fuit,
 maximeq; in re sacra, debent habere suas causas, nec sine
 ratione est quicquā in negocijs omnibus, atq; in omni ad-
 ministratiōe faciendum, edisserate nobis, & dicite, quē
 sit causa, quē ratio, ut hęc etiam dijs dentur, sacrisq; ado-
 leantur altaribus? In hoc enim diutius loco huic causę uel
 maxime necessario immoramur, insistimus, inheremus,
 cupientes addiscere quid cū pultibus deo sit, quid cum li-
 bis, quid diuersis cum fratribus, confectiōis iure multipli-
 ci atq; impensarum uarietate conditis? Opiaris numina
 cœnis afficiuntur, aut prandijs, ut innumeras cōueniat ex
 cogitare his dapes? auersionibus stomachorū laborāt? &
 ad expellenda fastidia saporum uarietas queritur, ut mo-
 do his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et se-
 micruda? Quod si omnes has partes, quas preficias dicitis,
 accipere dii amāt, suntq; illis gratiæ, uel uoluptatis ali-
 cuius uel dulcedinis sensu, quid intercedit, quid prohibet,
 ut non semel hęc omnia totis cum animantibus inferatis?
 Quę causa, quę ratio est, ut caro strebula separatim, ru-
 ma, cauda, & plasa separatim, isitium solū, omentū so-
 lum, augmentorū adijciatur in causam? Pulmentorū uas-
 rietatibus afficiuntur dii cœlites, ut fieri mos est post cœ-
 narum ditium & locupletū saginas, frustilla hęc parui-
 la pro suauibus mateolis sumunt, nō quibus famē sedant,
 sed ut palatis admoueant ociū, seq; ipsos plene appetitū
 uoracitā-

uoracitatis instigent? O deorū magnitudo mirabilis: o nul-
 lis hominū comprehensa, nullis intellecta naturis: siqui-
 dem ut prosint, testiculis pecudum redimuntur, & rumis,
 neq; prius iras, atq; animos ponunt, nisi sibi adoleri para-
 tas conspexerint nēnias, offasq; penitas. Sequitur ut de
 thure, deq; mero aliquid sine ulla nimietate dicamus. Co-
 pulata enim, & mixta sunt carimoniarū & hęc gene-
 ra, cultumq; adhibetur in plurimū. Ac primum illud a uo-
 bis isto ipso querimus percontamurq; de thure: unde aut
 quo tempore nosse illud aut scire potuistis, ut merito exi-
 stimetis aut esse dijs dandum, aut eorum acceptissimū uo-
 luntati. Nouella enim propemodum res est, neq; annorū
 inexplicabilis series, ex quo eius notitia profluxit in has
 partes, & delubris meruit interesse diuinis. Nā neq; tem-
 poribus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis
 quidam esset thus scitū est, scriptoribus ut comprobatur
 a priscis, quorum in libris posita nulla eius mentio repe-
 ritur: neq; genitrix & mater superstitionis Hetruria o-
 pinionem eius nouit aut famam, facellorū ut indicant ri-
 tus: neq; quadringentis annis, quibus albana res uiguit, in-
 usum cuiquā uenit, sacra cum res fieret: neq; ipse Romu-
 lus, aut religionibus artifex in cōminiscendis Numa, aut
 esse sciuit aut nasci: ut pium far monstrat quo peragi mos
 fuit sacrificiorum solenniū munia. Vnde igitur cœpta est
 usurpatione eius assumi: aut in antiquam & ueterē consue-
 tudinē quenam irruit nouitas, ut quod tempestatibus tan-
 tis necessariū non fuit, locum sumeret in carimonijs pri-
 mum? Nam si sine thure religionis officiū claudicat, ne-
 cessariāq; uis eius est, quę propitios faciat, mitesq; homi-
 nibus

nibus cœlites: peccatum est ab antiquis, quinimmo piaculis plena uita omnis illorum fuit: qui quod maxime conueniens deorū fuerat uoluptati per incuriā neglexere libere. Sin autē temporibus priscis, neq; homines, neq; dij huius thuris expetiuerē materiam, cōprobatur & hodie frustra illud, inaniterq; præstari: quod neq; antiquitas necessarium credidit, & sine ullis nouitas rationibus appetiuit. Deniq; ut illā semper regulam definitionemq; teneamus, qua demonstratū & fixū est, quicquid fiat ab homine habere oportere suas causas, & in ista quoq; retinebimus partē, ut requiramus ex uobis quæ sit causa, quæ ratio, ut ante ipsa numinum signa thura iniiciantur altari-
bus, & ex eorum incēdio familiaria fieri existimētur & mitia: quid ex huiusmodi factō acquiratur his rei, aut eorū ad animos quid accidit, ut merito iudicemus recte ista de-
pendi, & non frustra atq; inaniter concremari? Vt enim uos debetis ostēdere cur thura dijs detis, sic & deos sequitur ut debeatis expromere habere aliquā causam, cur ea nō respuāt, quinimmo cur ea tam familiariter cōcupiscāt. Honoramus (inquit aliq; fortasse) his deos. Sed nos nō ues-
trū, sed numinū regimus sensum: nec quid fiat à uobis, sed pēdatur ab his quāti, qd' in præmiū datur fauoris, interrogamus. Sed tamē o pietas quātus iste est honor, aut qualis: qui ex ignis odore conficitur, & resina ex arboris cōparatur? Nam ne fortē ignoretis quid, aut unde sit thurs istud: uiscum est ex corticibus profluens, ita ut ex amygdalo, ceraso, lachrymabili destillatione coalescens. Hoccine ergo superas honorat & auctificat dignitates, aut offē-
sa si aliquando cōtracta est, thuris uapore dissoluitur, & tem-

Quid sit thurs

temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis cuiuslibet arboris uiscum, sine ulla pāsīm differēte cōbuerere? Nam si honorantur hoc numina, nec indigne sustinent panchairas sibi ardere resinulas, quid inter est, unde fumus altaribus conficiatur in sanctis. uel ex uisci quo genere nubes sufficionis exstuent? An nūquid aliquis dicet, iccirco superis thus dari, quod odoratus habeat suaues, et narium cōmulceat sensum? reliqua uero sint aspera, et ob causam offensionis exclusa? Habent enim dij nares, quibus ducant aërios spiritus, accipiunt auras, & remittunt: ut penetrare illos possint nidorum differentiū qualitates? Quod si damus ut fiat, mortalitatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis à finibus. Quicquid enim spirat, & reciprocos halitus aëris cōmeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia cœli sustineatur ē pastu. Quicquid autē cœli sustinetur ē pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur abstrahiturq; uitalis, obliuio eius necesse est animam, & rationē subruī atq; interire uiuenti. Ergo si & dij spirant, odorēq; ad se attrahunt aëris cōmitantibus inuolutum, non est ab re dicere & alienis eos sufficionibus uiuere, et interclusis posse spiraminibus interire. Et unde nouissime scitis, an si odorū suauitate capiuntur, eadem sint eis inuēda quæ uobis, & parili sensu uestras mulceant afficiātq; naturas? Nōne fieri pote est, ut quæ uobis afferunt uoluptatem, contrā illis aspera uideantur & tristia? Cum enim deorum sint sententiæ dispares, substantiæq; non una, quibus effici rationibus potest, ut quod qualitate diuersum est, unum sentiat accipiatq; cōtastum? An non quotidie cernimus & inter animantia

terris orta, esse alijs eadem uel amara uel dulcia: mortife-
ra his esse, quæ illis nata in perniciem non sunt: ut quæ il-
los mulceant odoribus letis, eadem pestiferos halitus alio-
rum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, nō in-
rebus est causa, quæ simul esse mortifera, simul salutare,
simul dulces nequeunt, simulq; amara consistere: sed, ut
quisq; est factus, ad extrinsecus rei uenientis attackū ita
afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsione
nata, sed ex sui sensus contagijq; natura. Verum omnis
hæc ratio longe est ab dijs sita, nec exigui limitis interie-
ctione discreta. Nam si uerum est (ut ab sapientibus credi-
tur) incorporales hos esse, neq; oliditatis alicuius eminentia
subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibilibus cō-
mouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille tu-
pondera masculi thuris incendas, cœlūq; hoc totū redun-
dantium uaporum nebulositate cludatur. Quod enim nō
habet robur & substantiam corporalē, cōtrectari à sub-
stantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis
sicut naribus indicatur: à deo ergo sentiri ratione nō po-
test ulla, qui caret re corporis, atq; omni sensu & cogita-
tione priuatus est. Merū thuris est socium, quod explana-
ri consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensio.
Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit exposi-
tam sui causam, non iam istud errori obijciendū est ludi-
cro, sed (ut dicatur expressius) insanie, dementiæ, cecita-
ti. Vt enim iam sæpius dictum est, debet omne quod geri-
tur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius
obscuritate contectam. Si ergo fidentis factō, aperite, mon-
strate, liquor iste cur detur, id est uinū superfundatur alta-
ribus

ribus. Nunquid enim numinū corpora sitim sentiunt ari-
dam, & eorum necesse est siccitates humore aliquo tem-
perari? Nunquid nobis ut mortalibus mos est, cœnis inter-
miscere potiones, pari etiam more post solitos uictus libo-
rum, & pultium, hostiarūq; cæsarum, quo putrefiat faci-
lius & percoquatur cibus, frequentissimo irrigant acci-
piuntq; se uino? Date quæ so immortalibus dijs bibant, scy-
phos, brias, pateras, sympiniaq; depromite: & quoniam
tauris, pinguibusq; se dapibus, atq; optimis inferciūt escis:
nequod in stomachi tramite male transuoratiū substerit
uiscus: succurrite, properate, Ioui optimo maximo merū,
ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa
labatur, & dissoluatur obstructio, periculū maximū est,
ne oblitus interrumpatur spiritus, & uiuatū remaneat
sine suis administratoribus cœlum. Sed frustra, inquit, in-
equitas nobis: non enim nos superis ob eas profundimus
merum causas, tanquam illos existimemus aut sitire, aut
bibere, aut suauitatis eius affectione letari. Honoris eis
ergō datur, quo fiat illorum elatior, amplior, angustiorq;
sublimitas, altaria super ipsa libamus, et uenerabiles chis-
sas carbonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infla-
gi cōtumelia dijs potest, q̄ si eos credas accepto mero pro-
pitios fieri: aut honorem existimes habitū his magnum, si
modo uini exigui rorem super uiuidam ieceris atq; instil-
laueris prunam? Non nobis est sermo cū hominibus ratio-
nis expertibus, neq; quibus non sit cōmunis intelligentiæ
ueritas: inest & uobis sapientia, inest sensus, uerumq; nos
dicere apud uos ipsi interiore iudicio scitis. Sed quid face-
re possumus considerare nolentibus penitus res ipsas, se-
cumq;

cūq; ipsos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis, nō quod fieri oportere confiditis: nimirū quia apud uos plus ualet nullam habens consuetudo rationē, q̄ rerum inspecta natura ueritatis examinatione pōderata. Quid est enim deo cū uino, aut in eius materia uis qualis, aut quāta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius augeat, et honorata existimetur auctoritas? Quid in quā deo cum uino est. Veneris re proxima, neruos omnium debilitante uirtutū, uerecūdiæ, pudoris, et castitatis inimicæ? quod in insani as, et furores mētes sepius præcipitauit excitas, ipsosq; illos deos maledictis cōpulit exauctorare dementib. Itane istud nō nefas, et plenū sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius sumpseris, quid facias, nescias: qd loquaris ignores: ad extremū temulenti, luxuriosi, et per diti, conuitiū, infamiamq; merearis? Operæ precii est etiam uerba ipsa depromere, quibus, cū uinum datur, uti ac supplicare cōsuetudo est. *Mactus hoc uino inferio esto.* Inferio, inquit Trebatius, uerbi ea causa est additū, eaq; ratio profertur: ne uinum omne omnino, quod in cellis, atq; apothecis est conditū, ex quibus illud quod effunditur promptū est, esse sacrū incipiat, et ex usibus eripiat tur humanis. Addito ergo hoc uerbo, solū erit, quod inferetur sacrū, nec religione obligabitur. Ceterū qualis erit hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo, ne plus querat q̄ datum est: aut cuius ipse est auiditatis deus, qui nisi uerbi fuerit præscriptione submotus, cupiditatē suam protendat ulterius, et apothecis suis supplicē priuet. *Mactus hoc uino inferio esto:* iniuria est ista, non honor. quid enim si diuus amplius hoc uolet, neq; erit cōtentus illato? nōne

*Verba libani
Wini*

nōne insigniter dicendū est *ledi*, qui honorē accipere cū cōditione cogatur? Nā si exceptioe nō addita, sacrū necesse est fieri omne omnino qd in cellis est uini, manifestum est et deo contumeliam fieri, cui modus cōstitutus inuito: et uos ipsos in re sacra cerimoniarū officia uiolare, q nō tantū tribuitis uini, quantū deum uidetis sibi uel le præstari. Mactus hoc uino inferio esto: qd est aliud q̄ dicere, tantū esto mactus, quantū uolo: tantū amplificatus, quantū iubeo: tantum honoris assumito, quantū te habere decerno, et uerborū circūscriptioe definitio. O deorū sublimitas præpotēs, quā uenerari, quā colere officijs omnib. cerimonialib. debeas: cui legē uenerator imponit, quā cū pactiōibus adorat et formulis: quæ per unius formidinē uerbi ab immodicis uini cupiditatibus arcetur. Sed sit, ut uultis, honor in uino, sit in thure, immolatione et cadibus hostiarū iræ numinū offensionesq; placentur. Etiam dii fertis, coronis afficiuntur, et floribus: Etiamne eris timittibus, et quassationib. cymbalorū? Etiamne tympanis? Etiamne symphonijs? quid efficiunt crepitus scabillorū? ut cū eos audierint numina, honorifice secū existimet actū, et feruētes animos irarū obliuioe deponāt? An nunquid ut paruuli pusiones ab ineptis uagitib. crepitaculis exterrēt auditis: eadē ratioe, et omnipotētia numina tibiariū fridore mulcētur, et ad numerū cymbalorū mollita indignatiōe flaccescūt? Quid sibi uolūt excitatiōes illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiā uocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigiliæ debeāt: qd domitiōes illæ, quibus bene ut ualeāt, auspicali salutatiōe mandatis? Sōni enim quiete soluiuntur, occupariq; ut hoc possint lenes audiendæ

audiente sunt nenia? Lauatio, inquit, deum matris est hodie. Sordeſcunt enim diui, & ad ſordes eluendas lauentibus aquis opus, atq; adiuncta antiqua cineris friſtione. Iouis epulum cras eſt. Iuppiter enim coenat, magnisq; implendus eſt dapibus, iamdudum inedia geſtiens, & anniverſaria interiectione ieiunus. Aefculapij geritur, celebraturq; uindemia. colunt enim dii uineas, & ab ſuaſionibus contracti exprimunt uindemiatoribus uinum. Leſiſternium Cereris erit idibus proximis. habent enim dii lectos, atq; ut ſtratis poſſint mollioribus incubare, puluororum tollitur atq; excitatur impreſſio. Telluris natalis eſt, dii enim ex uteris prodeunt, & habent dies letos, quibus eis aſcriptum eſt auram uſurpare uitalem. Ludi uero, quos facitis, quibus floralibus, & Megalenſib. nomē eſt, ceteriq; omnes alij, quos eſſe ſacros uoluisti, & religio num inter officia deputari: quam rationem habent, quam cauſam, ut inſtitui, condiq; debuerint, & ex numinū apellatione ſignari? Honorantur, inquit, hiſ dii, & ſiquas ab hominibus cōtinent offenſionū memorias illatas, abijciunt, excludunt, redduntq; ſe nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quae cauſa eſt ruſus, ut tranquilli, placidi efficiantur, & mites: ineptae ſi res fiant, & ab hominibus ocioſis multitudine ſpectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, ſi Amphitryo fuerit actus pronunciatusq; Plautinus? aut ſi Europa, ſi Leda, Ganymedes fuerit ſaltatus, aut Danae, motum cōpeſcit irarum? Tranquillior, lenior, mater magna efficitur, ſi Atyis conſpexerit priſcam reſſeri ab hiſtrionibus fabulam? Obliterabit offenſam Venus, ſi Adonis in habitu geſtum agere uiderit ſaltatorijs

in motibus pantomimū? indignatio relanguet Alcide, ſi tragœdia Sophoclis, cui Trachiniae nomen eſt, Euripidis aut Hercules actitetur? Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora, ſi ſuis in ludis ſtagitioſas cōſpexerit res agi, & migratum ab lupanaribus in Theatra? Itine iſtud non eſt deorum imminuere dignitatem, dicare & conſecrare turpiſſimas res eis, quas cenſor animus reſpuat, & quarum actores inhoneſtos eſſe ius ueſtrum, & inter capita computari iudicauit infamia? Minis nimirū dii gaudent, & illa uis preſtans, neq; ullis hominū comprehenſa naturis, libentiſſime commodat audiendis hiſ aures: quorum ſymplegmatis plurimis intermixtos ſe eſſe, deriſioſis in materiam norunt: delectantur ut res eſt, ſtupidorū capibus raſis, ſalictarum ſonitu, atq; plaſu, factis & dictis turpibus, ſaſcinatorum ingentium rubore. Iam uero ſi uiderint in foemineas molli tudines eneruantes ſe utros, uociſerari hos fruſtra, ſine cauſa alios caſſitare, amicitiarū fide ſaluā contundere ſe alios, & crudis mutilare ſe caſtibus, certare hos ſpiritu, buccas uento diſtendere, uotisq; manibus cōcrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabilibus moti proſiliunt, exclamant, in gratiam cū hominibus redeunt. Hæc ſi dijs immortalib. obliuione afferunt ſimulatum, ſi ex comœdijs, atellanis, mimis, ducunt letiſſimas uoluptates, quid moramini, quid ceſſatis, quin & ipſos dicatis deos ludere, laſciuire, ſaltare, obſcœnas compingere canticoes, & clunibus fluctuare criſpatis? Quid enim diſfert, aut intereſt, faciāntne hæc ipſi, an ab alijs fieri in amoribus atq; in delicijs ducant? Vnde igitur fluxit, uel ex quibus enata eſt cauſis opinionū hæc prauitas? Ex eo ſcilicet

et maxime, quod nequeunt homines, quidnam sit deus scire, quidnam sit ius eius, natura, substantia, qualitas utrumne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptio finitus: agat aliquid, an non agat, uigiletne perpetuo, an aliquando solutur in somnos: currat, sedeat, ambulet, an ab huiusmodi motibus, et cessione sit liber: Hæc omnia (ut dixi) nequeunt scire, neque ratioe aliqua peruidere, in eas sunt opinatiōes lapsi, ut deos ex se fingeret, et qualis sibi natura est, et illis tale daret actionū rerū uoluntatūque naturā. Quod si animal cerneret nullius esse se precij, nec inter formicula plurimū seseque esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquā se habere cōmune cum superis, et intra suos fines humilitatis suæ modestiā continerent. Nūc uero quia cernūt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, cæterasque se alias membrorum gerere ac uiscerum portiones, et deos existimāt eadem ratione formatos, habitumque illos suū compagine in corpore continere: et quia gaudere, letari, mœstosque se fieri tristioribus conspiciūt causis, arbitrantur et numina ex rebus hilarioribus gaudere, et ex minus letis animorum contrastione cōduci: affici se ludis, putant et cœlitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se uoluptas est lacuacrorū refouere caldoribus, et superis ducūt lauatiōne esse mūditiā gratas. Vindemiamus nos homines, et deos rentur, et credunt suas ducere atque agitare uindemias: dies nobis natalitij sunt, et potētiās cœlites dies autumant habere natales. Quod si possent ascribere ualetudines, ægritudines, et corporales dijs morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quod ipsi, et

lienosi

lienosi, et lippi sunt sæpe, et ingentiū herniarū magnitudine pōderosi. Age nunc summam, quoniā sermo prolatus est, et perductus in hæc loca, singulorū partium oppositionibus cōparemus, utrumne uos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo et honoratius opinemur et rectius, quodque rei diuine suam præstet, atque attribuat dignitatē. Ac primū uos deos, quos in rerū natura uel arbitramini esse, uel creditis, quorumque in templis omnibus simulachra constituisstis, et formas, profiteamini esse natos, et ex masculorū foeminarūque seminibus conuentionū progenitos lege. At uero nos cōtra, si modo dii certi sunt, habētque huius nominis auctoritatē, potentiam, dignitatem, aut ingenitos esse censemus (hoc enim religio sum est credere) aut si habent natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut secula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetuitatē sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosque ex his mares, foeminini generis alios esse cēsetis, nos potentias cœlites discretas esse sexibus abnegamus: quoniā discriminē huiusmodi terrenis animatib. datum est: quas coire, quas generare auctor uoluit rerū, substitutōis per libidinē prolibus. Vos hominū similitudinē gerere, et mortaliū uultib. excitatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his lōge, quoniā forma mortalis est corporis: et si forte est ulla, cōprehendere neminē posse indubitabili assensu ratione iuramus. A uobis artificia singuli opificū more habere perhibētur: ridemus cū audimus nos ista, quoniā dijs artes necessarias ducimus arbitramurque non esse eas, constat et liquidū est paupertatis ad subsidium cōparatis. Dis-

scor=

scordiarum alios ex his uos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios uero qui praesint bellis, & sanguinis effusione letentur: at uero nos contra ab ingenijs numinum iudicamus esse disuncta, aut si sunt qui haec mala miserrimis inferat subijciantq; mortalibus, ab eorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis praedicatione ponendos. trahi & perturbari uos numina, ceterisq; animorum affectibus macipata esse atq; obnoxia iudicatis. Nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, & mortalitati subeuntium functiones. Vos pecorum sanguine, uos ceditibus, & mactationibus, hostiarum gaudere, letari, & in gratiam cum hominibus remisissis offensionibus redire opinatis. Nos amorem sanguinis nullum esse in coelitis ducimus: nec esse tam dueros, ut miserorum animantium cede saturatas abijciant iras. Vos uero, uos thure, honorem arbitramini dijs addi, & eorum augescere dignitates. Nos monstrum, & prodigium iudicamus: quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis uini, ipsam sibi ab hominibus ducere satis sancte, atq; honorifice supplicatum. Vos aeris timnitibus, & tiliarum sonis, uos equorum curriculis, & theatralibus ludis persuasum habetis deos delectari, et affici, irasq; aliquando coconceptas eorum satisfactione molliri. Nos inconuenientes ducimus, quinimmo incredibile iudicamus eos, qui gradibus mille genus omne uirtutum perfectionis transierint summitate, in uoluptatibus habere atq; in delicijs res eas, quas homo sapiens rideat, & quae non alijs uideantur continere aliquid gratiae, quam infantibus paruulis, & tri-

ualiter

ualiter & populariter institutis. Haec cum ita se habeant, cumq; sit opinionum tantastrarum, uestrarumq; diuersitas, ubi aut nos impij, aut uos pij: cum ex partium sensibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari? Non enim simulachrum qui sibi aliquod conficit, quod pro deo ueneretur: aut qui pecus trucidat innoxium, sacrisq; incendit altaribus, is habendus est rebus deditus esse diuinis. Opinio religionem facit, & recta de dijs mens: ut nihil eos existimes contra decus praesumptae sublimitatis appetere. Cum enim cuncta, quae his dantur, sub oculis hic nostris uideamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum est peruenire, nisi opiniones dijs dignas, & eorum conuenientissimas nomini? Haec sunt dona certissima, sacrificia haec uera: nam pulcra, thura cum carnibus, rapacium alimenta sunt ignium, & parentalibus coniunctissima mortuorum. Si dij immortales nequeunt trahi, neq; ullis animorum affectibus eorum quatitur concutiturq; natura, quid historiae sibi uolunt, quid annales, quorum in conscriptionibus legimus nonnullis offensionibus deos motos, pestilentias, sterilitates, ac frugum inopias, aliq; intulisse ciuitatibus, nationibusq; discrimina: eosq; rursus sacrorum satisfactione placatos, indignationum posuisse feruores, & in habitum letioris statum caeli, tempestatumq; mutasse? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quod essent acti per indiligentiam ludum, nec ad suam formam, conditionemq; curati? Instauratis his tamen, & curiosae observatione repetitis, superiorum conqueuissse terrores, & ad hominum curam, familiaritatemq; reuocatos. Quoties uatum iussis, haruspicumq; responsis, postquam diuina

res facta est, & ex gentibus transmarinis acciti dii quidā delubraq; his facta, & in altioribus columnis signa quēdam & simulachra sunt constituta: & imminentiū auer si sunt periculorum metus, & grauisimi hostes pulsi, & amplificata res publica est, & uictoriarū frequentib; gau dijs, & provinciarum possessione cōplurium: quod utiq; non fieret, si sacrificia, si ludos, ceterosq; aspernarentur dii cultus: neq; se honorari corū procurationib; ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinū, indignatioq; frige scunt, uertunturq; in prospera ea, quę uidebantur asferre terrores, manifestum est hęc omnia non sine cōlitū fieri uoluntate, & quod ea tribuatur, a nobis inaniter & cum tota imperitia reprehendi. Ventum est ergo dum loqui mur ad ipsum articulum causę, uentum rei ad cardinem, uentum ad ueram atq; aduētissimam quęstionē: in quam conuenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, et gratificatiōe deposita, utrūne hi dii sint, quos scuire assueueratis offensos, reddiq; sacrificijs mites: an sint longe aliud, & ab huius ui debeant, & nominis, & potentie segregari. Non enim inus inficias in annalium scriptis contineri hęc omnia, quę sunt a uobis in opposi tione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingenijq; pro ca ptu, & legimus, & esse positum scimus, ludis quondam ipsis circensibus, qui Ioui maximo fierēt, patrem familiās quendam, antequā inciperent res agi, seruū pessime meri tum per circi arēā mediam trāsduxisse cēsum uirgis, & ex more multasse post patibuli pœnam. Ludis deinde iam terminatis, prosligatisq; curriculum, nō multi post tempo ris spaciū ciuitatē ocepiisse pestilentia uastari. Cumq; dies

Pestilentia

dies adderet malū malo grauius, cateruatim & populus interiret: rusticulo cuiusdam sorte humilitatis obscuro Io uem per insomnium dixisse, uti ad consules suaderet prę sulem sibi displicuisse, monstraret posse melius fieri ciui tati, si ludis sua religio redderetur, & ex integro rur sus curiosa obseruatione procederent. Quod cum ille facere minime curasset, uel quod esse uanum suspicaretur insom nium, nullamq; habiturū apud audituros fidem: uel quod ingenuit̃e humilitatis memor potestatis tantę fugeret & formidaret accessum: contatori redditum inimicū Iouem, filiorum obitus irrogauisse pro pœna. Mox cum & ipsi proprium minaretur interitum, ni pręsulis pergeret nun cius improbat: obeundi formidine territatū, cum iam & ipse contactus pestilentie flagraret incendio, de senten tia propinquorum perlatū ad curiam patrū, insomnijq; exposita uisione, flammis euoluuisse contagij. Ludorum deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibitā gra uem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed neq; illud eque nos negabimus scire, tēporibus quondam ciuitatis & reipublicę duris, uel quę lues infesta faciebat continua populū contage conficiens: uel quę hostes uali di, & ad periculum libertatis auferendę pręliorū prospe ritate iam proximi: iussis, & monitis uatum, trans mari nis ex gentibus quosdam deos accitos, magnificisq; hono ratos templis, & luis sedasse flagrantia, & uiribus ho stium fractis frequētissime triumphatū, & auctos Impe rij fines, innumerasq; provincias sub leges uestri cecidisse dominatus. Sed neq; hoc nostram cōscientiam fugit, le ctum et positū, ictum cū esset Capitoliū fulmine, multa q;

in hoc alia. Iouis etiam simulachrum sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus prouolutum. Responsum deinde ab haruspibus editum, res seuas, tristissimasque portendit: ab incendijs, cædibus, ab legum interitu, et ab iuris ocasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia coniuratorum manu. Sed flecti hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conuersus ad cardinem, radijsque oppositus solis. Affuisse dicto fide: nam subrepto culmine conuersoque ad solem signo, patuisse res abditas, et reuerata in maleficia uindicatum. Habet quidem miraculi speciem, quin immo habere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt prompta, humanum ueniunt ad auditum: nec diffitemur inesse his quiddam, quod in prima positum (quemadmodum dicitur) fronte, perstringere aures possit, et ueritatis similitudine circūuenire. Ceterum si penitus intueri res factas, personas, et personarum uolueris uoluntates, nihil esse reperies dijs dignum, et quod sæpe iam dictum est, quod ad huius nominis speciem, dignitatemque, referatur. Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat, qui curretibus frustra delectaretur equuleis euocarique se genere hoc ludicri iucundissimum duceret? Immo illum fuisse quis est qui assentiatur Iouem, quem deum principem dicitis, et rerum quæcumque sunt conditor: qui spectatum proficisceretur à caelo, cantherios de uelocitate certantes, replicantes gyros septem, et quos dissimiles ipse corporum esse in mobilitate uoluisset, eos tamen gaudere, transire, transiri, pronos et cernuos ruere, cum curribus resupinos uerti, trahi alios cruribus, et claudicare præ fractis

fractis: et ineptias nugis et crudelitatibus mixtas summis in uoluptatibus habuisse, quas homo quiuus lautus, nec ad studium plenæ grauitatis ac poderis eruditus, puerilia duceret atque aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquit, qui credit (repetamus ut assidue hanc uocem) generis eum fuisse diuini, qui quoniam ludis actus per circi est spatium merito: rum poenas et supplicia redditurus, ira exacerbatus ardesceret, seseque ad uires accingeret ultionis? Si enim nocens seruus, atque illa fuerat animaduersione puniendus, qui debuit Iuppiter indignatione aliqua commoueri, cum ageretur iniuste nihil, immo cum nocens caput poenis conuenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neque ulli obnoxius crimini, uitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui cum subuenire potuisset, non fecit, immo ipse quesitum, et pati quod improbabat, et ab alijs poenas suæ permissio: nis exigere: et cur lesus deinde illo se questus est et pronunciauit in præsule, quia crucis ad poenas per circi actus est medium uirgis dilaceratus et flagris? Et quid ex hoc facto labis potuit et foeditatis effluere, quod aut circi cum faceret minus purum, aut Iouem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus uarijs, et cruciatibus interire diuersis? Ante, inquit, est actus, ludi quam inciperent confici. Si sacrilego pectore, religionisque contemptu, est cur ignoscere debeamus Ioui indignanti se spretum, nec circensibus proprijs sollicitiorem adhibita curam. Sin autem errore, uel casu, latens illud non est animaduersum et cognitum uitium, nonne fuerat rectum, Iouique conueniens, ut humanis ignosceret lapsibus, et imprudentiæ cecitate ueniali

cōfessione donaret? Sed iudicāda res fuit. Et post hæc alii quis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriam ludicri, ciuitatis ultus est & persecutus interitu? grauitatis, ac ponderis aut ullius habuisse constantie firmitatē, qui ut sibi ex integro uoluptatis in gaudia curretur, uenenatam in perniciem aeris haustus uertit, et pestilentia, morbos, stragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibitor magistratus minus curauit edificare, quisnam esset illo die circi actus per medium, contractaq; est ex hoc culpa, quid infelix cōmeruerat populus, ut aliena delicta capitis sui dissolueret poenis, pestilentibusq; cōtagijs crudeliter expelleretur e uita? immo quid sceminarū genus, quas ab negocijs publicis cōditio fragilitatis exceperit? quid adule uirgines, quid puerculi ficere pusiones? quid deniq; ad huc parui nutricū sub alimonia cōstituti, ut in eos immitteretur par & una scuitia, priusq; acerbitem mortis, quam dulcedinē aliquam perciperent luminis? Si Iuppiter ludos scrupulosius fieri, restituiq; querebat, si fideliter reddere suam populo sanitatem, nec malum, quod fecerat, prorogare ulterius et augere: nonne rectius fuerat consulere ut ad ipsum ueniret, sacerdotum ad aliquem publicorum, pontificem maximū, aut ad flaminem suū dilectum, eiq; per somnium, & præsulis uitiū, & funesti causam temporis indicaret? Quæ fuerat ratio, ut ruri hominem suetum, obscuritate incognitū nominis, urbanarum inscium rerum, quid sit præsul fortasse nescientem, uoluntatis suæ deligeret nūcium, & expetite satisfactionis auctorem? Quem si utiq; sciebat, diuinus modo si fuerat, tergiuersatorem in obsequio futurum, nonne fuerat pronius

& deo conueniens, mentem hominis uertere, & parendi subigere uoluntatem: quā uias aggredi sciuores, & latrocinij ritu sine ulla passim ratione scuire? Si enim rusticus, senior inexpeditus in rebus obeundis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retardatus, quid infelices eius cōmeruerant liberi, ut in eos ira & indignatio uerteretur, offensasq; alterius luminis sui spoliatio pēsarent? Et quisquā est hominū, qui fuisse illum deum credat, tam iniustum, tam impiū, nec mortaliū saltem constituta seruauit, apud quos nefās haberetur magnū, alterum pro altero plesti, & aliena delicta aliorū ceruicibus uindicare? Sed & ipsum fecit pestilitatis scuitia cōprehēdi. Nonne ergo pręstātius, quin immo æquius fuerat, si hoc esse uidebatur faciendū, ut ab ipso patre terror coercionis inciperet, apud quē causa tanti fuerat motus, & in obeundo cessatio, q̄ in eius dolorem uim liberis facere, et innoxias urere, atq; abolere psonas? Quenā illa scuitia crudelitatis fuit? quæ tāta, ut extincta sobole intestinis piculis postterritaret patrē? Quod iam dudū si facere, id est loco priorē uoluisset: nec germanitas cōficeretur innoxia, et uoluntas numinis cognosceretur offensa. At enim cōpleto annūciatiōis officio, statim morbus emanuit, et sanitati homo est cōtinuo restitutus. Et qd habet admiratiōis res ista, si malū qd inspirauerat, repulit: seseq; in ani ostētatione iactauit? Quod si penitus res pēdas, magis illa crudelitas, q̄ beneficiū salutis fuit: siq̄d hominē miserū, et interire post filios cupientē, nō gaudia seruauit ad uitā, sed ut suā solitudinē disceret, et orbitatis cruciamētā sentiret. Cōsimili ratiōe per alias ire licebit historias, et ostēdere in his quoq; lōge

aliud, q̄ esse dij debeant, de his ipsis dici, & earū in expositionibus indicari: uelut in hac ipsa, quam deinceps ponā una ei, duabusue cōiunctis, fastidiū ne immoderatione pariatur. Post aduectos (inquitis) transnarinis ex gentibus deos quosdam, postq; condita his templa, post cumulatās sacrificijs aras, male habens sese recreatus conualuit populus, & pestilentes morbi inducta s̄ncritate fugerunt. Qui (effamini) dij quēso? Aesculapius (inquitis) Epidaurō bonis deus ualitudinibus praesidens, & Tiberina in insula cōstitutus. Si esset nobis animus scrupulosius ista tractare, uobis ipsis obtineremus auctoribus, minime illum fuisse diuū: qui cōceptus & natus muliebri aluo esset: qui annorū gradibus ad eum finem ascendisset etatis, in quo illum uis fulminis (uestris quemadmodū literis continetur) & uita expulisset et lumine. Sed quēstioe ab ista distcedimus: Coronidis filius sit, ut uultis, ex immortalī numero, & perpetua praeditus sublimitate coelesti. Ex Epidaurō tamen quid est aliud allatū, nisi magni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur: & exploratā eis attribuimus ueritatem, nihil (ut conscriptum est) aliud, quid ergo dicimus? Aesculapius iste quem praedicatis, deus praestans, sanctus deus, salutis dator, ualitudinū pessimarum propulsator, prohibitor, & extingtor, serpentis est forma & circumscriptione finitus: per terrā reptans, coenonatis ut uermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis uoluminibus se trahens, atq; ut pergere prorsus possit, partem sui postremā conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur usus cibis etiam, quibus uita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos trās-

uoret

uoret oris hiatis appetitos: habet receptaculū uentris, & ubi mansa & uorata decoquat uiscera, sanguis detur ut corpori, et uiribus redintegratio subrogetur. Habet & extremos trames, per quos immunda sex eat, auersabili corpora foeditate deoneratis. Siquādo mutat loca, & ab alijs transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscurare per coeli euolat sydera, pūctoq; in tēporis ubi causa postulauerit, sistitur: sed uelut animal brutū, uehiculum quo sustineatur, petit: undas pelagi uitat: atq; ut tutus possit in columisq; praestari, cū hominibus nauem ascendit, & ille publicae sanitatis deus, fragili se ligno, & tabularū compagibus credit. nō arbitramur euincere, atq; obtinere uos posse, Aesculapiū illum fuisse serpentē: nisi hunc colorem uolueritis inducere, ut in anguem dicatis cōuertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit a uobis dictum, q̄ infirmiter, inualideq; dicatur, ipsa rerum inaequalitas indicabit. Si enim se deus uideri ab hominib. cuitabat, nec in forma serpentis uelle debuit conspici: cum in qualibet forma nō ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autē intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui: cur non talem uideri se praebuit, qualē sciebat se esse, qualēq; se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoq; praestantius, augustaq; conueniens dignitati, quā fieri beluam, horretisq; animalis in similitudinē uerti: & dare ambiguīs cōtradictionibus locum: essetne uerus deus: an nescio quid aliud, lōgeq; ab stupera sublimitate sciūctum. Sed si deus (inquit) non erat, cur ē naui postquā extulit sese, Tyberinā ad insulam re-

s s

psit

psit: nusquam statim cōparuit, & uiderier ut ante desit.
 Possumus enim scire, utrumne aliquod obstaculum fuerit,
 cuius sese obiectu atq; oppositione protexerit, an hiatus
 aliquis? Vos pronūciate, uos dicite, quidnam illud fuerit,
 aut cuiusnam rerum generi debuerit applicari, si persona=
 rum officia sunt certa certarū uestra. Cum res ita sit, deq;
 uestro numine, uestraq; & religione tractetur, uestrū est
 potius edocere, uestrumq; monstrare, quid illa res fuerit,
 nostras uelle quam exaudire sententias, nostraq; expecta
 re decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere,
 nisi quod fuit, & uisum est: quod historie prodidere om=
 nes, & oculorum sensibus est cōprehensum. Hanc tamen
 scilicet colubram ualidissimi corporis, & prolixitatis im=
 mensae: aut si nomen hoc sordidū est, anguem dicimus, ser=
 pentem nominamus: aut si quod aliud nobis usus uoca=
 men obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. si enim
 repsit ut coluber, non pedibus se ferens, neq; suas subex=
 plicans itiones, sed uentre nixus ac pectore: si ex materia
 formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam:
 caput si habuit atq; caudam, si oblita squamis terga, si ma=
 cularum suffectionibus uaria, si os dentibus horridū, &
 ad infligēdos instructū morsus: quid aliud possumus, quā
 generis eum dicere fuisse terreni? quāuis fuerit immanis
 et nimius, quāuis illum ab Regulo exercitus uicissum lon=
 gitudine corporis & roboris anteciret. Sed aliud nos re=
 mur, & labefacimus & destruimus ueritatē. Ergo uestrū
 est explicare quidnam ille fuerit, uel cuius generis, nomi=
 nis, & qualitatis cuius. Nam deus esse qui potuit, cū habe=
 ret ea, quae diximus, quae dii habere nō debent, si cogitant
 dii

dij esse, & uocaminis huius eminentiam possidere. Tybe
 rinam postquam ad insulam repsit, nusquam continuo ap=
 paruit: qua ex re numen fuisse mōstratur. Possumus enim
 scire utrumne istic aliquod rei fuerit alicuius obstaculum,
 cuius sese obiectu atq; oppositione protexit, an hiatus ali=
 quis, aut ex molibus inaequaliter aggeratis successus qui=
 dam, & fornices, in quos intulit se raptim circumscripto
 tuentium uisu? Quid enim si flumen transiliuit: quid si
 transnatauit? quid si sylvarum densitatibus se dedit? argu=
 mentatio flaccida est ea re suspicari, deum illum fuisse ser=
 pentē, q. ab oculis sese properata omni festinatione sub=
 traxit, cū deum nō fuisse eadē rursus possit argumētatio=
 ne monstrari. Sed si deus praesens anguis ille non fuit, cur
 post illius aduentū pestilentiae uis fracta est, et populo salus
 reddita Romano? Referimus et nos cōtrā: si ex libris fata
 libus, uatūq; responsis inuitari ad urbē deus Aesculapius
 iussus est, ut ab luis cōtagio morbisq; pestilentibus tutam
 eam incolumēq; praestaret, & uenit nō aspernatus, ut di=
 citis, colubrarū in formā conuersus: cur toties Roma ciui=
 tas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus
 in hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus pesti=
 lentia cōflabatur, auerteret: sequebatur ut ciuitas intacta
 esse deberet, statuq; a noxio immunis semper innocuaq;
 praestari. Atquin uidemus (ut superius dictum est) sepe nu=
 mero his morbis cursum eam uitae habuisse funestos: nec di=
 spendijs leuibus esse populi fractas debilitatasq; uirtutes.
 Vbi ergo Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis ue=
 nerabilibus? Cur tēpla post cōdita, sibiq; exaedificata delu=
 bra, diutius habere ppeffus est bene meritis ciuitates lue,

cum in id esset accitus, ut et malis mederetur instantibus, nec sineret in futurum tale aliquid quod metueretur irreperere nisi forte aliquis dicet: minoribus & consequentibus seculis iccirco dei talis de fuisse custodia, quod impijs iam moribus & improbabilibus uiueretur: opem autem cōtulisse maioribus, quod innoxij fuerint, & ab omni scelerū contagione dimoti. Quod ratione cū aliqua & audiri forsitan potuisset, & dici, si aut tēporibus priscis omnes essent usq; ad unum boni: aut sequentia tempora malos omnes generaret, & nulla diuersitate discretos. Cū uero res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo & in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanū genus naturis, uoluntatibus, moribus, tamq; potuerint in prioribus seculis, quā in nouellis etatibus boni simul, maliq; existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum nō meruisse mortales. Si enim propter malos sequentium seculorum boni nō sunt protecti temporū nouellorum, & propter antiquos malos boni aequē maiores non debuerant merere beneuolentiam numinū. Sin propter bonos priscos mali etiā cōseruati sunt prisci, & propter bonos minores, etas debuit sequens, quāuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iā fracta atq; imminuta uim morbi, anguis ille per latus famā cōseruatoris assumpsit, cum nihil omnino cōmoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multū ueris aberrauisse præsagij, cū remediū ab his datū non deinceps cunctis, sed auxilio fuisse uni tantū reperiatur etati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Pessinunte, iussis consimiliter uatū, salutaris populo & magnarum causā letitiarū fuit. Nam

& diu potens hostis ab Italiæ possessione detrusus est, & gloriofis illustribusq; uictorijs decus urbis restitutum est pristinū, & Imperij fines longe lateq; porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum: multaq; res aliæ foris domiq; perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemq; fundarunt. Si uerum loquuntur historiae, neq; ullas inserunt rerum conscriptionibus falsitates, allatū ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Atalao, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset: coloris furui, atq; atrii, angulis prominentibus inequalis: & quē omnes hodie ipso illo uidemus in signo oris loco positū, indolatum, & asperum, & simulachro faciem minus expressam simulatione præbentē. Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœnum, hostem potentem ac ualidum, sub quo anceps & dubia res Romana cōtremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, suiq; esse dissimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad Imperij columen, & regium principatum, nihil consilijs actum est, nihil hominū uiribus, nec ad reditū sublimitatis antiquæ tot tantisq; ab ducibus quicquā est scientia militari aut rerum experiētia collatum? Lapis alijs uires, alijs roboris infirmitatē dedit: hos secūdis præcipitauit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominū credat terra sumptū lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginei coloris atq; atrii corporis, deum fuisse matrem? aut quis rursus accipiat (hoc enim solum restat) numinis alicuius habitasse in silicis fragmentis molē subiectam

*Quibus paratur
Victoria*

iectam, uenisq; in eius abstrusam. Et unde parta uictoria est, si pessimuntio lapidi nullum inerat numen? Sed uirtute possumus dicere, ac uirtute pugnantium, usque tempore, consilio, ratione, fato etiam possumus, et reciproca uarietate fortuna. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, et felix recuperata uictoria est, ubinā mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisque exercitibus caesis inclinata est res summa, et ad ultimae labis periculum uenit? Cur non minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quam immanes inciderent plagae, quibus omnis effunderetur sanguis, et exhaustis rueret uita ipsa pene uitalibus? Aduecta enim nondum, nec fauorem fuerat ut commodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisque habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longum nihil omnino est, cui punctum terra est, et sub nutu omnia constituta. Sed fuerit praesens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in lapide, et mortaliū quisquam est, quāuis ille sit credulus, et facillimas aures quibuslibet fictionibus praebeat, qui eam iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellarique debere? quae modo haec appetat, modo illa deponat, suos deserat, fastidiatque cultores: provincijsque humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribusque se iungat. Verum bellicas res amat, interque esse desiderat pugnis, caedibus, mortalitatibus, et cruori. Si deorum est proprium (si modo sunt ueri, et quos deceat nuncupari uiuocis istius, et potentia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, hominibusque se cunctis una et parili gratia sine ul-

la inclinatioe praeberet generis eam fuisse diuini quisquam ne hominum credat, aut habuisse aequitatem dijs dignam, quae humanis sese discordijs inserens, aliorum opes fregit, alijs se praeuit, exhibuitque fauorem, libertatem his abstulit, alios ad columnen dominationis erexit: quae ut una ciuitas emineret in humani generis perniciem nata orbe subiugauit innoxium.

ARNOBII DISPUTATIONUM ADVERSUS GENTES Liber octauus.

OGITANTI mihi, et cum animo meo Octauij boni et fidelissimi conuernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo, et affectio hominis inhaesit, ut ipse quodammodo mihi uiderer in praeterita redire, non ea quae iam transacta et decursa sunt recordatioe reuocare. Ita eius contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac pene intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens uir eximius, et sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum et ipse tanto nostri semper amore flagrauerit, ut et in ludicris, et serijs, pari mecum uoluntate concineret: eadem uellet, uel nollet: crederes unam mentem in duobus fuisse diuisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, solus in erroribus: et cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiae, et ueritatis emergere, non respuit comitem, sed quod est gloriosius praecurrit. Itaque cum per uersam conuictus nostri, et familiaritatis etate mea cogitatio uolueretur, in illo praecipue sermone eius mentis me resedit intentio, quo Caecilium suppositiois uanitatibus etiamnum inhaere-

*Hic uelitur
liber non apud
Arnobium sed
Minutium Felice*

Stavins

inherentē, disputatione grauiſſima ad ueram Religionē
reſormauit. Nam negocij, & uiſendi mei gratia Roman
contenderat, relictā domo, cōiuge, liberis, & quod eſt in
liberis amabilius, adhuc annis innocētibus, et adhuc dimi
diata uerba tentantibus, loquelam ipſo offeſantis lingue
fragmine dulciore. Quo in aduentu eius non poſſum ex
primere ſermonibus, quanto, quāq; impatienti gaudio ex
ultauerim: cū augeret maxime letitiā meā amiçiſſimi ho
minis inopinata præſentia. Igitur poſt unum & alterum
diem, cū iam & auſcultatē deſiderij frequens aſſiduitatis
uſus impleſſet: & quæ per abſentiā mutuam de nobis ne
ſciebamus, relatione alterna cōperiffemus, placuit Hoſti
am petere amoeniſſimam ciuitatē, quod eſſet corpori meo
ſiccandis humoribus de marinis lauacris blanda & appo
ſita curatio. ſanē & ad uindemiam feriæ iudiciariam cu
ram relaxauerant. nam id temporis poſt æſtiuam diem in
temperiem ſemet autumnitas dirigebat. Itaq; cum dilucu
lo ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aurā
aſpirās leniter membra uegetaret, & cū eximia uolupta
te molli ueſtigio cedens arena ſubſideret, Cæcilius ſimula
chro Serapidis denotato (ut uulguſ ſuperſtitioſus ſolet)
manum ori admouens, oſculum labijs præſit. Tunc Octa
uius ait: Non boni uiri eſt Marce frater, hominē domi ſo
riſq; lateri tuo inherētem, ſic in hac imperitiæ uulgaris
cæcitate deſerere: ut tam luculento die in lapides eum pa
tias impingere, effigiatos ſanē, & unctos, & corona
tos: cum ſcias huius erroris non minore ad te q̄ ad ipſum
infamiam redundare. Cū hoc ſermone eius mediū ſpaciū
ciuitatis emenſi, iam liberum litus tenebamus, ibi arenas
exti

ſeſoria

icula nota

extimas, uelut ſterneret ambulacro, perfundens lenis una
da tendebat: & ut ſemper mare etiam poſitis flatibus in
quietum eſt, et ſi non canis ſpumofiſq; fluctibus exibat ad
terram, tamen criſpis toroſiſq; ibidem erroribus delecta
ti perquā ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas timē
gueremus, quod uiciſſim nūc adpulſum noſtris pedibus al
luderet fluctus: nunc relabens, ac ueſtigia retrahēs, in ſeſe
reſorberet. Senſim itaq; tranquilleq; progreſſi, oram cur
ui molliter litoris, iter ſabulis fallētibus legebamus. Hæ ſa
bule erant Octauij diſſerentis de nauigatione narratio.
Sed ubi eundi ſpaciū ſatis iuſtum cū ſermone conſumpſi
mus: candē emenſi uiam ruruſus uerſis ueſtigijſ terebamus.
Et cum ad id loci uentū eſt, ubi ſubductæ nauiculæ ſubſtra
tis roboribus, a terrena labe ſuſpēſæ quieſcebāt: pueros ui
demus certatim geſtientes, teſtarū in mare iaculationibus
ludere: is luſus eſt teſtam teretem iactatione fluctuū leui
gatam legere de litore, eam teſtam plano ſitu digitis com
prehenſam, inclinem ipſum atq; humilem, quantum poteſt
undæ irrotare: ut illud iaculum uel dorſum maris raderet,
uel enataret, dum leni impetu labitur: uel ſi ſummis fluctib.
tonſis emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſubleuatur.
Iſ ſe in pueris uictorem ferebat, cuius teſta & procurre
ret longius, & frequentius reſiliret. Igitur cū omnes hac
ſpectaculi uoluptate caperemur, Cæcilius nihil intēdere,
neq; de contentione ridere, ſed tacens, anxius, ſegregatus
dolore, neſcio quid uultu fatebatur. Cui ego, qd hoc eſt rei?
cur non agnoſco Cæcili alacritatē tuam illam? & illam oz
culorū etiam in ſerijs hilaritatem requiro? Tum ille, iam
dudum me Octauij noſtri acriter angit, & remordet ora
tio

*ridabimur
perpetuo mare*

tuſub

tior: quia in te inuestus obliurgauit negligentia, ut me disti-
mudanter grauius argueret infcietia. Itaq; progrediar ul-
terius, de toto & integro mihi cū Octauio res est. Si pla-
cet, ut ipsius sectæ homo cū eo disputem, iam profecto in-
telliget facilius esse in cōtubernalibus disputare q̄ consere
re sapientiā, modo in istis ad tutelam balnearū iactis, &
in altum procurrentib; petrarū obicibus residamus, ut &
requiescere de itinere possimus, & intētius disputare. Et
cum dicto eius assedimus, ita ut me ex tribus medium late-
ris ambitione protegerent, nec hoc obsequiū fuit aut ordi-
nis, aut honoris, quippe cū amicitia pares semper aut ac-
cipiat aut faciat, sed ut arbiter, & utrisq; proximus aures
darem, & disceptates duos mediū segregarē. tum sic Cæ-
cilius exorsus est: Quanquā tibi Marce frater, de quo cū
maxime quærimus nō sit ambiguū: utpote cū diligēter in
utroq; uiuēdi genere uersatus repudiaris alterū, alterum
cōprobaris: impresentiarū tamen ita tibi informādus est
animus, ut librā teneas æquissimi iudicis, nec in alterā par-
tem propēsus incūbas: ne nō tam ex nostris disputatiōibus
nata sententia, q̄ ex tuis sensibus prolata uideatur: proin-
de si mihi quasi nouus aliquis, & quasi ignarus partis u-
triusq; considas, nullum negociū est patefacere, omnia in
rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magis q̄ omnia ue-
risimilia, quā uera. Quo magis mirū est, nōnullos tædio
inuestigādæ penitus ueritatis cuilibet opimōi temere suc-
cumbere: quā in explorando pertinaci diligentia perse-
uerare. Itaq; indignandū omnibus, indolēscendū est, audi-
re quosdam, & hoc studiōrū rudes, literarum profanos,
expertes artium etiam sordidarū, certum aliquid de sum-

ma rerum, ac maiestate decernere, de qua tot omnibus se-
culis sectarum plurimarū usq; adhuc ipsa philosophia de-
liberat: nec immerito, cum tantū absit ab exploratione di-
uina humana mediocritas, ut neq; quæ supra nos cælo su-
spensa sublata sunt, neq; quæ infra terram profunda de-
mersa sunt, aut scire sit datum, aut scitari permissum, aut
scrutari religiosum: beati satis, satisq; prudentes iure ui-
deamur, si secundum illud uetus sapientis oraculum, nō
metipso familiarius nouerimus. Sed quatenus indulgen-
tes insano atq; incepto labori ultra humilitatis nostræ ter-
minos euagamur, & in terram proiecti cælum ipsum &
ipsa sydera audaci cupiditate transcendimus, uel hunc erro-
rem saltem non uanis & formidolosis opintonibus impli-
camus: sint principia omnium semina natura in se coeunte
densata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis concursioni-
bus totius mundi mēbra coalita, digesta, formata: quis de-
us machinator? Sydera licet ignis accenderit, & cælū li-
cet sua materia suspenderit: licet terrā fundauerit ponde-
re, & mare licet in fluxerit è liquore, unde hæc religio,
unde formido, quæ superstitio est? Homo, et animal omne
quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementorū id uolun-
taria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne
diuiditur, soluitur, dissipatur, ita in fontē resiliūt, & in se
met omnia reuoluūt, nullo artifice, nec iudice, nec auctō-
re, sic cōgregatis igniū seminib; soles alios, atq; alios sem-
per splēdere: sic exhalatis terræ uaporib; nebulas semper
adolescere: quibus densatis coactisq; nubes altius surgere:
ijsdem labatibus pluuiis fluere: fluere uētos: grandines in-
crepare: uel nimbis collidētibus tonitrua mugire: rutilare

Cecili oratio pro
se & gentilibus

Homo

Omne de na-
turalibus atheni-
ca

tonitru-
collisio non min-
bore

fulgura, fulmina premiccare: adeo passim cadunt, montes
irruunt, arboribus incurrunt: sine selectu tangunt loca sa-
cra, & profana: homines noxios feriunt, & sepe religio-
sos. Quid tempestates loquar varias, & incertas? quibus
nullo ordine, uel examine rerum omnium impetus uoluta-
tur, in naufragijs bonorum, malorumq; fata mixta, merita co-
fusa, in incēdijs interitum cōuenire insontium, nocentiumq;
& cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discri-
mine omnes deperire: & cum belli ardore sequitur, melio-
res potius occubere. In pace etiam non tantū æquatur ne-
quitia melioribus, sed & colitur: ut in pluribus nescias, ut-
rum sit eorū detestanda prauitas, an optanda felicitas.
Quod si mundus diuina prouidentia, & alicuius numinis
auctoritate regeretur, nunq̃ mereretur Phalaris, & Dio-
nysius regnū: nūquam Rutilius & Camillus exiliū, nunq̃
Socrates uenenū. Ecce arbusta frugifera, ecce iā seges ca-
na, iam temulēta uindemia, imbri corrūpitur, gradine cœ-
ditur: adeo aut incerta nobis ueritas occultatur, & premi-
tur: aut, qđ magis credendū est, uarijs & lubricis casibus,
soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna
certa, aut incerta natura sit, quāto uenerabilius ac melius,
antistites ueritatis maiorū excipere disciplinā: religiones
traditas colere, deos, quos a parentibus ante imbutus exi-
stimere quā cognosse, familiarius adorare, nec de numi-
nibus ferre sententiā, sed prioribus credere: qui adhuc ru-
di seculo in ipsis mundi natalibus meruerunt deos uel fa-
ciles habere uel reges. Inde adeo p̃ uniuersa imperia, pro-
uincias, oppida, uidemus singulos sacrorū ritus gentiles
habere, & deos colere municipes, ut eleusinos Cererem,

fortune go.
tut & calu
quy d'ro ordi
habetur ranti
w ou furi
alquint pster

fortune non fuit & admodum paucis in formam Phrygas
in ipsa admodum per bene fuit in fuit & de
in. dant fuisse & admodum tunc in. dant in. dant
tunc tunc & de fuit & de fuit & de fuit & de fuit
fuit fuit

Phrygas Magnā matrem, Epidaurios Aesculapium, Chal-
cedones Belum, Astarten Syros, Dianā Tauros, Gallos Mer-
curium, uniuersa Romanos. Sic eorum potestas, & aucto-
ritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suū ul-
tra solis uias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum
exercent in armis uirtutem religiosam, dum urbē muni-
unt sacrorum religionibus, castis uirginibus, multis hono-
ribus ac nominibus sacerdotū: dum obfessi, & citra solis
capitolii capti, colunt deos, quos alius iam spreuisset iras-
tos, & per Gallorum acies mirantiū superstitionis auidē-
ciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati:
dum captis in hostilibus mœnibus adhuc ferociente uictō-
ria numina uicta uenerantur: dū undiq; hospites deos que-
runt, & suos faciunt: dum aras extruunt, etiam ignotis nu-
minibus, & manibus. Sic dum uniuersarū gentium sacra
suscipiunt, etiam regna meruerūt. Hic perpetuus uenera-
tionis tenor mansit, qui longa etate non infringitur, sed
augetur: quippe antiquitas cœrimonijs atq; fanis tantum
sanctitatis tribuere consueuit, quantum adstruxerit uetu-
statis. Nec tamē temere (ausim enim interim & ipse con-
cedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruan-
dis augurijs, aut extis cōsulendis, aut institutendis sacris,
aut delubris dedicandis operam nauauerūt. Specta de li-
bris memoriæ, iam eos comprehendes initiāse ritus omnium
religionum, uel ut remuneraretur diuina indulgentia, uel
ut auerteretur imminens ira, aut ut iam tumens & senies
placaretur. Testis mater deūm, quæ aduētū suo & proba-
uit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberauit.
Testes equestrium fratrum in lacu sicut ostenderant statuæ
consecrate

gung ~~an~~ ⁱⁿ A
 fte auf y. n. h.
 der y. f. h.

Dear Sir,
We have been
in much more
thanks as it
is a great pleasure
to you.

capitulum a yellow
white

t 3

consecratæ

consecratæ, qui anhelantibus equis atq; fumantibus de Perse uictoriam eadem die qua fecerant nunciauerunt. Testis ludorum offenso Ioue de somnio plebei hominis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est: testis & Eurtius, qui equitis sui uel mole uel honore hiatum profunde uoraginis coæquauit. frequentius etiam quam uolebamus deorum præsentiam cõtempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen in faustum, sic Claudij & Iunij, non prælium in Pœnos, sed ferale naufragiũ est. Et ut Thrastimēnus Romanorum sanguine & maior esset & decolor, spreuit auguria Flaminius: et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus & meruit & irrisit. Ommitto uetera quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus, negligo carmina poetarũ: prædicta etiam de oraculis fãta transilio, ne uobis antiquitas nimium fabulosa uideatur: intende tẽplis, ac delubris deorũ, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornatur, magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, q̃ cultu insignita & muneribus opulenta. Inde adeo pleni, & mixti deo uates futura præcepũt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatiũ calamitatibus, laboribus leuamentũ: etiam per quietẽ deos uidemus, audimus, agnoscimus, quos impie per diẽ negamus, uiolamus, peieramus. Itaq; cum omnium gentium de dijs immortalibus, quãuis incerta sit uel ratio, uel origo, maneat tamen firma cõsensio, neminem fero tanta audacia, tãq; irreligiosa nescio qua prudẽtia tumescẽtẽ, qui hanc religionẽ tam uetustam, tam utilem, tam salubrẽ dissoluere, aut infirmare nitatur. Sic licet ille Theodorus Cyrenæus, uel

Theodorus Cyrenæus
nans & Protágoras utelms Athei

uel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen appositum antiquitas, qui uterq; nullos deos assuerãdo, timorem omnem, quo humanitas regitur, uenerationẽq; penitus sustulerunt: nunquã tamen in hac impietatis disciplina simulatæ philosophiæ nomine, atq; auctoritate pollebunt. Cũ Abderitem Protagoram Atheniẽses uiri, cõsultepotius q̃ prophane disputantẽ et expulerint suis finibus, & in cõcione eius scripta deriserint: quid homines sustinebitis enim me impetũ susceptæ actionis liberius exercentem homines inquã deploratæ, inclinatæ, ac desperatæ scelerationis grassari in deos nõ ingemiscendũ est, qui de ultima facce collectis imperitioribus, & mulierib. credulis sexus sui facilitate libetibus, plebem profanæ cõturbationis instituunt: quæ nocturnis cõgregationibus, & teiunijs solennibus, & inhumanis cibis, nõ sacro quodã sed piaculo foederatur, latebrosa & lucifugax natio, in publico mutata, in angulis garrulat: tẽpla ut busta despicit: deos despuunt, ridet sacra, miseratur miseri (si fas est) sacerdotũ honores, & purpuras despicit ipsi seminudi, pro mira stultitia et incredibili audacia spernũt tormẽta præsentia, diũ incerta metuũt et futura, & diũ mori post mortẽ timent, interim mori nõ timet. ita illis paupor et fallax spes solatio rediuiuo blanditur. Ac iam ut foecudius nequiora proueniũt, serpẽtibus in dies perditis morib. per uniuersum orbem sacraria ista teterrima impie coitiõis adolescũt, erueda prorsus hæc, et execrãda cõsensio, oculis se notis et insignib. noscũt, et amãt mutuo pene anteq̃ nouerint: passim etiã inter eos uelut quẽdã libidinu religio miscetur. ac se promiscue appellat fratres, & sorores, ut etiã nõ insolens

Abderites
Protágoras

Ind eha m
Anababstas dicit
posse

stuprū intercessiōe sacri nominis fiat incestū. ita corū uana & demens superstitio scelerib. gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas maxima, & uaria & honore profunda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissime pecudis caput asini consecratū inepta nescio qua persuasione uenerari: digna & nata religio talibus moribus: alij eos ferūt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturā. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspitio: & hominē summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feratilia eorū caerimonias fabulatur, cōgruentia perditis sceleratisq; tribuit altaria, ut id colant quod merentur. tam de imitandis tirūculis fabula tam detestanda quā nota est. infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans a tirūculo farris superficie quasi ad innoxios ictus prouocato cecis occultisq; uulnibus occiditur: huius (pro nefas) sitienter sanguinē lambunt: huius certatim membra dissipant, hac fœderantur hostia: hac cōscientia sceleris ad silentiū mutuū pignerantur. hæc sacra sacrilegijs omnibus tetriora. Et de conuiuio notum est, passim omnes loquuntur, id etiā Cirtensis nostri testatur oratio: ad epulas solenni die cocunt, cū omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post multas epulas, ubi conuiuū caluit, et incestæ libidinis ebrietate feruor exarsit, canis, qui canelabro nexus est, iactu offulæ ultra spatii lineæ qua uinctus est ad impetum & saltū prouocatur: sic euerso & extincto cōscio lumine impudentib. tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertū sortis, & si non omnes opera

opera, conscientia tamen pariter incesti. quoniā uoto uniuersorum appetitur, quicquid accidere potest in actu singulorū. Multa prætereo consulto, nam & hæc nimis multa sunt, quæ aut omnia, aut pleraq; omnium uera declarat ipsius prauæ religionis obscuritas, cur etenim occultare & abscondere quicquid illud colūt magnopere nituntur? cū honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint: cur nullas aras habēt, templa nulla, nulla nota simulacra, nūquam palam loqui, nūquam libere cōgregari, nisi illud quod colunt, & interpretantur, aut puniendum est, aut puniendum? Vnde autē, uel quis ille, aut ubi deus unicus, solitarius, destitutus: quē non gens libera, nō regna, non saltē Romana superstitio nouerūt? Iudeorū sola et misera gentilitas unū & ipsi deum, sed palam, sed templis, aris, uictimis, caerimonijsq; coluerunt: cuius adeo nulla uis, nec potestas est, ut sit Romanis hominibus cū sua sibi natione capitiuus. At etiā Christiani quenam mōstra, quæ portenta cōfingunt? deū illum suū quem nec ostendere possunt, nec uidere, in omnium mores, actus omnium, uerba deniq; & occultas cogitationes diligēter inquirere: discurrentē scilicet, atq; ubiq; præsentem: molestū illum uolunt, inquietum, impudenter etiam curiosum, siquidē astat factis omnibus, locis omnib. intererrat: cum nec singulis inservire possit per uniuersa districtus, nec uniuersis sufficere in singulis occupatus. Quid quod toto orbi, & ipsi mūdo cum syderibus suis minantur incendiū, ruinam moluntur, quasi aut naturæ diuinis legibus cōstitutus æternus ordo turbetur: aut rupto elementorū omnium fœdere & celesti cōpage diuisa, moles ista, qua cōtinetur & cingitur, subruatur

Iudei

Christiani

ruatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas
adstruunt & annectunt. renasci se ferunt post mortem, & ci-
neres & famillas: & nescio qua fiducia mēdacijs suis inui-
cem credunt. putes eos iam reuixisse. anceps malū & ge-
mina dementia: coelo et astris quæ sic relinquimus, ut inue-
nimus, interitū denunciare: sibi mortuis extinctis, qui si-
cut nascimur & interimus, eternitatē repromittere. Ina-
de uidelicet & execratur rogos, & damnat igniū sepul-
turas. quasi nō omne corpus, & si flāmis subtrahatur, an-
nis tamen & etatibus in terrā resoluatur: nec interfit, ut
trum fera diripiant, an maria consumant: an humus cōte-
gat, an flumina subducat: cū cadauerib. omnis sepultura, si
sentiūt, poena sit: si non sentiūt, ipsa conficiendi celeritā-
te medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, &
perpetem uitā mortuis pollicētur: eteris, ut iniustis, pœ-
nam sempiternā. Multa ad hæc suppetūt ni festinet ora-
tio, iniustos ipsos magis: nec laboro, iam docui: quāquam
& si iustos darem, culpā tamen uel innocentia fāto tri-
bui sentētijs plurimorū, etiā uestra cōfensio est. nam quic-
quid agimus, ut alij fāto, ita uos deo, addicitis. sic sectæ ue-
stræ nō spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquū iudi-
cem fingitis, qui sortē in hominib. puniat, nō uoluntatē.
Vellem tamē sciscitari, utrūne cū corporibus, & corpo-
ribus qbus, ipsisme, an innouatis surgatur. sine corpore
sine corpore hoc, quod sciā, neq; mēs, neq; anima, nec ui-
ta est. ipso corpore: sed iam ante dilapsū est. alio corpo-
re: ergo homo nouus nascitur, nō prior ille reparatur. &
tamen tanta ætas abiit, secula innumera fluxerūt, quis ui-
nus ullus ab inferis uel Protestilā sorte remeant horariū

saltem

saltem pmissio cōmeatu: uel ut exēplo crederemus? Omnia
ista signēta male sanæ opinionis, & inepta solatia a pœ-
tis fallacib. in dulcedine carminis lusa a uobis nimium cre-
dulis in deū uestrū turpiter reformata sunt. nec saltem de
presentib. capitis experimentū, q̄ uos irritæ pollicitatio-
nis cassa uota decipiat. qd post mortē impendat, miseri-
dum adhuc uiuitis æstimate. ecce pars uestrū & maior &
melior ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame laboratis. &
deus patitur, dissimulat. nō uult, aut nō potest opitulari su-
is, ita aut inualidus, aut iniquus est. tu q̄ immortalitātē post
humā somnias, cū querquero quateris, cū febribus ureris,
cū dolore laceraris, nō tum conditionē tuā sentis: nō tum
agnoscis fragilitatē: inuitus miser infirmitatis argueris,
nec facis? Sed omitto cōmunita. ecce uobis mime, suppli-
cia, tormenta, et iam nō adorāde sed subeūda cruces: ignes
etiā, quos et prædicitis et timetis: ubi deus ille qui subueni-
re reuiuiscētib. potest, uiuētibus nō potest? Nōne Romani
sine uestro deo impant, regnāt, fruuntur orbe toto, uestriq;
dominatur: uos uero suspēsi interim atq; solliciti honestis
uoluptatib. abstinetis: nō spectacula uisitis, nō pōpis inter-
estis: cōuiuia publica absq; uobis: sacra certamina, præcer-
ptos cibos, et delibatos altarib. potus abhorretis. Sic refor-
midatis deos, quos negatis. nō florib. caput necitis: nō cor-
pus odorib. honestatis: reseruatis unguēta funeribus: coro-
nas etiā sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia
digni, sed nostrorū deorū. ita nec resurgitis miseri, nec ite-
rim uiuitis. Proinde siqd sapiētiae uobis, aut uerecūdiæ est,
desinite coeli plagas, & mūdi fata et secreta rimari, satis
est p pedib. aspicere, maxime indoctis, impolitib. rudibus.

agre

agrestibus: quibus non est datum intelligere ciuilia, multo magis denegatū est differere diuina. Quamquā si philosophandi libido est, Socratē sapientiæ principem, quisquis uestrū tantus est, si potuerit imitetur. eius uiri, quoties de celestibus rogabatur, nota responsio est. quod supra nos, nihil ad nos. merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis. quod oraculum idem ipse præsensit, iccirco uniuerſis se præpositū: nō quod omnia cōperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita cōfessæ impitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arceſile, & multo post Carneadis & Academicorū plurimorum in summis questionibus tuta dubitatio, quo genere philosophari, & caute indocti possunt, & docti gloriosæ. Quid Simonidis Melici nōne admiranda omnibus & sectanda cūctatio? qui Simonides cū de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quereretur, primo deliberationi diem petijt: postridie biduū prorogauit, mox alterum tantum admonitus adiunxit: postremo cū causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi quanto inquit sitio tardior pergeret, tanto ueritas fieret obscurior. Mea quoq; opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis uiris deliberatibus temere & audaciter in alterā partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruat. Sic Cæcilius, & renidens: nam indignatiōis eius tumorem effuse orationis impetus relaxauerat. Et quid ad hæc (ait) audet Octauius homo plautinæ profapie, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorū? Parce, inquam, in cū plaude re: neq; enim prius exultare te dignū est concinnitate sermonis

Socratis ratio
de rebus superis

Arceſilas
Carneades

Simonides de
georū natura
patet quid res
ponderet

monis, quā utrinq; plenius fuerit peroratum, maxime cum non laudi, sed ueritati disceptatio uestra nitatur. Et quamquā magnum in modum me subtili uarietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de præſenti actione, sed de toto genere disputadi: quod plerūq; pro disſerentium uiribus, & eloquentiæ potestate, etiā perspicuæ ueritatis conditio mutetur. Id accidere pernotū est auditorum facilitate, qui dum uerborū lenocinio à rerum intentionibus auocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falsa secernūt, nescientes inesse & incredibili uerum, & in uerisimili mendaciū. Itaq; quo sepius assueurationibus credunt, eo frequētius à peritioribus arguantur: sic assidue temeritate decepti, culpā iudicis trāsferrunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint uniuersa suspēdere, quā de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidendum est, ne odio identidem sermonū omnium laboremus: ita ut in execrationē, & odium hominum pleriq; simpliciores efferātur. Nam incaute creduli circūueniuntur ab his, quos bonos putauerūt: mox errore cōſuati iam suspectis omnibus, ut improbos metuant, etiā quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinq; omni negotio differatur, & ex altera parte plerūq; obscura sit ueritas, ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi, fidem cōfessæ probationis imitetur: diligenter, quantū potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea uero quæ recta sunt eligere, probare, suscipere possimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam per iniuriū est, uires te actionis meæ intergressu grauiſſimæ disputationis inſinere

gere, cum Octavius integra, et illibata habeat singula. Si potest refutari id quod criminaturis, inquam, in commune, nisi fallor, cōpendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiā non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarū soliditate libremus: nec auocāda, quod quereris, diutius in silentio, cum toto silentio liceat responsionē Ianuarij nostri iam gestientis audire. Et Octavius: Dicam equidem, ut poterō, pro uiribus: Et adiuuendū tibi mecum est, ut cōuictorū amarissimam labem uerborum ueracium lumine diluamus, nec distulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiā, ut sit nobis ambulandum, utrū sua eruditio turbata sit, an uacillauerit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare uariāuit, ut propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo uersutiam nolo, non credo, procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam uiam nescit, ubi ut sit, in plures una diffunditur, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec uniuersas pbare: sic cui nō est ueri stabile iudicium, prout infida suspitio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. Nullū itaq; miraculū est, si Cæcilius identidem in contrarijs ac repugnantibus iactetur æstu, et fluctuetur: quod ne fiat ulterius, cōuincam, et redarguam: quāuis diuersa, quæ dicta sunt, una ueritate cōfirmata probataq;: nec dubitandum ei de cætero est, nec uagandū. Eo quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare: sciat omnes homines sine delectu etatis, sexus, dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles

*Octauij cōtra
Cæciliij oratio*

les procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiā: quin ipsos etiam philosophos, uel si qui alij artiū repertores in memorias exierunt, priusquam solentia mentis parerent nominis claritatē, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos, adeo diuites facultatibus suis illigatos, magis aurū suscipere consueisse, quā cœlum: nostrates pauperes, et cōmentos esse prudentiā, et tradiisse ceteris disciplinā. Vnde apparet ingenij non dari facultatibus, nec studio parari, sed cū ipsa mētis formatione generari. Nihil itaq; indignandū, uel dolendū, si quicumq; de diuinis querat, sentiat, proferat, cum nō disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur: atq; etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur pompa facundia, et gratia, sed, ut est, recti regula sustinetur. Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connexus est, hominē nosse se, et circūspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit, utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare, et eruere sine uniuersitatis inquisitione nō possumus, cū ita coherentia, cōnexa, concatenata sint, ut nisi diuinitatis rationem diligēter excusseris, nescias humanitatis: nec possis pulchre gerere rem ciuilem, nisi cognoueris hanc cōmunem omnium mūdi ciuitatē: præcipue cum à feris, beluis, hoc differamus, quod illa prona, in terrāq; uergētia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus uultus creatus, quibus suspectus in cœlū datus est, sermo, et ratio, per quæ dominum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas, nec licet ingerentem sese oculis, et sensibus nostris

*Hoc à beatis
differtis*

stris coelestem claritatem. Sacrilegij enim uel maximi in-
star est, humi quærere, quod in sublimi debeas inuenire.
Quo magis mihi uidentur qui huc mundi totius ornatum
non diuina ratione perfectum uolunt: sed frustis quibusdam
temere coherentibus conglobatum, mentē, sensum, oculos
deniq; ipsos non habere. Quid enim potest esse tam aper-
tum, tam confessum, tamq; perspicuum, cum oculos in cœ-
lum sustuleris, et quæ sunt infra circaq; lustraueris, quam
esse aliquod numen præstatisimæ mentis, quo omnis na-
tura inspiretur, moueatur, alatur, gubernetur? Cœlum ip-
sum uide quam late tenditur, q̄ rapide uoluitur, uel quod
in noctem astris distinguitur, uel quod in diem sole lustra-
tur: iam scies quam sit in eo summi moderatoris mira &
diuina libratio. Vide & annū ut solis ambitus faciat, &
mensē uide ut luna auctu, senio, labore circūagat. Quid
tenebrarum, & luminis dicam recurrentes uices, ut sit no-
bis operis, & quietis alterna reparatio? Relinquenda ue-
ro astrologis prolixior de syderibus oratio, uel quæ re-
gant cursum nauigandi, uel quæ arandi, metēdīq; tempus
inducant, quæ singula nō modo ut crearentur, fierēt, dis-
ponerētur, summi opificis, & perfectæ rationis egerūt,
uerumetiam sentiri, perspicī, intelligi, sine summa soler-
tia & ratione nō possunt. Quid cū ordo temporū hac fru-
gum stabili uarietate distinguitur: nōne auctore suū, pa-
rentemq; testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas
cum suis mēsibus, & autūni maturitas grata, & hiberna
oliuitas necessaria: quī ordo facile turbaretur, nisi maxi-
mā ratione cōsisteret. Iam prouidentia quantæ, ne hyems
sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autūni,

et

& ueris inferere medium temperamentū, ut per uestigia
sua anni reuertentis occulti & innoxij transitus laberen-
tur. Mari intende, lege litoris stringitur, quicquid arbo-
rum est uide, quam ē terræ uisceribus animatur. Aspice o-
ceanum, refluit reciprocis æstibus: uide fontes, manant ue-
nis perennibus: fluuios intue, eunt semper exercitis la-
psibus. Quid loquar apte disposita recta montiū, collium
flexa, porrecta camporū? Quidue animantiū loquar ad-
uersus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus,
alias dentibus septas, & fundatas ungulis, et spicatas acu-
leis: aut pedum celeritate liber as, aut elatione pinnarum.
Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo deū fatetur arti-
ficem, status rigidus, uultus erectus, oculi in summo uelut
in specula constituti, & omnes ceteri sensus uelut in arce
cōpositi. Lōgum est ire per singula: nihil in homine mem-
brorū est, quod nō & necessitatis causa sit, & decoris: &
quod magis mirum est, eadē figura omnibus, sed quedā
unicuiq; liniamenta de flexa: sic & similes uniuersi uide-
mur, & inter se singuli dissimiles inuenimur. Quid nascē-
di ratio, quid cupido generādi? Nōne à deo data est, et ut
ubera partu maturescēte lactescant: & ut tener fatus u-
beritate lactei roris adolescat? Nec uniuersitati solummodo
deus, sed & partibus cōsultat. Britannia sole deficitur, sed
circūfluentis maris tepore recreatur, Aegypti siccitatem
temperat Nilus amnis: colit Euphrates Mesopotamiā, pro
imbris pensat: Indus flumen & serere orientē dicitur,
& rigare. Quod si ingressus aliquā domum, omnia ex-
culta, disposita, ornata uidisses: utiq; præesse ei crederes
dominū, et illis bonis rebus multo esse meliorē. Ita in hac

u

mundi

Quatuor anni
partes

Britannia
Ægyptus
Mesopotamia
Oriens ab In-
do flumē & serit
& rigatur

mundi domo, cum cœlium, terramq; perspicias, prouidentiam, ordinem, legem, crede esse uniuersitatis dominum, parenteq; ipsis syderibus & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de prouidentia nulla dubitatio est, inquirēdum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorū cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terræna, quibus exempla utiq; de cœlo: quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, & Thebanorum permortuam fabulam transeo, obpastorum & case regnum de geminis memoria notissima est: generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt, & tam magni imperij duos fortuna non cœpit. Vide cetera, rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armētis rector unus: tu in cœlo summam potestatem diuidi credas, & scindi ueri illius ac diuini imperij totam potestatem? cum palam sit parentē omnium deū, nec principiū habere, nec terminū: qui natiuitatē omnibus præstet, sibi perpetuitatem, qui ante mūdum fuerit sibi ipse pro mundo, qui uniuersa quæcūq; sunt, uerbo iubet, ratione dispensat, uirtute consummat. Hic nec uideri potest, uisu clarior est, nec cōprehendi potest, nec aestimari, sensibus maior est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus quātus est notus. Nobis uero ad intellectū pectus angustum est: & ideo sic eū digne aestimamus, dum inestimabile dicimus. Eloquar quemadmodū sentio: magnitudinē dei, qui se putat nosse, minuit: qui nō uult minuire, nō nouit, nec nomen deo quæras, deus nomen est: illic uocabulis opus est, cum per singulos

Persæ
Thebanum

Haud durant
plurimorum quæ
admirantur in
perio

immediabilis, in
sensibilis, in
cognibilis
Deus

Deus

gulos proprijs appellationū insignib. multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, dei uocabulum totum est: quem si patrem dixerō, terrenum opineris: si regem, carnalem suspiceris, si dominum, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominū, & perspicies eius claritatē. Quid quod omnium de isto habeo consensum? Audio uulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quā deum dicunt, & deus magnus est, & deus uerus est: & si deus dederit, uulgi iste naturalis sermo est, an Christiani cōfiteantur oratio? & qui Iouem principem uolunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoq; unum patrem diuum, atq; hominum prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nōne apertius, proximius, uerius, principio (ait) cœlum, & terras, & cetera mundi mēbra spiritus intus alit, & infusa mens agitat? Inde hominum, pecudumq; genus, & quicquid aliud animalium: idem alio loco mentem istam & spiritum deum nominat. Hæc enim uera sunt: Deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum. Vnde homines, & pecudes, unde imber, & ignes. Quid aliud a nobis deus quā mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorū, deprehendes eos, & si sermonibus uarijs, ipsis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sententiam. Omitto illos rudes, & ueteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt: sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputauit. idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit: deum autem

Virgilius

Thales rapit
in aqua

eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior,
& sublimior aquæ, & spiritus ratio, quam ut ab homine
potuerit inueniri à deo tradita. Vides philosophi princi-

*Anaximenes et
Diogenes Apol-
lonis alia de
statuunt
Anaxagoras mo-
do in finibus
Pythagoras autem*
palis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaxime-
nes deinceps & post Apolloniatas Diogenes æra deum
statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoque similis de
diuinitate consensus est. Anaxagoræ uero descriptio, &
modus infinite mentis deus dicitur: & Pythagoræ deus
est animus, per uniuersam rerum naturam cōmeans, &
intentus: ex quo etiam animalium omnium uita capiatur.

*Xenophanes de
infinito cum mole
Antisthenes
Speusippus
natura
Democritus
hæc & intelli-
gentiam*
Xenophanem notū est omne infinitum cum mente deum
tradere: & Antisthenem populares deos multos, sed natu-
ralem unū præcipuum. Speusippū uim naturalem, anima
lem, qua omnia regātur deum nosse. Quid Democritus,
natura, atomis quamuis atomorum primus inuentor nonne plerūq; na-
turam, quæ imagines fundat & intelligentiā deum loqui

*Strato natura
Epicurus natura
Aristoteles meta-
physicam*
Straton quoque & ipse naturā, etiam Epicurus ille, qui
deos aut ociosos fingit, aut nullos, naturā tamen superpo-

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
nit. Aristoteles uariat, & assignat tamen unam potestatem.

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
nam interim mentē, mundum interim deum dicit, interim
mūdo deum præficit. Aristoteles ponticus uariat, aliās mū-

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
do, aliās menti diuinæ tribuens principatum. Heraclides
ponticus quoque deo diuinam mentē (quamuis uarie) ascri-

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
bit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Clean-
thes sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatē prouidentie

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
Zenon, Chrysippus omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentē, modo animū,
modo æthera, plerūque rationē Deū differuit: Zenon eius-
dem magister naturalem legē atque diuinā, & æthera inte-

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
rim interduq; rationē uult omnium esse principium: idem
modo animū, modo æthera, modo rationē. Zenon interpre-

*Aristoteles
mundum, alia me-
ta-
physicam*
naturale legē atque diuinā, æthera interm, interduq; rationē.
Chrysippus uim diuinā, & rationalem naturā, mundū interim,
& fatalem necessitatem.

interpretando Iunonem æra, Iouē cœlum, Neptunū ma-
re, ignē esse Vulcanū, & ceteros similiter uulgi deos ele-
menta esse mōstrando, publicū arguit grauitē, & reuin-
cit errorem. Eadē fere Chrysippus uim diuinā, rationa-
lem naturā, & mundū interim, & fatalem necessitatē
deum credit, Zenonēq; interpretatiōe physiologiæ in He-
siodi, Homeri, Orphei; carminibus imitatur. Babylonio
etiam Diogeni disciplina est exponēdi, & differēdi, lo-
uis partum, & ortū Minervæ, & hoc genus ceterarū re-
rum uocabula esse nō deorū. Nam Socraticus Xenophon
formā dei ueri negat uideri posse, & ideo queri nō oport-
tere. Aristoteli Chrysippus cōprehēdi oīno nō posse. Vterq; ma-
iestatē dei intelligēdi desperatione senserūt. Platoni aper-
tior de deo, & rebus ipsis, & nominib; oratio est: & que
tota esset cœlestis, nisi persuasionis ciuilis nonnunquam
admixture sordesceret. Platoni itaq; in Timæo deus est
ipso nomine, mundi parens, artifex animæ, cœlestiū terre-
norūq; fabricator: quem & inuenire difficile præ nimia
& incredibili potestate, & cū inuenieris in publicū dice-
re impossibile præfatur. Eadē fere & ista quæ nostra sunt:
nam & deū nouimus, & parentē omnium dicimus, & nū-
quam publice nisi interrogati prædicamus. Exposui opi-
niones omnium ferme philosophorū, quibus illustrior glo-
ria est, deum unum multis licet designasse nominibus: ut
quiuis arbitretur aut nunc Christianos philosophos esse,
aut philosophos fuisse iam tunc Christianos. Quod si
prouidentia mundus regitur, & unius dei nutu guberna-
tur, nō nos debet antiquitas imperitorū fabellis suis dele-
ctata, uel capta ad errorē mutui rapere consensus: cū phi-

*Babylonio
Diogeni*

*Socraticus Xe-
nophon negat
uideri posse deū
Aristoteli Chrys-
ippus cōprehēdi
oīno nō posse*

*Plato deū mi-
undi parentē, arti-
fex animæ, cœlesti-
ū terre-
norūq; fabricatorē statuit*

loſophorū ſuorū ſententijs reſellatur, quibus & rationis,
et uetustatis aſſiſtit auctoritas. Maiorib. enim noſtris tam
facilis in mēdacij fides fuit, ut temere crediderint etiā a-
lia moſtruoſa miracula: Scyllā multiplicē, chimērā multi-
formem, & hydrā felicibus uulnerib. renaſcētē, & cen-
tauros equos ſuis hominib. implexos: et quicqd. famē licet
fingere, illis erat libetē audire. quid illas auiles fabulas de
hominib. aues, & ſeras homines, et de hominibus arboreſ
atq; flores: quæ ſi eſſent facta, fierēt quæ fieri nō poſſunt,
ideo nec facta ſūt. ſimiliter uero erga deos quoq; maiores
noſtri improvidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderūt: dū
reges ſuos colūt religioſe, dum deſunctos eos deſiderāt in
imaginib. uidere, dum geſtiunt eorū memorias inſtantius
deſimere, ſacra facta ſunt quæ fuerāt aſſumpta ſolatia. De
niq; & anteq; cōmercijs orbis pateret, & anteq; gentes ri-
tus ſuos moresq; miſcerēt, unaquęq; natio conditorē ſuū,
aut ducē inclytum, aut reginā pudicam ſexu ſuo fortiorē,
aut alicuius muneris uel artis repertorē uenerabatur, ut ei
uem bonæ memoriæ. ſic & deſunctis præmiū, & futuris
dabatur exemplū. Lege ſtoicorū ſcripta, uel ſcripta ſapiē-
tiū, eadē mecū recognoſces, ob merita uirtutis, aut munera
ris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorū natales,
patrias, ſepulchra dinumerat, et per prouincias moſtrat:
dict. ei Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Iſidis, &
Cereris Eleuſiniæ. pro dijs aſſumptos in deos loquitur, qui
errando inuentis nouis frugib. utilitati hominū proſuere.
In eandē ſententiā & Perſeus philoſophatur, & annectit
inuctas fruges, et frugū ipſarū reptores, ipſdē nominibus:
ut cōmicus ſermo eſt, Venerē ſine Libero & Cerere frige

Euhemerus

Perſeus

re

re. Alexander ille magnus Macedo inſigni uolumine ad
matrē ſuam ſcripſit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de
alijs hominibus a ſacerdote ſecretū: ille Vulcanū facit om-
nium principē, & poſtea Iouis gentē, et diſpiciſ Iſidis ad
hirundinē ſiſtrum, & aſperſis mēbris inanem tui Serapi-
dis, ſiue Oſiridis tumultum. cōſidera deniq; ſacra ipſa: &
ipſa myſteria, inuenies exitus triſtes, fata, & ſunera, &
luctus, atq; planctus miſerorū deorū. Iſis perditū ſiliū
cū Cynocephalo ſuo, & alijs ſacerdotibus luget, plangit,
inquit: & Iſiaci miſeri cadūt pectora, & dolore infeli-
ciſſimæ matris imitātur: mox inuēto paruulo gaudet Iſis,
exultāt ſacerdotes, Cynocephalus inuētor gloriatur: nec
deſinunt annis omnibus, uel perdere quod inueniūt, uel in-
uenire quod perdunt. Nōne ridiculū eſt, uel lugere quod
colas, uel colere quod lugeas? Hæc tamē Aegyptia quon-
dam, nūc et ſacra Romana ſunt. Ceres facib. accēſis, et ſer-
pēte circūlata, errore ſubreptā, et corrupta libera anxia
& ſolicita ueſtigat. hæc ſunt Eleuſinia, et quæ Iouis ſacra
ſūt: nutrit capella eſt, et auido patri ſubtrahitur inſas, ne
uoretur, & corybantū cymbalis, ne pater audiat uagitus,
timnitus eliditur. de Cybele dyndimena pudet dicere, quæ
adulterū ſuū infeliciter placitū, quoniā et ipſa deſormis,
et uetula, et multorū deorū mater, ad ſuprū illicere nō po-
terat, execuit, ut deū ſcilicet faceret eunuchū. Propter hæc
fabulā galli eam, et ſemiuri ſui corporis ſupplicio colūt:
hæc iā nō ſunt ſacra, tormēta ſūt. Quid formæ ipſæ, et ha-
bitus? nōne arguūt ludibria & dedecora deorū ueſtrorū?
Vulcanus claudus deus, et debilis: Apollo tot etatib. leuiſ
Æſculapius bene barbatus, & ſi ſemp. aduleſcētis Apollō

Alexander

Iſis

Cybele

nis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva caesis, bubu-
lis Iuno, pedibus Mercurius alatis, Pan ungu-
latis, Saturnus cōpeditis: Ianus uero frontes duas gestat, quasi et a-
uersus incedat: Diana interim est alte succincta uenatrix:
et Ephesia mammis multis, et uerubus extructa: et tri-
uia trinis capitibus, et multis manib. horrida. quid ipse
Iuppiter uester? modo imberbis statuitur, modo barbatus
locatur: et cum hammon dicitur, habet cornua, et cū ca-
pitibus pitolinus, tūc gerit fulmina, et cū latiaris, cruore perfun-
ditur: et cum feretrius, non auditur. Et ne longius multos
Ioues obeam, tot sunt Iouis mōstra, quot nomina. Erigo-
ne suspēsa de laqueo est, ut uirgo inter astra ignita sit: Ca-
stores alternis moriūtur, ut uiuant: Aesculapius ut in deū
surgat, fulminatur: Hercules, ut hominē exuat, oet. eis igni
biis cōcrematur. Has fabulas et errores et ab imperitis
parētibus didicimus, et (quod est grauius) ipsis studiis et
disciplinis elaboramus, carminibus praeipue poetarum:
qui, permirum, quantū ueritati ipsi sua auctoritate nocue-
re. et Plato ideo praeclare Homerū illum inelytū lauda-
tum et coronatū de ciuitate quam in sermone institue-
bat, eiecit. Hic enim praeipuus bello troico deos uestros,
et si ludos facit, tamen in hominum rebus et actibus mi-
scuit. hic eorū paria cōposuit, sauciauit Venerē, Martem
uinxit, uulnerauit, fugauit: Iouem narrat Briareo libera-
tum, ne à dijs ceteris ligaretur: et Sarpedonem filiū, quo-
niam morti non poterat eripere, cruētis imbribus fleuis-
se, et Cesto Veneris illectū, flagrantius quam in adulte-
ras soleat cū Iunone uxore cōcumbere, alibi Hercules ster-
cora egerit, et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti
uero

Iuppiter Ha-
mon, Capitibus
Latharis, Feretrius

Plato

uero muros Neptunus instituit, nec mercedē operis infe-
lix struxit or accipit: illic Iouis fulmen cū Aeneae armis in-
incude fabricatur: cū coelū et fulmina et fulgura longe
ante fuerint, q̄ Iuppiter in Creta nasceretur, et flammās
ueri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iuppi-
ter non uereri. Quid loquar Martis et Veneris adulte-
rium deprehensum? et in Ganymedem Iouis stuprū coe-
lo cōsecratum? quae omnia in hoc prodita, ut uitij homi-
num quaedā auctoritas pararetur. His atq; huiusmodi fig-
mentis, et mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia
puerorū: et hisdē fabulis inherētibus, ad usq; summae ae-
tatis robur adolescūt: et in iisdem opinionib. miseri con-
senescunt: cū sit ueritas obuia, sed requirētibus, Saturnum
enim principē huius generis et examinis omnes scripto-
res uetustatis, Graeci Romaniq; hominē prodiderūt: scit
hoc Nepos et Cassius in historia, et Thallus ac Diodo-
rus hoc loquūtur. Is itaq; Saturnus Creta profugus, Ita-
liam metu filij seuiantis accesserat, etia susceptus hospi-
tio rudes illos homines et agrestes multa docuit, ut graeci
lus et politus, literas imprimere, nūmos signare, instru-
menta conficere. Itaq; latebrā suam, quod tuto latuisset,
uocari maluit Latīū: et urbem Saturniam de suo nomine,
et Ianiculum Ianus, ad memoriā uterq; posteritatis reli-
querunt. Homo igitur utiq; qui fugit, homo utiq; qui la-
tuit, et pater hominis, et natus ex homine, terrae enim
et caeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus,
proditus: ut in hodiernum inopinato uisus, coelo missos, i-
gnobiles et ignotos, terrae filios nominamus, eius filius
Iuppiter Creta excluso parēte regnauit, illic obiit, illic fi-

Historici
Saturnus

*Crede Iuppiter
I. rex*

*Romulus
Iuba*

lios habuit, adhuc antrum Iouis uisitur, & sepulchrū eius
ostēditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ocio
sum est ire per singulos, & totā seriem generis istius ex-
plicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in
ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post
mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Roma-
lus, & Iuba Mauris uolentibus deus est, & diui ceteri re-
ges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad hono-
rem emerite potestatis. Inuitis his deniq; hoc nomē ascri-
bitur: optant in homine perseverare: fieri se deos metuit:
& si iam senes nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam
deus mori non possit: nec de natis, quoniam moritur om-
ne quod nascitur: diuinū autem id est, quod nec ortum ha-
bet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, nō hodieq; nascun-
tur: nisi forte iam Iuppiter senuit, et partus in Iunone de-
fecit: & Minerva canuit antequā peperit? An ideo cessa-
uit ista generatio, quoniā nulla huiusmodi fabulis praebe-
tur assensio? Ceterū si dii creari possent, interire nō pos-
sent: plures totis hominib; deos haberemus, ut iam eos nec
coelum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Vnde
manifestum est homines illos fuisse, quos & natos legi-
mus & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horū imagi-
nes consecratas uulgus orare, & publice colere? dum opi-
nio, & mens imperitorū artis cōcinnitate decipitur, auri
fulgore praestringitur, argēti nitore & cādore eboris he-
betatur? Quod si in animum quis inducat tormentis quib;
& quibus machinis simulachrū omne formetur, erubescet
temere se materiei ab artifice, ut deum faceret illu-
sum. Deus enim ligneus, rogi fortasse uel infelicitis stipitis
portio

portio, suspenditur, ceditur, dolatur, runcinatur. Et deus
creus, uel argenteus de immundo uasculo, ut saepius factū
Aegypto regi, constat, tunditur malleis, & incudibus
figuratur: & lapideus ceditur, scalpitur, & ab imperito
homine leuigatur: nec sentit suae natiuitatis iniuriā: ita ut
nec postea de uestra ueneratione culturam, nisi forte non-
dum deus saxum est, uel lignum, uel argentum. Quando
igitur hic nascitur: ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nō
dum deus est. Ecce plūbatur, cōstruitur, erigitur, nec ad-
huc deus est. Ecce ornatur, cōsecratur, oratur: tūc postre-
mo deus est, cū homo ille uoluit, & dedicauit. Quāta ue-
ro de dijs uestris animalia muta naturaliter iudicāt, mu-
res, hirūdines, milui, nō sentire eos sciūt, norūt, inculcāt,
insident: ac nisi abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant.
Araneae uero faciē eius intexunt, et de ipso capite sua fila
suspendunt: uos tergitis, mūdatis, eraditis, & illos, quos
facitis, protegitis & tinetis. Dum unusquisq; uestrū non
cogitat, prius se debere deum nosse, q̄ colere: dum incon-
sulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri maiunt alieni
erroris accessio, q̄ sibi credere: dum nihil ex his quae ti-
ment, norunt: sic in auro, & argēto auaritia consecrata
est: sic statuarū inanū cōsignata forma: sic nata Romana
superstitio, quorū ritus si percēseas, ridenda q̄ multa, mul-
ta etiam miserranda sunt. Nudi cruda hyeme discurrunt,
alii incedunt pileati, scuta uetera circumferunt, pelles ce-
dunt, mendicantes uicatim deos ducunt. Quaedam sana se-
mel anno adire permittūt, quaedam in totum nefas uisere
est, quaedam auro nō licet, nōnulla absq; foeminis sacra sunt:
etiam seruo quibusdā caerimonijs interesse piaculare fla-
gitium

gitiū est: alia sacra coronat uniuira, alia multiuira, & magna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria numerare. Quid qui sanguine suo libat, & uulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut cui testia sunt obscena demessa, quomodo deū uiolat, qui hoc modo placat? cum si eunuchos deus uellet, posset procreare, non facere. Quis nō intelligat male sanos, & uana & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocina præstare? Hic defensio cōmunis furoris est furentiū multitudo. At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperiū: cum nō tam uirtute, quam religione, & pietate pollerēt. nimirum insignis, & nobilis iustitia Romana ab ipsis Imperij nascentis incunabulis auspicata est. Nōne in ortu suo, & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terrore creuerunt? Nam asylo prima plebs congregata est: confluxerant perditī, facinorosi, incesti, sicarij, proditores. Et ut ipse Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, parricidiū fecit. Hæc prima sunt auspicia religiose ciuitatis: mox alienas uirgines iam despo-
satas, iam destinatas, & nōnullas de matrimonio mulier-
culas sine more rapuit, uiolauit, illisit: & cū earū paren-
tibus, id est cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris cōfidentia tutius? Iam finitimos agro pelle-
re, ciuitates proximas euertere cum templis et altaribus: captos cogere, damnis alienis, & suis sceleribus adolere. Cum Romulo regibus cæteris & postremis ducibus di-
sciplina cōmunis est, ita quicquid Romani tenent, colūt,
possident

*Ex fecit & calu-
e hominum perditio
in Roma conu-
luta*

possident, audaciæ præda est, templa omnia de manubijs, id est de ruinis urbium, de spolijs deorū, de cadibus sacerdotum: hoc insultare & illudere est, uictis religionib. seruire, captiuas eas post uictorias adorare. Nā adorare quæ manu cæperis, sacrilegiū est consecrare, nō numina. Toties ergo Romanis impiatū est, quoties triumphatum. tot de dijs spolia, quot de gentibus & trophea. Igitur Romani non ideo tanti quod religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neq; enim potuerunt in ipsis bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerūt, & quos post cladem triumphatos colere cæperunt. Quid autē isti dij pro Romanis possunt, qui nihil pro suis aduersus eorū arma ualuerunt? Romanorū enim uernaculos deos nouimus. Romulus, Picus, Tyberinus, & Confus, & Pilumnus, ac Picumnus. Cloacinam Tatiū & inuenit, & coluit: Pauore Hostiliū atq; Pallorem, mox à nescio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis istius superstitio, morbi & male ualitudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorū & deos cōputandæ. isti scilicet aduersus cæteros, qui in gentibus colebantur, Romanorū imperiū protulerūt. neq; enim eos aduersum suos homines uel Mars Thracius, uel Iuppiter Creticus, uel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nūc Poena, uel Diana Taurica, uel mater Idea, uel Aegyptia illa nō numina sed portenta iuuerunt. Nisi fortē apud istos maior castitas uirginum, aut religio sanctior sacerdotū: cum penē in pluribus uirginibus, & quæ incōsultius se uiris miscuisent, Vesta sanē nesciente sit incestū uindicatum: in res-
dus impunitatē fecerit, non castitas tutior, sed impudici-
tia

*Romanorū
ex his*

tia felicior. Vbi autē magis à sacerdotibus, quàm inter a-
ras & delubra cōducuntur stupra: tractantur lenocinia:
adulteria meditantur: frequentius deniq; in edituorū cel-
lulis, quàm in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungit-
tur. & tamen ante eos deo dispensante diu regna tenuerunt
Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Aegyptij, cū
pontifices & aruales & salios, uestales & augures non
haberent, nec pullos caute reclusos, quorum cibo uel fasti-
dio res publica summa regeretur. Iā enim uenio ad illa au-
spicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta te-
status es, & poenitēter omissa, & obseruata feliciter. Clo-
dius scilicet, & Flaminius & Iunius ideo exercitus per-
diderūt, q. pullorū solistimū tripudium expectandū non
putauerūt? Quid Regulus? nonne auguria seruauit, & ca-
ptus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugū missus
est, & deditus. Pullos edaces habuit & Paulus apud Can-
nas, tamen cum maiore rei publicæ parte prostratus est.
Caius Cæsar ne ante brumam in Africam nauigia trāsmi-
teret, augurijs & auspicijs renitētibus spreuit: eo facilius
& nauigauit & uicit. Quæ uero & quanta de oraculis
prosequare? Post mortē Amphiarus uētura respōdit, qui
proditus est ipse ob monile ab uxore nescius. Tiresias cæ-
cus futura uidebat, qui præsētia nō uidebat. De Pyrrhō
Ennius Apollinis Pythij respōsa confinxit, cū iam Apollo
uersus facere defisset: cuius tunc cautū illud & ambigū
defecit oraculū, cum & politiores homines & minus cre-
duli esse cōperunt: & Demosthenes, q. sciret respōsa si-
mulata, Philippizim Pythiā querebatur. At nōnunquam
tamen ueritatem uel auspicia uel oracula tetigere. Quam

*Pullorū solisti-
mū tripudium
Regulus
Mancinus
Paulus
Caius Cæsar*

*Amphiarus
Tiresias*

Demosthenes

quam inter multa mendacia uideri possit industriā casus
imitatus, aggrediar tamen fontē ipsum erroris & prau-
tatis, unde omnis caligo ista manauit, & altius eruere, et
aperire manifestius. Spiritus sunt insynceri, uagi, à coele-
sti uigore terrenis labibus & cupiditatibus digrauiati: isti
igitur spiritus, postea q. simplicitatē substantiæ suæ onusti
et immersi uitijs perdidērūt, ad solatiū calamitatis suæ nō
desinunt periti iam perdere, et deprauati errore prau-
tatis infundere, et alienati à deo inductis prauis religiōi-
bus à deo segregare, eos spiritus demonas esse poetæ scia-
unt, philosophi disserūt, Socrates nouit, qui ad nutum &
arbitriū asidētis sibi demonis uel declinabat negocia, uel
petebat. Magi quoq; nō tantū sciunt d. monas, sed etiam
quicquid miraculi ludunt, per demonas faciūt: illis aspirā-
tibus & infundentibus præsigtias edunt: uel quæ nō sunt,
uideri, uel quæ sunt, non uideri: eorū Magorū & eloquio
& negotio primus Hosthanes, & uerū deum merita ma-
iestate prosequitur, & angelos, id est ministros & nun-
cios dei, sed ueri: eiusq; uenerationi nouit asistere, ut &
nutu ipso & uultu domini territi cōtremiscant idē etiam
demonas p. didit terrenos, uagos, humanitatis inimicos.
Quid Plato, qui inuenire deum negocium credidit, nōne
& angelos sine negotio narrat & demonas? & in Sym-
posio etiā suo naturā demonū exprimere cōnititur. uult
enim esse substantiā inter mortale immortalēq; id est in-
ter corpus & spiritū, mediam, terreni p. deris et coelestis
leuitatis admixtiōe cōcretam, ex qua manare in nos, p. cu-
pidinē amoris, & dicit informari & illabi pectoribus hu-
manis, et sensum mouere, et affectus fingere, et ardorē cu-
piditatis

*Spiritus maligni
fallis oraculis
circumueniunt*

*Socrates demoni
nutu oia fecit.*

Hosthanes

Plato

piditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus demones
 (ut ostensum à magis, à philosophis, & à Platone) sub sta-
 tuis & imaginibus cōsecrati deliteſcunt, et afflatu suo au-
 toritatem quasi præsētis numinis consequuntur. Dum
 inspirantur interim uatibus, dum sanis immorantur, dum
 nonnunquā extorum fibras animāt, auium uolatus guber-
 nant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuo-
 luta: nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes synce-
 ram ueritatem, & quā sciunt in perditionem sui non con-
 fitentes. Sic à cœlo deorsum grauat, & à deo uero ad ma-
 terias auocant, uitam turbant, omnes inquietant, irrepē-
 tes etiā corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos sin-
 gunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultū sui
 cogant, ut nidore altariū, uel hostijs pecudū saginati re-
 missius quæ constrinxerant, curasse uideantur. Hi sunt &
 furētes, quos in publicum uidetis excurrere: uates & ipsi
 absq; templo sic insaniunt, sic bacchātur, sic rotantur: par-
 & in illis instigatio demonis, sed argumentū dispar furo-
 ris. De ipsis etiā illa, quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Iup-
 piter ludos repeteret ex somnio, ut cū equis Castores uide-
 rentur, ut cingulum matronæ nauicula sequeretur, hæc o-
 mnia sciunt pleriq; uestrum ipsos demones de semetipsis
 cōfiteri, quoties à nobis & meritis uerborū, & orationis
 incendijs de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & Se-
 rapis, & Iuppiter, & quicquid demonū colitis, uicti do-
 lore, quod sunt, eloquuntur: nec utiq; in turpitudinem sui,
 nonnullis præsertim uestrum assistentibus, mentiuntur. ipsis
 testibus esse eos demones de se uerum confitentibus cre-
 dite, adiurati enim per deum uerū & solū, inuiti mise-
 ris

Oracula per
 demones edita

Demonū de cor-
 poribus fugatio

ris corporibus inhorrescunt: & uel exiliunt statim, uel e-
 uanescunt gradatim, prout fides patietis adiuuat, aut gra-
 tia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitāt,
 quos longe in cœtibus per uos laceſſebāt. Ideo inferti mē-
 tibus imperitorū, odium nostri serunt occulte per timorē.
 Naturale est enim & odisse, quē times, & quem metues-
 ris infestare si possis. Sic occupant animos, & obstruunt pe-
 ctora, ut ante nos incipiant homines odisse, q̄ nosse: ne co-
 gnitos aut imitari possint, aut dānare nō possint. Quantū
 autē uitū sit incognitis et inexploratis iudicare, quod faci-
 tis, nobis ipsis poenitētib. credite: & nos enim idē fuimus,
 & eadem uobiscū quondam adhuc cæci & hebetes sentie-
 bamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes uora-
 rent, cōiuiua incesta miscerent: nec intelligebamus ab his
 fabulas istas semper uentilari, & nunquā uel inuestigare,
 uel probari, nec tanto tempore aliquē existere, qui prode-
 ret, non tantum facti ueniam, uerum etiā indicij gratiam
 consecuturū. Malum autem adeo non esse, ut Christianus
 reus nec erubesceret, nec timeret, & unū solūmodo quod
 non ante fuerit, poeniteret. Nos tamen cum sacrilegos ali-
 quos, & incestos, parricidas etiam defendendos & tuen-
 dos suscipiebamus, hos nec audiendos in totū putabamus:
 nonnunquā etiam miserantes eorū crudelius seuebamus,
 ut urgeremus confitentes ad negandū, uidelicet ne peri-
 rent, exercētēs in his peruersam quæstionē, non quæ ue-
 rum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infir-
 mior malo pressus & uictus Christianū se negasset, faue-
 bamus ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa
 negatiōe purgaret. Agnoscitis ne eadem nos sensisse, &
 egisse

egisse, quæ sentitis, & geritis? cum, si ratio, non instigatio demonis iudicaret, arguendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his enim et huiusmodi fabulis iidem demones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduersus nos referunt. nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ semper in sparsis medicis alitur, ostensa ueritate consumitur. Sic est negotium demonum: ab ipsis enim rumor falsus & feritur, & fouetur. Inde est quod audire te dicis caput asini rem nobis esse diuinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat, nisi quod uos & totos asinos in stabulis, cum uestra Hippona consecratis, & eosdem asinos cum Iside religiose deuoratis: item bouum capita, & capita ueruecû, & immolatis, & colitis: de capro etiam & homine mixtos deos, & leonum & canum uultu deos dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Aegyptijs adoratis & pascitis: nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilibus, beluis cæteris, et auibus, & piscibus, quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Aegyptij cum plerisque uobis non magis Isidem, quam ceparum acrimonas metuunt: nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos extremisunt. Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis uirilibus aduersum nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ sua sunt. Ista enim impudicitie eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat: apud quos tota impudicitia uocatur urbanitas: qui scortorum licentie inuidet, qui medios uiros lambunt: libidinoso ore inguinibus inhaerescunt: homines male lingue etiam si tacerent: quos prius tadescit impudicitie

citie sue, quam pudeat. Proh nefas, id in se pessimi facinoris admittit, quod nec etas potest pati mollior, nec cogi seruitus durior. Hæc & huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de uobis probaretis. Nam quod religio nostra hominem noxium, & crucem eius ascribitis, longe de uicinia ueritatis erratis, qui putatis deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. ne ille miserabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur: totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur. Aegyptij sane hominem sibi quem colant, eligunt, illum unum propitiâ, illum de omnibus consulant, illi uictimas cadunt: & ille qui cæteris deus, sibi certe homo est, uelut nolit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis uiris (sicut fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum & præclaro uiro honor uerius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen inuocat, ad imagines supplicat, gentium, id est demonem eius, implorant: & est eis tutius per Iouis gentium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. uos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum uestrorum partes forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & uexilla castrorum, quid aliud quam inaurata cruces sunt, et ornate trophæa uestra uictoria non tantum simplicis crucis faciem, uerum & affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter uisum in nauis, cum uelis tumentibus uehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signum est, & cum homo porrectis manibus deum pura men-

te veneratur: ita signo crucis, aut ratio naturalis innititur, aut uestra religio formatur. Illū iam uelim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de cede infantis & sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam paruulum corpus fata uulnerū capiat: ut quisquā illum rudem sanguinē nouelli, & uix dum hominis cedat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim uideo pro creatos filios nūc feris & auiibus exponere, nūc adstrāgu-
Inuolantia
Inhumana
pubis minus
tenetur hōsh
Dura Calhura
sanguinis foeda
re dūmāto
 tos misero mortis genere elidere: sūt quā in ipsis uiscerib. medicaminibus epotis originē futuri hominis extinguat, & parriciū faciant antequā pariat. Et hēc utiq; de deo-
 rum uestroꝝ disciplina descendūt. Nam Saturnus filios suos non exposuit, sed uorauit. Merito ei in nonnullis Afri-
 cæ partibus a parētibus infantes immolabātur, blanditijs & osculo cōprimente uagitū, ne flebilis hostia immo-
 letur. Tauris etiā ponticis, et Aegypto Busiridi ritus fuit hospites immolare: & Mercurio Gallos humanas uel im-
 humanas uictimas cedere. Romani græcū et græcā, gallū et gallā, sacrifici uiuētes obruere: hodieq; ab ipsis latiaris Iuppiter homicidio colitur: & qđ Saturni filio dignū est, mali & noxij hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis fœdere cōiurare Catilinam: & Bello-
 nam seruū suū haustu humani cruoris imbuerē: & comi-
 talem morbū hominis sanguine, id est morbo grauiore, sanare. Non dissimiles & qui de arena feras deuorant illi-
 tas & infectas cruore, uel mēbris hominis & uiscere sa-
 ginatas. Nobis homicidiū nec uidere fas, nec audire: tan-
 tumq; ab humano sanguine cauemus, ut nec eduliū peco-
 rum in cibis sanguinē nouerimus: & de incesto coniugio
 fabulam

fabulā grandem aduersum nos demonū concio mēta est: ut gloriā pudicitie deformis infamie auersione macula-
 ret: ut ante exploratā ueritatem homines a nobis terrore infandæ opinionis auerteret. Sic de isto et tuus Fronto, nō
Fronto
 ut affirmator testimoniū fecit, sed conuictū ut orator asper-
Incesta nuptia
 sit. Hęc enim potius de uestris gētibus nata sunt. Ius est a-
 pud Persas misceri cū matribus: Aegyptijs, et Athenis cū
 sororibus legitima cōubia. Memoria, & tragœdiæ ue-
 stræ incestis gloriātur, quas uos libenter & legitis & au-
 ditis: sic & deos colitis incestos, cū matre, cū filia, cū so-
 rore cōiunctos. Merito igitur incestū penes uos sæpe de-
 prehenditur, semper admittitur: etiā nescientes miseri po-
 testis in illicita prouere: dum Venerem promiscue spar-
 gitis: dum passim liberos seritis: dum etiā domi natos alie-
 næ misericordie frequenter exponitis: necesse est in ue-
 stros recurrere: in filios inerrare. Sic incesti fabulā necti-
 tis, etiam cū conscientia non habetis. At nos pudorē non
 facie, sed mente præstamus: unius matrimonij uinculo li-
 benter inhaeremus: cupiditate procreandi aut unā scimus,
 aut nullam: cōiuiua non tantū pudica colimus, sed & so-
 bria. nec enim indulgemus epulis, aut conuiuiū mero duci-
 mus, sed grauitate hilaritatē temperamus. casto sermo-
 ne, corpore castiore: pleriq; inuolati corporis uirginita-
 te perpetua fruuntur potius quā gloriātur. Tantū deniq;
 abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiā pudica con-
 iunctio. Nec de ultima statim plebe cōstitimus: si honores
 uestros, & purpuras recusamus: nec fastidiosī sumus, si o-
 mnes unū bonum sapimus, eadē cōgregati quiete, quā sin-
 guli, nec in angulis garruli, si audire nos publice aut eru-
 besci

bescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus auge-
tur, non est crimen erroris, sed testimoniū laudis. nam in
pulchro genere uiuendi & perstat & perseverat suus, &
accrescit alienus. Sic nos deniq; non notaculo corporis, ut
putatis, sed innocētia, ac modestiæ signo facile dignosci-
mus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniā o-
disse nō nouimus: sic nos, qd' inuidetis, fratres uocamus,
ut unius dei parētis homines, ut cōsortes fidei, ut spei co-
hæredes. Vos enim nec inuicē agnoscitis, & in mutua o-
dia seuitis: nec fratres uos, nisi sane ad parricidium reco-
gnoscitis. Putatis aut nos occultare quod colimus, si delu-
bra & aras nō habemus? quod enim simulacrū deo fin-
gam, cum si recte existimes, sit dei homo ipse simulacrū?
templū quod ei extruā, cum totus hic mundus eius opere
fabricatus cum capere nō possit? & cū homo latius mane-
am, intra unam ediculam uim tantæ maiestatis includā?
nōne melius in nostra dedicāda est mente? in nostro imō
consecrandus est pectore? hostias & uictimas domino of-
feram, quas in usum mei protulit? ut reiciā ei suum mu-
nus, ingratum est, cum sit litabilis hostia, bonus animus,
& pura mens, & sincera sententia. Igitur qui innocen-
tiam colit, Domino supplicat: qui iustitiam, Deo libat: qui
fraudibus abstinet, propitiatur deū: qui homine periculo sur-
ripit, opimam uictimam cadit. Hæc nostra sacrificia, hæc
dei sacra sunt: sic apud nos religiosior est ille, qui iustior.
At enim quem colimus deū, nec ostendimus, nec uidemus.
immo ex hoc deum credimus, quod cū sentire possumus,
uidere non possumus. In operibus enim eius, & in mundi
omnibus motibus uirtutem eius semper presentē aspi-
mus

Frā in Chrō

*Dei homo dicitur
hominem.*

Litibus hostia

*Sacrificia nostra
hōs*

mus: cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mi-
reris si deum nō uides, uento & flatibus omnia impellun-
tur, uibrantur, agitantur, & sub oculis tamen nō uenit uen-
tus, & flatus, solem adeo, qui uidendi omnibus causa est,
uidere non possumus: radijs acies submouetur: obtutus in-
tuetis hebetatur: & si diutius inspicias, omnis uisus extin-
guitur. Quid ipsum solis artificem, illum luminis fontem
possis sustinere? cum te ab eius fulgoribus auertas, a fulmi-
nibus abscondas? Deum oculis carnalibus uis uidere, cum
ipsam animam tuam, qua uiuificaris, & loqueris, nec aspi-
cere possis, nec tenere? Sed enim deus actum hominis igno-
rat: & in cælo constitutus nō potest aut omnes abire, aut
singulos nosse. Erras o homo & falleris: unde enim Deus
longe est, cum omnia cælestia, terrenaq; & quæ extra i-
stam orbis prouinciam sunt, deo cognita plena sint? ubiq;
non tantū nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo
rursus intende, cælo affixus, sed terris omnib; sparsus est:
pariter præsens ubiq; interest, & miscetur omnibus: nus-
quam enim claritudo uiolatur: quanto magis deus auctor
omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse
secretum, tenebris interest: interest cogitationib; nostris,
quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus, sed cū
illo (ut propē dixerim) uiuimus. Nec nobis de nostra fre-
quentia blandiamur, multi nobis uidemur, sed deo admo-
dum pauci sumus. Nos gentes, nationesq; distinguimus: deo
una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui
per officia ministroꝝ uniuersa nouere: deo indicijs opus
non est: non solum in oculis eius, sed & in sinu uiuimus.
Sed iudeis nihil profuit, quod unum & ipsi deū aris atq;
templis

Solis claritudo

templis maxima superstitione coluerūt. Ignorantia labe-
ris, si priorū aut oblitus, aut inscius, posteriorū recorda-
ris. Nam et ipsi deum nostrū (idem enim omnīū deus est)
quādiu caste, innoxie, religioseq; coluerūt, quādiu prae-
ceptis salubribus obtēperauerūt, de paucis innumeri sa-
eti, de egētib; diuites, de seruētibus reges; modici multos,
inermi armatos dū fugiunt insequētes dei iussu, et elemen-
tis adnitētibus obruerūt. Scripta eorū relege, uel si Roma-
nis magis gaudes, ut trāseamus ueteres, Flauij Iosephi, uel
Antonij Iuliani, de Iudeis require, iam scies nequitia sua
hanc eos meruisse fortunā: nec quicquā accidisse, quod nō
sit his, si in cōtumacia perseuerarēt, ante prādictum. Ita
prius eos deseruisse comprehendens, q̄ esse desertos: nec, ut
impie loqueris, cū deo suo esse captos, sed à deo ut discipli-
nae transfugas deditos. Ceterū de incendio mūdi, aut im-
prouisum ignē cadere, aut difficilē, non credere uulgaris
erroris est. Quis enim sapientīū dubitat, quis ignorat, o-
mnia mundi interminia quae orta sunt occidere, quae facta sunt interire? Coe-
lum quoq; cū omnibus, quae caelo cōtinentur, ita ut cœpisse
set, desinere? Fontiū dulci aqua, marisue nutriri, in uim i-
gnis abiturū stoicis cōstans opinio est: quod cōsumpto hu-
more mundus hic omnis ignescat: et Epicureis de Elemē-
torum cōflagratione, et mūdi ruina eadē ipsa sententia
est. Loquitur Plato partes orbis nūc inuādare: dicit nūc al-
ternis uicibus ardescere: et cū ipsum mūdū perpetuum,
et insolubilem diceret esse fabricatū: addit tamē ipsi arti-
fici deo soli, et solubile, et esse mortale. Ita nihil mirum
est, si ista moles ab eo, quo extructa est, destruatur. Ani-
maduertis philosophos eadē disputare quae dicimus, nō q̄

nos simus eorū uestigia subsecuti, sed q̄ illi de diuinis prae-
dictionib; prophetarū umbram interpolate ueritatis imi-
tati sint. Sic etiā cōditionē renascēdi sapientīū clariores,
Pythagoras primus, et praeipuus Plato, corrupta et di-
midata fide tradiderūt: nam corporib; dissolutis solas ani-
mas uolūt et perpetuo manere, et in alia noua corpora
sepius cōmeare. Addunt istis et illa ad detorquendā ueri-
tatē, in pecudes, aues, belluas, hominū animas redire. Non
philosophi sane studio, sed mimi officio digna ista senten-
tia est. Sed ad propositū satis est, etiā in hoc sapientes ue-
stros in aliquē modum nobiscū consonare. Ceterum quis
tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominē à
deo ut primū potuisse fingi, ita posse denuo reformari? Ni-
hil esse post obitū, et ante ortū nihil fuisse, sicut de nihilo
nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius
est id quod nō sit incipere, q̄ id quod fuerit iterare. Tu pe-
rire et deo credis, siquid oculis nostris hebetibus subtra-
hitur? Corpus omne siue arefcit in puluere: siue in humo-
rem soluitur, uel in cinerē cōprimitur, uel in nidore tenua-
tur, subducitur nobis: sed deo elementorū custodia reserua-
tur. Nec (ut creditis) ullum damnum sepulturae timeamus, sed
ueterē et meliorē consuetudinē humandi frequentamus.
Vide adeo q̄ in solatiū nostri resurrectionē futuram om-
nis natura medietur: sol demergit, et nascitur, astra la-
būt, et redeūt, flores occidunt, et reuiuiscunt: post se-
nium arbusta frōdescunt, semina nō nisi corrupta reuire-
scunt: ita corpus in seculo, ut arbores in hyberno, occultat
uirore ariditate mētita. Quid festinas ut cruda adhuc hye-
me reuiuiscat, et redeat? expectandū nobis etiā corporis

Philosophi

Pythagoras &
Plato renasce-
ri cōditionem
agnouerūt. Sed
Tornis in fideDe Iudeis scri-
bit Iosephus
& Antonius
IulianusMundi interminia
ruins

Plato

Resurrexerunt
et uis gra sen imi-
tatioPulchra cōpa
ratio

uer est. Nec ignoro plerosq; conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: maluit enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in seculo libertate remissa, & dei patientia maxima, cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est. Et tamen admonentur hominū doctissimi morum libris, & carminibus poetarum, illius ignei fluminis, et de stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & demonum indicijs, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiā ipse rex Iuppiter per torrentes ripas, & atram uoraginem iurat religiose: destinata enim sibi cū suis cultoribus poenā præsciū perhorrescit: nec tormentis aut modis ullis, aut terminis, illic sapiens ignis membra urit, & reficit, carpit, & nutrit, sicut ignes fulminū corpora tangunt, nec absunt: sicut ignes Aetnæ montis, & Vesuij motis, & ardentium ubiq; terrarum flagrant, nec erogantur: ita poenale illud incendium nō damnis ardentium patitur: sed in exesa corporū laceratione nutritur. eos autē merito torqueri, qui deum nesciūt, ut impios, ut iniustos, nisi profanus nemo deliberat, cū parentem omnium, & omnium Dominum nō minoris sceleris sit ignorare, q̄ ledere. Et quanquā imperitia dei sufficiat ad poenā, ita ut notitia pro sit ad ueniam, tamen si uobiscū Christiani cōparemur, quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen uobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis nos uxoribus nostris solummodo uiri nascimur: uos scelera admissa punitis: apud nos & cogitare peccare est: uos cōscios timetis, nos etiā conscientiam

scientiam solam, sine qua esse nō possumus. Deniq; de uero numero carcer exæstuat, Christianus ibi nullus, nisi aut reus sue religionis, aut profugus. Nec de fato quisquā aut solatiū capiet, aut excuset, euentū sit sortis fortunæ, mens tamen libera est: & ideo actus hominis nō dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatū, q̄ quod de unoquoq; nostrū deus sciuit: qui cum possit præscire materia, pro meritis, et qualitatibus singulorū etiam fata determinat. Ita in nobis nō genitura plectitur, sed ingenij natura puniatur. ac de fato satis, uel si pauca pro tempore disputaturi alii & uerius & plenius. Cæterū quod pleriq; pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu soluitur, ita frugalitate firmatur. & tamē q̄ potest pauper esse, qui nō eget, qui non inhiat alieno, qui deo diues est: magis pauper ille est, qui cū multa habeat, plura desiderat. Dicam eadem quemadmodū sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aues sine patri monio uiuunt, & in diem pascea pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non cōcupiscimus, possidemus. igitur ut qui uia terit, eo felicior quo leuior incedit: ita beator in hoc itinere uiuendi qui paupertate se subleuat, nō sub diuitiarū onere suspirat: & tamē facultates, si utiles putaremus, à deo posceremus utiq; indulgere posset aliquantū, cuius est totū, sed nos cōtemnere malimus opes, quā continere: innocentia magis cupimus, magis patientiam flagitamus, malumus nos bonos esse, q̄ pdigos, & quod corporis humana uitia sentimus & patimur, nō est poena, militia est, fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpius disciplina uirtutis est, uires deniq; et mentis

De fato, hanc
secundum hoc
fate quid sit

Frugalitas
Pau
Abundā diues
qui nihil cupit
Auares in deo
quod hanc piam q̄
hanc hanc

Frugalitas pauper
sicut diuites dei
propter hoc asperum
gerant

Quomodo uirtus
autem igni, ita uir
tutis aduersus pro
batur

metis & corporis sine laboris exercitatiōe torpescūt: omnes adeo uestri uiri fortes, quos in exemplū predicatis, erūnis suis inclyti floruerūt. Itaq; & nobis deus nec non potest subuenire, nec despicit: cū sit et omniū rector et amator suorū, sed in aduersis unūquēq; explorat & examinat: ingenīū singulorū periculis pensitat: usq; ad extremam mortē uoluntatē hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaq; ut aurū ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quā pulchrum spectaculū deo, cum Christianus cum dolore cōgreditur: cum aduersum minas & supplicia & tormenta cōponitur: cum strepitū mortis et horrorem carnificis irridens inculcat: cū libertatem suā aduersus reges & principes erigit: soli deo, cuius est, cedit: cum triūphator & uictor, ipsi qui aduersum se sententiā dixit, insultat. Vicit enim, qui qd' cōtendit, obtinuit. Quis nō miles sub oculis impatoris audacius periculū puocet? nemo enim premiū percipit ante experimentū: & impetator tamen qd' nō habet nō dat: non potest ppagare uitā: tam potest honestare militiā. At enim dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser uideri potest: nō potest inueniri. Vos ipsi calamitosos uiros fertis ad coelū. Mutiū Secuolam, qui cum errasset in regē, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexterā solum, sed totum corpus uiri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerūt, cum dimitti præsertim haberēt in sua potestate? Viros cū Mutio, uel cū Aquilio aut Regulo cōparo. Pueri & muliercule nostræ cruces et tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudūt. Nec intelligitis o miseri neminē esse

esse q aut sine ratione uelit poenā subire: aut tormenta sine deo possit sustinere. Nisi forte uos decipit, q, deū nescientes diuitijs affluāt, honorib. floreāt, polleant potestatis. Miseri in hoc altius tollūtur, ut decidāt altius. Hi enim ut uicti mē ad suppliciū saginātur: ut hostiæ ad poenā coronātur. In hoc adeo quidā imperijs ac dominationib. erigūtur, ut ingenium eorum perdit: mentis licentiæ potestatis libere nudinētur. Absq; enim notitia dei, quæ potest esse solida felicitas, cū sit somnio similis. Anteq tenetur, elabitur. Rex es, tam times, q timeris: & quā libet sis multo comitatu stipatus, ad periculū tamē solus es. Diues es, sed fortunæ male creditur, & magno uitico breue uitæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus et purpuris gloriaris: uanus error hominis, et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es: parentes tuos laudas: omnes tamen pari sorte nascimur: sola uirtute distinguimur. Nos igitur q morib. et pudore cēsemur, merito malis uoluptatibus, et pōpis uestris et spectaculis abstinemus: quorū & de sacris originē nouimus, et noxia blādimēta damnamus. Nā in ludis curulib. qs nō horreat populi in se rixātis insaniæ: in gladiatorijs homicidij disciplinā: in scenicis etiā nō minor furor, turpitudine prolixior. Nūc enim minus uel exponit adulteria, uel monstrat. Nūc eneruis histrio amorē dum fingit, infigit. Idem deos uestros inducō stupra, suspiria, odia, de decorat. Idē simulatis dolorib. lachrymas uestras uanis gestibus & nutibus puocat. Sic homicidiū in uero flagitatis: in mendacio fleat. Quod uero sacrificiorū reliquias, & pocula delibata contemnimus: nō confessio timoris est, sed ueræ libertatis assertio

assertio. Nā & si omne qd nascitur, ut inuolabile dei munus nullo opere corrūpitur, abstinemus tamē ne quis exi-
stinet aut demonijs quibus libatū est cedere, aut nostrae re-
ligionis pudere. Quis autē ille qui dabitur uernis indulge-
re nos floribus, cū capiamus & rosam ueris & lilium, &
quicqd aliud in floribus bladi coloris & odoris est? his e-
nim & sparsis utimur mollib. ac solutis, & fertis colla cō-
plectimur. Sanē q. caput nō coronamus, ignoscite. Aurā
boni, floris narib. ducere, nō occipitio capillius. Solemus
haurire. Nec mortuos coronamus. Ego uos in hoc magis
miror, quemadmodū tribuatis ex animi, aut sentienti sa-
cem, aut nō sentienti coronā, cū & beatus nō egeat, et mi-
ser nō gaudeat florib. At enim nos exequas adoramus. Ea-
dem tranquillitate qua uiuimus, nec adnectimus arescentē co-
ronā, sed à deo æternis florib. uiuidā sustinemus: q. & mo-
desti dei nostri liberalitate, securi spe future felicitatis, si
de presentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resur-
gimus, et futuri cōtemplatione iā uiuimus. Proinde Socra-
tes scurra Atticus uiderit nihil se scire cōfessus, testimonio
licet fallacissimi demonis gloriosus: Arcefilas quoq. &
Carneades, & Pyrrho, & omnis academicorū multitudo
deliberet: Simonides etiā in perpetuū cōperendimet, phi-
losophorū supercilia cōtemnimus, quos corruptores, &
adulteros nouimus, & tyrānos, et semper aduersus sua ui-
tia facundos. Nos nō habitu sapientiā, sed mente preferi-
mus: nō eloquimur magna, sed uiuimus. Gloriamur nos cō-
secutos, quod illi summa intētionē quæsiuerūt, nec inueni-
re potuerūt. Quid ingrati sumus? quid nobis inuidemus,
si ueritas diuinitatis nostri tēporis ætate maturuit? Frua-
mur

Corona gloriæ

Secretus sententia
Atticus

Academici

Philosophi ad-
uersus ma-
litiā

mur bono nostro, & recti sententiā tēperemus, cohibea-
tur supstitutio, impietas expietur, uera religio referuetur.
Cū Octauius perorasset, aliquādiu nos ad silentiū stupefa-
cti, intēti uultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudi-
ne admiratiōis euanui, q. ea, quæ facilius est sentire, q. di-
cere, & argumētis, & exēplis, & lectiōnū auctoritati-
bus, adornasset: & q. maleuolos iisdem illis quibus arman-
tur, philosophorū telis retudisset: ostendisset etiā ueritatē
non tantūmodo facilem, sed & fauorabile. Dum isthæc igi-
tur apud me tacitus reuoluo, Cæcilius sic erupit. Ego Octa-
uius meo plurimū, quantū ad tranquillitatē, qua uiuimus:
sed et mihi gratulor. nec expecto sententiā: uicimus, et ita,
ut improbus, usurpo uictoriam: nam ut ille mei uictor est,
ita ego triumphator erroris. Itaq. quod pertineat ad sum-
mam quæstionis, & de prouidentia fateor, & deo cedo, &
de sectæ iam nostræ sinceritate cōsentio. Etiā nunc tamē
aliqua cōsubsidunt nō obstrepentia ueritati, sed perfectæ
institutioni necessaria, de quibus crastino (q. iam sol occa-
sui declinū est) ut de toto cōgredientius, prōptius require-
mus. At ego (inquā) prolixius omnium nostrū uice gaudeo:
q. etiam Octauius mihi uicerit, cū maxima iudicādi mihi
inuidia detracta sit. Nec tamen possum meritū eius uer-
borum laudibus repensare: testimoniū & hominis & u-
nius infirmū est. Habet dei munus eximium, à quo & inspi-
ratus orauit, & obtinuit adiutus. Post hæc leti, hilaresq.
discessimus: Cæcilius q. crediderit, Octauius gaudere q. ui-
cerit: ego & quod hic crediderit, & hic uicerit.

Religio uera
referenda

Arnobij Disputationum aduersus Gentes
Libri octauī, & ultimi Finis.

A V T O R E S Q V O S

ARNOBIUS TESTES CITAT

in hoc Contra Gentes opere.

Aelius	Demosthenes
Agelarchus	Diagoras Melius
Alexander Magnus	Diodorus
Antiochus historicus	Diogenes Babylonius
Antisthenes	Ennius
Antonius Iulianus	Ephorus
Aristo Chius	Epicharmus
Apollodorus	Epicurus
Aristoteles	Eubemerus
Arrianus	Euripides
Casius	Fabius
Cassius	Flaccus
Cincius	Fronto
Chrysippus	Granius
Cleanthes	Heraclides
Cicero	Heraclitus
Cornelius Nepos	Hermippus
Cornificius	Hesiodus
Crates	Hippo Melius
Ctesias Gnidius	Homerus
Democritus	Hothanes Magus
	y Iosephus

Iosephus

Leander

Leo Pelles

Lucilius

Lucretius

Manilius

Mnaseas

Myrtilus

Nicagoras Cyprius

Nigidius

Orpheus

Panyasis

Patrocles

Perseus

Philostephanus

Pindarus

Piso

Plato

Plutarchus

Polemo

Posidippus

Ptolemaeus Philopator

Sammonicus

Sex. Clodius

Sophocles

Sofibius

Speusippus

Straton

Thallus

Theodorus Cyrenaeus

Theophrastus

Timothaeus theologus

Trebatius

Valerianus

Valerius Antias

Varro

Vergilius

Xenophanes

Xenophon

Zeno Myndius

Zeno Cittiensis

INDEX RERVM NOTATVM

digniorum quæ in hoc opere
continentur.

A Bdera Abdera, Allegoria fabularum 204
exclamatio pro
uerbialis 187
Acca Lauretia meretrix
inter deos relata 317
Accestis fabula 179
Aegyptiorum & Athe-
nienſium cum ſororibus
connubia 325
Aeneas Latini gener 111
Aesculapij tres 157
Aesculapius fulminatus,
163
Aesculapius ſerpens 280
Aesculap. Epidauro ad-
uectus 280
Aetna et Vesuius motes
Aſri Saturno ſi- (330
lios imolant 224
Aſricia libi genus 259
Aius locutius deus 23
Alexander Macedo 12

Altaria rogi animalium
251

Anima non imortales, ſed
mediæ qualitatis 64

Amicitia pares aut acci-
pit aut facit 290

Amphiarai oraculum 318
Angelos quoque eſſe me-
diæ qualitatis, non im-
mortales à natura 80

Animarum origo incerta
89

Animam ex placitis Pla-
tonis corporeâ et mor-
talem conuinci 74

Anima qualis iuxta phi-
loſophorum quorum-
dam opinionem ibid.

Animarum immortalita-
tis opinio quosdam de
teriores facit 76

y 2 Ani-

INDEX

<i>Animas non esse in terrā</i>	<i>Apollo defuit oracula</i>
<i>tanquam in coloniam</i>	<i>reddere, post q̄ homi-</i>
<i>missas</i> 82	<i>nes facti sunt minus</i>
<i>Animarum in corpore q̄</i>	<i>creduli</i> 318
<i>miserā conditio</i> 83	<i>Apostrophe ad deū</i> 25
<i>Animas non fieri obliuio</i>	<i>Aquilij mors</i> 32
<i>sas ex corporis conta-</i>	<i>Argus à Mercurio casus</i>
<i>gio</i> 75	155
<i>Animas non esse natura</i>	<i>Arnobij atas</i> 15
<i>dei filias</i> 82	<i>Arnobius Ro. causidicus</i>
<i>Antiquitas errorum ma-</i>	288
<i>ter</i> 44	<i>Artes inuente non inna-</i>
<i>Antiqui ritus mutati</i> 107	<i>te</i> 68
<i>Antiochi Cyziceni sacri</i>	<i>Artes non esse antiquas</i>
<i>legium</i> 232	108
<i>Anubis deus</i> 136	<i>Asinini capitis cult⁹ chri-</i>
<i>Apis bos</i> 322	<i>stianis obiectus</i> 296
<i>Apexabo quid</i> 259	<i>Atellane & mimi</i> 269
<i>Apollonius Tyanæus</i> 41	<i>Athei conuicium in ethni-</i>
<i>Apollines quatuor</i> 157	<i>cos retortum</i> 202
<i>Apollo nō semper Rom.</i>	<i>Atlas astronomiæ inuen-</i>
<i>cultus</i> 112	<i>tor</i> 108
<i>Apollo, Liber, Sol, unum</i>	<i>Atlantica insula</i> 11
<i>numen</i> 138	<i>Attalus rex</i> 285
<i>Ap. seruus Admeti</i> 164	<i>Atticæ terrigenæ</i> 197
<i>Apollinis amicæ</i> 165	<i>Atys qui sol</i> 211
	<i>Atys</i>

INDEX

<i>Atys cadauer non putre-</i>	<i>Bona deæ sacra</i> 191
<i>scit, & digitus mini-</i>	<i>Bona noua malis ueterib.</i>
<i>mus uiuit</i> 182	<i>non mutanda</i> 106
<i>Atys amasius matris deū</i>	<i>Bonorū hominum raritas</i>
<i>32. 180</i>	<i>Briareus libera-</i> (91
<i>Auro ac gemmis non pla-</i>	<i>tor Iouis</i> 312
<i>cari deos</i> 216	<i>Britannia insula</i> 305
B	<i>Bruta inter deos consc-</i>
<i>Bacchi interitus</i> 32	<i>crata</i> 23
<i>Balnea marina a-</i>	<i>Bruta quoq; rationis non</i>
<i>pud Hostiam</i> 288	<i>omnino expertia</i> 67
<i>Barbari quoq; Christum</i>	<i>Brutorum docilitas</i> 73
<i>recipiunt</i> 53	<i>Busiris Aegyptius</i> 224
<i>Baubo Cereris hospita</i>	C
<i>197</i>	<i>Aecilius amicus</i>
<i>Bella prisca</i> 11	<i>Arnobij</i> 288
<i>Bellona dea</i> 23. 133	<i>Cæsar contemptis auspi-</i>
<i>Bellona sacra</i> 224	<i>cijs uictor</i> 311
<i>Beneficium inuito nō ob-</i>	<i>Calamitates nullis seculis</i>
<i>trudendum</i> 104	<i>defuisse</i> 10
<i>Beneficia diuina gratui-</i>	<i>Calamitatum cause ua-</i>
<i>ta</i> 132	<i>rie</i> 13
<i>Beneficia deorum uena-</i>	<i>Canariæ insule</i> 217
<i>lia</i> 247	<i>Capitolium à Toli capi-</i>
<i>Bona dea quæ Fauna &</i>	<i>te</i> 220
<i>Fatua</i> 28. 191	<i>Carum hostiæ</i> 164
	y 3 Casto

INDEX

Castores fulgores mari-	Christo totū genus huma-
ni 28	num attestatur 42
Castores terni 157	Christus Deus cur in for-
Castores in Laconia se-	ma hominis 47
pulti 164	Christus nō est mortuus,
Castores nunciij uictoriæ	sed homo quem induc-
de Perseo partæ 294	rat 48
Catumeū libi genus 259	Christ. uolens passus 49
Ceres mammosa 122	Christ. gratis exosus gen-
Ceres quæ terra 137	tilibus 55
Chaldæi Belū colūt 293	Christus religiōis nō ex-
Christi aduentus benefi-	timtor, sed auctor 51
cia 30	Christus philosophis con-
Christus deus 33. 101	fertur 60
Christo magicæ artes ob-	Christ. solus salutis autor
iectæ 34	à patre cōstitutus 106
Christū non fuisse purum	Christ. præcipit ne seru-
et uulgarē hominē 34	temur quæ captū no-
Christi miracula 35	strum excedunt 101
Christ⁹ satis potētior 37	Christum nō sero in mun-
Christus indifferenter in	dum uenisse 103
omnes beneficus 39	Christus quod in se est o-
Christi & discipulorum	mnes seruat 104
opitulatiōes pares 39	Christianorum tantum sa-
Christi diuinitas in mor-	lus 105
te reuelata 42	Christiana religione ni-
	hil in

INDEX

hil in rerū natura no-	bus obnoxij 115
uatum 8	Christiani cur alios deos
Christianis publicæ cala-	non colant 117
mitates à gētilibus im-	Christianorū opinio de
putantur 1	diuina natura 214
Christiana religio pacis	Christiana relig. impu-
magis q̄ belli causa 12	gnatio p̄ Cæciliū 290
Christiani per oēs gen-	Christianorū agōes 332
tes propagati 16	Christiani fratres 326
Christianos iræ deorū re-	Christianorū & philos.
linquendos 18	consensus 308. 309
Christianū religionū non	Christiani rei non audie-
esse nouam 21	bantur, sed negare co-
Christiana religio qd 22	gebantur 321
Christianorū placita phi-	Christiani omnium rerū
losophorū testimonijs	contemptu beati 333
confirmantur 62	Ciceronis opinio de dijs
Christ. credulitatē nemi-	120
ni esse noxiam 94	Cicero Ro. disertiss. ibi.
Christiani minime curio-	Ciceronis iocus 209
si 96	Cinxia dea 133
Christianorum scriptu-	Circe Solis filia 154
ræ exustæ 174	Claudij & Iunij clades
Christianis nouitas reli-	294
gionis obiecta 108	Cloacina dea 317
Christiani cur calamitati	Comparatio opinionū de
	y 4 diui

INDEX

diuina natura nostra/
 rum ac ethnicarū 271
 Conferentes dij 191
 Cōspoliū libi genus 259
 Cōsus deus cōsiliorū 131
 Coronæ in sacris 267
 Coronas Christianis non
 fuisse in usu 334
 Crassi clades 294
 Crateris platonici uani-
 tas 93
 Creaturas pro creatore
 colentes 24
 Credendum potius quod
 spem aliquam affert, q̃
 quod nullam 52
 Crucem etiā gentiles ado-
 rare 323
 Crucifixi adoratio 296
 Cubula libi genus 259
 Cupidines tres 157
 Curtij deuotio 294
 Cymbala in sacris 267
 Cyniras rex 192
 Cynnus græcis Cyceon
 197
 D
 Aemones homini
 bus se pro dijs
 uenditātes 154. 320
 Demōes à Christianis co-
 acti fatētur q̃ sint 320
 Demonū prestigia 320
 Deciorum deuotio 294
 Defensio religionis Chri-
 stianæ p̃ Octauū 302
 usq; finem libri
 Deucalion et Pyrra 182
 Deum humanis rationib;
 nec negandum nec as-
 serendum 26
 Dij gentium posteriores
 mundo condito 25
 De Deo opinio omnibus
 innata 26
 Dij gentiliū omnes ex ho-
 minibus 29
 Deorum gentiliū auxilia
 qualia 28
 Deorū ingratitude 247
 Dei beneficia 24
 Deos nō irasci 17. 174
 Deum

INDEX

Deum non esse malorum
 autorem 89. 96
 Dei sine uoluntate an ali-
 quid fiat 94
 Dei solius cognitio neces-
 saria 101
 Deus solus seruator ani-
 marum 102
 Deorum ætates supputan-
 tur 110
 Dij gentiliū ipsis culto-
 ribus ignoti 118
 Dearū ac deorum nudo-
 rum promiscua cōuer-
 satio 122
 Deorum formæ 124
 Deus quomodo uideat et
 audiat 128
 Deorū officia ridic. 129
 Dij an sint artium præsi-
 des 130
 Deorū mystica ratio 135
 Dij Romanorum 146
 Deos responsa non dare
 153
 Dij potestatum 152
 Dearum amasii 166
 Deorum amasii ibidem
 Dei cult⁹ uerus i pectore
 nō in ceremonijs 169
 Deos uictimis placari, o-
 pinio perniciofa 244
 Deos sacrificijs non pro-
 pituari 245
 Dei mali 258
 Deum non fuisse qui sibi
 ludos instaurari iussit
 276
 Diagoras atheos 295
 Diana, Ceres, Luna, unū
 numen 138
 Diana tres 157
 Dionysi quinq; ibidem
 Dionysius iunior illusor.
 simulacrorum 232
 Dioscori q̃ castores 161
 Docti ueram religionem
 amplexi 53
 Dysaulces caprarius 197
 E
 Celestiarum incen-
 dia 174
 2 5 Egeria

INDEX

Egeria nymphe	176	Fabula Cereris à Ioue	
Eleusini Cererem colunt		stuprata	193
Ennius Eube	(293)	Fabula Cereris filiâ quæ	
merû latine uertit	16	rentis	197
Epicurus quoq; mûdum		Fabula bacchi ad inferos	
interiturû asserit	328	descendentis	200
Epicureorû dog.	26.77	Fabula Iouis	176
Epidaurij Aesculapiû co		Fabulas allegoriam non	
lunt	293	semper admittere	212
Erigone laqueo suspensa		Fabular. absurditas	310
in astra refertur	312	Farciminû genera	259
Error eorum qui à seipsis		Fatum sacrificijs non mu	
salutem petunt	79	tari	246
Euangelicæ historiæ ue		Fatû dijs potētius	246
ritas	43	Fatales miseriæ ibidem	
Eubolus subulcus	197	Fauni uxor quæ	28
Eumolpus opilio	197	Faunus rex latinorû	111
Eumolpidarû gens Athe		Febris dea	317
nis	ibidem	Fendicæ sacrificorum uo	
Euphrates fluuius	305	cabulum	259
Exempla deorum perni		Fictio pulchra per quam	
ciosa	201	reminiscentia platon	
		ca exploditur	69
F		Fictio pulchra	224.252
Fabius Ambustus Io		Fictio pulchra de Miner	
uis pullus	166	uis rixantibus	156
Fabula Accestis	179	Fides	

INDEX

Fides in omnibus nego		deos	119
cijs admista	58	Gentilium opiniones de	
Fides penes auctores, ibi.		dijs inconsistentes	135
Fitilla puls	259	Gentilium scripta nostris	
Flaminij clades	294	incertiora	44.92
Flora dea florû	131.317	Gentilium de dijs opinio	
Floralia ludi	269	nes	271
Fluij infernales	63	Gentiles in deos suos ma	
Frates sacrificorum uo		gis blasphemij q̄ Chri	
cabulum	260	stiani	163
Frumē pultis genus	259	Germanorum irruptio	
G		nes	11
Galli mercuriû co		Grammatici prisci	47
lunt	293	Gratilla libi genus	259
Galli magnæ matris sa		Grundules lares	22
cerdotes	185.311	Hammō deus	223
Gallorum humanæ uicti		Hannibal Pœnus	
mæ	224		285
Genitalia sacerdotis ado		Herculis exitium	32
rare, Christianis obie		Hercules sex	155
ctum	296	Hercules seruus Ompha	
Genius Iouialis	142	les	164
Gentes quæ res inanimas		Herculis morbus comitia	
pro dijs colunt	222	lis	165
Gen. quæ quos colât	293	Hercules in Oeta crema	
Gentiles nō colere omnes		tus	ibidem
		Hercu	

INDEX

Hercules nouem noctium	Hominum impietas	84
concubitu progenera	Hominum miseria	85
tus 165	Hominum auaritia	ibid.
Herculis salacitas	Hominū crudelitas	86
166	Hominum luxus	ibidem
Hermæ alcibiadis iconem	Hominum scelera	ibid.
referentes	Hominum obscenitas	87
224	Homo nō aliud quā an	
Hetruria mater supersti	ma	90
tionis	Hominum priscorum sta	
261	tura	114
Hippona dea stabulorum	Homines pecudibus no	
322	centiores	245
Hircij & Panse consula	Homines putāt deos sibi	
tus duobus milibus an	similes	270
norum diluuiō Deuca	Homines formicis quā	
lionis posterior	dijs similiores	ibidem
183	Hominem pro deo colere	
Histor. de dijs ueræ	ethnicorum est	323
209	Homo simulacrū dei	326
Historiæ de dijs placatis	Humana hostiæ apud Ro	
273	manos	108
Historia de ludis Ioui in	Honor quid	149
stauratis	Honorandi species	ibid.
274	Honor & uirtus dij	145
Homini q̄ multa cū bru	Hostilius quos deos con	
tis communia	secrauit	
65		
Hominū ignorātia quan		
ta		
57.84		
Hominum genera super		
uacanea		
83		
Hominum malicia		
84		

INDEX

secrauit	317	Indocti fide digniores q̄
Humatio sepulturarū o		docti
ptima	329	45
I		Infanticidij crimē in eth
A uirgo in uiolā uer		nicos retortum
sa	182	224
Ialysus solis filius	154	Infanticidiū Christianis
Ianus deus	28.135	falso obiectum
Ignis infernalis	330	296
Immortalitas non nisi à		Inferorum opinio etiam
deo	24	apud gentiles
Immortalitatis opinio e		63
tiam apud gentiles	80	Inferio qd significet
Imperium summū non ad		266
mittit socium	306	Iniuriarum actio
Impugnatio religionis		172
Christiana per Ceci		Inuus pecorū custos
lium	290	131
Innocens interemptus ne		Isis & Serapis quando
mo infamis	32	Ro. recepti
Incesta gentilium	325	112
Inceste libidines de Chri		Isidis luctus
stianis confictæ	296	311
Indus flumen	305	Isicium quid
Indigetamenta pompilia		259
na	112	Ithyphallus simulacrum
		mentulæ
		200
		Iuba à Mauris consecra
		tus
		314
		Iudæi ope diuina quare
		destituti
		328
		Iulius Proculus
		314
		Iuno qui aer
		136
		Iuno ubi colatur
		317
		Iunonis cognomina
		136
		Iupiter qui Sol
		136
		Iupiter

INDEX

Iupiter Dodonæus	21	plis	222
Iupiter non est princeps		Liber à Titanibus mem-	
deorum	27	bratim sectus	192
Iupiter & reliqui dij nil		Libentinus deus	22
aliud q̃ demones	320	Libentina & Liburnus	
Iupiter colluio spurci-			151
tiae	195	Limus deus	151
Iupiter Latiaris homici-		Literati maxime Chri-	
dio colitur	224	stianæ religioni infe-	
Iupiter apud Cretam se-		sti	56
pultus	164	Longauo quid	259
Ioues tres	154	Lucina Iuno	130. 132
Iouis tot monstra quot no-		Lucius deus	151
mina	312	Ludi uarij deorum in ho-	
Io. metamorphoses	165	norem	268
Iouis adulteria	162	Luperca dea	146
Iuturna Iani uxor	135	Lusus pucrorum festiuus	
			289

L Ac hircinum 187

Lapis coelitus de-
lapsus 285

Lares dij 143

Lateranus deus 149

Latinus rex 111

Lauerna dea furum 133

Leonum capita in tem-

M

Actus hoc uino
inferio esto 266

Magi celebres 41

Magorū preces 63. 102

Magorum prodigia ope

demonum 319

Magicarum artium stu-

diose

INDEX

diose gentes	153	Mater deū diluuiū deu	
Magma & augmina sa		calionco posterior	182
crificorū uocabula	260	Matutini cantus in hono	
Maestatis laese crimen		rem deorum	267
171		Myrmidon unde natus	
Malos legibus non reli-			165
gione coerceri	237	Mele filius Homer.	164
Malum unde	95	Mellonia dea	150
Malum non statim quod		Memoria dea	140
alicui malum	15	Mercurius unde dictus	
Mania dea	143		137
Mars foedus deus	133	Merops templorum in-	
Martis cū Venere à Vul-		uentor	216
cano irretiti allego-		Merū in sacrificijs	264
ria	210	Midas rex	188
Mars thrax	164	Mimorū scurrilitas	173
Mateola, id est, bellaria		Minerva quæ luna	136
260		Minerva unde dicta	137
Mater magna Pefinunte		Minervæ quinq;	155
aducta	285	Miser qui in homine spe-	
Mater magna quæ terra		rat	323
137		Montinus deus	151
Mater deū cur turrato		Mors hominis uera	64
capite	181	Mortis animæ remedium	
Mater deū quando Ro.		à solo deo	78
recepta	112	Mundus	

INDEX

Mundus uniuersus unum 141
 animal 139
 Murcia dea 151
 Musarum numerus 140
 Musæ ternæ 155
 Musæ ancillæ 163
 Mutunus deus 150
 Mutun⁹ et Tutunus 152
 Mutius Scevola 332
 N
 Nænia quid 259
 Nænia cantus ad
 cœciliandū somnū 268
 Nana Sangarij filia 180
 Nationes Christum colen-
 tes 61
 Nemestrinus deus 150
 Neptuno adamatæ 165
 Nilus amnis 305
 Ninus & Zoroaster re-
 ges 11
 Nodutis et Noduterensis
 150
 Nomina deorum singula-
 ris tantū numeri 154
 Noia dubij generis 46
 Nouensiles dij 141
 Numa Iouem quomō cir-
 cumuenit 175
 Numenius philosoph. 59
 O
 Crisia Seruij Tul-
 li mater 192
 Octavius amicus Arno-
 bij 287
 Offa penita quid 259
 Omentum quid 259
 Opinio religionem facit
 273
 Orbona dea 150
 Ornytus heros 164
 Orphei uersus 199
 Ofsilago dea 150
 P
 Ales armentorū cu-
 stos 131
 Pales Iouis uillicus 142
 Pallas minervæ pater 155
 Pantauches amasius Phi-
 dia 225
 Panda dea siue Pantica
 147

Patellana

INDEX

Patellana & Patella 150
 Paupertas Christianorū
 331
 Pausus deus 23
 Pecudes homine innocen-
 tiores 245
 Pecunia dea 151
 Pellonia dea 147
 Penates dij 142
 Persarum cum matribus
 connubia 325
 Persica dea 149
 Pertunda dea 150
 Peta dea ibidem
 Phidias princeps statuar-
 riorum 225
 Philosophos non esse bo-
 nos, nisi malorum col-
 latione 92
 Philosophorū opiniones
 inter se pugnātes 97
 Philosoph. opiniones de
 anima incertæ 98
 Philosophos causas rerū
 ignorare ibidem
 Philosophorū & Christ.
 consensus 308. 309
 Philosophi aduersus sua
 uitia facundi 330
 Philosophorum dogma-
 ta 58
 Philosophorū placita nil
 certi habere 59
 Phoroneus templorū in-
 uentor 216
 Phryges magnā matrem
 colunt 293
 Phryne meretrix 224
 Piacula i cerimonijs quō
 committantur 169
 Picus rex 111
 Piliūnus et Picunus 317
 Plasea quid 259
 Plato præcipuus philoso-
 phorum 329
 Platonica reminiscentiæ
 explosa 169
 Pluto ab Hercule fauciæ-
 tus 164
 Plutonis regnum nullam
 254
 Poetas non omnino esse
 men

INDEX

mendaces 169
 Polimina quid 259
 Pomona quæ Iuno 136
 Portunus nautarum deus
 Potua dea 133 (131)
 Prestana dea 147
 Priapus fœdus deus 123
 Prodigium capitolij de cœ
 lotacti, & eius procu
 ratio 276
 Proles. i. testiculi 259
 Proserpina quæ libera
 Prosopopœia ele (194)
 gans 244
 Prosperorum ac aduerso
 rum uicissitudo 16
 Prospera & aduersa tam
 pijs quàm impijs com
 munia 17
 Prosummus bacchi amia
 tor 200
 Protagoras abderites A
 thenis pulsus 295
 PROVERBIA
 Cœlo missus 313
 Terræ filius 313
 In prima positum fron
 te 276
 O abdera abdera 187
 Fabrum cadere cum se
 rias fullonem 221
 Gāgrenā addere 213
 Tricas tellenas condu
 plicare 200
 Taurus draconem ge
 nuit, & taurum dra
 co 194
 Pueri & muliercula no
 stræ uiris ethnicis for
 tiores 332
 Pulpamentum quid 259
 Punicum malum unde 180
 Puta dea 150
 Pygmalio cum simulacro
 concumbit 233
 Pyrro redditum oracu
 lum 318
 Pythagoras primus phi
 losophorum 329
 Pythagoræ exitium 32
 Pythia philippizet 318
 Pythius nates 130. 132
 Ratio

INDEX

R
 Atio nō semper in
 consilium adhi
 benda 116
 Religionis nostræ antiqui
 tas 111
 Reminiscencia platonica
 explosa 69
 Resurrectionis exēpla in
 rerum natura 329
 Romani primi facinorosi
 316
 Romanū imperium auda
 ciæ præda 317
 Romanorum dii ibidem
 Romulus qualis 316
 Romuli cædes 32
 Ruma quid 259. 260
 non crumma
 S
 Acerdotes cōfessi de
 os ex hominibus
 factos 311
 Sacerdotum in ædituorū
 cellulis libidines 318
 Sacerdotia gentiliū 172
 Sacra ithyphallorū 200
 Sacra cereris thesmopho
 ria 197. 311
 Sacra phrygum 193
 Sacra bacchanalia 192
 Sacra Corybantia 192
 & 311
 Sacra Veneris mystica
 192
 Sacra bacchi omophagia
 ibidem
 Sacra bonæ deæ 191
 Sacra matris dēum 190
 Sacrificiorum ratio nulla
 256
 Sacrificiis deos non pro
 pituari 245
 Sacrificiis deos non pla
 cari 241
 Sacrificiorum uoluptas
 nulla 240
 Sacrificiis deos non pasci
 239
 Sacrificiorū utilitas nul
 la 238. 248
 Sais minerva 155
 z z Salsa

INDEX

Salsamina quid	259	Sexus discrimen in dijs	
Sangarius rex	180	quàm foedum	121
Sarpedon Iouis fili⁹	312	Sigillaria, id est, signa	
Saturnus filiorum uora-		deorum	225
tor	224	Silicernium quid	259
Scenici quomodo diis il-		Simile elegans	127. 128
ludant	170	& 258	
Sciri oīa non est opus	96	Simōis magi interitus	61
Scriptorū monumēta	50	Simulacrorum uilitas de-	
Scytharum hostiæ	164	scribitur	226
Sepulchrum Iouis apud		Simulacra non habitari à	
Cretam	164	dijs	229
Sepulchrum Castorum in		Simulacra nec sibiipsis o-	
Laconia	164	pem ferre	232
Sepulchrum Acrisii	218	Simulachra nō ualere ad	
Sepulchrū Cecropis	218	malos metu cohercen-	
Sepul. Erichonij	ibid.	dos	235
Sepulchrū Telmessi	219	Simulacra contemptu di-	
Sepulchrū Cyniræ	ibid.	gniora quàm metu	236
Sepulcrum Toli Vulcen-		Simulacrorum cultus im-	
tani	ibidem	pugnatur	221
Serapis deus	28	Siue tu deus es, siue tu dea	
Scrapidis siue Osiridis tu-		solennis uox in preci-	
mulus	311	bus	121
Sermonis ratio naturalis		Socrates scurra Atticus	
nulla	46		334

Socratis

INDEX

Socratis interitus	32	Tauri Dianā colunt	293
Solis & dei cōpar.	327	Tellus dea	256
Solœcismis non uitari ue-		Templa superuacanea in	
ritatem	45	cultu diuino	216
Spiritus malos illabi ho-		Templa non esse deorum	
minibus	319	domicilia	217
Spiritus mali	ibidem	Templa quædā esse mor-	
Strebula caro quid	259	tuorū sepulturas	218
Stultis contradicere ma-		Tēpla à dijs suis male de-	
ioris est stultitiæ	26	fensa	234
Styx quare Ioui religio-		Teuth Aegyptiorū mer-	
sa	330	curius	155
Summanus q̄ Pluto	208	Themis dea	179
Supellex uaria	68. 71	Theologi gentilium ipsi	
Superstitiōes uariæ	315	sibi fidē abrogāt	158
Supstitiosus honor	288	Theutis astronomiæ in-	
Symphoniæ ī sacris	267	uentor	108
Syri Astarten colūt	293	Thus in sacris res noua	
			261
T			
Tages aruspiciæ		Triptolemus aratri in-	
inuentor	108	uentor	30. 197
Tanaquil regina	191	Trophæa	323
Tatius Cloacinam conse-		Trophonius quis	155
cravit	317	Tucetum quid	259
Taurorum humanæ uicti-		Turpitudine ethnicorum	
mæ	224		322
		2 3 Tyberi-	

INDEX

Tyberinus deus	317	Vieta dea siue Vieta	133
Tyberina insula	283	Victimarum delectus	251.
Tympana in sacris	267		253 & 256
Tyranni consecrati	50	Vindemiarum sctae	288
V		Vnxia dea	133
V Arro multiformi bus disciplinis		Vnxia quae proserpina	
eminens	183		255
Varronis libri De gente Romani populi ibid.		Vulcanus qui ignis	138
Venus scaeda dea	134	Vulcani quatuor	155
Venus militaris	149	Vulgi concitatores in Christianos	20
Venus meretricula	164	Vulturinus socer Iani	135
Veneres ad effigiem nobi lium meretricum ex- presse	224	X	
Vesta quae terra	137	X Erses Rex persarum	12
Vestaliū castitas	317	Z	
Vibilia dea uiarum	150	Z Eroastres rex ma gus	41

BASILEAE APVD HIER. FROBE
NIVM ET NIC. EPISCOPI
VM M D XLVI

